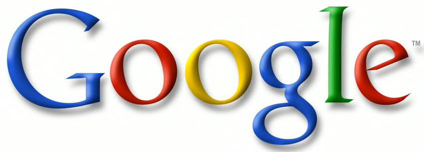
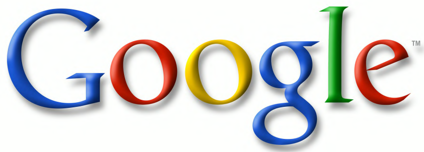
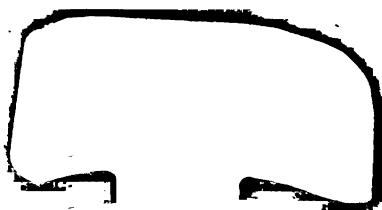

Google

DE TOESTAND

DER

NEDERLANDSCHE KATHOLIEKEN

TEN TIJDE DER REPUBLIEK

DOOR

Dr. W. P. C. KNUTTEL

TWEEDE DEEL

DE ACHTTIENDE EEUW

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1894

DE TOESTAND

DER

NEDERLANDSCHE KATHOLIEKEN

TEN TIJDE DER REPUBLIEK

INLEIDING.

Na hetgeen in de Inleiding op het Eerste Deel door mij geschreven werd over de bedoeling van dit werk, behoef ik daarbij thans, bij de verschijning van dit laatste deel, niet langer stil te staan Enkele opmerkingen wil ik hier slechts doen voorafgaan om te doen uitkomen, in hoeverre ik ditmaal van de vroeger gevolgde wijze van werken ben afgeweken. Met name geldt dit de indeeling. Voor de achttiende eeuw zijn ten opzichte van den toestand der Katholieken geen duidelijk afgebakende tijdperken waar te nemen, zooals dit bij het eerst behandelde tijdvak het geval was. Daarom is voor dit deel eene andere indeeling gevolgd.

Meer nog dan in het vorige vervult Holland in dit deel de hoofdrol. Dit kon wel niet anders, waar de voornaamste gebeurtenissen, voor ons onderwerp van belang, in deze provincie werden afgespeeld. In den strijd tusschen Oud-Roomschen en Roomsch-Katholieken was het bovenal Holland, dat — ofschoon te vergeefs — aan die oneenigheden een einde trachtte te maken. De onderhandelingen over de toelating van een Apostolischen Vicaris en van een bisschop werden in Holland gevoerd. Vooral in deze provincie maakten de maatregelen, om een niet gewenschten bloei der Katholieke kerk tegen te gaan, geruimen tijd in de Staten-vergadering een punt van beraadslaging uit. Trouwens de Apostolische Vicaris van Bijlevelt schreef zelf, toen in 1721 een Jubilê-bul aan de orde was, dat juist in Holland groote voorzichtigheid werd geeischt; buiten die provincie was zooveel zwarigheid niet.

Toch erken ik dat bij onderzoek in provinciale en stedelijke archieven nog heel wat bijzonderheden aan het licht zullen

komen. Mij ontbraken tijd en gelegenheid om in al die archieven nasporingen te doen. Maar ik meen ook, dat het voor het doel, dat mij bij de samenstelling van dit werk voor oogen stond, niet bepaald noodig was. Zoo als ik reeds vroeger schreef, het was mij niet om alle mogelijke bijzonderheden te doen, maar om een beeld te geven van den algemeenen toestand. En daarom meende ik te kunnen volstaan met hetgeen door mij is doorzocht. In die meening werd ik versterkt door de *Acta der Zuid-Hollandsche Synoden.*

Daar het door een mijner beoordeelaars was betreurd, dat ik die bron voor mijn eerste deel ongebruikt had gelaten, heb ik voor de samenstelling van dit Tweede Deel die *Acta* van de achttiende eeuw allen doorgewerkt. Welnu, zooals bekend is, werden de vergaderingen der Zuid-Hollandsche Synode bijgewoond door correspondentes van de andere provincies. Wat ik nu door die correspondentes vond medegedeeld over Katholieke ambtenaren, paapsche stoutigheden, enz. in hunne provincies is werkelijk van weinig beteekenis.

Met veel belangstelling heb ik kennis genomen van wat door Katholieke beoordeelaars tegen het Eerste Deel is in het midden gebracht. Toch kan ik er niet aan denken ook maar een poging te wagen om hunne bedenkingen te weerleggen. Het zou mij veel te ver leiden en ik wensch mij van polemiek te onthouden. Trouwens waar de heer H. J. Allard S. J. schrijft: „Hoe jammer, dat zooveel goede wil en zulk een noeste voorbereiding, helaas, gepaard moeten gaan met zoo groote onbevoegdheid of liever ongeschiktheid om zijn taak naar behooren af te werken", daar past het mij eenvoudig te zwijgen. Deze schrijver heeft hoofdzakelijk zijne pijlen gericht tegen de Inleiding, waarin geschreven werd, dat vergeleken bij hetgeen den Katholieken in andere Protestantsche landen wedervoer of bij hetgeen het lot van Protestanten in Katholieke landen was, de Katholieken hier niet zoo veel reden tot klagen hebben gehad. Aan anderen te beoordeelen, wie in deze kwestie het recht aan zijne zijde heeft.

Ook Dr. G. Brom heeft een uitvoerige beoordeeling aan mijn boek gewijd, en daarin doen uitkomen dat ik ten opzichte van onze Protestantsche voorouders in hunne verhouding tot

hunne Katholieke landgenooten de taak van den advokaat, die verzachtende omstandigheden bepleit, heb op mij genomen. Laat mij hem doen opmerken dat dit mijne bedoeling niet is geweest. Alle vervolgingen om des geloofs wil keur ik ten sterkste af. Gelijk ik voor mij zelf absolute vrijheid eisch om te gelooven, wat mij waar schijnt, gun ik die vrijheid ook aan anderen. Maar waar men historische feiten heeft te beoordeelen, dient men toch rekening te houden met den tijd, waarin de beschreven gebeurtenissen plaats hadden. Dat dit hetzelfde zou zijn als die gebeurtenissen in bescherming nemen, is mij niet duidelijk. Intusschen schroom ik niet te verklaren, dat, waar Katholieke schrijvers steeds ongevraagd de rol van Openbaar Ministerie op zich nemen en met schrille kleuren de in de acte van beschuldiging bedoelde feiten afmalen, het nuttig kan zijn om, als de advokaat, over wien Dr. Brom schrijft, eens te onderzoeken, wat er nu eigenlijk waars is in die beschuldiging.

Het is mij aangenaam deze Inleiding met een woord van warmen dank te kunnen besluiten. Gelijk ik bij mijne onderzoekingen voor het Eerste Deel veel welwillendheid ondervond van pastoor C. Deelder te Utrecht, die mij in staat stelde in het Archief der Oud-Bisschoppelijke Clerezy te werken, zoo werden mijne onderzoekingen voor dit Deel mij mogelijk gemaakt door de voorkomendheid van Jhr. Mr. Th. van Riemsdijk, rijksarchivaris, en het personeel van het Rijksarchief te 's-Gravenhage, van Mr. S. Muller Fz., den Utrechtschen archivaris, en van den heer L. Overman, den secretaris der Nederlandsche Hervormde kerk. Hun allen ben ik erkentelijk voor de mij verleende hulp.

HOOFDSTUK I.

De scheuring onder de Nederlandsche Katholieken.

De eerste jaren der achttiende eeuw zagen nogmaals een reuzenstrijd ontbranden, waarbij het gold paal en perk te stellen aan de heerschzucht van Lodewijk XIV. Juist in denzelfden tijd — en het samenvallen van beide was wellicht niet zoo heel toevallig — kwam het tot een hardnekkige worsteling tusschen de partijen onder de Nederlandsche Katholieken, die reeds sedert jaar en dag vijandig tegenover elkander hadden gestaan. Heel de zeventiende eeuw was er getuige van geweest, hoe wereldlijke en geordende geestelijken hier elkander den voet dwars zett'en. Maar in het begin der achttiende eeuw kwam het tot een openlijke breuk; aanleiding tot de scheuring onder de Katholieken gaven de suspensie van Codde [1]) en de aanstelling van Th. de Cock tot provicaris. Terwijl een deel der geloovigen zich bij de uitspraak des pausen nederlegde, weigerden anderen haar te erkennen, en deze laatsten zijn door hunne tegenstanders als Jansenisten gebrandmerkt, welken naam hun ook thans nog, zoowel door Roomsch-Katholieken als door vele Protestanten gegeven wordt.

In een werk, dat beoogt een schets te geven van den toestand der Nederlandsche Katholieken in de achttiende eeuw, moet de geschiedenis dezer scheuring eenigermate worden toegelicht, vooral wijl zij van grooten invloed is geweest op de houding door de regeering in het vervolg tegenover de Katholieken

[1]) Zie Dl. I, blz. 241 v.v.

aangenomen. Daarbij zij hier herinnerd, dat slechts de hoofdpunten zullen worden aangestipt, daar men de bijzonderheden kan naslaan in de werken, aan de geschiedenis der Katholieke kerk in ons vaderland gewijd.

In de eerste plaats worde hier met een enkel woord de vraag besproken: Wat is er waarheid in de beschuldiging van Jansenistische ketterij? Talrijke boekdeelen en vlugschriften in menigte zijn er van weerszijden over deze vraag geschreven en ook thans zou een uitvoerige uiteenzetting van al de punten van kerkleer en kerkrecht, die hierbij te pas kunnen worden gebracht, mij veel te ver leiden. Zonder dus op de gestelde vraag in haren vollen omvang een afdoend antwoord te geven, bepaal ik mij tot een beknopte schets van het geschil.

In de eerste helft der zeventiende eeuw openbaarde zich in de Katholieke kerk een beweging om terug te keeren tot de leer der genade, zooals zij door Augustinus was ontwikkeld, maar die in den loop der eeuwen in de Katholieke kerk was verbasterd, vooral ook door den invloed der Jezuieten. De twist, die over dit vraagstuk ontbrandde, werd daardoor ook een strijd tusschen de Jezuieten [1]) en hunne vijanden. Uit het verschil van gevoelen ten opzichte van het leerstuk der genade vloeiden andere geschillen voort, waarbij met name de moraal der Jezuieten door hunne tegenstanders hevig bekampt werd. Laat men de eveneens aan Augustinus ontleende leerstellingen, in de zestiende eeuw door den Leuvenschen hoogleeraar M. Bajus verkondigd, en door Rome, op aandringen der Jezuieten [2]) veroordeeld, buiten bespreking, dan is het Frankrijk waar de eigenlijke strijd werd gestreden; van hetgeen daar voorviel is de scheuring onder de Nederlandsche Katholieken slechts een naspel voor zoover het de leer betrof, maar een naspel dat voor de Katholieke kerk veel verder reikende gevolgen had. In Frankrijk had zich om Jean du Verger de Hauranne, abbé van St. Cyran, en als

[1]) Het geschrift van den Jezuiet L. Molina: *De concordia liberi arbitrii cum gratiae donis* in 1588 verschenen, was oorzaak dat de aanhangers van het gevoelen der Jezuieten *Molinisten* werden genoemd.

[2]) « Da che entrarono in Lovanio li Padri Gesuiti, e fondatovi alla fine un Collegio, vi fecero dannare la Dottrina di Michele Bayo. (*Tosini, Storia e sentimenti sopra il Giansenismo* Venezia, 1767. III, 159).

zoodanig in de geschiedenis meer onder den laatsten naam bekend, een groep gevormd van mannen en vrouwen, die in verloochening der wereldsche genietingen en in een leven van godsdienstige overpeinzing en nederige werkzaamheid hun zieleheil trachtten te verzekeren. Wat zich in de geschiedenis telkens, maar altijd weer in nieuwe vormen, herhaalt, deed zich ook nu weêr voor. De door velen in het dagelijksch leven en onder de beslommeringen van de zich immer weder herhalende dagtaak beoefende zedelijkheid werd niet voldoende geacht. Om zich de goddelijke genade te verzekeren, werd het ideaal gezocht in een leven van afzondering, vreemd aan de ijdelheden der wereld, bovenal veel hooger eischen stellende dan de gangbare moraal, welke zich wist te voegen naar de eischen van het maatschappelijk leven. Het klooster Port-Royal werd het middelpunt der beweging en de machtige invloed van St. Cyran was oorzaak, dat mannen van aanzien, die hooge betrekkingen bekleedden in staat en leger, zich als solitaires nabij dit vrouwen-klooster terugtrokken, om voortaan slechts te leven voor godsdienstige overpeinzing, gepaard aan wetenschappelijken of nederigen arbeid. Zij allen hadden beurtelings de zielsangst en de bekoring gekend, welke er uitgingen van een streng en vroom man als St. Cyran, die van een terugkeer tot de leer van den boeteling Augustinus voor een herleving der Katholieke kerk alle heil verwachtte. Met St. Cyran had zijn vriend Cornelius Jansenius, in 1585 te Acquooi geboren, in 1630 tot hoogleeraar in de godgeleerdheid te Leuven benoemd en sedert 1635 bisschop van Yperen, van dien terugkeer zich de zegenrijkste gevolgen voor de kerk gedroomd.

Dertig maal had hij het geschrift van den kerkvader over de genade herlezen en zich eindelijk aan den arbeid gezet om die leer voor zijn tijdgenooten te ontvouwen en het voortwoekerend Pelagianisme te bestrijden. Twintig jaar had hij aan dezen arbeid besteed en vóór hij gelegenheid had zijn werk in het licht te geven, had de dood hem de pen uit de hand genomen. Bij zijn testament had hij zijn boek voor de pers bestemd en tevens te kennen gegeven, dat hij het aan het oordeel van den paus onderwierp. Door zijn kapelaan Reginaldus Lamaeus werd de uitgave bezorgd, die in 1640 te

Leuven het licht zag; tevergeefs hadden de Jezuieten getracht een spaak in 't wiel te steken. Reeds in 1643 werk het boek door een bul van paus Urbanus VIII veroordeeld; intusschen gold het hier niet een anathema over bepaalde leerstellingen van Jansenius; de bul was slechts een herhaling van de bullen van Pius V en Gregorius XIII, waarbij de evenzeer aan Augustinus ontleende leerstellingen van Bajus veroordeeld werden. Maar in 1653 volgde de bul van Innocentius X, waarin vijf stellingen uit den *Augustinus* van Jansenius goddeloos of kettersch werden verklaard. En hiermede was eerst de eigenlijke strijd over het Jansenisme geboren. De geestverwanten toch van den overleden bisschop van Yperen weigerden te erkennen, dat de vijf stellingen werkelijk in het boek van Jansenius werden aangetroffen. Evenmin wilden zij zich neêrleggen bij een herhaling van het vonnis door Alexander VII en toen door dezen paus van ieder, die een kerkelijke bediening wenschte te bekleeden, onderteekening van een formulier werd geëischt, waarbij de vijf aan Jansenius ontleende stellingen werden afgezworen, weigerden zij de onderteekening. Zij wilden wel verklaren, dat zij als gehoorzame kinderen der kerk de in de stellingen veroordeelde zienswijze als kettersch afwezen, maar zij weigerden te erkennen, dat dergelijke kettersche gevoelens door Jansenius waren geleerd. Oogenschijnlijk dus een vrij onbeteekend geschil, over het verdoemelijke der stellingen was men het eens, maar alles draaide om de vraag: zijn die stellingen door Jansenius geleerd? Toch zat eigenlijk de kwestie dieper. Werd aan de eene zijde beweerd, dat men als goed Katholiek zich bij de uitspraak des pausen moest neêrleggen; aan de andere zijde werd dit beslist ontkend. De paus, beweerden de tegenstanders der Jezuieten, had uitspraak gedaan over een feit, n.l. dat de bewuste stellingen in den *Augustinus* werden gevonden en een pauselijke uitspraak ten opzichte van een feit was feilbaar. Zoo kwam het vraagstuk der pauselijke onfeilbaarheid — in 1870 op het Vaticaansch Concilie officieel tot dogma der Katholieke kerk verheven — ook bij dezen strijd om den hoek gluren. Er was echter meer. Zoo ooit, dan gold het hier een strijd tusschen de Jezuieten en hunne vijanden onder de Katholieken. Onderteekening van het formulier was erkenning, dat

Jansenius zich aan ketterij bezondigd had, daarmede werd ook getroffen het streven om de genade-leer van Augustinus weder in de kerk te doen herleven. Zoo zou een triomf bereid zijn aan de Jezuieten en hoe dit te verwachten van de geestverwanten van een Pascal, die in zijne *Lettres Provinciales* het streven en de moraal dier Jezuieten zoo onnavolgbaar gegeeseld had?

He vastkoppelen van de stellingen aan den naam van Jansenius maakt het echter niet gemakkelijk uit te maken wat nu eigenlijk Jansenistische ketterij is. Katholieken, voor wie de onfeilbaarheid des pausen een uitgemaakte zaak is, mogen zeggen: Ieder, die weigert het bewuste formulier te onderteekenen, en dus als ketterij te verdoemen, wat de Heilige Vader als zoodanig veroordeeld heeft, maakt zich aan de gewraakte ketterij schuldig, maar zoo redeneerende, maakt men zich al te gemakkelijk van de zaak af. Ofschoon reeds sedert eeuwen in de Katholieke kerk geleerd, is eerst in 1870 het leerstuk der pauselijke onfeilbaarheid tot dogma der kerk verheven. Tot dit jaar heerschte in de kerk zelve aangaande dat leerstuk verdeeldheid, getuige het verzet dat tijdens het Vaticaansch Concilie ook door aanzienlijke kerkvorsten tegen het voornemen dit leerstuk officieel vast te stellen, werd aangeteekend. Dat mag bij een beoordeeling der hier besproken geschilpunten niet uit het oog worden verloren.

De vraag is deze: Was voor hen, die weigerden het formulier van Alexander VII te onderteekenen, de ontkenning, dat de stellingen in den *Augustinus* voorkwamen, slechts een voorwendsel en helden zij zelve over tot gevoelens, die door Rome als kettersch waren gebrandmerkt? De Jansenisten hebben dit ontkend en het bewijs van het tegendeel is niet gemakkelijk te leveren. Hunne tegenstanders hebben het wel willen voorstellen of de Jansenisten eigenlijk verkapte Protestanten waren. Hieruit blijkt eenvoudig, dat Rome zeer wel gevoelde, dat men met het weêr oprakelen der leer van de genade, zooals de groote kerkvader die had uiteengezet, zich op een hellend vlak bevond en ten opzichte van *dat* leerstuk tot het Protestantisme naderde. Maar van het Protestantisme wilden de Jansenisten niets weten, en nog afgezien van het feit,

dat zij herhaaldelijk met kracht en klem zich hebben aangegord om Protestantsche schrijvers te bestrijden, kan alleen reeds uit hun zuiver Katholieke opvatting van eucharistie en priesterschap blijken, dat zij in geenen deele verkapte geestverwanten van Calvijn waren.

Er is veel getwist over de vraag of de bewuste stellingen, al dan niet in den *Augustinus* worden aangetroffen. Aangenomen echter dat dit werkelijk het geval is — wat hier niet behoeft onderzocht te worden — dan blijkt daaruit nog niet, dat de Jansenisten aanhangers van die veroordeelde leerstellingen waren. De meeste Jansenisten waren hier evenmin als hunne tegenstanders tot oordeelen bevoegd, eenvoudig omdat zij de niet geringe theologische kundigheden misten om met kennis van zaken over den hier bedoelden, in het Latijn geschreven, foliant te oordeelen. Daarbij gold het voor een deel ook een zaak van tekstuitlegging. Reeds het feit, dat een hoogst bekwaam theoloog als Arnauld, beslist ontkende, dat Jansenius zich aan de veroordeelde ketterij had schuldig gemaakt, bewijst, dat de zaak vrij ingewikkeld is; men heeft geen recht, mannen als Arnauld, Pascal en zoovele andere achtenswaardige Jansenisten eenvoudig voor onoprecht of tot oordeelen onbevoegd te verklaren. Zeker, Jansenius en zijne geestverwanten weken af ten opzichte van de leer der genade, van hetgeen *in hun tijd* het overheerschende gevoelen in de Katholieke kerk was. Maar daarom waren zij nog geen ketters; was dit het geval, dan bleek daaruit eenvoudig, dat Rome ten onrechte zich beroept op de onveranderlijkheid van het dogma, zooals dat door de kerk wordt geleerd.

De Fransche Jansenisten zijn ten ondergegaan, ook wijl de politiek van een Lodewijk XIV dit eischte. Hier behoeft daarbij niet te worden stilgestaan, maar waar de vraag besproken moet worden of de Nederlandsche Oud-Roomschen uit het begin der achttiende eeuw werkelijk aan ketterij schuldig waren, mocht een uiteenzetting als de voorafgaande, niet achterwege blijven. Want de vriendschappelijke omgang van sommige Fransche Jansenisten als bv. Arnauld en Quesnel met Nederlandsche geestelijken heeft er toe bijgedragen om de laatsten ten opzichte van zuiverheid in de leer in een kwaden reuk te

brengen. Wij zagen in het vorige deel [1]) dat de Jezuieten in de tweede helft der zeventiende eeuw herhaaldelijk te Rome de beschuldiging inbrachten, dat de Nederlandsche geestelijken de nieuwere Fransche denkbeelden waren toegedaan. Tevens bleek toen, hoe spoedig destijds door de Jezuieten ieder, die hunne belangen niet diende, voor Jansenist werd uitgemaakt, zoodat zelfs de Cock, toen hij voor Codde in het krijt trad, beschuldigd werd al de veroordeelde stellingen van den *Augustinus* te hebben geleerd. Toch was de zeventiende eeuw reeds ten einde gespoed, vóór het den tegenstanders van den Apostolischen Vicaris en van zijne geestelijkheid gelukte, hun poging tot omverwerping van het kerkbestuur met goeden uitslag bekroond te zien. Het *Breve Memoriale* [2]) had daartoe veel bijgedragen. Ook in dit boekje werd veel nadruk gelegd op het verblijf van Arnauld te Delft (1681—82) en gewoonten en gebruiken, reeds sedert langen tijd in de Nederlandsche kerk in zwang, als door den invloed van den grooten Franschen Jansenist in het leven geroepen, voorgesteld.

De Fransche Jansenisten vonden hier zeker geestverwanten, als zij bezield met afkeer van de zedeleer der Jezuieten, maar daaruit blijkt al weer niet, dat de Nederlandsche geestelijken aan Jansenistische ketterij schuldig waren. Men heeft allerlei beschuldigingen tegen deze geestelijken ingebracht; de hier in gebruik zijnde leer-, gebeden- en preekboeken zouden kettersche gevoelens bevatten; hier in zwang zijnde kerkelijke gebruiken werden verdacht gemaakt en daarbij werd vooral de gestrengheid in de biecht gegispt. De Nederlandsche geestelijken hebben herhaaldelijk de tegen hen ingebrachte beschuldigingen weerlegd en het gelukte der tegenpartij zoo weinig het *bewijs* van ketterij te leveren, dat Codde — in wien men de geheele wereldlijke geestelijkheid treffen wilde — nog in 1694 op alle punten werd vrijgesproken, ja, nog in de vergadering van de commissie van kardinalen, die zijn zaak in 1701 op nieuw moest onderzoeken, was den 18 December 1701 besloten, Codde als Apostolisch Vicaris te handhaven. Ook

[1]) Zie Dl. I, blz. 237.
[2]) Zie Dl. I, blz. 241.

destijds waren de oude beschuldigingen weder te berde gebracht; het heette o. a. dat Codde de verspreiding van Jansenistische geschriften in de hand had gewerkt, dat zijn overdreven gestrengheid ten opzichte van de kerkelijke tucht ergernis had verwekt, dat hij een aanhanger was van de veroordeelde vijf stellingen enz. enz. In zijn verantwoording heeft Codde de onjuistheid dezer beschuldigingen aangetoond en uitdrukkelijk verklaard de door den paus getroffen vijf stellingen te verwerpen. Met name ten opzichte der genade beleed hij te gelooven, dat Christus voor alle menschen gestorven is.

Wij weten, dat toch den 13den Mei 1702 Codde werd gesuspendeerd. Maar daarmede was nog niet uitgemaakt, dat de geestelijkheid, die hem aanhing en weigerde zich bij deze uitspraak des pausen neêr te leggen, aan Jansenistische ketterij schuldig was. In een verdedigingsgeschrift van den 26sten Juli 1702, deed Codde uitkomen, dat de onderteekening van het formulier hem te Rome nooit officieel gevraagd was. Tevergeefs vroeg hij naar de redenen van zijn suspensie.

Den tegenstanders was die geheele verdachtmaking van ketterij slechts middel om het doel, omverwerping van het bestaande bestuur, te bereiken. Codde en zijne geestelijkheid hadden een zekere onafhankelijkheid ten opzichte van den Heiligen Stoel bewaard en de kerkvorst had zich ongeneigd betoond zich blindelings te onderwerpen aan alle decreten van Rome, ook waar hij deze als onrechtvaardig moest afkeuren. Waren Codde's aanhangers werkelijk schuldig aan ketterij, dan is het vreemd, dat, toen enkele jaren later door de benoeming van Potcamp tot Apostolisch Vicaris, de vrede tusschen de partijen voor een oogenblik geteekend was, geen herroeping van kettersche gevoelens van de schuldigen werd gevraagd. Dit op zich zelf reeds bewijst, dat de hoofdzaak waarom gestreden werd, een andere was. Werkelijk gold het hier vooral een zaak van kerkrecht, nl. de rechten der kapittels en die van den aartsbisschop. Rome ontkende die rechten en beweerde dat hier te lande geen kapittels meer waren; immers de Protestantsche regeering had de kanunnikplaatsen aan Hervormden gegeven en dus... bestonden er geen Katholieke kapittels meer. Geheel juist was deze redeneering niet. Dat de regeering Hervormden in vacante

plaatsen had aangesteld was waar, maar hiermede gingen alleen de voorrechten aan die plaatsen verbonden, voor de Katholieken verloren. Rovenius toch had juist om het gevaar van een uitsterven van het kapittel te voorkomen in 1633 het „vicariaat" of „collegie" ingesteld [1]), dat, aangezien door de tijdsomstandigheden ook het voeren van den titel van kanunnik gevaarlijk was, bestemd was eenvoudig een voortzetting van het metropolitaan-kapittel te zijn. Achtereenvolgende vicarissen hebben zijne rechten erkend en te Rome heeft men sedert nog menig stuk aangenomen, dat door leden van het kapittel als kanunniken van Utrecht onderteekend was. Door tegenstanders van het kapittel is aangevoerd, dat de instelling van Rovenius, al was zij ook in het leven geroepen om in het gemis van een kapittel te voorzien, toch het kapittel zelf niet was en dat het eigenlijk uit een soort onachtzaamheid tot 1701 zonder verzet zich kapittel had kunnen noemen. Van Roomsch-Katholieke zijde wordt de zaak ook wel dus voorgesteld: Door de gebeurtenissen, die hier te lande in de tweede helft der zestiende en het begin der zeventiende eeuw hadden plaats gehad, was de Katholieke kerk in Nederland omvergeworpen; er was geen besluit des pausen noodig om dit feit te constateeren. En uit de aanstelling van een Apostolischen Vicaris bleek immers voldoende, dat de paus de Republiek als een missie beschouwde, waar geen geregeld kerkbestuur meer bestond. Zoo eenvoudig is de zaak nu evenwel niet. Afgezien van de vraag of het oorspronkelijk niet in de bedoeling der Curie heeft gelegen, dat die Apostolische Vicarissen hier werkelijk als aartsbisschoppen van Utrecht [2]) werkzaam zouden zijn, mag niet onvermeld blijven dat, toen de geestelijken der Oude

---

[1]) Zie Dl. I, blz. 78.

[2]) Op het gedenkteeken ter eere van den Apostolischen Vicaris Vosmeer, in de Franciskaner-kerk te Keulen opgericht, werden hem ook de titels gegeven van aartsbisschop van Filippi e n v a n U t r e c h t. En dat nog in het begin der achttiende eeuw ook door de tegenstanders der Clerezie werd erkend, dat hij aartsbisschop van Utrecht was geweest, kan hieruit blijken, dat de vinnige bestrijder der Oud-Roomschen, de Augustijner Bernard Desirant, de gunsteling van den Internuntius Bussi, in zijn « Troostschrift », Vosmeer en Rovenius de laatste aartsbisschoppen van Utrecht noemt. Trouwens, dat de laatste den titel heeft gebruikt, bleek ons uit het eerste deel van dit werk.

Clerezie zich tot de Leuvensche en Parijsche Universiteiten richtten met de vragen, of de Utrechtsche kerk vernietigd en tot een missie vervallen was, of het aartsbisschoppelijk kapittel met zijn rechten nog bestond en nog geroepen was voor de belangen der kerk te waken, in de jaren 1717 en 1718 de bekende canonist van Espen en vier doktoren te Leuven, met 102 doktoren der godgeleerde faculteit te Parijs een antwoord gaven in den zin der Oud-Roomschen, welk oordeel door zeventien juristen te Parijs bevestigd werd [1]). Ook over dezen twistappel zijn heel wat boeken en brochures geschreven [2]). Wij kunnen ons hier niet verder met deze kwestie inlaten, maar moeten er toch op wijzen, dat ook in deze de houding van de Curie niet zeer loyaal was. Jaren lang tornt men niet aan het — laat ons voor een oogenblik zeggen — zoogenaamd kapittel, omdat men te goed begreep welke voordeelen er in een kettersch land bij den ongunst der tijden van te plukken waren. Men maakt geen bedenking als de leden er van zich als wettige kanunniken beschouwen en als zoodanig optreden, maar als de tijd daar is, dat dit kapittel aan de plannen der Curie in den weg treedt, wordt het eenvoudig over boord geworpen en worden zijn rechten kortweg ontkend. Ook de wijze

---

[1]) Zie: *Recueil de divers temoignages de plusieurs cardinaux, archevêques, évêques, universités, facultés de théologie ou de droit — en faveur de la catholicité et de la légimité des droits du clergé et des chapitres.... de l'église catholique des Provinces-Unies....* Utrecht. 1763.

[2]) Den stortvloed van strijdschriften van grooteren en kleineren omvang te vermelden, ligt buiten het bestek van dit werk. Slechts zij hier vermeld — om slechts twee der voornaamste te noemen — dat de kanunnik C. Hoynck van Papendrecht, vicaris-generaal van den aartsbisschop van Mechelen, in 1725 uitgaf een *Historia Ecclesiae Ultrajectinae* (ook in het Hollandsch vertaald. Zie over de geschiedenis en de samenstelling van dit werk, dat de hoofdbron is voor onze Roomsch-Kath. geschiedschrijvers, mijne *Nederlandsche Bibliographie van Kerkgeschiedenis,* i. v. *Historia de Rebus* en *Hoynck.*) Daartegen schreef C. Broedersen zijn belangrijke *Quinque tractatus historici de rebus Metropolitanae Ecclesiae Ultrajectinae*, waarin tegenover Hoynck de rechten der Utrechtsche kerk verdedigd werden. Met dit doel werd vooral het eerste Tractatus (1729) geschreven. Hoynck heeft zijn voornemen te kennen gegeven de tegen hem gerichte werken te weêrleggen. Ofschoon hij lang genoeg geleefd heeft, heeft hij er zich niet aan gewaagd. Toch dient een werk als dat van Broedersen met zijn schat van officieele documenten volkomen uit den weg geruimd te worden, vóór men recht heeft te schrijven over de « Osjes van het Utrechtsche Driehoekje », zooals de heer Allard zich uitdrukt.

waarop men tegen Codde was opgetreden, streed ten eenemale met de rechten, die hij als aartsbisschop kon doen gelden [1]).

Na deze uiteenzetting van de punten, waarover het geschil in den boezem der Katholieke kerk van ons vaderland in het begin der achttiende eeuw liep, volge hier een overzicht van de voornaamste feiten, die met dezen strijd in verband staan.

Met de wijding van den eersten bisschop der Oud-Roomschen was de twist een beslissende breuk geworden; na dien tijd kan men slechts van de twee fracties der Katholieke kerk spreken. Slechts ter loops zal in dit hoofdstuk worden aangeroerd in hoeverre de regeering zich in de oneenigheden tusschen de Katholieken mengde, wijl hare houding in deze zaak in het volgend hoofdstuk uitvoerig zal worden toegelicht.

Nauwelijks was het in de Republiek bekend geworden, dat Codde gesuspendeerd en de Cock door den paus tot zijn plaatsvervanger was aangewezen of de laatste trad handelend op,

---

[1]) Dupac de Bellegarde in zijn: «*Histoire abrégée de l'Eglise Métropolitaine d'Utrecht*, 3e éd., p. 225 laat zich hierover aldus uit: «Selon les vrais principes, M. Codde était indubitablement et véritablement archevêque d'Utrecht, quoique cette qualité très-réelle fût cachée sous le titre emprunté d'archevêque de Sébaste; et, sous ce rapport, il ne pouvait être jugé que par un concile de douze évêques de sa province ou des églises voisines, à son choix. Le vicariat apostolique, réuni à sa qualité d'archevêque, n'était qu'un accessoire et n'emportait que les facultés reservées au saint-siège, et qui ne sont pas communes aux autres évêques. Si Clément XI avait distingué ces deux choses; si, en laissant M. Codde en plein exercice des fonctions et de l'autorité archiépiscopales, il n'eût prétendu lui ôter que l'exercice des facultés extraordinaires que ses prédécesseurs lui avaient accordées, son procédé aurait été moins intolérable, quoiqu'au jugement même d'Archangelis, il n'eût pas été exempt d'injustice. Mais quelle qualification donner à la démarche de ce pape, par laquelle il a réellement prétendu interdire M. Codde de toutes ses fonctions et de tout exercice de la juridiction épiscopale, pour la transférer à un simple prêtre, par un pur bref qui ne fait mention ni d'aucun corps de délit, ni d'aucune ombre de procédure, qui ne lui a pas même été adressé ni signifié juridiquement, quoiqu'il fût à Rome; dont il n'eut connaissance que deux mois après sa date, par des lettres venues de trois cent lieues, c'est-à-dire, de la Hollande, et au sujet duquel il ne put obtenir ni justice ni éclaircissement, pendant plus de onze mois qu'il fut obligé de rester encore à Rome? On ne trouverait pas un seul exemple d'une pareille vexation dans toute l'antiquité. Lorsque la nouvelle en arriva pour la première fois à Louvain, M. Renardi, docteur régent de la faculté étroite de théologie, célèbre défenseur de l'infaillibilité du pape, ne put s'empêcher de s'écrier en gémissant «ce décret sera l'oppobre éternel de la cour de Rome, et du pape qui est aujourd'hui sur le saint-siége».

en eischte gehoorzaamheid van de door Codde aangestelde vier provicarissen. Hij werd hierin gesteund door den internuntius Bussi, die de „eerwaardige en beroemde" kapittels tot onderwerping aan 's pausen besluit aanmaande. Zij weigerden en welhaast stelde nu de Cock zeven nieuwe aartspriesters voor Utrecht en Haarlem aan, onder wie den beruchten Adriaan van Wyck, van wien vroeger de Cock zelf een zeer ongunstige schildering had gegeven. Maar het bewind van de Cock was niet bestemd van langen duur te zijn. Eerst verboden de Staten van Holland hem te erkennen en weldra volgde zijn verbanning, tengevolge waarvan hij de Republiek verliet om in het jaar 1720 te Rome te sterven.

Inmiddels was Codde ten langen leste uit Rome in het vaderland teruggekeerd, maar, ofschoon zich zijner onschuld bewust en daarvan in geschriften getuigenis gevende, meende hij na de suspensie, zich van een vernieuwde waarneming van zijn Vicariaat te moeten onhouden, al nam hij niets terug van de eenmaal afgelegde verklaringen en al bleef hij tot zijn dood (18 December 1710) ongezind om het formulier van Alexander VII te onderteekenen. Rome had nog op het laatste oogenblik getracht die onderteekening te verkrijgen; toen de mare van des prelaats krankheid zich verspreidde, had de nuntius te Keulen den abt Borgia tot hem gezonden. Maar Codde weigerde ook nu en de inquisitie te Rome beantwoordde die weerspannigheid met een veroordeeling (30 December). De kerkvorst was reeds ontslapen toen dit vonnis viel en — klein genoeg — werd thans door diezelfde inquisitie verklaard, dat Codde de gebeden der geloovigen en de kerkelijke begrafenis onwaardig was. Codde had echter nog lang genoeg geleefd om getuige te zijn van den loop, dien de strijd door zijn suspensie in 't leven geroepen, genomen had.

Waren de kapittels en de provicariseen bij de eerste bedreigingen van den internuntius en de Cock niet bezweken, thans werd kortweg de wettigheid dier kapittels ontkend, ofschoon zij door den internuntius nog kort te voren „eerwaardig" en „beroemd" waren genoemd. Men ging echter verder; de eerste der vier provicarissen, J. Catz, werd bij vonnis van 18 Maart 1703, door den Brusselschen internuntius van al zijne bedie-

ningen ontheven, met bedreiging — zoo hij zich verzette — ipso facto te zijn geëxcommuniceerd. Catz protesteerde tegen de ongeldigheid en meer dan 150 geestelijken sloten zich bij dit protest aan. Evenwel bereikte Rome ten deele het beoogde doel; een aantal geestelijken werden met schrik voor een excommunicatie vervuld en durfden niet langer het gezag der provicarissen erkennen. Het Haarlemsche kapittel besloot niet langer zijne rechten uit te oefenen, zich van alle regeeringsdaden te onthouden en zich te bepalen tot het verdedigen zijner rechten. Het Utrechtsche kapittel hield stand en terwijl het aan de eene zijde van de Curie verlangde, dat zij — zoo het vonnis over Codde niet herroepen werd — iemand aan zou wijzen, die met Codde's toestemming zijn functies zou uitoefenen, vroeg het tevens om naar de voorschriften van het canonieke recht geoordeeld te worden.

Intusschen drong de houding der regeering, die den vrede onder hare Katholieke onderdanen wenschte hersteld te zien en van toegeven ten opzichte der in de laatste jaren uitgevaardigde plakkaten niets weten wilde, Rome tot omzichtigheid, en door de bemoeiingen van den heer Keizersveld, gezant van den keurvorst van Trier in den Haag, kwam men overeen om met toestemming van Codde — die uitdrukkelijk verklaard heeft hiermede zich niet aan zijn onrechtmatige afzetting te onderwerpen — het Apostolisch Vicariaat op te dragen aan G. Potcamp, pastoor en aartspriester van Lingen, die zoowel aan de regeering als aan de geestelijkheid welgevallig was. Zoo scheen de vrede verzekerd, maar nauwelijks als Apostolisch Vicaris opgetreden, overleed Potcamp den 16en December 1705.

De moeielijkheden begonnen nu op nieuw; het Utrechtsche kapittel had dadelijk als vicarissen-generaal bij openstaanden zetel Catz en van Heussen aangewezen en trad in onderhandeling met den internuntius over de benoeming van een nieuwen Apostolischen Vicaris. Deze onderhandelingen leidden niet tot een bevredigende uitkomst; het bestuur over de Nederlandsche Katholieken werd door Rome voorloopig opgedragen aan den Nuntius te Keulen, Piazza, weldra als zoodanig opgevolgd door den vroegeren internuntius te Brussel, Bussi. Opnieuw werd van uit Rome aan een der vicarissen-generaal, op straffe

van excommunicatie verboden, eenige jurisdictie uit te oefenen. Nog verscherpt werd de strijd, toen Bussi zonder de geestelijkheid er in te kennen en regelrecht tegen de voorschriften der regeering in, den 8sten Februari 1707 Adam Daemen tot Apostolisch Vicaris aanwees, een man, die ofschoon te Amsterdam geboren, niet voor Nederlander kon doorgaan, daar zijn ouders buitenlanders waren en hij zelf sedert 30 jaren te Keulen woonde. Het Utrechtsche kapittel weigerde hem te erkennen en onderhandelingen met den nuntius gevoerd, hadden geen gevolg. Ook op een erkenning der regeering viel niet te rekenen, al hadden een vijftal Haarlemsche kanunniken hierop bij de overheid aangedrongen. Welhaast was de positie van Daemen, die door den nuntius tot aartsbisschop van Adrianopel was gewijd, zeer moeielijk geworden en toen de Staten van Holland bij plakkaat van 26 April 1709 hem uitdrukkelijk verboden als Vicaris op te treden, nam hij zijn ontslag en wijl dat te Rome niet werd aangenomen, liet hij den 10den Maart 1711 te Keulen een acte opmaken, waarbij hij zijn bediening nederleide.

Het verbod der regeering was het gevolg van de onrust onder de Katholieken hier door de maatregelen van den nuntius in het leven geroepen. De prelaat had een jubileumbul gezonden, maar alleen aan die priesters, die Daemen erkenden. Als eerste gevolg werd door de Staten van Holland voor de tweede maal aan de Jezuieten medegedeeld, dat zij te zorgen hadden dat de vrede onder de Katholieken hersteld werd of dat zij anders zouden worden verbannen. Toen op hun schrijven naar Rome, den paters van daar werd geantwoord, dat zij in hunne houding moesten volharden en dit der regeering ter ooren kwam, volgde den 19 Juli 1708 het banvonnis.

Intusschen ging de nuntius Bussi voort den strijd tusschen de Katholieken aan te vuren en te verscherpen. Geestelijken, die zich niet wilden onderwerpen — vooral zij die door de vicarissen-generaal waren aangesteld — werden gevonnisd of voor den rechtbank van den nuntius te Keulen gedaagd en de geloovigen gewaarschuwd voor gemeenschap met hen, die aan Rome weerspannig waren. Toen nu ook op gezag van Daemen een aantal priesters werden gezonden om de plaatsen

in te nemen van hen, die niet verkozen zich aan de willekeurige maatregelen van Rome te onderwerpen, verscheen het plakkaat der Staten van Holland, waarbij kort en goed aan Daemen de waarneming van het hem door den nuntius opgedragen ambt verboden werd.

De nuntius Bussi ging intusschen onverdroten op den ingeslagen weg voort; den 22sten December 1710 werd de kanunnik van Erkel door hem gedagvaard om zich binnen 24 dagen voor zijn rechterstoel te komen verantwoorden wegens een aan den opgeroepene toegeschreven geschrift. Van Erkel protesteerde tegen deze dagvaarding, ook wijl de wetten des lands hem verboden er aan te gehoorzamen. Hij bood aan te verschijnen voor zijn wettige rechters, om volgens het canoniek recht geoordeeld te worden. Nog eer de gestelde termijn verstreken was, den 16den Januari 1711, slingerde Bussi den grooten ban tegen van Erkel, wat weêr in hooge mate de verbittering der regeering opwekte, welker ongenoegen de maatregelen van dezen strijdlustigen priester toch reeds herhaaldelijk hadden in 't leven geroepen. De regeering wenschte den vrede tusschen hare Katholieke onderdanen en Bussi deed alles om het twistvuur aan te wakkeren. Daartoe behoorde zijne „onderrichting" den 13den Januari 1711 aan de Nederlandsche Katholieken en in 't bizonder tot de biechtvaders gericht. De Oud-Roomsche geestelijken werden daarbij in drie klassen verdeeld: 1°. zij die bij name waren geëxcommuniceerd; 2°. zij die zonder afzonderlijk genoemd te zijn dit waren als in vacante plaatsen aangesteld zonder een zending van den nuntius; 3°. zij, die wel hunne aanstelling van een door den nuntius als wettig erkende overheid ontvangen hadden, maar die ongehoorzaam geworden waren. Door de Sacramenten te ontvangen uit handen van hen, die door den bijzonderen of algemeenen ban waren getroffen, zou men zich aan heiligschennis schuldig maken. Vergeving van zonden door priesters der eerste twee klassen zou ongeldig, huwelijken door hen gesloten zouden onwettig, de daaruit geboren kinderen onecht zijn. Hoe aan vele Katholieken, die aan hunne oude geestelijken getrouw waren gebleven, de schrik om het hart zal zijn geslagen!

Toch kwam ook Bussi tot de slotsom dat de boog wel eens

te sterk gespannen kon worden en daarom werden opnieuw onderhandelingen met leden van het Utrechtsche kapittel aangeknoopt, maar — zooals bij een man als deze nuntius te verwachten was — zonder tot beslechting der geschillen te leiden.

Ook nadat Bussi kardinaal geworden en in 1712 als nuntius te Keulen door Archinti opgevolgd was, werd op den ingeslagen weg voortgegaan. Terzelfder tijd trad Santini als internuntius te Brussel op en hem werd thans weder het bestuur over de kerkelijke aangelegenheden der Nederlandsche Katholieken opgedragen. Evenwel kwam in dezen toestand weldra een wijziging. Op het voorbeeld van Bussi ging Santini voort met pastoors, door de vicarissen-generaal aangesteld, te dagvaarden. Maar de eigenaardige bezwaren, die dit voor hem medebracht in een tijd, dat de Nederlandsche Republiek grooten invloed had in de Zuidelijke Nederlanden, leidden er toe om deze aangelegenheid aan den Keulschen nuntius over te laten, terwijl Santini belast bleef met het verleenen van zendingen aan hier aan te stellen geestelijken. Vreemd genoeg liet Santini in de plaats van overleden kanunniken van het Haarlemsche kapittel geestverwanten kiezen en stelde er zelve aan, ofschoon Bussi had verklaard, dat dit kapittel reeds lang niet meer bestond. Een eigenaardig licht op de houding der Roomsch-Katholieke geestelijken, die den internuntius gehoorzaam waren, valt er door een voorval uit 't jaar 1717, dat in dit verband hier ter loops vermeld moet worden.

Tot de personen van wie Santini zich hier bediende, behoorde pater Glabbais, superior der Franciskanen. Deze was een der eerste geweest om den doop te weigeren aan kinderen, wanneer een der getuigen tot de Oud-Roomschen behoorde. Maar wat geschiedde nu in 1717? Terwijl de keizerin van Rusland in Amsterdam vertoefde, doopte pater Glabbais in tegenwoordigheid der vorstin en van hare hofhouding het kind van een Rus, Balthasar Camphausen, ofschoon peters en meters schismatieke Grieken waren. Dat de pater een ruime belooning ontving zal wel geen verontschuldiging zijn voor dit ergerlijk meten met twee maten. Het feit wordt verhaald door den abate Tosini, in zijn geschiedenis van het Jansenisme, die een

uittreksel van de door pater Glabbais geteekende doopacte mededeelt [1]).

Deze Tosini, rector der Universiteit van Bologna, bevriend met de nuntii te Keulen en te Brussel, zoowel als met paus Clemens XI, aan wien hij zijn boek opdroeg, vertoefde tijdens de vredesonderhandelingen van 1713 en later in ons land. Uit eigen oogen met den toestand der Katholieken bekend geworden, trachtte hij door zijne bemiddeling den vrede tusschen de partijen tot stand te brengen. Hij ging daarbij uit van het wettig voortbestaan der kapittels, maar meende van de aanhangers der oude geestelijkheid te mogen eischen, dat zij kort en goed het formulier van Alexander VII zouden onderteekenen. De kanunnik van Erkel overtuigde den Roomschen prelaat van het onmogelijke van deze vordering; toch gaf Tosini den moed niet op en zond memorie op memorie naar Rome en ontwierp een voorstel tot bevrediging, dat echter evenmin als vroegere onderhandelingen tot iets leidde.

De nuntius Archinti bleef voortgaan met zijne maatregelen tegen de ongehoorzame geestelijken en vond weldra daartoe een nieuwe aanleiding. Bij de Oud-Roomschen toch deed zich meer en meer het gebrek aan geestelijken gevoelen. Sedert Codde naar Rome vertrokken was, waren geen priesters meer gewijd, tenzij aan Rome gehoorzame zonen der kerk. De tegenpartij zond steeds geestelijken om vacante plaatsen te bezetten of ook wel om te trachten Oud-Roomsche pastoors te verdrijven. Met bezorgdheid zag het Utrechtsche kapittel het aantal van zijn geestelijken slinken zonder in staat te zijn de opengevallen plaatsen door geestverwanten te doen innemen. Gelukkig voor hen kwam er uitkomst van buiten; door bemiddeling van een Karmeliet werden onderhandelingen aangeknoopt eerst met Engelsche, daarna met Iersche bisschoppen, met het gevolg, dat Luc Fagan, bisschop van Meath, en later aartsbisschop van Dublin, bereid werd gevonden aan de kerk van Utrecht zijn hulp te verleenen. In de jaren 1715 en 1716 werden twaalf priesters door hem gewijd. Om zich te vrijwaren voor

[1]) *Storia e sentimento dell' abate Tosini, sopra il Giansenismo*, Nuova Edizione. Con Licenza de' Superiori. Dl. III. p. 227 en 228.

moeielijkheden met Rome en de Jezuieten, werd door hem van de nieuwe priesters stilzwijgen gevorderd aangaande den persoon, die hun de wijding had verleend. Het geheim bleef bewaard en alleen verspreidde zich het gerucht, dat een Iersch bisschop de behulpzame hand had verleend. Men verhaalt, dat den aartsbisschop van Dublin, Luc Fagan, van uit Rome gelast werd een onderzoek in te stellen, welke Iersche bisschop de schuldige was. Daarop zou de prelaat in een vergadering met zijne suffragaan-bisschoppen hun de vraag hebben voorgelegd of zij de nieuwe geestelijken hadden gewijd, waarop hij naar Rome schreef, dat allen ontkennend hadden geantwoord. Van zich zelven maakte de kerkvorst daarbij geen gewag.

Weldra werd het voorbeeld van Luc Fagan door eenige Fransche bisschoppen gevolgd. In 1718 en volgende jaren werden voor het Utrechtsche aartsbisdom priesters gewijd door Jean Soanen, bisschop van Senez, de Lorraine, bisschop van Bayeux, die daartoe toestemming verkreeg van den kardinaal de Noailles, en door de Caumartin, bisschop van Blois.

Men stelle zich de teleurstelling van den nuntius voor, toen de berichten over de eerste wijdingen tot hem doordrongen. Aan de verwachting, dat het verzet der Oud-Roomsche geestelijken bij gebrek aan priesters zou moeten doodbloeden, werd op eenmaal de bodem ingeslagen. Zoolang er bisschoppen gevonden werden, die aan de ongehoorzamen hun bijstand verleenden, was het niet wel mogelijk de beweging meester te worden. Toen het den nuntius niet gelukte zich omtrent den in het spel zijnden bisschop zekerheid te verschaffen, trachtte hij aan de geldigheid der wijding te tornen, maar meende het daarbij niet te moeten laten. Weldra werden de nieuw geordende geestelijken naar Keulen gedaagd, om voor den nuntius terecht te staan. Deze dagvaardingen waren zoo slordig gesteld, dat, ofschoon er op dat oogenblik nog eerst acht priesters waren gewijd, er toch veertien als zoodanig werden opgeroepen; onder hen kwamen zelfs getrouwde leeken voor [1]). Reeds her-

---

[1]) « Ma Monsignore Archinti, risolvendo di citare alla Nunziatura di Colonia con un solo Monitorio tutti questi Nuovi Sœcerdoti; non solo ha fatto esprimere nel Monitorio qualcheduno che non è mai stato ordinato, ma ve ne ha parrimente

haaldelijk had de regeering getoond, dat die oproepingen om voor een buitenlandschen rechter te verschijnen, haar zeer onwelgevallig waren en ook ditmaal werd de nuntius verwittigd, dat hij op nieuw met zijne dagvaardingen de overheid beleedigd had. Ten einde aan deze moeielijkheden een einde te maken, werd omgezien naar een persoon in de republiek woonachtig, om voortaan de weerspannige geestelijken in het verhoor te kunnen nemen. Het oog viel op Johan van Bijlevelt, pastoor in den Haag, en de onderhandelingen over deze zaak gevoerd, leidden er toe, dat van Bijlevelt den tweeden October 1717 tot Apostolisch Vicaris werd benoemd.

Er schijnt een oogenblik kans te hebben bestaan, dat de Staten aan deze benoeming hunne goedkeuring zouden hechten [1]), maar het proces waarin van Bijlevelt weldra gewikkeld werd, was mede oorzaak, dat een erkenning van de zijde der regeering achterwege bleef.

Dit proces werpt een eigenaardig licht op de verwikkelingen, waartoe de scheuring onder de Katholieken aanleiding gaf en daarom worde een beknopt overzicht van de feiten, die hierbij de aandacht verdienen, in deze schets ingelascht [2]).

De aanhangers der oude kerkorde werden door de tegenparij „refractarii", „Jansenisten" en „staatse priesters" genoemd, waartegenover hare volgelingen als „morigeri" werden aangeduid. Terwijl de Roomsche geestelijken, op het voorbeeld van den nuntius, de geloovigen van de zijde der Oud-Roomschen zochten af te trekken, door hen te wijzen op het gevaar dat er voor hun zieleheil in gelegen was, zoo zij de Sacramenten

espresso qualche altro, il qual era si lontano dal prendere il Sagramento dell' Ordine, che già aveva consumato, e qualche altro era prossimo a consumare quel del Matrumonio». (*Tosini*, a. w. III. 205).

[1]) Volgens den heer J. F. Vregt, die in de *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem*, Dl. I—V, een reeks van belangrijke opstellen schreef over het *Apostolisch-Vicarisschap van Joannes van Bylevelt.*

[2]) Uitvoerig heb ik den gang van zaken aan de hand der in het Rijksarchief aanwezige processtukken uiteengezet in een opstel in het *Arhief v. Nederl. Kerkgesch.* Dl. II. ('s-Grav. 1887)), blz. 225—279, getiteld: *De verbanning van den laatsten Apostolischen Vicaris der Hollandsche missie*, waar men de voornaamste stukken aangaande dat proces vindt afgedrukt. Het hier gegeven overzicht is aan dat opstel ontleend.

uit de handen van de aan 's pauzen wil ongehoorzame priesters ontvingen, waren zij er tevens op uit, zoo mogelijk de als Jansenisten gescholden pastoors te verdrijven en hunne plaatsen door geestverwanten te doen innemen. Daarbij ondervonden zij soms de hulp van de ambtenaren der justitie.

Hoe vreemd dit ook schijnen moge, daar de regeering dergelijke kuiperijen hoogst ongaarne zag, is de oorzaak evenwel niet ver te zoeken. Voor die ambtenaren waren de Katholieken een ruime bron van inkomsten, tengevolge van de oogluiking, waarvoor de heeren officieren zich goed lieten betalen, zooals uit het Eerste Deel van dit werk herhaaldelijk is gebleken. Waar nu in een gemeente verdeeldheid onder de Katholieken was uitgebroken, dreigde dit den officieren niet onaanzienlijke schade te zullen berokkenen, vooral als het aantal van hen, die van den pastoor niet gediend beliefden, groot was. Gewoonlijk trokken deze geloovigen dan naar een andere parochie ter kerke en deze Katholieken, ook wel „loopers" genaamd, bleken dan somtijds onwillig om mede bij te dragen voor de recognitie aan baljuw of schout hunner woonplaats, omdat zij toch van deze belasting de voordeelen niet konden plukken. Men kan begrijpen, dat den betrokken ambtenaar er veel aan gelegen was, om dan een anderen pastoor in zijn rechtsgebied aangesteld te zien, waardoor de geloovigen weder bereid zouden worden gevonden hem het loon voor het ontduiken der plakkaten uit te betalen. Maar er was voor de officieren nog een ander dadelijk voordeel aan verbonden, zoo zij den Roomsch-Katholieken de hand boden bij hun verlangen naar een anderen geestelijke. Daaruit was alweder geld te slaan en dit was bij vele ambtenaren een teer punt. Dat wisten de Katholieken reeds sinds jaar en dag en zij deden er hun voordeel mede. Dat de officieren herhaaldelijk aan de Roomsch-Katholieken hunne hulp verleenden, waar het gold een Oud-Roomschen pastoor te verwijderen, blijkt uit de volgende zinsnede van een memorie den 29sten Juni 1717 door het Hof van Holland bij de Staten dier provincie ingediend: „... maar dit weten wij, en daer van sijn ons niet duysterlyck verscheyde gevallen ter ooren gecomen, dat de Lacheteijt (*sic*) en geltsugt veele van die geene, welcke verpligt sijn de placcaeten van UEdele groot

Mogende op dit stuck te mainctineren soo verre heeft vervoert gehad, dat sij op de aanbiedinge van gelt, die de qualijck geintentioneerde pausgesinden altoos gereet syn te doen en oock te praesteren, wel seer greetig de handen hebben willen slaan aan alle bedenckelyke middelen, omme die roomsche priesters, welcke niet en sijn van de factien der Jesuiten, haere staetien te doen verlaeten, en andere die aen de qualijck geintentioneerde aengenaam syn de plaatsen van de verjaegde te doen occuperen".

Iets dergelijks had in het jaar 1717 te Assendelft plaats. Sedert omstreeks 1681 was daar als pastoor werkzaam C. van Poelenburg. Met den heer der plaats, Mr. Jean Deutz te Amsterdam, en met een deel zijner gemeente stond de geestelijke op zeer gespannen voet. Herhaaldelijk had de heer Deutz de kerk doen sluiten en in Januari 1717 richtte hij zich tot den vicaris van het Utrechtsche kapittel, H. van Heussen, met het verzoek dat deze een anderen priester zou zenden, ten einde de oneenigheid onder de Katholieken te doen ophouden. Ook aanhangers der oude geestelijkheid moeten dit verzoek ondersteund hebben, ofschoon hun verzoekschrift verloren schijnt te zijn gegaan. Uit het feit, dat Mr. Deutz zich tot van Heussen heeft gewend, heeft men willen opmaken, dat het te Assendelft dus niet om de verdrijving van een Oud-Roomschen geestelijke te doen was. Mijns inziens beroept men zich ten onrechte op dien brief. De Protestantsche ambachtsheer zal zich weinig bekreund hebben om de kerkelijke geschillen onder de Katholieken, maar het geharrewar te Assendelft verdroot hem en hij meende dat een verandering van pastoor het eenige middel was om den vrede te herstellen. Hij schreef daartoe aan van Heussen, waarschijnlijk omdat hij niet wist, bij wien hij anders moest aankloppen. En het verzoekschrift der Oud-Roomschen bewijst ook niets. Immers, dat het verzoekschrift van Mr. Deutz aan van Heussen werd gericht, was voor hen de beste waarborg, dat zij — zoo de vicaris aan de roepstem gehoor gaf — een geestverwant tot pastoor zouden krijgen. Daarenboven verdroot het den Katholieken, dat de kerk telkens gesloten was en hun was er zeer veel aan gelegen om weder in hunne woonplaats ter kerk te kunnen gaan.

Was er echter van deze heele geschiedenis niets anders bekend, dan zou men zeker nog niet gerechtigd zijn hier van een poging tot verdrijving van een Oud-Roomschen geestelijke te gewagen. Er is echter zeer veel dat dit zoo goed als zeker maakt. Bij het uit deze zaak voortgevloeide strafproces voor het Hof van Holland wisten de beschuldigden tegen den pastoor niet veel meer in te brengen, dan dat hij koppig en onhandelbaar was, wat wellicht zóó moet worden opgevat, dat hij een ijveraar voor zijne zaak was. De acte van beschuldiging nam als bewezen aan, dat men een Oud-Roomschen geestelijke had willen wegjagen; in een getuigschrift van achttien Gereformeerden heette het: „dat bij ons niet anders is bekent, of de selve heeft sig, als sijnde nu 36 jaren alhier priester geweest, altydt eerlijk en vreedsamig gedragen, wetende niet het minste op zijn gedrag en leven te seggen, ende wat sijn leer aengaet, horen wij van de roomse, dat hy is, een Jansenist of Staetse priester, waerom oock vele van syn gemeente in andere parochien te kerck gaen". Ook de burgemeester van Alkmaar, J. van Oudensteyn, lid van Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier, verklaarde, toen hij de hulp van den procureur-generaal Nobiling voor den pastoor inriep, „besonderlyck om dat het van de welmeenende is". Neemt men nu in aanmerking, dat de aan Rome getrouwen tot de Jezuietenpartij werden geacht te behooren, dan kunnen de aangehaalde woorden slechts beteekenen dat van Poelenburg aanhanger van de tegenpartij was. Wat hier echter alles afdoet is, dat van Bijlevelt zeker maar niet dadelijk een anderen priester zou hebben gezonden, wanneer van Poelenburg tot zijn partij had behoord; de ruwe, vijandige manier waarop zijn zendeling tegen den pastoor van Assendelft optrad, doet duidelijk zien, dat het hier een tegenstander gold. Ten overvloede bericht ook een tijdgenoot, de reeds genoemde Tosini, dat het hier de verdrijving van een „Jansenist" gold [1]). Ook ditmaal ondervonden de Roomsch-Katholieken den steun van den officier, want. . . de recognitie werd slecht betaald.

---

[1]) *Stora e sentimento sopra il Giansenismo*, III, 208, waar verhaald wordt, dat te Hilversum iets dergelijks plaats had.

De Vicaris van Heussen voldeed niet aan het verzoek van Mr. Deutz en deze wendde zich nu tot pastoor van Bijlevelt in den Haag. Deze werd onmiddellijk bereid gevonden een der zijnen te zenden. De brief van Mr. Deutz is van 20 Maart 1717 en werd aan van Bijlevelt door twee Katholieke ingezetenen van Assendelft overhandigd. Het pleit zeker niet voor den Haagschen pastoor, dat hij voor het Hof verklaarde, tot de overbrengers van den brief gezegd te hebben, „dat hij geen macht hadde om haar te helpen", terwijl onder de bewijsstukken zijn antwoord aan den Heer van Assendelft aanwezig was, dat juist het tegenovergestelde inhield. De beide Katholieken verklaarden, dat hij gezegd zou hebben: „Ik zal een prister zenden". Dat was meer overeenkomstig de waarheid. Het antwoord van van Bijlevelt aan Mr. Deutz luidde aldus:

Hoog Edele Heer

Mijn Heer

Op UHEd^lens versoeck laete ik toekomen een mynder Cappelaenen Casper van Gerven, om bij provisie te sijn tot dienst van de gemeynte van assendelft, ik twijffel niet ofte sijn H: Ed: sal hem begunstigen met sijne protectie en indien ik bequaem soude mogen sijn, om de voornoemde gemeynte te bevredigen, UHEd: belieft maer te gebieden; ik sal mij altyt toonen te sijn

Hoog Ed: Heer

UHEd^ste ootm^ste dien:

J. V. Bijlevelt.

Hage den 22 Maert 1717.

Van Bijlevelt zond nu den priester van Gerven naar Assendelft; deze was voorzien van een zending van den internuntius, welke echter voor het geval in kwestie geheel onvoldoende was. Nog afgezien van het feit, dat de regeering geen zendingen van dezen prelaat wilde erkennen — ten minste in theorie — werd in dit officieele stuk [1]) aan van Gerven de

[1]) Als voorbeeld hoe dergelijke zendingen luidden, laat ik die van van Gerven — onder de processtukken berustende — hier volgen:

« Vincentius Santinus Abbas S. Joannis Baptistae, in Belgio ac Burgundiae Comitatu cum facultatibus Nuncij apostolicus Internuncius, et ad Regimen missionum Hollandicarum à Sanct^mo D. N. specialiter deputatus etc.

bevoegdheid gegeven om goedgezinde priesters in hun dienst behulpzaam te zijn, mits met hunne toestemming. Te Assendelft was hiervan geen sprake en van Poelenburg weigerde — zooals te verwachten was — aan van Gerven den toegang tot kerk en pastorie. Met de hulp van den baljuw en leenmannen van Assendelft werd van Gerven den 24sten Maart in het bezit der kerk gesteld, terwijl den 17den April van Poelenburg uit de pastorie werd gezet. Voorloopig mocht het den laatste niet baten dat hij appelleerde; de baljuw duwde hem toe: „Appellleert aen den Haegsen toren" en van Gerven voegde er bij: „Al appelleerde jij aen den grooten Turck het sel je niet helpen". Het is zeker wel een bewijs dat de Katholieken niet gewoon waren bijzonder streng behandeld te worden, dat men meende dergelijke feiten ongestraft te kunnen volvoeren, ja, toen, daags nadat van Poelenburg uit de pastorie was gezet, een eerste deurwaarder van het Hof verscheen met een „appoinctement van surcheance" ontzag van Gerven zich niet op het gezicht der officieele bescheiden uit te roepen, dat hij ook in den Haag was geweest en wist, wat dergelijke vodden beteekende. Zulke oneerbiedigheid kon de zaak slechts verergeren en ditmaal werd er streng recht geoefend. Van Gerven werd op de Gevangenpoort in hechtenis gesteld en een proces tegen de schuldigen, van Bijlevelt, van Gerven en den baljuw op touw gezet.

Ofschoon van Bijlevelt machtige vrienden had, ook onder de regenten, ontging hij zijn vonnis niet; het luidde: boete van duizend gulden, verbanning ten eeuwigen dage uit Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht en veroordeeling in de kosten.

Het gebeurde te Assendelft stond trouwens niet op zich zelf.

Dilecto nobis in Christo Gaspari Antonio van Gherwen Sacerdoti Ruremondensi ad missiones Hollandicas assumpto, salutem in Domino sempiternum. Ut missionarijs morigeris tantum in Missionibus faederati Belgij allaborantibus, de consensu tamen ipsorum assistere possis, et ualeas tam in Verbum Dei praedicando, Confessiones Sacramentales excipiendo, quam in caeteris Pastoralibus Sacramentis administrandis, facultatem in Dn̄o concedimus et impertimur, ad nostram beneplacitam quandocunque reuocaturam. Volumus autem ut ad Confessiones Sacramentales excipiendas iam alibi approbatus existas. Datum Bruxellis hoc die sexta Julij 1716 Pontificatus Sm̄i D. N. Papae Clementis XI, anno XVI.

(*get.*) Vincentius Santinus Abbas S. Joannis Baptāe.

Telkens en telkens weer trachtten de Katholieke priesters zich in te dringen in de staties der Oud-Roomschen. Reeds in 1703 werd door Gecommitteerde Raden een dergelijk geval behandeld. Het gold toen Homade, waar de priester van Beest den Oud-Roomschen pastoor van Sonsbeeck den voet had trachten te lichten, wat met allerlei feitelijkheden gepaard was gegaan, zoodat pastoor van Sonsbeeck had moeten vluchten. Nog in 1726 werd een poging aangewend om Roelofarentsveen aan de Oud-Roomschen te ontrukken.

Herhaaldelijk zochten de Oud-Roomschen steun bij de regeering, wat hun door de tegenpartij zeer euvel werd geduid, ofschoon ook de Roomsch-Katholieken de hulp van hun goedgezinde regenten niet versmaadden en vooral, daarin door paus Benedictus XIII voorgegaan, hulp zochten bij bevriende mogendheden en hunne gezanten te 's-Gravenhage. Voor de Oud-Roomschen echter was hulp vragen aan de overheid het eenige middel tot behoud. De tegenpartij had verre de overhand en ontzag geen moeite om steeds meerderen naar Rome's zijde over te halen. De abate Tosini heeft in het derde deel van zijn verhaal van de geschiedenis van het Jansenisme, een schets gegeven van hetgeen hij zelf hier gezien en gehoord had betreffende de middelen door de Katholieke zendelingen aangewend om de kudde der „Jansenisten" steeds meer te doen slinken. In de eerste plaats werd de kansel gebruikt om de geloovigen te waarschuwen tegen gemeenschap met de priesters, die door den nuntius met de excommunicatie waren getroffen. In plaats van bij zulke ketters te kerken, deden zij beter door bij de Calvinisten de godsdienstoefening bij te wonen, evenzeer als naar de kroeg te gaan de voorkeur verdiende boven deelneming aan de communie door geëxcommuniceerden bediend. Sacramenten uit zulke heiligschennende handen ontvangen hadden geen waarde. Voor de parochianen van een Oud-Roomschen pastoor was er slechts een middel — werd hun verzekerd — om aan de gevaren, waaraan zij blootstonden, te ontkomen en dit was: verandering van pastoor [1]). Dergelijke redeneeringen werden ook buiten de kerk herhaald en bereikten

[1]) *Tosini*, a. w. III. 195.

meermalen het doel en waren soms oorzaak van onlusten, daar de bevreesd geworden geloovigen tot daden overgingen, zooals te Goes plaats had [1]). Vooral gaven de zendelingen van den nuntius zich moeite om Katholieke ambachtsheeren voor zich te winnen, wanneer de pastoor der plaats tot de tegenpartij behoorde. Zij trachtten den ambachtsheer te overtuigen dat de pastoor een ketter was en dat geen den Heiligen Vader welgevalliger werk kon worden gedaan, dan aan zulk een ongehoorzamen priester zijn afscheid te geven [2]). Talrijke zendelingen van den nuntius werden naar ons land gezonden, dikwijls tot groot bezwaar der geloovigen, die in hun onderhoud moesten voorzien [3]). Kwam een Oud-Roomsch geestelijke te overlijden, dan haastte de tegenpartij zich, een der haren in de plaats van den overledene te brengen; daar beide partijen gewoonlijk een priester zonden, waren onlusten daarvan het gevolg, zooals wij reeds zagen.

Waren buitenlandsche bisschoppen aan de Oud-Roomschen hier te lande te gemoet gekomen door priesters voor het aartsbisdom Utrecht te wijden, meer en meer deed zich nog op een andere de afwezigheid van kerkvorsten hier gevoelen. In geen jaren was het vormsel toegediend en reikhalzend zagen vele geloovigen uit naar een gelegenheid om door een bisschop dit sacrament te zien uitreiken. In het jaar 1719 zagen zij hun verlangen bevredigd; in April kwam de nieuw benoemde bisschop van Babylon, Varlet, op zijn doorreis naar zijn nieuwen werkkring, te Amsterdam en vertoefde er ten huize van den Oud-Roomschen pastoor Krys. Op verzoek van dezen priester diende bisschop Varlet aan een groot aantal Katholieken het vormsel toe. Was dit voor velen een uitkomst geweest, toch deed zich meer en meer voor de Oud-Roomschen de behoefte van een eigen bisschop gevoelen. De scheiding van Rome teekende zich steeds scherper af. Den 9den Mei 1719 had de Oud-Roomsche geestelijkheid geappelleerd aan een toekomstig

---

[1]) *Id.* III, 196.
[2]) *Id.* III, 196.
[3]) *Id.* III, 200.

algemeen concilie [1]). Weldra ging men nog een stap verder en besloot over te gaan tot de verkiezing van een aartsbisschop van Utrecht.

Bij de troonsbestijging van paus Innocentius XIII had het Utrechtsche kapittel hem een gelukwensch gezonden (11 Juni 1721) en voor de Utrechtsche kerk een bisschop gevraagd. Geen antwoord ontvangen hebbende, wendde het kapittel zich nogmaals tot den paus om hem den treurigen toestand der kerk uiteen te zetten en op de toestemming tot het verkiezen van een bisschop aan te dringen. Maar steeds duidelijker bleek, dat die toestemming te Rome niet gegeven zou worden en zoo rijpte bij de Oud-Roomsche geestelijkheid het besluit om, ook zonder 's pausen toestemming, tot de verkiezing over te gaan. Nogmaals wendde zij zich tot buitenlandsche theologen, rechtsgeleerden en universiteiten en toen de in dezen ontvangen adviezen bevredigend waren, vergaderden den 27sten April 1723 in de Juffrouw-Idastraat te 's-Gravenhage de leden van het Utrechtsche kapittel en verkozen Cornelis Steenoven, sedert Februari 1719 vicaris van het Haarlemsche kapittel, tot aartsbisschop van Utrecht.

De scheuring onder de Nederlandsche Katholieken was daarmede een voldongen feit geworden. Wij behoeven hier niet in den breede al de gevolgen, die deze gebeurtenis voor de Nederlandsche Katholieken gehad heeft, te schetsen, maar met het oog op de volgende hoofdstukken, wil ik hier zoo beknopt mogelijk enkele voorvallen uit de kerkgeschiedenis der Nederlandsche Katholieken in de achttiende eeuw aanstippen. Gebeurtenissen, waarbij de regeering des lands betrokken was, zullen later uitvoeriger behandeld worden. Hetgeen nu volgt,

---

[1]) Dit appel had ook betrekking op de bul *Unigenitus*, waaraan de Oud-Roomschen zich niet konden onderwerpen. Voor mijn doel behoef ik hier bij de geschiedenis van die bul niet stil te staan en verwijs ik naar het voor enkele jaren daarover uitgekomen werk van Albert Le Roy: *Le Gallicanisme au XVIII siècle. La France et Rome de* 1700 *a* 1715. *Histoire diplomatique de la bulle Unigenitus jusqu'à la mort de Louis XIV.* Paris, 1892. Genoeg zij het hier te herinneren, dat in deze door Clemens XI in 1713 uitgevaardigde bul 101 stellingen van den Franschen Jansenist Quesnel veroordeeld werden. Tevens werd daarmede de staf gebroken over de hier door de Oud-Roomschen verdedigde meeningen.

heeft alleen ten doel, den lezer die met de Nederlandsche kerkgeschiedenis niet in bijzonderheden vertrouwd is, een leiddraad in handen te geven. Daarbij valt het oog in de eerste plaats op de Oud-Roomschen.

Nadat Steenoven tot aartsbisschop was gekozen, werd hiervan aan den paus kennis gegeven en hem verzocht om bevestiging van den verkozene. Geen antwoord volgde, evenmin als op hernieuwde aanzoeken van de zijde der geestelijkheid. Eerst na den dood van Innocentius XIII zonden de kardinalen — vóór nog een nieuwe paus den stoel van Petrus beklommen had — een brief aan den internuntius Spinelli — en door dezen ter kennisse van de Nederlandsche Katholieken gebracht — waarin over de handelwijze van het Utrechtsche kapittel de staf gebroken werd. Tevens diende dit schrijven om de naburige bisschoppen te waarschuwen, dat zij geen deel zouden nemen aan de wijding van Steenoven. Deze wijding had den 15 October 1724 plaats [1]) door Varlet, bisschop van Babylon, wien na de uitreiking van het vormsel hier te lande, het aanvaarden van zijn werkkring in het Oosten onmogelijk was gemaakt en die destijds weder hier te lande verblijf hield. Bij die wijding was hij ter zijde gestaan door den deken en een kanunnik van het Utrechtsche kapittel. Wel had de geestelijkheid — waar zij er naar streefde elke onregelmatigheid bij het verrichten harer handelingen te vermijden — gaarne gezien, dat de bisschop van Babylon door twee andere kerkvorsten werd bijgestaan, maar er werd geen bisschop gevonden, die zich aan den toorn van Rome dorst te wagen, al veroordeelden lang niet allen de gedragslijn van het kapittel. Maar voor de wettigheid der

[1]) Talrijke gelukwenschen van buitenlandsche kerkvorsten en godgeleerden vielen Steenoven ten deel. Ik noem hier de bisschoppen van Montpellier, Auxerre, Bâyeux, Macon en Pamiers, terwijl de nieuw-gewijde aartsbisschop ook van de instemming van andere bisschoppen verzekerd werd. Nog ontving hij brieven, adhaesie aan zijne verkiezing en wijding betuigende, o.a. van Philopald, superior van het seminarie des Bons-Enfants te Parijs, van den abt Lagneau en den heer Jobard, eersten provisor en superior van het seminarie des Missions étrangères, van den deken der cathedraal te Soissons, d'Héricourt, van den vicaris-generaal van den bisschop van Rodez, Mazière, van de doctoren der Sorbonne, Camet, de la Chassaigne, Petitpied enz. enz. (Zie *Recueil de témoignages*, 5e partie).

wijding was de hulp van twee bisschoppen ook niet noodig. Kort vóór de wijding van Steenoven had de bisschop van Antwerpen, een bisschop van Rhodus i. p. i. gewijd, bijgestaan door twee abten. Ook paus Leo XII verklaarde de assistentie van twee priesters voldoende [1]).

Ofschoon men te Rome het gaarne wilde doen voorkomen, alsof de scheuring onder de Nederlandsche Katholieken niet van veel belang was, maakten de verkiezing en wijding van Steenoven toch zulken indruk, dat paus Benedictus XIII zich tot de Katholieke keurvorsten wendde, om bij de regeering der Republiek tegen de Oud-Roomschen werkzaam te zijn. Ook de nuntii aan de hoven der Katholieke vorsten kregen opdracht, om de souvereinen, bij wie zij geaccrediteerd waren, door hunne gezanten op de Staten invloed te doen oefenen. Inmiddels was Steenoven den 3den April 1725 overleden, en koos het kapittel den 15den Mei te Utrecht tot zijn opvolger Cornelis Johannes Barchman Wuytiers, die evenzeer door bisschop Varlet werd gewijd. Ook van het optreden van dezen aartsbisschop werd de paus in kennis gesteld, maar een goedkeuring of bevestiging bleef natuurlijk achterwege. Ook bij volgende verkiezingen had dit plaats; gewoonlijk volgde een breve, waarin over de heiligschennende daad der wijding de staf werd gebroken, en de geloovigen voor den nieuwen kerkvorst gewaarschuwd werden. In het vervolg behoeven wij daarvan geen melding te maken, maar bij het pauselijk breve, dat ditmaal na de wijding van den nieuwen aartsbisschop aan de geloovigen werd medegedeeld, moet ik hier even stilstaan, wijl het ten bewijze kan strekken, hoe onvolledig men te Rome aangaande de gebeurtenissen in de Nederlanden was ingelicht en welke onjuistheden men daardoor den paus ex cathedra liet verkondigen. Had Barchman Wuytiers zelf den paus den 7den Juni bericht, dat hij den 15den Mei te Utrecht tot aartsbisschop was gekozen, in het

---

[1]) In de bul *Impensa Rom. Pont.* van 26 Maart 1824 verklaarde paus Leo XII: « Novus episcopus ab alteri regno episcopo iam consecrato, atque facultatem expresse ad id ab Apostolica Sede habente, assistentibus duobus eis episcopis ad hoc rogatis, et in eorum defectum duobus praelatis pontificalium usum habentibus, vel his quoque deficientibus duobus presbyteris e regni clero in ecclesiastica dignitate constitutis, consecrabitur. »

breve heet die gebeurtenis den 17den April te Leiden te hebben plaats gehad. Nog erger was het volgende. In het breve wordt o.a. aan de Nederlandsche Katholieken tot waarschuwing voorgehouden, dat binnen het jaar na de wijding van Steenoven, niet alleen deze zelf „maer ook Jacob Krys, priester, die de driftigste voortzetter geweest was van de heiligschendige weidinge en Donckers een Leek, in wiens huis de weidinge verrigt is, in haere vervloekte ongehoorzaamheid, zonder eenig teken van een heilzame bekeringe, gestorven zijn" [1]). Nu was de wijding niet geschied ten huize van Donkers, maar van N. du Bois; die Donkers was geen leek, maar pastoor te Amsterdam, en de man was volstrekt niet dood. Het zal niet gestrekt hebben om de parochianen van dezen pastoor van de onfeilbaarheid van 's pausen uitspraken te overtuigen, toen deze priester hun van den kansel voorlas, hoe zijn dood hun ter waarschuwing werd voorgehouden.

Een der voornaamste gebeurtenissen onder het episcopaat van Barchman Wuytiers was de verkiezing van een bisschop van Haarlem. Dreigend zweefde steeds den Oud-Roomschen het gevaar boven het hoofd, dat bisschop Varlet, die hun tot dusverre steeds met zijn hulp ter zijde had gestaan, zou komen te vallen vóór een andere bisschop was gevonden, die bij den dood des aartsbisschops van Utrecht, bereid zou worden gevonden zijn opvolger te wijden. Daarom besloot men den ledig staanden zetel van Haarlem opnieuw te bezetten. Het Haarlemsch kapittel bleef steeds zijn rechten verdedigen, maar weigerde tevens ze te gebruiken. Reeds aartsbisschop Steenoven had er ernstig over gedacht in dezen handelend op te treden, maar het bleef aan zijn opvolger de zaak ten einde te brengen. Buitenlandsche godgeleerden werden geraadpleegd en na herhaalde onderhandelingen besloot de Utrechtsche aartsbisschop zich te beroepen op het jus devolutionis, d. i. het voorschrift uit het kerkrecht, dat wanneer een kapittel het verkiezingswerk verzuimt, dit recht overdraagt op den metropolitaan en zijn

[1]) «quam presbyter Jacobus Krys, qui vehementior prae ceteris autor fuerat Sacrilegae consecrationis et Laicus Donckers in cujus aedibus illa peracta est, nullo edito salutaris poenitentiae Signo, in sua vere damnabili inobedientia mortem obiissent»,

kapittel. De Haarlemsche kanunniken werden thans door den Utrechtschen prelaat opgeroepen om binnen drie maanden over te gaan tot verkiezing van een bisschop en toen hieraan geen gehoor werd gegeven, werd in Juni 1727 door het metropolitaan kapittel Theodorus Donker, pastoor te Amsterdam tot bisschop van Haarlem gekozen. Daar op een verzoek aan de Staten om den Haarlemschen zetel te mogen innemen een afwijzend antwoord volgde, bleef de wijding achterwege; Donker stierf in Juli 1732.

Een oogenblik moeten wij thans stilstaan bij de vraag wat er onder de troebelen geworden was van de Seminarien te Leuven, waar een groot deel der Nederlandsche geestelijkheid zijn opleiding ontving.

Er waren te Leuven twee colleges voor aanstaande Nederlandsche geestelijken, dat van de H.H. Willebrordus en Bonifacius, bekend als het college *van den Hoogen Heuvel*, 't welk tot 1673 te Keulen gevestigd en door Neercassel in 1685 naar Leuven was overgebracht en voor de geheele Nederlandsche kerk diende, en het college *Pulcheria*, meer uitsluitend voor het bisdom Haarlem bestemd [1]). Het college van den *Hoogen Heuvel* bereikte onder Codde een grooten bloei, maar de scheuring onder de Katholieken schijnt ook hier nadeelige gevolgen te hebben gehad. Althans het heet, dat er bij den dood van den laatsten Oud-Roomschen president Verschueren nog slechts drie studenten waren [2]). Van Bijlevelt maakte in 1723 gewag van Hollandsche jongelui, die te Keulen studeerden. Den dood van den president Verschueren (9 Sept. 1723) maakte de internuntius Spinelli zich ten nutte om het college aan de Oud-Roomschen te ontnemen. Hij riep daartoe de hulp in der regeering en verkreeg dat de markies de Prié, stadhouder van prins Eugenius, den 11den September 1723 een bevel zond aan den rector magnificus der Hoogeschool om een inventaris op te maken van hetgeen zich in het college bevond, een onrechtmatige daad, aangezien de stichting niet bij de universiteit was ingelijfd en de rector

---

[1]) Zie Dl. I, blz. 22, 61, 62, 229 en 230.

[2]) Zie het opstel van den heer J. F. Vregt in de *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarl.* VIII, 24.

er dus niets mee te maken had. Den 15den verscheen de procureur-generaal van den Raad van Brabant om te inventariseeren. Inmiddels was de kamer van den overleden president Verschueren verzegeld. Namens het Utrechtsche kapittel was Broedersen naar Leuven gereisd en had Barchman Wuytiers tot president aangesteld. Deze ontving van den procureur-generaal bevel om de sleutels aan den candidaat der tegenpartij, Cremers, over te geven. De Oud-Roomschen wendden zich nu tot de Staten-Generaal, die den 25sten September aan hun resident te Brussel opdroegen voor de belangen van hunne onderdanen op te komen. Bij afwezigheid van den resident Pesters, richtte zijn secretaris, D. W. Travest, den 30sten September en den 26sten October memories over de zaak tot den markies de Prié. Het mocht echter niet baten. De secretaris had reeds een brief aan de Staten-Generaal gereed gemaakt, toen hij juist vóor het afgaan der post een brief ontving van Barchman Wuytiers waaruit bleek hoeveel zijn memories hadden uitgewerkt. Die brief van 27 October behelsde een verhaal, hoe dien dag 's morgens ten acht uur de rector en de fiscaal der universiteit met den burgemeester van Leuven naar den Hoogen Heuvel waren gekomen en Cremers in het bezit van het huis hadden gesteld. Aan Broedersen was gelast alle papieren en bescheiden af te geven en toen hij weigerde, had men zelfs gedreigd hem in een „kot" te zullen werpen. Ten slotte had de burgemeester een brief van den markies de Prié uit zijn zak gehaald, waarin aan Broedersen werd bevolen binnen 24 uren het land te verlaten. [1]) Dat de politiek hierbij een rol speelde blijkt uit een schrijven, dat de secretaris Travest enkele dagen later naar den Haag zond. Hij gaf daarin verslag van een onderhoud over deze zaak met den markies de Prié. Deze had hem o. a. gezegd: „dat het een saak was die haar Ho: Mo: niet interesseerde doordien het geen particulier huijs, maar een college of fundatie om jonge Theologanten aan te queken was." Over de reden, waarom de tusschenkomst der Staten-Generaal zoo weinig invloed had gehad, schreef Travest: „het welke in dese tijd niet te verwonderen is dewijl men hier alles wat maar de naam

[1]) *Brieven van den resident Pesters*, 28 Oct. 1723. (Rijksarchief.)

van Hollander heeft soekt te chagrineeren. Dese onregtmatige proceduuren tegens de voorn̄. personen koomt mij (onder ootmoedige correctie) voor, alsof men haar Ho: Mo: expres sogte te doen klagen, ten eynde sij occasie souden vinden om met haare gepretendeerde grieven voor den dag te komen, die tot nog toe seer secreet gehouden worden". [1]) De zaak bleef nu geruimen tijd sleepende; nog den 2den Augustus en den 25sten September 1725 berichtte de resident Pesters, dat hij te vergeefs bij den stadhouder op beslechting van het geschil had aangedrongen [2]). De tusschenkomst der Nederlandsche regeering had ten gevolge, dat deze aangelegenheid bij de burgerlijke rechtbank aanhangig werd gemaakt, die in 1727 ten nadeele der Oud-Roomschen uitspraak deed. De Raad van Brabant bleef weigeren de rechtsvraag, aan wie het bestuur van het college toekwam, te beslissen. Voorloopig bleef nu de toestand, dat door de Belgische regeering „provisionaliter seu per modum provisionis" een administrateur werd aangesteld. Voor den bloei van de stichting werkte deze toestand niet bevorderlijk; de fondsen schijnen in handen gebleven te zijn van de Oud-Roomschen en er kwamen weinig studenten. Omstreeks het jaar 1739 kwam hierin verbetering. In 1752 trachtten de Oud-Roomschen nogmaals in het bezit van het college gesteld te worden. De Staten-Generaal bewerkten bij het Belgische Hof, dat de zaak op nieuw bij den Raad van State aanhangig werd gemaakt, die in 1756 ten nadeele der Oud-Roomschen uitspraak deed. Maar ook de Katholieken waren met den loop der gebeurtenissen niet tevreden. Bij ontstentenis van een Apostolischen Vicaris trachtten opeenvolgende nuntii het bestuur aan zich te brengen, de regeering wilde evenwel daarvan niet hooren. Daarenboven heet het, dat in de tweede helft der achttiende eeuw de Oud-Roomschen grooten invloed hadden bij sommige Belgische ministers, reden waarom de Katholieken het voorzichtig oordeelden met groote omzichtigheid te werk te gaan. De regeering van keizer Jozef II deed voor

[1]) *Id.* 1 Nov. 1723. Deze brief is vergezeld van een nog uitvoeriger relaas van het gebeurde op 27 October.

[2]) *Id.* (Rijksarchief.)

het college moeielijke dagen aanbreken, waarbij wij hier niet verder zullen stilstaan [1]).

Ook het college Pulcheria gaf tot verwoeden strijd aanleiding, en werd oorzaak van een langdurig proces. Beide partijen hadden provisoren aangesteld en weigerden voor elkander te wijken. Ditmaal dorsten de Katholiekon niet door te tasten, want een der personen, die hierbij een rol vervulden, was de kanunnik J. van der Steen, over wiens toelating als Apostolisch Vicaris destijds met de Nederlandsche regeering onderhandelingen werden gevoerd. Van daar dat men vreesde den goeden uitslag door te bout cptreden te Leuven te bederven. Toch wisten de Katholieken, wel niet langs den koninklijken weg, ten slotte in 1739 hun doel te bereiken, met behulp der universiteit en van de gouvernante, Aartshertogin Maria Elisabeth. Men achtte het echter veiliger — geen bewijs voor het gerechtvaardigde der aangevoerde middelen — om geen ruchtbaarheid aan den uitslag te geven en de nuntius zorgde er voor, dat er in de Belgische couranten niet van gerept werd [2]).

Intusschen hadden de Oud-Roomschen een eigen seminarie opgericht te Amersfoort. Hun aantal was echter aanmerkelijk geslonken; hadden bij den aanvang der scheuring drie honderd geestelijken zich aan de zijde van Codde geschaard, een twintigtal jaren later bedroeg het aantal Oud-Roomsche geestelijken een goede zeventig en ten jare 1731 wordt het opgegeven als vijf en zestig; onder dit cijfer zijn niet begrepen een aantal, vooral Fransche, geestelijken die geen zielzorg uitoefenden [3]). Bijna uitsluitend werden de Oud-Roomschen gevonden in de provincies Holland en Utrecht; in het Noorden telde men slechts ééne gemeente: Leeuwarden. In den loop der achttiende eeuw zijn nog herhaaldelijk onderhandelingen met de Curie gevoerd, zonder dat deze tot een hereeniging met Rome leidden.

Uit de kerkgeschiedenis der Oud-Roomschen in de achttiende eeuw vinden hier nog slechts enkele bijzonderheden een plaats.

---

[1]) Zie het aangehaalde opstel van J. F. Vregt in de *Bijdragen v. d. gesch. v. h. bisdom Haarlem*, VIII, 1—55, 337 v.v.

[2]) *Id.*, VIII, 256 vv., 337 vv.

[3]) *Catalogus Sacerdotum Jansenistarum* in *Arch. v. d. gesch. v. h. aartsb. Utr.* II, 161—174.

De aartsbisschop Barchmann Wuytiers stierf den 13den Mei 1733, zijne opvolgers in dit tijdvak waren Theodorus van der Croon (gest. 1739), Petrus Johannes Meindaerts (gest. 1767), en Gualtherius Michael van Nieuwenhuysen (gest. 1797). De bisschop Varlet, die aan de Oud-Roomschen zoo vele diensten had bewezen, overleed in 1742. Om in de toekomst niet van bisschoppelijke hulp verstoken te zijn, ging de aartsbisschop Meindaerts thans over tot het bezetten van den Haarlemschen zetel; de keuze viel op Hieronymus de Bock (gest. 1744), die tot opvolgers had Johannes Stiphout (gest. 1778) en Adrianus Johannes Broekman (gest. 1800). Reeds toen er de eerste maal sprake was van het verkiezen van een bischop van Haarlem was er aan gedacht nog een der andere openstaande bisschopszetels te bezetten. Eerst in 1757 ging men daartoe over; men had den blik geslagen op Leeuwarden, maar de regeering aldaar werd niet bereid gevonden hare toestemming te geven. Toen vestigde men de keuze op Deventer en verleende de waardigheid aan Bartholomeus Johannes Bijevelt, die, bij zijn overlijden in 1778 werd opgevolgd door Nicolaas Nelleman (gest. 1805). In 1763 werd door de Oud-Roomsche geestelijkheid een concilie gehouden te Utrecht, dat weêr tot heel wat geschrijf aanleiding gaf, maar voor ons doel van geen belang is.

De door den paus aangestelde Apostolische Vicaris, Johannes van Bijlevelt was — zagen wij [1]) — door een banvonnis getroffen, wat niet belette, dat hij het bestuur over de Katholieken bleef uitoefenen. Daartoe waren echter eenige voorzorgen noodig; de aartspriesters — door den vicaris aangesteld — zouden hunne *Litterae patentes* van den nuntius ontvangen, opdat, zoo dergelijk stuk soms in verkeerde handen kwam, hieruit geen beschuldiging van overtreding van het plakkaat, waarbij het erkennen van een niet door de regeering toegelaten vicaris strafbaar was gesteld, zou kunnen voortvloeien. Ook voor de pastoors werd een dergelijke maatregel genomen. Reeds in 1719 had van Bijlevelt zich te Utrecht kunnen vestigen; bij den storm die kort daarna over de Katholieke kerk opstak, moest hij die

[1]) Zie boven blz. 24.

plaats verlaten, maar reeds in 1721 was hij er weer teruggekeerd. In 1727 kwam hij te overlijden en met hem daalde de laatste Apostolische Vicaris, die aan het hoofd der Nederlandsche Katholieken stond, ten grave. Sedert dien tijd had de nuntius te Brussel het bestuur over de Nederlandsche Katholieken. Wel zijn er nog herhaaldelijk onderhandelingen met de regeering gevoerd om toelating van een Apostolischen Vicaris te verkrijgen, maar telkens waren er moeielijkheden, die belemmerend in den weg traden en tot de toelating zelf is het niet gekomen. Over die onderhandelingen zal later uitvoeriger gehandeld worden, maar hier zij even aangestipt in hoeverre het kapittel van Haarlem daarbij gemoeid was, ook omdat het een eigenaardig licht werpt op de houding tegenover dit kapittel door Rome aangenomen. Volgens de Katholieke opvatting waren hier geen kapittels meer en ook dat van Haarlem had geen recht van bestaan, vandaar dat men steeds schreef of sprak van het gewaande (praetensum) kapittel. In 1703 was den leden van het kapittel door den paus verboden eenige rechten uit te oefenen; zij gehoorzaamden, en ofschoon zij voortgingen de openvallende plaatsen in hun midden aan te vullen en steeds hunne rechten te verdedigen, onthielden zij zich van die rechten gebruik te maken. Welhaast waren er geen Oud-Roomschen meer onder de kapittelleden en Rome deed of het niet bestond, maar maakte er toch gebruik van. De Katholieke geschiedschrijver Hoynck van Papendrecht schreef over de onwettigheid van de kapittels hier te lande een uitvoerige studie; hij had die verhandeling bestemd om althans gedeeltelijk in zijn groot werk *Historia Ecclesiae Ultrajectinae* te worden opgenomen, maar moest dit nalaten, omdat men te Rome niet wilde, dat daarover in dat werk gehandeld zou worden [1]).

Men kon dat kapittel — welks bestaan men ontkende — nog te goed gebruiken, want het kwam, althans omstreeks 1720, in het gebied van het oude bisdom herhaaldelijk voor, dat de regeering voor de toelating van een pastoor, een aanstelling van het kapittel verlangde en geen genoegen wilde nemen

[1]) Zie J. F. Vregt in *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem*, II, 315.

met een aanstelling van den nuntius of van van Bijlevelt. In 1725 en 1726 richtte het kapittel twee brieven tot den paus, om weder met de vroegere voorrechten begiftigd te worden. Een antwoord bleef achterwege. Inmiddels had het kapittel onderhandelingen aangeknoopt met den nuntius te Brussel, die daarbij eigenlijk slechts de tusschenpersoon was tusschen de Haarlemsche heeren en Rome.

De kanunniken wilden een vicaris kiezen aan wien het bestuur over het bisdom zou worden toevertrouwd. Namens Rome stelde de nuntius de uitdrukkelijke voorwaarde, dat door het kapittel de goedkeuring der Staten zou worden verkregen, dat de door hen te kiezen vicaris het bestuur zou hebben over de Katholieken niet alleen van het oude bisdom Haarlem, maar van de geheele provincie Holland. Gelukte dit, dan zou door den paus aan den gekozen vicaris de noodige volmacht gegeven worden. Werkelijk kwam in dien zin in 1727 een overeenkomst tot stand, waarbij het de bedoeling schijnt te zijn geweest, dat de persoon, die als vicaris kapitulaar van Haarlem zou optreden, door den paus voor de overige provincies als apostolisch vicaris zou worden aangesteld [1]).

De toestemming der regeering werd echter niet verkregen. Daarbij verdient de aandacht, dat het mislukken der herhaalde pogingen om van de regeering toelating van een apostolischen vicaris te verkrijgen, door Katholieke schrijvers ook voor een deel geweten wordt aan de tegenwerking der regulieren.

Ook in de achttiende eeuw heerschte er bittere naijver tusschen de geordende en wereldlijke geestelijken. Leest men het verslag nog in 1775 op last van de nuntius Ghilini naar Rome gezonden [2]), dan waant men zich een oogenblik verplaatst te midden van den verwoeden strijd tusschen regulieren en seculieren hier in de zeventiende eeuw gestreden. Zoo scherp geformuleerd

[1]) Zie het aangehaalde opstel van J. F. Vregt in de *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem,* V, 271—66 en het door dien schrijver aan die onderhandelingen gewijde opstel. *Aldaar* VII, 265—326.

[2]) Zie: *Relatio status missionis batavae, ab anno* 1763 *usque ad annum* 1775 *producta, sub auspiciis.... Domini Thomae Mariae Ghilini a Joanne Antonio Maggioria,* medegedeeld door A. v. Lommel S. J. in het *Arch. v. d. gesch. v. h. aartsb. Utr.* XIII, meer bepaald blz. 324—333 en 367.

zijn in dit stuk de klachten over de regulieren; hun werden dezelfde verwijten gedaan, die hun in de zeventiende eeuw telkens voor de voeten werden geworpen, n.l. schraapzucht, het jacht maken op rijke staties en gegoede Katholieken; ook het inzamelen voor kloosterstichtingen in het buitenland ten nadeele van de geestelijkheid, aan wie daardoor soms het noodige onthouden werd, ontbreekt hier niet [1]). De zegepraal door de geordenden behaald, toen het hun eindelijk in den aanvang der eeuw gelukte den Apostolischen Vicaris ten val te brengen, had dus geen vrede tusschen de partijen tot stand kunnen brengen. Maar begrijpelijk is het zeker, dat de regulieren geen lust hadden de vruchten van hunne overwinning, die zij ten slotte vooral met behulp van de beschuldiging van Jansenistische ketterij hadden behaald, zich te zien ontrukken. Van hun standpunt hadden zij volkomen gelijk, als zij de aanstelling van een Apostolischen Vicaris tegenwerkten [2]). Want dit stond vast, zoo de regeering ooit hare toestemming gaf, dan zou dat zijn op voorwaarde, dat de gekozene was een wereldlijk geestelijke, van geboorte Nederlander. Van zulk een man hadden zij eerder te wachten, dat hij de wereldlijke geestelijkheid begunstigde of althans dat hij hunne indringerigheid — want daarover werd in de achttiende eeuw door Katholieken meermalen geklaagd — tegenging, dan dat hij hunne belangen warm ververdedigde. Bleef daarentegen de nuntius te Brussel met het bestuur der Nederlandsche missie belast, dan was daarvan voor hen allicht meer voordeel te verwachten. Ook bij de onderhandelingen met het Haarlemsche kapittel, zien wij den nuntius voor de belangen der regulieren opkomen [3]).

---

[1]) Ook in den *Missionis Batavae status* van 1758 (*Arch. v. d. gesch. v. h. aartsb. Utr.* VIII) wordt over den naijver tusschen seculieren en regulieren gehandeld, blz. 319—322.

[2]) Herhaaldelijk als er in het *Schema Chronologicum Causae Missionis Hollandicae ab initio saeculi* XVIII van het jaar 1741, aan welks samenstelling de bekende Hoynck van Papendrecht niet vreemd was (afgedrukt in *Arch. v. d. gesch. v. h. aartsb. Utr.* XV, 292—329), sprake is van de pogingen tot het verkrijgen van een Apostolischen Vicaris, wordt van de tegenwerking der regulieren gewag gemaakt. In een ander handschrift van dit stuk, in het bisschoppelijk archief te Haarlem berustende, komen de daarop betrekking hebbende zinsneden niet voor.

[3]) Zie het aangehaalde opstel van den heer Vregt in *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem,* VII, 265 v.v.

De opheffing der Jezuieten-orde in 1773 bracht voorloopig hier te lande weinig verandering; om te gemoet te komen aan de moeielijkheden, die er uit zouden kunnen voortvloeien, indien hier plotseling een aantal paters van hunne pastoreele bedieningen werden ontheven, besloot de paus hen onder zekere voorwaarden hunne staties te laten bedienen [1]). Maar juist deze bepaling gaf weder aanleiding tot veel geharrewar; kwam een ex-jezuiet te overlijden en werd een wereldlijke geestelijke door den nuntius in zijne plaats aangesteld, dan kwam het meermalen voor dat de ex-jezuieten of hunne vrienden tegen het verlies van die statie in verzet kwamen [2]).

Ten slotte laat ik hier enkele statistieke opgaven volgen. In zijn verslag van 1721 gaf de Apostolische Vicaris van Bijlevelt op, dat hier werkzaam waren 271 wereldlijke geestelijken en 108 reguliere (behalve de socii, die in Amsterdam werkzaam waren), aldus verdeeld: 35 Franciskanen, 34 Jezuieten, 15 Dominikanen, 6 Augustijnen, 5 Karmelieten, 4 Kruisheeren, 3 Benedictijnen, 3 Norbertijnen, 2 Capucijnen en 1 Brigittijn [3]). Volgens een verslag van 1741 was het aantal geordenden in dezelfde volgorde 37 Franciskanen, 40 Jezuieten, 31 Dominikanen, 7 Augustijnen en 7 Karmelieten [4]). De aangehaalde verslagen van 1758 en 1775 geven respectivelijk 341 staties met 229.566 communicanten en 341 staties met 237.377 communicanten.

---

[1]) In het aangehaald verslag van 1775 wordt daarover geschreven: «Petitioni S^ae^ Congregationis annuit SS. D. N. permisitque ut excellentissimus D^nus^ facultatem faceret praefatis membris in Hollandia missionariorum munere fungentibus in eo perseverandi, acceptato tamen apostolico brevi [nl. betreffende de opheffing der orde], professique se illi in omnibus et per omnia subjectos, et ad qualitatem praesbyterorum saecularium deinceps reductos, sub omnimoda Superiorum Missionis, maxime Vicarii apostolici jurisdictione et dependentia esse; cumque omnia membra ad unum usque, ea, qua par est, reverentia breve apostolicum acceptassent, jurassent, et ei sese prorsus subjecissent, sine ulla omnino restrictione aut tergiversatione excellentissimus D^nus^ facultate sibi data usus, cunctis dictae Societatis membris permisit in foederati Belgii provinciis degentibus, ut in pastorali munere pergerent...» (blz. 357).

[2]) *Aldaar*, blz. 357—366.

[3]) *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem*, II, 338.

[4]) *Arch. v. d. gesch. v. h. aartsb. Utr.*, I, 59 v.v.

HOOFDSTUK II.

De houding der regeering in den strijd.

Het kon niet anders of de regeering moest weldra kennis krijgen van de twisten tusschen de Katholieken, ja, spoedig zou hare tusschenkomst daarbij worden ingeroepen. Eigenlijk werd zij daardoor in een vreemde positie gebracht. Geen der plakkaten was officieel buiten werking gesteld, al werden zij sedert lang niet meer naar den letter uitgevoerd; de regeering erkende dus hier te lande geen Katholieke kerk, maar wel Katholieke ingezetenen. En nu werd zij geroepen mede uitspraak te doen over, of liever zich te mengen in geschillen over kerkbestuur. Voor den ingewijde zal het wel geen oogenblik twijfelachtig zijn geweest, welke houding zij zou aannemen. De vraagpunten van kerkleer en kerkrecht zullen haar onverschillig gelaten hebben, maar het was haar niet onbekend gebleven, dat hier sedert jaar en dag oneenigheden bestonden tusschen de wereldlijke en geordende priesters. Daarbij stond zij reeds bij voorbaat aan de zijde der eerste. Sedert men verdraagzamer geworden was en veel wat op de verboden uitoefening van den Katholieken godsdienst betrekking had, door de vingers zag, was het vooral het streven der overheid geweest om slechts ingezetenen des lands, geboren Nederlanders, als priesters toe te laten. Vreemde priesters, en dit waren de geordenden voor een groot deel, bleven haar verdacht en daarbij meende zij op haar hoede te moeten zijn tegen buitenlandschen invloed. Zij wilde niet dulden, dat een buitenlandsche vorst zich rechten aanmatigde over hare onderdanen, derhalve ook

niet de paus te Rome. Het moest haar aangenamer zijn als een Apostolisch Vicaris, door het Utrechtsche kapittel gekozen, het bewind over de Katholieken voerde, dan iemand daartoe rechtstreeks door den paus aangewezen. En de eerste berichten, der regeering langs officieelen weg over den strijd onder de Katholieken toegezonden, noemden reeds dadelijk de door haar gewantrouwde Jezuieten als de hoofdschuldigen. Dat eerste bericht vermeldde nog een bijzonderheid, die wel geschikt was haren wrevel op te wekken.

Het was de resident der Republiek te Brussel, Hulft, die in een brief aan den griffier Fagel bericht gaf, dat ongeveer drie weken te voren te Leiden op last van den internuntius een vergadering van wereldlijke en geordende geestelijken was gehouden, waarin mededeeling was gedaan van de suspensie van Codde en de aanstelling van de Cock, van wien de resident schreef, dat hij „geseijt wordt van een remuant humeur, ende d'autoriteyt van den Roomschen stoel met passie toegedaen te wesen" [1]). Hulft berichtte verder, hoe het te Brussel bevreemding had gewekt, dat men te Rome zonder de regeering des lands er ook maar eenigermate in te kennen, was overgegaan tot afzetting van Codde, alleen om de „vremde missionaire munnicken" ter wille te zijn, en dat in een tijd van oorlog, waarin deze priesters wegens hunne correspondentie met het buitenland aan de regeering bijzonder verdacht moesten zijn. Te meer verwondering had dit gegeven, wijl men den internuntius deze overwegingen onder het oog had gebracht, vóor hij zijn secretaris naar Leiden zond. Maar de prelaat zou slechts geantwoord hebben: „tut, tut, de Hollanders sijn nu genoegh geëmbarrasseert, sy sullen daer nu niet op dencken"; hij had er bijgevoegd, schrijft Hulft: „dat men wist met welckers communicatie, en op wiens relatien, het Roomsche Hoff in desen procedeerde, namentlijck de Heer Mollo, Resident van Polen, bij wien de secretaris van den Internuntius hier boven vermelt, oock is gelogeert geweest . . ."

Had de Curie te Rome of de internuntius te Brussel werkelijk gemeend, dat de tijdsomstandigheden bijzonder gunstig waren

[1]) Brief van den resident Hulft, 13 Juli 1702. (*Rijksarchief*). Zie Bijlage A.

om tot een ingrijpenden maatregel ten opzichte van het bestuur der Katholieken over te gaan, zoodat van de regeering daarbij weinig te duchten was, dan had men zich zeer vergist. De Staten, zeker niet ongevoelig voor de zinspelingen van Hulft, dat aan hun gezag was te kort gedaan, traden dadelijk krachtig op. Den 19den Juli 1702 had de raadpensionaris Heinsius hen met den brief uit Brussel bekend gemaakt [1]), en den 17den Augustus werden de overwegingen van de tot onderzoek van dit schrijven gecommitteerden medegedeeld, en werd een beslissing genomen. In de eerste plaats werd verboden het bijwonen van vergaderingen, als er te Leiden een had plaats gehad en evenzeer het gehoor geven aan bevelen van den paus of van eenige vergadering, meer bepaald om iemand naar Rome te doen vertrekken. Daarop heette het: „Dat niemandt voor Vicaris sal moogen werden erkent, als die geene, die na de ordre van deese Landen gebruyckelijck, behoorlijcker wyze sal weesen geëligeert en by de Heeren haar Edele Groot Mog. Gecommitteerde Raaden sal weesen geadmitteert". Daarom werd aan de Cock verboden het vicariaat uit te oefenen en aan anderen om hem in die waardigheid te gehoorzamen. Van geen waarde werd geacht hetgeen hij als zoodanig had verricht, met name het suspendeeren of afzetten van priesters. Ten slotte werd bepaald, dat voortaan geen geordende priesters meer in het land zouden mogen komen [2]).

Dit plakkaat was voor de Oud-Roomschen zeer gunstig; met „na de ordre van deese Landen gebruyckelijck" kon niet anders bedoeld zijn, dan gekozen door het Utrechtsche kapittel. Blijkbaar was dus de bedoeling om geen anderen Vicaris toe te laten, dan een die door dat kapittel was aangewezen. Maar voorloopig dacht men niet aan een nieuwen Vicaris; de Staten stelden zich in de bres voor Codde en wenschten hem in zijn waardigheid hersteld te zien. Intusschen is het de vraag of men eigenlijk zich wel rekenschap heeft gegeven van dit staatsstuk. Veel doorzicht was er niet noodig om de onuitvoerbaarheid te voorzien. Wilden de Staten, dat in het vervolg

---

[1]) *Secr. Resol. St. v. Holl.* 19 Juli 1702.
[2]) *Resol. St. v. Holl.* 17 Aug. 1702; *Gr. Placaatb.* V, 557—8.

niemand de functies van Apostolisch Vicaris, waartoe ook het aanstellen van pastoors behoorde, zonder de genoemde voorwaarde zou uitoefenen, dan kwam er vooral op aan, te zorgen, dat werkelijk geen pastoors, dan door een door de regeering toegelaten Vicaris aangesteld, hier zouden arbeiden. Maar hoe wilde men dat voorkomen? Waarschijnlijk echter heeft de regeering gemeend, dat wanneer zij — in strijd met hetgeen blijkens den brief van Hulft door den internuntius verwacht werd — krachtig optrad tot verdediging van Codde, men dan van Katholieke zijde wel toegevender zou worden. Maar op hare beurt vergistte zij zich hierin ten sterkste. Nu zij evenwel eenmaal zich in den strijd tusschen de Katholieken gemengd had, moest zij volhouden en vandaar dat weldra allerlei maatregelen werden genomen, die beoogden aan de verdeeldheid onder de Katholieken een einde te maken, totdat de regeering ten laatste het vruchtelooze van hare pogingen inziende, er toe overging tusschen de beide partijen een vrijwel onzijdige houding aan te nemen.

Het plakkaat van 17 Augustus 1702 werd aan de Cock door den raadpensionaris Heinsius ter hand gesteld en overal met veel plechtigheid afgekondigd. Blijkbaar hadden de gebeurtenissen in de Katholieke kerk reeds veel belangstelling gewekt, want het plakkaat trok zeer de aandacht en de Cock zelf bericht, dat de courantendrukkers nauwelijks konden voldoen aan aanvragen naar nummers met het plakkaat. Onlusten en opstootjes bleven niet uit, zoodat de magistraat van Leiden aan de Cock opdroeg om den priesters aan te zeggen, dat zij zulke onordelijkheden zouden tegengaan. De tegenpartij beschuldigde de aanhangers van Codde, dat zij door geldelijke opofferingen het plakkaat hadden verkregen, waartegen deze zich verdedigden [1]). Op zichzelf zou dit niet zoo onmogelijk zijn geweest, want bij de aangelegenheden der Katholieken tijdens de Republiek, heeft het geld altijd een groote rol gespeeld, en beide partijen wisten wel, hoeveel zij met geld van de ambtenaren gedaan konden krijgen. In dit geval zal echter wel geen betaling noodig zijn geweest. Het plakkaat was een

---

1) *Broedersen*, *Tractatus Historicus*, I, p. 383.

gevolg van den brief van Hulft, en de inhoud van het schrijven was wel geschikt om de regeering te verbitteren.

De regeering was voorloopig niet van plan terug te treden en daarom werd ook niet veel aandacht geschonken aan de bezwaren door den Oostenrijkschen minister Kaunitz aan onzen gezant medegedeeld, over het tegengaan van de geordenden [1]).

Intusschen werd Codde nog steeds te Rome opgehouden, tot ergernis van zijne vrienden en bloedverwanten. De laatste richtten zich tot de regeering om hare tusschenkomst in te roepen. Om aan haar verzoek kracht bij te zetten, werd ook nu aan de Cock en aan de Jezuieten de schuld gegeven, dat men Codde niet naar het vaderland liet terugkeeren. Tevens werd aan de Staten van Holland medegedeeld, dat de Jezuieten uitstrooiden, dat het plakkaat van 17 Augustus niet ten uitvoer zou worden gelegd en dat de Cock in de overige provincies reeds als provicaris zou erkend zijn [2]). De Staten draalden ditmaal niet; den 24sten Februari werd aan Gecommitteerde Raden opgedragen om Codde's zwager, Frederik Blommert en zijne vrouw, Maria Codde, voor zich te ontbieden en hun op te dragen om aan hun te Rome vertoevenden bloedverwant mede te deelen, dat hij binnen drie maanden in het vaderland moest terug zijn. Ook zou aan de Cock worden gelast om te Rome zijn invloed aan te wenden, opdat Codde niet langer werd opgehouden. De officieren zouden moeten onderzoeken of er sedert 17 Augustus 1702 geordenden in hunne districten waren gekomen en zoo ja, hun gelasten te vertrekken. Aan Gecommitteerde Raden zou tevens worden opgedragen een lijst samen te stellen van de geordenden, die hier voor dat plakkaat waren en zich er nog bevonden, met opgave van woonplaats, leeftijd enz. [3]).

Van zijn kant stelde de Cock aan den raadpensionaris Hein-

---

1) *Resol. St. v. Holl.* 18 Nov. 1702. Aan de gedeputeerden van de Z.-Holl. Synode verzekerde de raadpensionnaris «dat het gemelde Placcaat grote opschuddinge onder de Roomsche Vorsten veroorsaakt had en den Keyser dagelyks door syn Minister instantien deed doen, om 't selve weder in te trecken» (*Acta Z. Holl. Synode*, Gorinchem, 3—13 Juli 1703.)

2) *Secr. Resol. St. v. Holl.* 21 Febr. 1703.

3) *Gr. Placaatb.*, V, 558—559.

sius de origineele bul van den paus ter hand, waarbij Codde gesuspendeerd en de Cock tot provicaris was aangesteld, met verzoek om den Staten daarvan inzage te geven. Wellicht heeft hij gemeend, dat dit de Sraten tot andere gedachten zou brengen. Ongelukkig echter deelde de raadpensionaris gelijktijdig in de Statenvergadering mede, dat een Katholiek hem een brief van den internuntius had gegeven, die strekte tot begeleiding van een gedrukt exemplaar der bul, en waarin verzocht werd zich overeenkomstig de bul te gedragen en haar aan andere Katholieken mede te deelen. De raadpensionaris voegde aan zijne mededeeling toe, dat hij met de laatste post een Arrest van het Parlement van Parijs had ontvangen, waarbij het publiceeren en afkondigen van pauselijke bullen en brevetten zonder de toestemming des konings verboden werd [1]). Dit voorbeeld, door een Katholieke mogendheid gegeven, was voor de regeering blijkbaar te schoon om het niet na te volgen, te meer daar men er den schijn door vermeed, alsof men met de houding tegenover de Curie aangenomen, iets vijandelijks tegenover de Katholieken in het algemeen beoogde. Den officieren werd dus last gegeven streng toe te zien of de bul in de Katholieke kerken werd afgekondigd en of de Cock het vicariaat uitoefende. Deze priester zelf zou door Gecommitteerde Raden ontboden en hem nogmaals op straffe van verbanning de uitoefening van het hem door den paus opgedragen ambt verboden worden [2]).

In de provincie Utrecht vond de door Holland aangenomen houding navolging; ook hier werden maatregelen genomen om het binnenkomen van geordenden tegen te gaan en werd aan de Cock de uitoefening van het vicariaat verboden [3]), terwijl het afkondigen of verkoopen van pauselijke bullen strafbaar werd verklaard [4]).

Weldra was de Cock genoodzaakt over de grenzen te vluchten; Gecommitteerde Raden waren in het bezit gekomen van de

---

1) *Resol. St. v. Holl.*, 22 Mei 1703.
2) 25 Mei 1703. *Gr. Placaatb.*, V, 559—560.
3) 23 Mei 1703. *Utr. Plakkaatb.*, I, 402.
4) 5 Sept. 1703. *Id.*, I, 757.

minuut van een brief, door hem aan de kardinalen geschreven, waarin de Staten en in het bijzonder de heer Wassenaar van Duivenvoorde beschuldigd werden zich door de aanhangers van Codde te hebben laten omkoopen. Volgens de verdedigers van den provicaris had men hier met een intrigue van zijne vijanden te doen. De Cock zou de genoemde beschuldiging niet hebben neergeschreven, maar zijne tegenstanders zouden een vervalschte minuut aan Gecommitteerde Raden in handen hebben gespeeld. Verontwaardigd over den smaad aan het hooge staatscollege aangedaan, werd de fiskaal van het Hof van Holland naar Leiden gezonden om den schuldige gevangen te nemen. De Cock wist echter te ontsnappen [1]), maar op zijn papieren werd beslag gelegd [2]). Een premie van 3000 gulden werd thans uitgeloofd voor het aan de justitie in handen leveren van den voortvluchtige [3]), die zich buiten 's lands in veiligheid stelde.

De eerstvolgende jaren gaven de aangelegenheden der Katholieken weêr heel wat drukte aan de Staten van Holland. Zij hadden nu eenmaal zich in den strijd gemengd en leefden blijkbaar in de meening, dat zij door streng optreden tegen hen, die aan de bevelen van den internuntius gehoorzaamden, een einde aan de geschillen zouden kunnen maken. Bij het nemen van besluiten werd herhaaldelijk verklaard, dat zij strekten om de rust onder de Katholieken te bevorderen en onordelijkheden tegen te gaan. Daarbij verkeerden de Oud-Roomschen voorloopig in de gunstigste omstandigheden. Hun kostte het geen moeite aan de bevelen der regeering te gehoorzamen en zij waren dus voor straffen wegens overtreding

---

[1]) Zie het verhaal van Dr. J. D. Frenay in *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem*, VI, 263 v.v.

[2]) Den 18 Nov. 1706 werd door Gecomm. Raden behandeld het verzoek door de Cock tot de regeering van Leiden gericht, om zijn papieren terug te mogen ontvangen. Gecomm. Raden machtigden de vroedschap om aan dat verzoek te voldoen, met uitzondering van de papieren, die op de oneenigheden tusschen de Katholieken betrekking hadden. (*Resol. Gecomm. Raden*, 18 Nov. 1706. Rijksarchief).

[3]) *Publicatie van Gecomm. Raden* van 8 Aug. 1703. *Gr. Placaatb.*, V, 560—61. In de *Bijdr. v. d. Gesch. v. h. bisd. Haarlem*, VI, 283 en 284 heeft Dr. Frenay een notarieele acte afgedrukt, waarbij drie personen verklaren, dat de destijds tot de Oud-Roomschen behoorende pastoor Groenhout had gezegd, dat het plakkaat tegen de Cock den aanhangers van Codde op 40000 gulden was te staan gekomen.

gevrijwaard. Zij wisten hiervan partij te trekken en werden weldra als „staatse" priesters aangeduid tegenover hunne tegenpartij, die kortweg als de partij der Jezuieten gebrandmerkt werd. Dat dit laatste niet geheel juist was, behoeft hier niet in den breede te worden uiteengezet. Men had Oud-Roomschen en Katholieken, die aan Rome gehoorzaam waren. Bij het uitbreken der oneenigheden mogen de Jezuieten een groote rol hebben gespeeld, toch bleef — wij zagen het reeds — ook in later tijd onder de aan Rome getrouw geblevene geestelijken een zekere spanning tusschen de wereldlijke en geordende priesters bestaan, al kwam die niet meer zoo sterk aan het licht als in de zeventiende eeuw, wellicht ook wijl de pogingen tot het op nieuw verkrijgen van een Apostolischen Vicaris bij voortduring schipbreuk leden. Hadden de Oud-Roomschen vooral in den beginne vele regenten op hunne hand en riepen zij herhaaldelijk de hulp der regeering in; in later jaren telden ook de Katholieken menigen vriend onder de toongevende staatslieden, zooals later blijken zal. Voorloopig bedienden zij zich van de hulp der gezanten van Katholieke mogendheden, zonder dat hun dit in den eersten tijd veel baatte, maar ook hierin kwam later verandering.

In plaats van door hunne eerste maatregelen de oneenigheden tot stilstand te brengen, zagen de Staten den strijd steeds feller ontbranden. Den 3den 1704 vestigden de afgevaardigden van Leiden er de aandacht op, dat op het platte land de boeren tegen hunne pastoors werden opgezet, zoo deze niet tot de regulieren behoorden. Dit zal wel moeten beduiden, zoo die geestelijken Oud-Roomschen waren. De boeren gingen dan in andere staties ter kerke, wat „veel confusie en verwarring veroorsaakte, voornamentlyk in soodanige Districten, alwaar de Armen van de Gereformeerde en van de Papiste Religie sonder distinctie wierden onderhouden" [1]). De Staten besloten daarop, dat het aan geen priester geoorloofd zou zijn in de parochie van een ander dienst te doen, tenzij bij ziekte of afwezigheid van den pastoor der plaats, ofschoon dan nog de voorkennis van burgemeesters der steden of der baljuws ten platten lande

---

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 3 Mei 1704.

vereischt werd. Tevens werden de priesters van Beest te Voorburg en Adriaan van Wijck te Kethel uit Holland verbannen. Ten slotte werd aan Gecommitteerde Raden opgedragen, alle priesters, die in strijd met het plakkaat van 17 Augustus 1702 gehandeld hadden, voor zich te ontbieden [1]). De genoemde van Wijck is uit het eerste deel bekend, hij was door de Cock tot aartspriester aangesteld. Over van Beest waren reeds in het vorig jaar klachten bij Gecommitteerde Raden ingekomen. De priester van Sonsbeek, pastoor te Homade en Esselijkerwoude, had toen hunne hulp ingeroepen, omdat hem allerlei geweldenarijen waren aangedaan, zoodat hij de pastorie had moeten ontruimen, waarop van Beest zich daarin gevestigd had [2]).

Gevolg gevende aan de hun opgedragen last, stelden Gecommitteerde Raden een onderzoek in naar de priesters, die hier te lande in strijd met het plakkaat van 17 Augustus 1702 werkzaam waren en den 31sten Mei 1704 werd hun rapport in de vergadering der Staten van Holland ingebracht [3]). Weldra werden verschillende geestelijken gestraft: aan J. v. Aalst en A. Brughman werd verboden dienst te doen te Hoorn, aan C. Huysman te Rijnsaterwoude, aan J. v. Bijlevelt te Poeldijk, aan J. Kleyman te Hilversum, aan H. Loenius te Beverwijk, en aan C. J. Anthonius te Haastrecht; daarenboven werd aan J. v. Veen te Wassenaar en J. Veneroy te Langeraar verboden in de provincie Holland kerkelijke functies te verrichten, terwijl de geestelijken J. Plasman te Blaricum en A. Meyer te Zwammerdam uit de provincie Holland werden verbannen [4]). Drie maanden later werd aan de pastoors, wien het uitoefenen van hunne bediening verboden was, bevolen hunne pastorieën te ontruimen [5]).

Het volgend jaar werden in Maart weder priesters voor Gecommitteerde Raden ontboden en hun gelast te zorgen, dat Codde als Apostolisch Vicaris hersteld of langs anderen weg de vrede onder de Katholieken verzekerd werd, daar anders

---

1) *Resol. St. v. Holl.*, 10 Mei 1704. *Gr. Placaatb.*, V, 561—562.
2) *Resol. v. Gecomm. Raden*, 31 Juli 1703. (Rijksarchief.)
3) *Resol. St. v. Holl.*, 31 Mei 1704.
4) *Id.*, 17 Juli 1704.
5) *Id.*, 17 Oct. 1704.

met den 15den Juni een begin zou worden gemaakt met het uitzetten van de Jezuieten [1]). Veel verandering bracht dit in den toestand niet; wel traden gezanten van Katholieke mogendheden bemiddelend op en sprong vooral de gezant van den Duitschen keizer voor de Jezuieten in de bres, maar de Staten van Holland wilden voorloopig nog van geen toegeven weten. Ook de komst van den internuntius Bussi naar den Haag om bij invloedrijke regenten in het belang der aan Rome getrouwen werkzaam te zijn, miste de beoogde uitwerking. De Gecommitteerde Raden van Holland, aan wie reeds den 17den Juli 1704 was opgedragen middelen te beramen tot voorkoming van ongeregeldheden onder de Katholieken, bepaaldelijk met het oog op de aan priesters te verleenen zendingen [2]), kregen weldra de handen vol met het verhooren van geestelijken [3]).

Toch scheen het een oogenblik of aan de oneenigheden onder de Katholieken een einde zou komen. In October berichtte de pensionaris van Haarlem aan Gecommitteerde Raden, dat de resident van den keurvorst van Trier, Keizersvelt, hem was komen mededeelen, dat het hem eindelijk was gelukt beide partijen tot eenstemmigheid te brengen ten opzichte van een candidaat voor de betrekking van Apostolisch Vicaris. „De Clergie", zooals de Oud-Roomschen werden genoemd, had daartoe voorgeslagen Gerardus Potcamp, geboren in Twente en thans aartspriester van Lingen, en de internuntius Bussi, had zich met deze keuze vereenigd. De resident wilde nu weten of bij de regeering tegen de aanstelling bezwaren bestonden. Het regeeringscollege besloot, daar Potcamp „door die Clergie

---

1) *Id.*, 27 Maart 1705. *Gr. Placaatb.*, V, 563.

2) *Resol. St. v. Holl.*, 17 Juli 1704.

3) In de *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarl.*, III, 241 v.v. heeft pater A. van Lommel naar een Brusselsch handschrift afgedrukt: *Besognes van de Gecommitteerde Raden van de... Staten van Holland.* . 1705—1711. In het archief van den raadpensionaris van Hoornbeek (Rijksarchief) vond ik een dergelijk, maar veel beknopter handschrift, getiteld: *Verbaal Gebesogneerde over 't Werck van de Catholiquen etc. etc. Anno* 1705, 1706, 1707, 1708. Dit laatste loopt tot 18 Febr. 1708 (bij van Lommel, blz. 262), het eerste tot 20 Febr. 1711. Voor zoover zij gelijk loopen is de inhoud dezelfde, slechts de spelling verschilt nu en dan. In het vervolg wordt hier verwezen naar het uitvoerigste stuk als *Besognes v. Gec. Raden.* (*Bijdr. Haarlem.*)

was voorgeslagen", met zijne aanstelling genoegen te nemen, mits de nieuwe Vicaris zich tegenover de Curie niet verder verbond dan vorige Vicarissen, met name Codde, hadden gedaan. Potcamp kreeg verlof naar Brussel te reizen, waar hij den 14den November zijne aanstelling van den internuntius kreeg. Die aanstelling werd den 26sten November overgelegd aan Gecommitteerde Raden en gaf tot geen bedenkingen aanleiding. Daarom werd met algemeene stemmen besloten, Potcamp bij provisie toe te laten en kreeg de pensionaris Akersloot in last hem hiervan mondeling kennis te geven. Het verdient opmerking, dat waar, ook nog in volgende jaren, dergelijk verlof door de regeering gegeven werd, daarvan geen schriftelijk bewijs aan den betrokken persoon werd overhandigd. Waarschijnlijk hebben wij hier te denken aan vrees voor de gevoeligheid der predikanten, of in elk geval van de Protestantsche bevolking. Het vervolg zal leeren dat, zoo er sprake was van een Apostolischen Vicaris, er meermalen een storm opstak, en de preekstoelen weer eens daverden van de waarschuwingen tegen toegeeflijkheid ten opzichte der Katholieken. Daarom moest het bij oogluiking blijven en was het voldoende, indien de betrokken persoon officieus kennis kreeg, dat hij in de uitoefening van zijne bediening niet zou worden bemoeielijkt.

Ditmaal werd aan den heer Akersloot nog bijzonder opgedragen aan Potcamp mede te deelen, dat men er op rekende, dat hij alle pogingen zou aanwenden om de geschillen onder de Katholieken uit den weg te ruimen, geen nieuwigheden, vooral wat de bestaande resoluties en plakkaten betrof, gedoogen en van overtreding dier verordeningen kennis geven zou, zoo hij ze niet had kunnen voorkomen. Hij zou slechts geordenden mogen toelaten, voor zooverre zij in de Republiek geboren waren en ook bij de aanstelling van wereldlijke geestelijken aan geboren Nederlanders de voorkeur moeten geven [1]).

Zoo scheen dan de vrede geteekend, maar weldra wierp de dood van den nieuwen Apostolischen Vicaris alles, wat na veel moeite tot stand was gebracht, weêr in duigen. Na Potcamp's overlijden wendden de door hem aangestelde provicarissen zich

---

[1]) *Besognes v. Gec. Raden.* (*Bijdr. Haarl.*, III, 245—249.)

tot Gecommitteerde Raden met de vraag of zij tegen het plakkaat van 1702 zouden zondigen, indien zij hunne functies uitoefenden. Hierop werd ontkennend geantwoord en tevens werd aan den vicaris van het Utrechtsche kapittel, van Heussen, verlof gegeven om in de genoemde hoedanigheid het bestuur over de Katholieken te aanvaarden [1]). De bedoeling der Staten was echter dat zoo spoedig mogelijk weder een Apostolische Vicaris zou worden aangesteld. Gecommitteerde Raden hadden alweder zich moeten bemoeien met de geschillen onder de Katholieken en blijkbaar meende de regeering, dat alleen van een Apostolischen Vicaris in dezen hulp te verwachten was. Maar dan moest deze aan beide partijen aangenaam zijn en overeenkomstig het plakkaat van 1702 aangesteld worden. Nogmaals riepen Gecommitteerde Raden de tusschenkomst in van den resident Keizersvelt; hem werd, met een beroep op twee nog onlangs door de regeering verwijderde priesters, aan het verstand gebracht, dat de Staten niet van plan waren toe te geven. Daarom werd hem verzocht bij den internuntius het zooverre te brengen, dat een zekere van der Voort tot Apostolisch Vicaris werd aangesteld, daar deze waarschijnlijk aan de Staten aangenaam zou zijn. Het gold hier weer een kandidaat van het Utrechtsch kapittel. Dit had eerst aan den internuntius enkele andere personen voorgeslagen maar te vergeefs en toen van der Voort genoemd. Ofschoon eerst niet geneigd een dergelijke betrekking te aanvaarden, had deze toegegeven en daar ook de internuntius hiermede genoegen nam, was hij naar Brussel gereisd om zijne aanstelling te ontvangen. Daar werd hem door den internuntius gevraagd welke bezwaren hij eerst gehad had. Van der Voort zette ze uiteen en de internuntius billijkte ze en liet hem zonder aanstelling vertrekken. Het schijnt dat Bussi gevreesd heeft, dat van der Voort te veel

---

[1]) In het request door C. Steenoven den 6den Mei 1719. tot de Staten van Holland gericht (zie Bijlage B) leest men: «En dewijl ook Hugo van Heussen zal. ter oorsaaken van het eerste genoemde placaat niet heeft durven eenige Regeringe aannemen dan na dat door de Heer Akersloot, doe Pensionaris der Stad Haarlem, mondeling, uyt den naem van Haar Ed: Groot Mog. aen Hem waar versekeringe gedaen, dat Hij door het genaemt bewind te oeffenen niet zoude doen, dat Haar Ed: Groot Mog. zoude eenige offensie geven....»

aan den leiband van het Utrechtsche kapittel zou loopen. Den 20sten Mei 1706 gaf de pensionaris Akersloot aan Gecommitteerde Raden kennis, dat de heer Keizersvelt door den internuntius was onderricht, dat wegens de door hem geopperde bezwaren van een aanstelling van van der Voort niets kon komen. De regenten waren zeer teleurgesteld en van Akersloot werd opgedragen drie Jezuieten voor zich te ontbieden en hun aan te zeggen, dat er ten spoedigste een Vicaris moest worden benoemd of dat de regeering andere maatregelen zou nemen [1]).

Weldra kwam er ook een nieuwe Apostolische Vicaris, A. Damen [2]), maar de wijze waarop hij door den nuntius te Keulen was aangesteld, strookte niet met de inzichten der regeering. In Juni 1707 werd zijne aanstelling in de vergadering van Gecommitteerden behandeld. Het heette, dat Damen de leden van het besogne dagelijks aansprak om toegelaten te worden. Men besloot hem te antwoorden „dat men voor als nog, sig niet bevint in staat, van op desselfs versoek eenige resolutie te nemen" en dat hij zich dus voorloopig van de uitoefening van het Vicariaat had te onthouden [3]). Wellicht hebben de heeren eerst zich willen overtuigen of Damen ook aan de tegenpartij aangenaam zou zijn en hebben ze een oogenblik in twijfel verkeerd, toen den 17den Mei 1707 vijf kanunniken van het Haarlemsche kapittel bij request op toelating van Damen aandrongen [4]). Maar de Oud-Roomschen waren ongeneigd met Damen genoegen te nemen en van zijne toelating kwam dus niets; het baatte den benoemde weinig dat de groothertog van Toscane zich voor hem moeite gaf [5]).

Zoolang nu geen Apostolisch Vicaris was toegelaten kon het wel niet anders of er kwamen herhaaldelijk hier geestelijken, die — in strijd met de plakkaten — van den nuntius hunne zending hadden ontvangen. Deze gaven aan Gecommitteerde Raden veel werk, want telkens moesten zij zulke priesters

---

1) *Besognes v. Gec. Raden.* (*Bijdr. Haarl.*, III, 253.)
2) Zie blz. 14.
3) *Besognes* enz. (*Bijdr. Haarl.*, III, 255.)
4) Het request bij *Hoynck*, *Historie der Uitrechtsche Kerke. Aanhangsel* n°. XCIII.
5) *Resol. St. v. Holl.* 16 Sept. 1707.

vóor zich ontbieden en hun gelasten de provincie te verlaten of hun aanzeggen, dat zij hunne zending moesten „renuncieeren". Werd een geestelijke gedagvaard, van wien het bleek, dat hij reeds vóór het plakkaat van 1702 hier werkzaam was, en had hij zich niet aan rustverstoring schuldig gemaakt, dan werd hij ongemoeid gelaten. Het was der regeering niet te doen om de uitoefening van den Katholieken godsdienst tegen te gaan; die tijd was voorbij. Dit bleek o. a. toen eenige Katholieken van Aalsmeer zich beklaagden, dat de hoogbaljuw van Kennemerland hunne kerk had laten sluiten, aangezien zij niet in staat waren de jaarlijksche recognitie van 400 gulden te betalen en hij zich niet met 100 gulden wilde tevreden stellen. De klagers werden in het gelijk gesteld en den baljuw gelast den kerkdienst weder te doen plaats hebben [1]).

Voorloopig bezorgden de maatregelen der Staten van Holland aan de meerderheid hunner Katholieke onderdanen nog al overlast, daar hunne geestelijken zich telkens aan bestraffing blootstelden. En de regeering wanhoopte er nog niet aan haar doel, de herstelling van de rust en eensgezindheid onder de Katholieken, te bereiken.

Nu Damen als Apostolisch Vicaris gehandhaafd werd, besloot men een maatregel toe te passen, waarmede reeds lang was gedreigd, n.l. de verbanning der Jezuieten. Derhalve werd den 6den Januari 1708 door Gecommitteerde Raden besloten, aan alle in de provincie verblijf houdende Jezuieten aan te zeggen, dat zoo binnen drie maanden de rust niet was hersteld, zij het gewest hadden te verlaten. In dien geest besloten ook de Staten van Holland den 18den Februari [2]). Op verzoek van Katholieke inwoners van Amsterdam en Hoorn en van pater de Bruyn werd den 4den Mei de termijn van drie maanden verlengd tot 16 Juli en wijl op dien datum de vrede niet hersteld was, volgde een resolutie der Staten van Holland, waarbij de officieren werden aangeschreven tot uitzetting der Jezuieten over te gaan [3]).

---

[1]) *Besognes Gec. Raden*, 25 Jan. 1708. (*Bijdr. Haarl.*, III, 260.)
[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 18 Febr. 1708. *Gr. Placaatb.*, V, 565.
[3]) *Resol. St. v. Holl.*, 19 Juli 1708. *Gr. Placaatb.*, V, 565.

De superior der Jezuieten, pater de Bruyn, had na de resolutie naar Rome geschreven, ten einde raad te vragen, wat bij het dreigende gevaar gedaan moest worden. Kardinaal Paulucci had hem den 17den April geantwoord en als bewijs dat zij van hun kant getracht hadden aan het bevel der Staten te voldoen, hadden de Jezuieten verschillende personen van dit schrijven in kennis gesteld. In plaats dat de stemming ten hunnen opzichte er door verzacht werd, had eer het tegendeel plaats, want Rome spoorde de Jezuieten aan op den ingeslagen weg voort te gaan en de kardinaal diende der regeering een terechtwijzing toe. „Wijders" schreef de prelaat „Zijne Heyligheyd terug denkende, wat hy al gedaan heeft om aan de begeerte der Heeren Staaten te voldoen, en daar mede vergelykende de wyze van handelen, die de Heeren Staaten tot dusverre met hem gebruykt hebben, is hy ten hoogsten, en niet zonder reden, gevoelig dat men hem niet wederom met die erkentenis heeft ontmoet, die hy uyt aanmerking van onderlinge beleeftheyd verhoopte". Als bewijs van de welwillendheid der Curie wordt dan gewezen op het verlof aan Codde verleend, om naar het vaderland terug te keeren en op de aanstelling van Potcamp, terwijl de kardinaal zich beklaagt dat de Staten Damen niet wilden toelaten [1]).

Was Rome dus allerminst tot toegeven geneigd en verwachtte men aldaar eerder eenige tegemoetkoming van de regeering, deze wilde hier nog niet van weten. Toen aan Gecommitteerden ter ooren kwam, dat in de Jezuietenkerk in den Haag dienst werd gedaan, werd den procureur-generaal Nobiling opgedragen hiernaar onderzoek te doen en overeenkomstig de aanschrijving der Staten te handelen [2]). Ook tegen Damen werden weldra nieuwe maatregelen genomen; het was gebleken hoe vele Katholieken in den waan verkeerden alsof de admissie wel zou volgen, ja men meende, dat ook te Rome nog hoop werd gevoed, dat de Staten zich zouden laten bewegen Damen te erkennen. Daarom besloten Gecommitteerde Raden, Damen voor

[1]) De brief in de aangehaalde Holl. vertaling bij *Hoynck, Hist. der Uitrechtsche Kerke, Aanhangsel no. XCI.*

[2]) *Besognes v. Gec. Raden,* 28 Nov. 1708. (*Bijdr. Haarl.,* III, 263.)

zich te ontbieden, ten einde hem aan te zeggen, dat van een admissie door de Staten niets zou kunnen komen en hij dus van het Vicariaat moest afzien of de provincie verlaten [1]). De bedoelde persoon was echter reeds naar Keulen vertrokken, en nu werd een plakkaat ontworpen, waaraan de Staten van Holland den 26sten April hunne goedkeuring hechtten en waarbij de uitoefening van het Vicariaat aan Damen verboden en op nieuw aan geordende priesters ontzegd werd om in de provincie te komen [2]).

Ook in Friesland trad men in deze dagen weder gestrenger tegen de Jezuieten op, blijkens een missive van 9 Maart 1708, aan eenige grietsluiden en magistraten gericht, om den paters te gelasten binnen een maand de provincie te verlaten [3]). De stad Groningen bleef niet achter en beval aan Jezuieten en Franciskanen te vertrekken [4]), wat ook in Overijssel schijnt te zijn nagevolgd [5]). Uit Middelburg werden de Jezuieten den 22sten November 1711 verbannen [6]).

Wij zagen vroeger dat de nuntius te Keulen er toe was overgegaan een aantal Nederlandsche geestelijken de dagvaarden om zich voor zijn rechtbank te komen verantwoorden. Begrijpelijk is, dat de regeering niet wilde dulden, dat hare onderdanen voor een buitenlandsche rechtbank werden gedaagd en weldra verscheen dan ook een „waarschuwing" van de Staten van Holland, waarbij het gehoorzamen aan dergelijke oproepingen ten strengste verboden werd [7]).

---

1) *Id.*, 21 Dec. 1708. (*Bijdr. Haarl.*, III, 267.)

2) 26 April 1709. *Gr. Placaatb.*, V, 567—8.

3) De missive wordt vermeld op blz. 290 van het *Register*, dat aan de uitgave van *Schwartzenbergs*, *Gr. Plakkaat- en Charterboek* vooraf ging.

4) «DD. Correspondentes Frisiae et Groninganus verhalen dat de Ed. Mog. Heeren Staaten van Friesland en de... magistraat van Groningen aan de jesuiten en Recollecten ordre hadden gegeven om uyt de Provintie van Friesland als oock uyt de stadt Gronningen te vertrecken, twelck ook geschiet was». (*Acta Z.Holl. Synode.* Breda, 3—13 Juli 1708).

5) DD. Correspondentes Transiluaniae et Groninganus verhaalden ook dat bij Placcaten van den Lande alle Geordende Papen genootsaakt waren geweest te vertrecken.» (*Acta Z. Holl. Syn.* Dordrecht, 9—19 Juli 1709).

6) *P. G. Bongaerts. De St. Teresia-kerk*, blz. 73.

7) 14 Dec. 1708. *Gr. Placaatb.*, V, 566.

De ervaring had echter reeds zoo dikwijls geleerd, dat al die plakkaten en resoluties der Staten als het ware uitgevaardigd werden om overtreden te worden, dat het wel niet anders kon of herhaaldelijk moesten klachten bij de regeering inkomen. Nu eens vernam zij, dat eenige leden van het Haarlemsche kapittel besloten hadden Damen als Apostolisch Vicaris te erkennen [1]), dan weder kwamen de Gedeputeerden van Enkhuizen klagen, dat niettegenstaande de plakkaten, in verschillende steden en dorpen geordenden werden toegelaten [2]), of wel aan Gecommitteerde Raden werd medegedeeld, dat eenige priesters hadden verklaard, dat zij, als de paus het beval, Damen zouden gehoorzamen al verbood ook de regeering dit [3]). Daarbij kwam dan nog, dat herhaaldelijk maatregelen moesten worden genomen tegen priesters, die hier in strijd met het plakkaat van 1702 werkzaam waren of die Oud-Roomsche geestelijken trachten te verdringen [4]). En nog altijd wachtte de regeering alle heil van de aanstelling van een Apostolischen Vicaris, gekozen en toegelaten volgens het plakkaat van 1702. Nogmaals wilden zij zich van de hulp van een invloedrijk Katholiek bedienen en gelastten daarom eenige kanunniken van Haarlem en Utrecht, om zich te verstaan met den in den Haag vertoevenden graaf Passionei — later kardinaal — om hem te overreden mede te werken tot het verkrijgen van een Apostolischen Vicaris. Maar weldra bleek ook deze poging ijdel [5]).

Zonder zich in het minst te storen aan de bevelen der regeering, die haren onderdanen uitdrukkelijk had verboden aan dagvaardingen naar buitenlandsche rechtbanken gehoor te geven, riep de nuntius Bussi in December 1710 den geleerden kanunnik van het Utrechtsche kapittel, J. C. van Erkel, op, om zich te Keulen te komen verantwoorden. Gecommitteerde Raden van Holland beantwoordden deze aanmatiging door vier

---

[1]) *Besognes v. Gec. Raden*, 24 Oct. 1709. (*Bijdr. Haarl.*, III, 271)

[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 15 Nov. 1709.

[3]) *Besognes v. Gec. Raden* v. 20, 26 en 28 Maart 1610. (*Bijdr. Haarl.*, III, 279—281)

[4]) *Id.*, 19 en 21 Febr., 20 Maart 1710. (*Bijdr. Haarl.*, III, 275—281.)

[5]) *Id.*, 15 en 21 Nov. 1709. (*Bijdr. Haarl.*, III, 272—275.)

priesters voor zich te ontbieden en hun te gelasten aan den nuntius te schrijven, dat, zoo hij niet van zijn procedure tegen van Erkel afzag, strengere maatregelen tegen de Katholieke geestelijken zouden worden genomen; om te beginnen zouden de vier priesters uit Holland worden gebannen. De nuntius Bussi was er de man niet naar om zich gewonnen te geven en excommuniceerde van Erkel, waarop Gecommitteerde Raden besloten, de vier priesters voorloopig uit de provincie te doen vertrekken [1]).

Inmiddels was de strijd in vollen gang en de Katholieken werden op de preekstoelen bij voortduring gewaarschuwd om toch alle gemeenschap met Oud-Roomsche geestelijken te verbreken. Vooral in den Haag had dit plaats en een memorie van Oud-Roomsche zijde daarover bij de Staten van Holland ingediend, geeft ons een kijkje op den toestand van die dagen [2]). Nu het aan buitenlandsche geordenden verboden was in de provincie te komen, was er een middel gevonden waardoor zij ten minste in den Haag vrijelijk konden optreden. Zij deden het namelijk voorkomen of zij huiskapelaans van de gezanten van Katholieke mogendheden waren. Zoo hadden de Minderbroeders een kerk ingericht op het erf van den gezant van Venetië en daarna bij den Savooischen gezant; een Dominikaan en een Karmeliet waren bij de keizerlijke ambassade ondergebracht en de kruisbroeders hadden een gastvrij dak gevonden bij den vertegenwoordiger van Toskane. Al deze monniken waren ijverig in de weer om het terrein aan de Oud-Roomschen te ontrukken en liepen ook de omliggende dorpen af, om daar priesterlijke functies te verrichten en de geloovigen in het goede spoor te houden. Zij hadden het vooral voorzien op den Haagschen pastoor en kanunnik van het Utrechtsche kapittel, van Dalenoort. Het bij de Memorie gevoegde *Vertoog* geeft een

---

[1]) *Id.*, 15, 17 Jan. en 20 Febr. 1711. (*Bijdr. Haarl.*, III, 281—287.)

[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 7 Oct. 1713. De in die resolutie vermelde *Memorie* berust in het Rijksarchief in het *Volumen der Docum: ter vergad: geexhib:* 1713 en draagt het opschrift *Memorie Waar in aan Haar Ed: groot Mogende seer eerbiedig werd vertoont het ongelyk, het welke aan de ingesetene Cleregie door de Monicken die sig met de Vlerken der afgesanten decken, word aangedaan.* Daaraan is toegevoegd een *Vertoog van de Lasteringen der Monicken.*

bloemlezing van de beschuldigingen die van 15 Augustus tot 8 September door de monniken op den preekstoel aan hunne tegenstanders naar het hoofd waren geworpen. De hulp der regeering werd ingeroepen, opdat aan het onwettig optreden der geordenden een einde zou worden gemaakt. De Staten van Holland stelden dit verzoek in handen van Gecommitteerde Raden en het zou mij zeer bevreemden of het veel heeft uitgewerkt. Er begon een andere geest te heerschen onder de regenten of wel men gaf de hoop op om door dwangmaatregelen het doel, een door het Utrechtsch kapittel gekozen Apostolische Vicaris, door den paus te zien aangesteld. In elk geval hadden ook de Katholieke vrienden en beschermers onder de regenten, zooals de geschiedenis van van Bijlevelt leeren kan. Niet alleen bericht de heer Vregt, dat voor dezen laatsten Apostolischen Vicaris de kansen om door de Staten van Holland als zoodanig te worden toegelaten, een oogenblik niet ongunstig hebben gestaan, maar uit wat aan de aanstelling door den paus voorafging, blijkt de welwillendheid van sommige regenten, meer bepaald van leden van het college van Gecommitteerde Raden.

Wij hebben gezien dat de wijding van enkele Oud-Roomsche jonge geestelijken door een Ierschen prelaat, den nuntius te Keulen er toe gebracht had, deze priesters voor zijn rechterstoel te dagen, dat dit de regeering zeer ontstemde en aanleiding werd tot de aanstelling van van Bijlevelt als Apostolisch Vicaris. Staan wij een oogenblik stil bij de destijds officieus gevoerde onderhandelingen. De Keulsche nuntius had in April 1716 twee priesters gedagvaard om binnen 24 dagen voor hem te verschijnen. De betrokken personen stelden de burgemeesters hiervan in kennis, die hierover zeer verbolgen waren en dreigden de zaak bij de Staten aanhangig te zullen maken. Johannes van Bijlevelt, destijds pastoor in den Haag en aartspriester van Delfland, wendde zich tot Bruno van der Dussen, burgemeester en pensionaris van Gouda, een invloedrijk lid der Staten van Holland, die zich den Katholieken steeds gunstig gezind had betoond. Van hem vernam de Haagsche pastoor, dat de regeering die dagvaardingen voor een buitenlandsche rechtbank als een inbreuk op hare souvereine rechten beschouwde en dat een vernieuwing der plakkaten voor de deur

stond, zoo die oproepingen niet werden ingetrokken. Van Bijlevelt stelde toen voor, dat aan een geestelijke in de Republiek de opdracht zou worden gegeven om de beschuldigden te hooren. Van der Dussen zag daarin geen bezwaar en gaf zijn bevreemding te kennen, dat men niet liever trachtte een Apostolischen Vicaris te verkrijgen, daar de toelating van de Staten gemakkelijker te verkrijgen zou zijn, dan men meende.

Op verzoek van van Bijlevelt wees de nuntius nu een geestelijke te Gouda aan om de beschuldigden in het verhoor te nemen. Onhandig genoeg koos hij daartoe een Franciskaan. Van Bijlevelt begreep zeer goed, dat dit weêr nieuwe moeielijkheden zou geven en toen een andere pastoor te Gouda bedankte, werd eindelijk van Bijlevelt aangewezen. Na zich overtuigd te hebben, dat van der Dussen en andere regenten er genoegen mede zouden nemen, nam hij de opdracht aan. Eerst wilde de nuntius hem slechts machtiging verleenen tot het verhooren der beide beschuldigden, maar van der Dussen drong op een meer algemeene opdracht aan. Met eenig voorbehoud werd de nuntius bereid gevonden, deze te verstrekken. Nadat van Bijlevelt tevergeefs de beide geestelijken naar den Haag ontboden had, ging hij in Januari 1717 naar Gouda om hen in het verhoor te nemen. Zij weigerden hem in zijn hoedanigheid te erkennen en nog in den loop van dit jaar wendden de Oud-Roomschen zich tot de Staten om bescherming tegen het optreden van van Bijlevelt. Veel werkte dit verzoek niet uit, daar de den Katholieken gunstig gezinde president van Gecommitteerde Raden wist te bewerken, dat het verzoekschrift in handen werd gesteld van een commissie van drie personen, waartoe hij zelf en van der Dussen behoorden.

De wrevel der regeering werd echter op nieuw gewekt, toen de nuntius weldra weder drie pastoors dagvaardde en van Bijlevelt sloeg de schrik om het hart, toen hij bij een bezoek aan den nuntius in Juli 1717 daar een nieuwe lastgeving vond om al de nieuw-gewijde Oud-Roomsche geestelijken en al de leden van het Utrechtsche kapittel te dagvaarden. Dat de Haagsche pastoor zich niet ten onrechte bevreesd maakte, bleek bij zijn thuiskomst, toen hem namens de Staten werd gelast te zorgen, dat die dagvaardingen ophielden, daar de

Katholieken anders door strengere maatregelen der regeering zouden worden getroffen. Op uitdrukkelijk bevel der Staten schreef van Bijlevelt aan den nuntius om hem de gevaren voor de Missie, welke uit zijne handelwijze zouden kunnen voortvloeien, bloot te leggen. Zijne briefwisseling met den nuntius, die zich niet tot toegeven geneigd betoonde en zich op zijn goed recht beriep, stond onder contrôle der regeering. Eindelijk richte van Bijlevelt zich tot den paus, tengevolge waarvan hij bij breve van 2 October 1717 tot Apostolisch Vicaris werd aangesteld [1]).

Inmiddels was een proces tegen van Bijlevelt voor het Hof aanhangig gemaakt, welks afloop een mogelijke toelating door de regeering onmogelijk maakte. Maar ook bij dit rechtsgeding valt een en ander waar te nemen, dat op een veranderde stemming der regenten wijst. De gebeurtenissen, die er aanleiding toe gaven zijn in het vorige hoofdstuk medegedeeld [2]), thans wil ik alleen een overzicht van den loop van het proces geven, omdat dit licht werpt op de houding destijds hier te lande tegenover de Katholieken aangenomen [3]).

De procureur-generaal Nobiling was al spoedig van de te Assendelft plaats gehad hebbende feiten in kennis gesteld. De bij de zaak betrokken personen werden verhoord en den 4den Mei 1717 werd door het Hof de acte van beschuldiging opgemaakt, waarbij het strafbare van de feiten werd in het licht gesteld. Dientengevolge werden de meeste beschuldigden, waaronder van Bijlevelt, gedagvaard, om den 31sten Mei voor het Hof te verschijnen. De wijze waarop in de acte van beschuldiging de staf werd gebroken over het voorgevallene deed niets goeds verwachten en daarom trachtten de beschuldigden de zaak aan het Hof te onttrekken en dienden daartoe een request in bij de Staten van Holland, waarin zij trachtten te betoogen, dat hier van geen crimineel proces sprake kon zijn. Het request, uitgaande van den ambachtsheer, baljuw en leen-

---

[1]) Zie het opstel van J. F. Vregt in de *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem*, I, 161 v.v.

[2]) Zie boven blz. 19 v.v.

[3]) De volgende bijzonderheden zijn weder ontleend aan mijn vroeger genoemd opstel in het *Archief voor Ned. Kerkgesch.*, II, 225 v.v.

mannen van Assendelft en van de acht gecommitteerden, die daar namens de Katholieken waren opgetreden, was zwak, waar het trachtte het voorgevallene te vergoelijken. Toch komen er een paar handige argumenten in voor, b.v. waar requestranten betoogen, dat zij onbewust waren zich aan een strafbaar feit schuldig te maken door zich tot van Bijlevelt te wenden, want het was immers bekend, dat deze herhaaldelijk zendingen had verleend, „niet alleen in den Hage, onder het oogh en in het gesighte soo van UEd. Groot Mog. als van den Hove van Justitie, maar oock met kennisse ende by gedogen van de respective Magistraten en Officieren van de Steden, Plaatsen ende Dorpen", zoodat de beschuldigden in den waan verkeerden, dat hij aan de wettelijke vereischten voldeed. Ook was het slot wel geschikt op die regenten, die geen voorstanders waren van gestrenge maatregelen tegen de Katholieken, eenigen indruk te maken. Daarin werd aan de Staten gevraagd wat zij eigenlijk wilden. Sedert het overlijden van Potcamp was er geen Apostolische Vicaris en hoe moesten de Katholieken, die van de Oud-Roomsche vicarissen niet gediend beliefden, nu aan geestelijken komen?

Den 25sten Mei werd dit request door de Staten om advies gezonden aan het Hof, dat den 29sten Juni met een lijvige Memorie antwoordde. Dit stuk is hoogst belangrijk om de zeer uitvoerige wijze waarop hier de gedragingen der Katholieken worden nagegaan en veroordeeld. Tegenover hen is de toon alles behalve welwillend en op ouderwetschen trant wordt weer eens breed uitgemeten welke gevaren de Staat van hen te wachten had. Voor een deel is dit wellicht hieraan toe te schrijven, dat het Hof over de toezending van het request weinig gesticht was. In de eerste plaats waren de Staten, door de wijze waarop die toezending ditmaal geschied was, van den gebruikelijken weg afgeweken en hadden tegen den vorm gezondigd, waarvoor het hooge rechtscollege zich zeer gevoelig toonde. Daarenboven was het Hof onaangenaam verrast, dat de Staten het verzoekschrift niet eenvoudig ter zijde hadden gelegd. Immers wat te Assendelft gebeurd was, achtte het Hof genoeg bekend en van dien aard, dat er geen oogenblik kwestie kon zijn of hier had een krasse overtreding der

plakkaten plaats gehad. Dat de Staten nu nog advies vroegen over de vraag of hier van een crimineel proces sprake kon zijn, hinderde de heeren van het Hof in hooge mate. En zeker hebben zij zich geërgerd aan de zoo even vermelde uiteenzetting in het request, dat van Bijlevelt onder het oog van het Hof zendingen had verleend. Dat wilde dus zooveel zeggen, alsof het Hof zijn plicht niet had gedaan.

De Memorie gispt in scherpe woorden wat te Assendelft was geschied; een bewijs dat de pastoor om andere redenen dan zijne godsdienstige richting was verdreven, was niet geleverd. Het Hof liet zich daårop zeer kras uit over de ambtenaren, die ter wille van het lieve geld één lijn trokken met de aan Rome getrouwe Katholieken, die nu eens als „qualijck geintentioneerde pausgesinden", dan weder als „Jesuitsche pausgesinden" worden aangeduid. In den breede wordt de juridische zijde van de zaak behandeld en een overzicht gegeven van de houding hier te lande sedert jaar en dag tegenover de Katholieken aangenomen. Vervolgens wordt uiteengezet hoe het streven van de partij van van Bijlevelt was om het oude kerkbestuur omver te werpen „ende deselve Cleresie op een soo absolute wijze van het Hof van Rome afhanckelyck te maken, als deselve noyt voor de Reformatie was geweest, en in de andere Nederlanden, ende in Vranckryk oock als nogh niet is, en alsoo dese Landen dan met Missionarissen te vervullen en alle priesters, die eenige moderate sentimenten voor de Regeringh mochten hebben, buyten bedieningh te stellen, gelyck sy alrede seer veele Statien der Roomsche Pastoren tot collatie van de Capittelen of haren Vicaris staande, de facto hebben geinvadeert, en met priesters vervult van een buytenlandsche sendingh, het geene, soo ons berecht werdt, jegenwoordigh al soo verre is gegaan, dat twee derde parten der kercken, die van oudts onder deselve Capittelen hebben behoordt, door de nieuwe Missionarissen sijn geoccupeert." Het Hof verwijt daarop den Jezuieten, dat zij aan de geloovigen wijs maken, dat de Oud-Roomschen onrechtzinnig zijn en drukt dan den Staten op het hart om het recht toch zijn loop te laten. Immers het gebeurde te Assendelft stond niet alleen en als men thans niet krachtig optrad, was het ergste

te vreezen. De Katholieken waren in spanning over den afloop van het proces en werd thans geen streng recht geoefend, dan zouden daarmee voor goed de plakkaten aan de verachting zijn prijsgegeven en dan zou men beleven, dat de goedgezinde priesters weldra uitgestorven of verdreven waren.

De uitvoerige en voor de Katholieken zeer bezwarende Memorie van het Hof was echter nog niet voldoende om de Staten een besluit op het ingediende verzoekschrift te doen nemen en blijkbaar hadden zij geen haast, want eerst den 23sten September werd besloten de zaak commissoriaal te maken [1]). Maar het advies der commissie schijnt niet gunstig te zijn geweest, want den 24sten December werd van Bijlevelt crimineel gedagvaard om den 17den Januari 1718 voor het Hof te verschijnen. Op aanraden van zijn vriend van der Dussen, den Goudschen burgemeester, werd nogmaals een poging gewaagd om het rechtsgeding voor het Hof niet te doen doorgaan. Daartoe richtte van Bijlevelt een verzoekschrift tot Gecommitteerde Raden, ten einde door dit college nog vóór 17 Januari 1718 over de aanklacht gehoord te mogen worden, waartoe dan alle benoodigde bescheiden van den procureur-generaal zouden worden opgeeischt. Van Bijlevelt grondde zijn request, dat vooraf aan den president van Gecommitteerde Raden, van Starrenberg, en aan den raadpensionaris Heinsius was medegedeeld, op de omstandigheid, dat nog andere aanklachten, door Oud-Roomsche geestelijken tegen hem ingebracht, bij Gecommitteerde Raden hangende waren. Vreemd is het van Bijlevelt over de beschuldiging van den priester van Gerven naar Assendelft te hebben gezonden, zich aldus in het request te hooren uiten: „dat hy suppliant by synselve overtuyght ende ten eenemaale gerust is, dat soodanigh eene sendinge by hem noydt en is gegeven, dat sulcx midts dien dan ook noydt en sal connen werden beweesen" [2]). Dit klinkt zeer boud, maar was toch eigenlijk slechts grootspraak, want de eigenhandige brief van van Bijlevelt, waarbij hij van Gerven naar Assendelft zond [3]), was in

---

[1]) *Secr. Resol. St. v. Holl.*, 23 Sept. 1717.

[2]) Zie het opstel van J. F. Vregt, in *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem*, II, 253.

[3]) Zie boven blz. 23.

handen van het Hof. Waarschijnlijk was dit hem onbekend, want ook bij zijn verhoor heeft hij eerst ontkend van Gerven gezonden te hebben.

Trouwens de houding van van Bijlevelt tijdens dit proces is niet vrij van dubbelzinnigheid [1]). Hij ontkent eerst van Gerven gezonden te hebben, maar moet bij zijn verhoor op 18 Januari 1718 — het verzoekschrift aan Gecommitteerde was vruchteloos geweest — den bewusten brief als den zijne erkennen. Toen hem gevraagd werd of hij wel meer Oud-Roomsche geestelijken over de wettigheid hunner bediening had lastig gevallen, antwoordde hij alweder ontkennend en dit terwijl hij die geestelijken naar den Haag gedagvaard had en in persoon naar Gouda gereisd was om hen in het verhoor te nemen. Bij een nieuw verhoor op 22 Maart — door ongesteldheid van den procureur-generaal was het proces eenigen tijd geschorst — ontkende hij aan van Gerven de zending van den internuntius bezorgd te hebben, maar den volgenden dag schreef hij aan den procureur-generaal, dat hij wel de tusschenpersoon bij den internuntius was geweest, maar dat hij destijds ziek was en het zich dus niet meer herinnerde.

Den 5den en 8sten April werd over sommige beschuldigden vonnis gewezen; ook van Bijlevelt was tegen den 8sten voor het Hof gedaagd om zijn vonnis te vernemen. Hij was echter ziek, daarom werd de uitspraak verdaagd en de pastoor onder bewaking gesteld, die echter tegen borgstelling werd ingetrokken. Een veroordeeling door het Hof was vrij zeker te wachten, daarom boden de gezant van Portugal en de broeder van den Portugeeschen koning van Bijlevelt hunne diensten aan om een banvonnis te voorkomen. Hij zelf besloot nogmaals een beroep op de Staten van Holland te wagen en richtte daarom tot hen een verzoek om „abolitie", dat wil zeggen ontslag van rechtsvervolging. Ook nu weder trachtte hij te betoogen dat hij onschuldig was. Kon hij niet ontkennen den brief ge-

---

[1]) Ook de heer Vregt, die echter de processtukken en dus ook den bedoelden brief niet kende, vindt het onverklaarbaar, dat van Bijlevelt ontkende van Gerven gezonden te hebben; terwijl deze zich op den brief van van Bijlevelt beriep, om te bewijzen dat de Haagsche pastoor hem gezonden had.

schreven te hebben, deze heette nu slechts „eene simpel brieff tot Antwoord", ofschoon de inhoud wel degelijk een zending inhield en als zoodanig te Assendelft ook werd gebruikt. Was uit zijne tusschenkomst voor van Gerven bij den internuntius gebleken, dat hij in strijd met het verbod der regeering briefwisseling met dien prelaat gehouden had, van Bijlevelt trachtte zich te verontschuldigen, door zich te beroepen op de vroeger ontvangen opdracht, ofschoon deze over geheel iets anders liep, n.l. over de besproken dagvaardingen en met het verleenen van zendingen door den internuntius niets te maken had.

Den 22sten April zonden de Staten dit request aan het Hof om advies en reeds den 26sten kwam dit bij de Staten in. Het rechtscollege had zich niet lang behoeven te bedenken; de houding, door van Bijlevelt aangenomen, werd streng gegispt en op juridische gronden betoogd, dat van abolitie hier geen sprake kon zijn. Tegen de verwachting van velen werd het verzoek daarop door de Staten van de hand gewezen [1], waarop den 3den Mei de uitspraak van het vonnis volgde. Met een beroep op wat tijdens het proces aan het licht was gekomen [2]) werd van Bijlevelt veroordeeld tot betaling der kosten en van een boete van duizend gulden; daarenboven werd hij ten eeuwigen dage verbannen uit Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht.

Dit strenge vonnis bewijst zeker niets tegen de toegevendheid der Staten; het zou al een zeer slechten indruk hebben gemaakt, als zij den loop van het rechtsgeding hadden gestuit. Vele regenten waren trouwens niet meer gestemd voor gestrengheid, tot ergernis van het Hof. Dit bleek bijvoorbeeld toen de afgevaardigden van Leiden kwamen klagen, dat de kerk der Jezuieten in den Haag weder geopend was en deze klacht in handen van het Hof gesteld werd om bericht en advies [3]).

---

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 29 April 1718. *Gr. Placaatb.*, V, 570, waar die resol. gedagteekend is 19 April.

Volgens den heer Vregt (*Bijdr. Haarl.*, I, 197) had de raadpensionaris het verzoekschrift in de Statenvergadering voorgelezen en zich daarbij zeer gunstig over van Bijlevelt uitgelaten.

[2]) De overwegingen van het vonnis zijn door mij afgedrukt in *Arch. v. Nederl. Kerkgesch.*, II, 278.

[3]) *Res. St. v. Holl.*, 5 Mei 1719.

Uit het antwoord dat den 27[sten] Juni 1719 in de Staten-vergadering werd medegedeeld, vernemen wij dat die kerk in December 1708 door den eersten deurwaarder gesloten en sedert gesloten gebleven was. Voor de eigenaars van het perceel achtte het Hof dezen toestand zeer onbillijk en daarom had het in Mei 1719 verlof gegeven het huis te heropenen, echter met deze nadrukkelijke bijvoeging „sonder egter van deese Huisinge een ander gebruik te maaken als na de Placaaten van den Lande was gepermitteert". Deze bepaling sloot dus het dienst doen van Jezuieten volstrekt uit. Het Hof dacht er niet aan inbreuk op de besluiten der Staten te hebben willen maken, integendeel het was van meening dat niet alleen de Jezuieten, maar al de geordenden moesten worden verdreven. Reeds in 1687 had het een project-plakkaat in dien zin aan de Staten toegezonden. Eindelijk was men in 1708 tot de uitzetting der Jezuieten overgegaan, echter alleen om een Apostolischen Vicaris te verkrijgen, die aan de regeering aangenaam zou zijn. Het ware wenschelijk geweest dat men dat plakkaat hadde uitgevoerd, maar het Hof slaakte de klacht „dat de Leeden van haar Edele Groot Mog. Vergaderinge of wel eenige van deselve, best bekent was, hoe in deesen van haar Edele Groot Mog. soo salutaire Ordres wierde afgegaan". Het verschil was alleen, dat in de eene stad meer oogluiking werd gebruikt dan in de andere [1]).

Wij hooren hier dus het Hof aan de regenten verwijten, dat zij te toegevend waren voor de Katholieken. De geschiedenis van van Bijlevelt had reeds getoond, dat er onder hen waren, die niet langer heil verwachtten van een streng vasthouden aan het plakkaat van 1702. Daarmede is niet in strijd, dat na den dood van van Heussen, den 13[den] Mei 1719 aan C. Steenoven door den pensionaris van Haarlem, Fabricius, namens Gecommitteerde Raden, officieus werd medegedeeld, dat hij als Vicaris van het Utrechtsch Kapittel, het bewind over de Katholieken kon aanvaarden [2]). Wel bracht dit de Katholieken soms in moeielijkheden, daar in sommige plaatsen door den

---

1) *Resol. St. v. Holl.* 27 Juni 1719.

2) Zie Bijlage B.

magistraat voor de toelating van priesters een bewijs van zending door Steenoven werd geeischt, maar de regeering beschouwde het verlof aan Steenoven gegeven, blijkbaar slechts als voorloopig, want weldra begonnen de onderhandelingen over de toelating van een door den paus aangestelden Apostolischen Vicaris. In hetzelfde jaar 1719 pakten zich echter nogmaals donkere wolken boven de hoofden der Katholieken samen, ten gevolge van vervolgingen der Protestanten in het buitenland. Het volgende hoofdstuk zal doen zien, dat de bui vrij spoedig overdreef.

Zonderen wij Utrecht uit, waar wij enkele besluiten zagen nemen, dan schijnen in de overige provincien de regeeringen zich niet geroepen te hebben gevoeld, zich in de geschillen onder de Katholieken te mengen — al vond de verbanning der regulieren navolging — wat wel hoofdzakelijk hieraan zal zijn toe te schrijven dat de strijd voornamelijk in Holland en Utrecht werd gestreden. Ook van andere maatregelen ten opzichte der Katholieken genomen, vernemen wij in deze periode weinig. De bestaande plakkaten bleven van kracht, al werden zij eigenlijk nergens meer naar den letter uitgevoerd.

Zooals vroeger hing ook thans de mate van vrijheid, door de Katholieken genoten, af van de plaatselijke autoriteiten en van de afzetterij der ambtenaren. Van het laatste één staaltje: Toen de Franciskaan van Overbeek in 1702 naar Leiden kwam, eischte de officier vooraf 600 gulden voor zijne toelating. Hij had dit ook vroeger van een Jezuiet geeischt, maar zich toen met de helft tevreden gesteld. Om in het vervolg grooter afpersing te voorkomen, weigerde pater van Overbeek [1]).

Wat nog al eens de tusschenkomst der regeering vorderde was de aanstelling van Katholieke ambtenaren. Zoo zien wij in 1708 de Staten van Holland gelasten, dat de in de heerlijkheid Besoijen aanwezige Katholieke ambtenaren door Gereformeerde zouden worden vervangen [2]). Trouwens waren de Katholieken ook al door de plakkaten van de bediening van

---

[1]) Zie het opstel van Dr. Frenay in *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem*, II, 99.
[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 26 Sept. 1708. *Gr. Placaatb.*, V, 565—66.

openbare ambten buiten gesloten, het was er ver van af, dat alle openbare betrekkingen door Hervormden werden waargenomen. De lijst door de Gedeputeerden der Zuid-Hollandsche Synode aan de Staten van Holland overgelegd, toen zij in October 1713 bij request kwamen verzoeken dat hierin zou worden voorzien, gaf daarvan het bewijs [1]. Wekt het geen bevreemding als wij in het gedeelte van Brabant, destijds tot Holland behoorende, Katholieke regenten aantreffen, men zou allicht niet verwachten, dat in het hartje der provincie en in den omtrek van den Haag, de Katholieke ambtenaren nog zoo talrijk waren, b.v. te Voorschoten een burgemeester, vijf schepenen en alle welgeboren mannen, te Warmond de baljuw, een burgemeester, de secretaris, drie schepenen en twee welgeboren mannen, te Voorhout een burgemeester, vijf schepenen, twee welgeboren mannen en een armmeester, te Langeraar een burgemeester, vier schepenen, twee armmeesters en twee weesmeesters. Het gold — zooals wij weten — een heel oude geschiedenis, maar het heeft er veel van alsof het verbod van aanstelling van Katholieke ambtenaren zoo langzamerhand in het vergeetboek was geraakt. Toen Gedeputeerden der Zuid-Hollandsche Synode bij den raadpensionaris Heinsius over de Katholieke ambtenaren kwamen klagen, kregen zij ten antwoord dat nader moest worden onderzocht welke plakkaten daar eigenlijk tegen uitgevaardigd waren. De predikanten konden den raadpensionaris wel de noodige inlichtingen geven, waarop hij beloofde, het bij gelegenheid eens te zullen nazien [2]. Die gelegenheid schijnt zich niet zoo spoedig te hebben voorgedaan. Daarom klopten de Gedeputeerden — nadat in de Schoonhovensche Synode, 5—15 Juli 1712, besloten was een lijst van de klachten der verschillende classen op te maken — nog eens bij den raadpensionaris aan, die den heeren verzocht een lijst van al de Katholieke ambtenaren over te leggen [3]. Vandaar de indiening van het verzoekschrift van 1713, welke

---

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 7 Oct. 1713. Het request met de lijst (in het Rijksarchief in *Volumen der Docum: ter verg. geexhib:* 1713) volgt hier achter als Bijlage C.

[2]) *Acta Z-Holl. Syn. Breda* 1—13 *Juli* 1708.

[3]) *Id.*, Schiedam, 4—14 Juli 1713.

een aanschrijving aan de schouten ten gevolge had. De klachten brachten niet altijd verandering teweeg; op het lijstje vinden wij te Leimuiden als Katholiek opgegeven den schout, den secretaris, een ambachtsbewaarder en een schepen. In 1719 was het nog erger geworden. Toen werd door de Gereformeerden geklaagd dat te Leimuiden en Vriesekoop schout, secretaris, burgemeesters, armmeesters, ambachtsbewaarders en poldermeesters Katholiek waren en dat zij de Hervormden onderdrukten. Gecommitteerde Raden hoorden beide partijen en kwamen tot de slotsom dat de klachten in hoofdzaak gegrond waren. Zij drongen er daarom bij de Staten op aan, de in functie zijnde ambtenaren door Gereformeerden te vervangen. Natuurlijk konden de Staten daartoe niet zoo dadelijk besluiten en eerst twee jaar later vernemen wij van een aanschrijving aan de ambachtsvrouw, om den Katholieken ambachtsbewaarder door een Hervormden te vervangen [1]).

Het waren vooral de ambachtsheerlijkheden, waar de Katholieke ambtenaren werden gevonden en niet alleen in Holland. Ook in Utrecht werden in 1714 en 1716 aanschrijvingen aan de betrokken personen gedaan om Gereformeerde officieren en regenten aan te stellen [2]). Evenzeer zagen de Staten-Generaal zich verplicht in 1715 en 1718 opnieuw te verordenen dat rentmeesters van particuliere heeren Hervormd moesten zijn, ja, deze bepaling werd zelfs uitgestrekt tot de rentmeesters van abdijen, kloosters, kapittels en commanderijen of andere Katholieke gestichten, die goederen bezaten in de Generaliteit [3]).

De baronnie van Breda gaf mede aan de predikanten in dit opzicht heel wat ergernis. Hier, in zoo'n Katholieke streek waren heel wat Katholieke ambtenaren en de autoriteiten waren niet altijd van zins om gehoor te geven aan de klachten der predikanten. Toen in 1708 door Gedeputeerden der Zuid-Hollandsche Synode bij den Raad der Domeinen van wijlen prins Willem III werd geklaagd, heette het dat het wel zoo

---

1) *Resol. St. v. Holl.*, 22 Juni 1719 en 22 Febr. 1721. (De laatste resolutie in *Gr. Placaatb.*, VI, 345—346, waar de dagteekening 17 Febr. is.)

2) *Resol. St. v. Utr.*, 25 Oct. 1714 en 6 Mei 1716 (*Utr. Placaatb.*, I, 404.)

3) *Resol. St.-Gen.*, 7 Aug. 1715 en 1 Juni 1718. (*Gr. Placaatb.*, VII, 626.)

erg niet zou zijn, of dat er geen geschikte Hervormde personen te vinden waren [1]). In 1714 werd nogmaals een memorie bij den Raad ingediend, wat ditmaal een aanschrijving aan den drost van Breda tengevolge had, om in het vervolg te waken tegen de aanstelling van Katholieke ambtenaren, tegen het houden van bedevaarten enz. Werkelijk werden er nu eenige ambtenaren afgezet, al bleven er nog heel wat Katholieken in functie [2]).

De klachten over Katholieke ambtenaren gelden vooral Holland en Utrecht. De correspondenten uit de andere provincien die de Hollandsche Synoden bijwoonden, klagen daarover zoo goed als nooit en in het Noorden schijnt er bijna nimmer sprake van te zijn. Tot op zekere hoogte geldt dit van de paapsche stoutigheden in het algemeen. Het is waar, iedere provinciale Synode had haar „lemma" *paapsche stoutigheden*, maar het zijn toch vooral Holland en Utrecht, die telkens weer met „staaltjes" voor den dag komen. Gelderland doet dat ook wel, maar dan betreft het meestentijds Brabant en Limburg. Het Noorden is al weer zeer schaarsch in mededeelingen. In de geheele achttiende eeuw hoort men van Friesland eigenlijk niet anders dan dat „gewaakt" werd. Groningen had vooral te klagen over Sappemeer. Daar had men een nieuwe Katholieke kerk willen bouwen, maar de vroedschap van Groningen trad tusschenbeide en liet de kerk sluiten. Toen er nog een groote toeloop van Katholieken naar Sappemeer bleef, deed de drost den priester, die op Winschoter-Zijl verblijf hield, verhuizen [3]).

Onder „paapsche stoutigheden" kon natuurlijk heel wat gebracht worden, maar toch waar deze ter sprake komen, betreffen de klachten hoofdzakelijk: Katholieke ambtenaren, vernieuwing of vergrooting van Katholieke kerken, Katholieke scholen en het doopen door Katholieke priesters van kinderen uit gemengde huwelijken. Een enkele maal komt ook nog eens een processie voor; zoo klaagde Utrecht in 1714 over een te Vleuten, in

---

[1]) *Acta Z.-Holl. Syn. Breda,* 3—13 *Juli* 1708.
[2]) *Id.* Gorinchem, 3—13 Juli 1714.
[3]) *Id.* 1718—1720.

1718 over een te Hagestein, waar men ook een Katholieke kerk wilde bouwen [1]).

In het request der Zuid-Hollandsche Synode van 1713 werd ook geklaagd over paapsche stoutigheden. Feiten worden echter niet genoemd; wij lezen in de „Lijste" alleen van „paapse stoutigheden tot Maasland, Stompwijk ende Zouteveen", zonder nadere aanduiding, waarin die bestonden. Het eenige wat vermeld wordt, is het bouwen van een nieuwe Katholieke kerk te Poeldijk. Deze moest het nu ontgelden, want de Staten gelastten haar af te breken en Gecommitteerde Raden, die zelf naar Poeldijk waren geweest om onderzoek te doen, droegen aan baljuw, schout en het gerecht van Monster op, hierop toe te zien [2]). Die nieuwe kerk te Poeldijk was echter geen weelde; eenige jaren later moesten Gecommitteerde Raden erkennen, dat de in gebruik zijnde zolderkerk in zeer slechten staat was en gevaar opleverde. De Katholieken kregen dus verlof een nieuwe kerkschuur te bouwen, maar moesten zich precies aan het voorschrift houden. De kerk moest op dezelfde plaats gebouwd en even groot (1900 vierkanten voet) als de vorige zijn, n.l. 61 voet lang en 31 voet breed. Angstvallig werden de bijzonderheden van den bouw voorgeschreven, waarschijnlijk om te voorkomen dat de Gereformeerden zich ergerden. Het gebouw mocht niet hooger zijn dan 16 voet, de ramen moesten aan den tuinkant aangebracht en het dak met roode of blauwe pannen gedekt worden; een gewone deur moest den toegang geven [3]).

Het verrijzen van nieuwe Katholieke kerken was nu eenmaal aan de predikanten een doorn in het oog en gaf aanleiding tot een request der Zuid-Hollandsche Synode, dat in dit verband even ter sprake moet komen. Reeds in de zeventiende eeuw was door kerkelijke lichamen herhaaldelijk bij de Staten van Holland geklaagd over paapsche stoutigheden te Zevenbergen [4]). In de tweede helft der zeventiende eeuw hadden

---

[1]) *Id.* Gorinchem, 3—13 Juli 1714; Buren, 5—15 Juli 1718.

[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 14 Dec. 1713; *Resol. Gecomm. Raden.* (Rijksarchief) 3 Jan. 1714.

[3]) *Resol. Gecomm. Raden.* (Rijksarchief) 3 April en 20 Dec. 1721.

[4]) Zie Dl. I, 208 v.v., 331 v.v.

de Roomschen een kerkschuur buiten de stad, maar omstreeks 1690 was die verplaatst naar de stad en in 1720 was men eindelijk begonnen een steenen kerk te bouwen. Intusschen was dit niet de eenige ergernis der Synode; de leden van het bijen- en van het Bastiaansgilde waren sedert eenige jaren begonnen hunne dooden te begraven met trommelslag, vertoon van vaandels en het ronddragen van de patroons der gilden. En ten slotte bedroefde het de Synode zeer, dat Katholieken te Zevenbergen, die met Hervormde weduwen of meisjes in het huwelijk traden, hunne echtgenooten door dreigen en slaan dwongen naar de Roomsche kerk te gaan. De Staten van Holland verboden die buitensporigheden en gelastten de steenen kerk af te breken en door een nieuwe houten loods te vervangen [1]).

Een ander voorbeeld van paapsche stoutigheden gaf een klacht door de gedeputeerden van de classis van Alkmaar in Januari 1714 aan de Staten van Holland kenbaar gemaakt. Het gold ditmaal de „extravagante insolentien en superstitien" die te Heilo plaats hadden. Reeds vroeger in de zestiende en zeventiende eeuwen zagen wij de Staten herhaaldelijk de bedevaarten daarheen verbieden. Thans trokken de Katholieken weder in grooten getale naar een put, die geneeskrachtig water heette te bevatten, dat vooral gebruikt werd als middel tegen de destijds heerschende veeziekte. Niet alleen uit Holland, maar ook uit de overige provincien stroomde het daarheen, ja, het heette, dat men zelfs uit Brabant en Limburg water kwam halen. Er waren processies gehouden met brandende toortsen en wel 500 waskaarsen, waarbij Katholieke liederen waren gezongen en er werd onder den blooten hemel gepreekt. De weinige Hervormden dorsten er niets tegen te doen, want

---

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 18 Oct. 1720. (*Gr. Placaatb.*, V, 578—679). — In het archief van Hoornbeek (Rijksarchief) berust een request van den pastoor van Zevenbergen, Ign. van den Brande, waarin wordt bevestigd, dat de oude kerkschuur verrot en vergaan en door een nieuwe vervangen was. De nieuwe was wel grooter dan de oude, maar lager en zonder groote vensters; de bouw had plaats gehad met toestemming van de voogden over de weezen van Jan Willem Friso. Het request, mede onderteekend door twee schepenen en een timmerman, allen Hervormd, is van 1720 en daarin wordt verzocht, dat in plaats van geheel afbreken der nieuwe kerk genoegen zal worden genomen met het terugbrengen tot de grootte der oude kerkschuur.

de Katholieken hadden gezegd, dat zij armen en beenen zouden stuk slaan van hen, die hunne devotie trachtten te beletten, ja, er ging zelfs een gerucht „dat dit water wel goet is ter genesinge, maar dat het eerst regt kragtig sal sijn als het eerst met het bloet der geusen vermengt is, tgeen de inhout soude syn van een brieff door een Engel aldaar met een goude ketting aan een Staak gebonde". Daarenboven droegen de Katholieke regenten zeer weinig zorg voor de Zondagsviering en op kerkdagen werden soms de klokken geluid over Katholieke dooden, zoodat de Gereformeerden in den war raakten of de kerkdienst begon of niet [1]).

De baljuw Dikx werd om inlichtingen verzocht en bevestigde in hoofdzaak den inhoud van het request al was dit niet vrij van overdrijving. Hij durfde niets te doen tegen den grooten toeloop naar de bron uit vrees voor ernstige ongeregeldheden. Over dien beruchten brief van den engel en over de preeken kon hij echter niets naders mededeelen, want de Katholieken lieten niets los en de Gereformeerden durfden niets te zeggen, zoo zij er iets van wisten, uit vrees voor de Katholieken. Den 24sten Febr. 1714 werd het onderzoek van deze zaak door de Staten aan een commissie opgedragen [2]). Het gevolg was, dat de put werd gedempt, zooals blijkt uit de Resolutie der Staten van 28 Juli, toen den baljuw werd opgedragen toe te zien dat geen processies bij het bergje van Heiloo plaats hadden; ter voorkoming daarvan werd nog het vreemde besluit genomen, om den herbergiers te verbieden reizigers te logeeren [3]).

Van uit Brabant werden in de eerste jaren herhaaldelijk verzoeken tot de Staten-Generaal gericht om zich met de aangelegenheden der Katholieken te bemoeien. Hier waren echter niet Protestanten, maar de Katholieken zelve de requestranten, die de hulp der hooge overheid kwamen inroepen tegen de indringerigheid der Regulieren. De wereldlijke priesters richtten zich herhaaldelijk tot de Staten-Generaal met verzoek deze

---

[1]) Het request in het rijksarchief in *Volumen der Docum: ter vergad: geexhib:..* 1714, waar ook het bericht van den baljuw aanwezig is.

[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 24 Febr. 1714.

[3]) *Resol. St. v. Holl.*, 28 Juli 1714. *Gr. Placaatb.*, V, 569—70.

indringers te verdrijven [1]). Ook om de pastoorsplaats te Bergen op Zoom werd in 1711 strijd gevoerd. Nadat gedurende vele jaren de Fraciskanen er de pastoreele bediening hadden waargenomen, was bij een vacature in 1711 door de prinses de la Tour d'Auvergne, een wereldlijk geestelijke, P. Hellemans, door de Minderbroeders uit Delft verdreven, als pastoor aangesteld. De Franciskanen kwamen in verzet en ofschoon de benoemde niet tot de Oud-Roomschen behoorde, en goede getuigschriften van den nuntius bezat, schijnen de paters het spook der Jansenisterij ook hier opgeroepen te hebben [2]).

Eenige jaren later kwamen de wereldlijke geestelijken van de stad en Meijerij van 's Hertogenbosch zich bij de Staten-Generaal beklagen over een priester uit de abdij van Postel, die te Eersel veel aanstoot gaf. De Staten hadden den 5den Augustus 1719 aan den kwartierschout van Kempenland gelast om de „feijtelijckheden", die daar door dien geestelijke met tien of twaalf personen van zijn aanhang werden bedreven, te doen ophouden. Eenige maanden later, den 11den Januari 1720 was aan den kwartierschout bevel gezonden, om den priester te doen vertrekken en te zorgen, dat de plakkaten werden nageleefd. De geestelijke uit Postel bleef echter waar hij was, en ging voort onrust te stoken. Althans de pastoors uit de Meijerij gaven in hun verzoekschrift te kennen, dat die geordende dagelijks met zijn aanhang in de herberg kwam om de bezoekers op te zetten tegen den wereldlijken pastoor te Eersel en tegen hen, die bij dien pastoor ter kerk gingen. De requestranten vreesden dat daaruit „ongelucken

[1]) *Resol. St.-Gen.*, 27 Nov. 1703 (*Gr. Placaatb.* V, 561); het gold dit maal Lommel. In het archief van den raadpensionaris van Hoornbeek (Rijksarchief) vond ik nog een verzoekschrift van de wereldlijke priesters in de Meijerij ten opzichte van den Dungen (7 Aug. 1710), in vroeger jaren door wereldlijke priesters bediend, maar de monniken hadden er zich ingedrongen.

[2]) *Cort verhael van een nieuw verschil,.... binnnen Bergen op Zoom, om de Catholyke plebanye. Tusschen de muniken ende de Weerelsche Priesters. Door Jacob Cats.* Keulen (*sic*) 1711 in-4°. Daarin heet het o.a. van de Franciskanen: «Maer neen, sy hebben eenen groven borstel in de hant, daer sy alle de Weerelsche Heeren aenstonts mede swart maken: men moet hun maer hooren seggen, wacht u van hun 't syn gasten van Leuven, 't syn quanten van den nieuwen Snuyf, sy riecken naar den Hollanschen Turf, 't syn Jansenisten».

en doodtslagen" zouden kunnen voortkomen, te meer daar de man uit Postel zich beroemde dat verscheidene Premonstratenser Abdijen op zijne hand waren en hem tegen vervolging zouden weten te beschermen. De Staten-Generaal leenden het oor aan de klachten en gaven aan den kwartierschout hun ongenoegen over zijne houding te kennen, met de vermaning om geen geordenden meer toe te laten [1]).

Wat den Katholieken nog al eens moeielijkheden op den hals haalde was de jacht op bekeerlingen, vooral als deze minderjarig waren en — wat wij in in de achttiende eeuw nog al eens zien gebeuren — werden ontvoerd. Meestentijds was Brabant het tooneel, waar dergelijke feiten voorvielen en ook de jaren, waarover dit hoofdstuk loopt, leveren ons daarvan een bewijs. Reeds omstreeks 1700 was zekere Sophia Aalbrechts, dochter van een notaris te Helmond, naar de Zuidelijke Nederlanden vertrokken (of gebracht) en daar tot den Katholieken godsdienst overgegaan. Vijf jaar later was het meisje nog niet tot hare ouders, die te 's Hertogenbosch waren gaan wonen, teruggekeerd. Ouder gewoonte besloten de Staten-Generaal dit op de Katholieke geestelijken te verhalen en gelastten daarom enkelen hunner gevangen te zetten tot het meisje aan hare ouders zou zijn teruggegeven. Een der eersten, die het slachtoffer werd, was een wereldlijk priester te Loon op Zand, Rijckevorsel (Rycke Vorstel), maar op zijne klachten werd hij in vrijheid gesteld en bevalen de Staten-Generaal, dat men liever twee geordende priesters, bij voorkeur Jezuieten moest trachten te krijgen. Daarenboven moesten tot den terugkeer van het meisje twee der Katholieke kerken te 's Hertogenbosch gesloten worden [2]). Voor de Katholieken was dit zeer lastig en daarom richtten zij in September tweemaal het verzoek tot de Staten om een onderzoek te doen instellen naar het gebeurde met Sophia Aalbrechts, de vroegere resoluties buiten werking te stellen en de gevangen priesters te ontslaan [3]). Het onderzoek

---

[1]) *Resol. St.-Gen.* 11 Mei 1720. (*Gr. Placaatb.*, V, 577—78.)

[2]) *Resol. St.-Gen.*, 22 Aug. 1705. (*Gr. Placaatb.*, V, 563, waar de resolutie ten onrechte gedagteekend is 17 Aug.)

[3]) *Id.*, 5 en 29 Sept. 1705.

liep echter voor hen niet gunstig af, want den 7den October werd besloten de resolutie van 22 Augustus te handhaven en te bevelen, dat de geestelijke P. v. d. Kerckhof op nieuw gevangen moest worden gezet [1]. Al heel spoedig kwamen de Staten tot andere gedachten, want een paar weken later werd orde gegeven om de gevangen priesters te ontslaan en de gesloten kerken te heropenen. Aan de Jezuieten werd echter op straffe van een boete van 300 gulden verboden in de Meijerij kerkdienst te doen zoolang het bewuste meisje niet naar hare ouders was teruggebracht. Tegelijkertijd werd aan den vicaris Govaarts verboden te 's Hertogenbosch het vicariaat uit te oefenen [2].

De overgang tot de Katholieke kerk was dikwijls een gevolg van de gemengde huwelijken, waarover in de achttiende eeuw herhaaldelijk werd geklaagd. Zoo zien wij den Gelderschen landdag in 1707 zich bezighouden met het geval van een Protestantschen man, die in tweede huwelijk een Katholieke vrouw had getrouwd, daarop zelf Katholiek was geworden en nu ook zijne beide dochters uit het eerste huwelijk tot zijn nieuw geloof trachtte over te halen. Daartoe was reeds een der beide meisjes uit hare woonplaats verwijderd [3]. In de Zuid-Hollandsche Synode van 1714 gaf een afkondiging, die in de baronnie van Breda op last van den bisschop van Antwerpen had plaats gehad, niet weinig ergernis. Het gold een verbod aan de Katholieke geestelijken om huwelijken in te zegenen, zoo niet bruid en bruidegom beide Katholiek waren. Er werd over geklaagd, omdat Katholieken die met een Hervormde gehuwd waren, en voor hun echt de kerkelijke wijding zochten te verkrijgen, langs allerlei wegen hun echtgenooten trachtten

---

1) *Id.*, 7 Oct. 1705.

2) *Id.*, 24 Oct. 1705. (In *Gr. Placaatb.*, V, 565, waar de resolutie ten onrechte gedagteekend is 26 Oct.). Een ander voorbeeld van ontvoering bevatten de *Notulen van Zeeland* van 6 Mei 1709; daar is sprake van drie Protestantsche weezen, die door toedoen van den pastoor van Maria-Hoorbeek, door twee Katholieke aanverwanten met geweld aan den Hervormden grootvader en aan hun oom waren ontrukt en naar een timmerman te Maria-Hoorbeek gebracht om in den Katholieken godsdienst te worden opgevoed.

3) 9 April 1707. *Gr. Geld. Placaatb.*, III, 114.

te bewegen het Katholicisme te omhelzen [1]). Ook komen klachten voor dat Katholieken, die beloofd hadden hunne kinderen Hervormd te laten doopen, in strijd hiermede ze naar den Katholieken geestelijke brachten.

Reeds in den aanvang der achttiende eeuw bestond er in Overijssel een plakkaat, dat de huwelijken tusschen Katholieken en Gereformeerden verbood, tenzij de belofte werd gegeven dat de kinderen Hervormd zouden worden opgevoed. Wel heette het in 1701 „doch voornoemde Placcaet wierd uijt aensien van de tyt niet geexecuteert" [2]), maar in 1715 werd verklaard, dat er stipt de hand aan werd gehouden. De eerste provincie, die in deze periode maatregelen ten opzichte van de gemengde huwelijken nam, was Utrecht. Daar werd in 1718 bepaald, dat bij de voltrekking van een huwelijk tusschen een Gereformeerde en een Katholiek, bij gelegenheid van het aanteekenen der geboden aan de betrokken personen zou worden medegedeeld, dat, indien later de Gereformeerde eenige acte van de Katholieke religie zou doen, beide hun poorterschap of recht van inwoning zouden verliezen, zonder het ooit terug te kunnen krijgen. Daarenboven moest de Katholiek beloven den Gereformeerde nooit te zullen hinderen in het uitoefenen van zijn godsdienst en tevens, dat al de kinderen Hervormd zouden worden gedoopt en opgevoed [3]).

In het tegenwoordige Limburg was de toestand der Katholieken niet gelijk aan dien in de overige Generaliteitslanden. Sommige plaatsen van de tegenwoordige provincie behoorden niet tot het rechtsgebied der Staten-Generaal. Te Maastricht was de uitoefening van den Katholieken godsdienst toegestaan en ten opzichte van het Staatsche gedeelte van het Overkwartier van Gelderland was in 1717 bij het Barrière-traktaat vastgesteld, dat alles met betrekking tot het kerkelijke en burgerlijke zou blijven als het er ten tijde van koning Karel II van Spanje geweest was. Ook de ambten van magistratuur en politie moesten aan Katholieken worden gegeven. Waren de Katholieken

---

1) *Acta Zuid-Holl. Synode*, Gorinchem, 3—13 Juli 1714.
2) *Id.*, Gouda, 5—15 Juli 1701.
3) 3 Febr. 1718. *Utr. Placaatb.*, I, 441.

hier dus geheel vrij, verwikkelingen bleven niet uit en de bisschop van Roermond beklaagde zich meermalen dat de Staten-Generaal zich niet aan het traktaat hielden [1]). Zoo gaven reeds in het jaar 1718 processies te Venloo aanleiding tot geharrewar. In de laatste jaren was het aldaar gebruikelijk geweest, dat de heilige ouwel bedekt naar de zieken werd gebracht, maar nu was men sedert Juni, waarschijnlijk bij gelegenheid van den Sacramentsdag, begonnen het „Venerabile", zooals het genoemd wordt, publiek onder een verhemelte door de stad te dragen. Den 22sten September 1718 besloten de Staten-Generaal dat deze nieuwigheid niet kon worden geduld, aangezien men vreesde dat zij een bron zou worden van moeielijkheden. Hiervan zou kennis worden gegeven aan onzen resident te Brussel, Pesters, opdat deze den stadhouder, markies de Prié, zou kunnen inlichten en hem verzoeken, mogelijke klachten, die bij hem zouden kunnen inkomen, af te wijzen. Weldra bleek echter, dat de markies zelf zich beklaagd had, want de bisschop van Roermond was niet in gebreke gebleven zijn bezwaren in te dienen over wat hij als een inbreuk maken op zijn recht beschouwde; voorloopig namen de Staten dit niet zwaar op en berichtten zij alleen aan den commandant der stad, dat de Gereformeerden niet verplicht waren aan het „Venerabile" eerbied te bewijzen. Toen de markies de Prié echter alsnog aandrong om de geweigerde vergunning te geven, wierpen de Staten-Generaal het op een accoordje. Den 6den Maart 1719 namen zij het besluit, dat, ofschoon zij van dat publiek ronddragen moeielijkheden verwachtten, zij de verlangde vergunning niet langer zouden weigeren, maar daartegenover verlangden zij dat de predikant in de kwartieren van Vlaanderen, wien voor jaren vergund was in stilte den Gereformeerden godsdienst uit te oefenen, op nieuw als vroeger daar zou worden toegelaten. Drie maanden later werd dit besluit nog eens bekrachtigd [2]). Toen enkele jaren later de pastoor van Stevensweert zich had beklaagd dat sommige

---

[1]) Zie: *J. Habets, Geschiedenis van het tegenwoordig bisdom Roermond,* II, 259 v.v.

[2]) *Resol. St. Gen.*, 22 Sept., 28 Dec. 1718, 6 Maart, 6 Jnni 1719. (In *Gr. Placaatb.*, VII, 577—578.)

officieren zich oneerbiedig hadden gedragen tegenover het „Venerabile", verklaarden de Staten-Generaal nogmaals, dat geen Protestant verplicht was aan het Allerheiligste der Roomschen eenigen eerbied te bewijzen. Zij wilden den pastoor niet verhinderen het in het openbaar rond te dragen, maar gaven hem den raad dit spaarzaam te doen. Maar aan den anderen kant verboden zij den Hervormden om schandaal te maken of aanleiding te geven tot klachten over oneerbiedigheid [1]).

Toen er geklaagd was over een buitengewone processie, den 21sten November 1720 te Maastricht door de kanunniken van St. Servaas gehouden, waarschuwden de Staten-Generaal de kanunniken om deze processie niet te herhalen, daar zij alles bij het oude wilden laten en de plechtigheid had plaats gehad zonder hun voorkennis en in strijd met hetgeen sedert jaren gebruikelijk was [2]).

---

[1]) *Id.*, 19 Oct. 1723. (*Gr. Placaatb.*, VI, 352—353.)
[2]) *Id.*, 4 Maart 1721. (*Gr. Placaatb.*, V, 346.)

HOOFDSTUK III.

De gevolgen van de vervolgingen der Protestanten in het buitenland.

In de eerste helft der achttiende eeuw hebben de Protestanten in verschillende landen van Europa nog heel wat te verduren gehad. In den Palts en in het Westfaalsche, in Hongarije, in Frankrijk onder Lodewijk XV, te Thorn en in Salzburg waren zij de slachtoffers van de onverdraagzaamheid en de vervolgingszucht der Katholieken. Onopgemerkt bleven die voorvallen hier te lande niet, te meer, daar de verdrukten meermalen de tusschenkomst van Hunne Hoog Mogenden inriepen om verzachting van hun lot te verkrijgen. Bij het volk werd daardoor de angst voor het „pausdom" verlevendigd en de Katholieken moesten boeten voor de euveldaden van hunne geloofsgenooten in andere landen. Maar gewoonlijk kwamen de geprikkelde hartstochten vrij spoedig tot bedaren. Zoo dreigde de storm, die in 1719 over de hoofden der Katholieken opstak, hun groot nadeel te zullen toebrengen, maar gelukkig had hij na korten tijd uitgewoed. Aanleiding er toe waren de verdrukkingen der Protestanten in den Palts en te Weert in Westfalen, die thans een oogenblik onze aandacht vragen.

Met den dood van keurvorst Karel in 1685 was het huis Zimmern uitgestorven en kwam het Katholiek geworden Neuburgsche huis in den Palts aan de regeering. De kinderlooze Karel had een overeenkomst aangegaan met zijn toekomstigen troonopvolger Filips Willem van Neuburg, waarbij de laatste zich verbond geen verandering te zullen brengen in den toe-

stand van den godsdienst. Filips Willem hield zich getrouw aan de afgelegde belofte; dat het lot der Protestantsche inwoners van den Paltz tijdens de Fransche overheersching aan het einde der zeventiende eeuw zeer beklagenswaardig was, daaraan had de keurvorst geen schuld. Geheel anders werd de toestand bij zijn dood in 1702; zijn zoon Johan Willem achtte zich niet gebonden door de belofte zijns vaders en zwaar drukte welhaast zijn hand op zijn Gereformeerde onderdanen. Eerst voerde hij het Simultaneum in, waarbij werd bepaald, dat in de kerken, tot dusverre aan de Hervormden behoorende, de Gereformeerden en de Katholieken beurtelings dienst zouden doen. Weldra volgde met geweld afgedwongen bekeeringen tot het Katholicisme, ontneming van hunne wedden aan predikanten, die mochten aanzien dat hunne inkomsten aan Katholieke priesters werden gegeven. Als een Lodewijk XIV in miniatuur woedde de keurvorst tegen de Gereformeerden en bepaalde onder anderen, dat nieuwbekeerden, die weder van het Katholieke geloof afvielen, opnieuw gedwongen zouden worden, onder bedreiging met de doodstraf, het Katholieke geloof te omhelzen. Het krachtig optreden van den keurvorst van Brandenburg, die dreigde zijne Katholieke onderdanen een zelfde lot te zullen doen ondergaan als de Gereformeerden in den Paltz moesten verduren, bracht er Johan Willem toe een verdrag met zijne Hervormde onderdanen aan te gaan, waarbij een verdeeling der kerkelijke goederen tot stand kwam, die trouwens zeer in het nadeel der Gereformeerden was.

Onder Johan Willem's opvolger, Karel Filips, in het jaar 1716 aan de regeering gekomen, begonnen de vervolgingen opnieuw. Onder voorwendsel dat de laatste druk van den Heidelbergschen Catechismus zonder zijne toestemming met zijn wapen en privilege was verschenen, werd het gebruik van dezen Catechismus verboden, wijl het antwoord op de 80ste vraag, waarin de Katholieke mis als afgoderij gebrandmerkt wordt, hem aanstoot gaf. De exemplaren werden opgehaald, waarbij Katholieke geestelijken als speurhonden dienst deden. Toen de Hervormden niet goedschiks de Heilige-Geestkerk, door den keurvorst ten onrechte als hofkerk bestempeld, wilden afstaan, werd die hun eenvoudig ontnomen en geheel voor

den Katholieken kerkdienst in beslag genomen. Den Gereformeerden werd verboden op Katholieke feestdagen nering of bedrijf uit te oefenen; daarenboven werd hun bevolen, zoo zij de gewijde hostie op straat tegen kwamen, te knielen en het hoofd te ontblooten. Opnieuw werden kerken en kerkelijke inkomsten aan de Hervormden ontnomen en allerlei gruwelen tegen hen bedreven, waarvan de in ons Rijksarchief bewaarde brieven van baron Spina talrijke staaltjes bevatten. Deze baron Spina was door de Staten-Generaal naar Heidelberg gezonden om in vereeniging met de tot hetzelfde doel daarheen afgevaardigde gezanten van Engeland, Pruisen en Hessen, de belangen der verdrukte Gereformeerden te behartigen.

In den eersten tijd hadden de pogingen dezer staatslieden niet veel gevolg, integendeel, de koetsier van den gezant onzer Republiek werd voor het huis staande, waar de gezanten vergaderd waren, door soldaten tegen den grond geslagen, omdat hij naar de meening dezer dapperen de hostie niet eerbiedig genoeg had gegroet. Een andermaal stond een lakei van den Engelschen gezant aan mishandeling bloot. Toen echter de Protestantsche mogendheden er toe overgingen represailles te nemen en de koning van Pruisen Katholieke kerken in beslag nam, toen de Staten-Generaal strengere maatregelen namen ten opzichte der Katholieken, toen ook de keizer den keurvorst tot toegeven noopte, was deze wel gedwongen water in den wijn te doen. Het medegebruik der Heilige-Geestkerk werd den Hervormden terug gegeven, het verbod van den Catechismus werd geschorst en een commissie aan het werk gezet om de overige bezwaren te onderzoeken [1]). Die commissie vorderde niet hard en nog gedurende een reeks van jaren, werd op den Rijksdag te Regensburg over de verdrukking der Protestanten in den Paltz geklaagd. De resident der Republiek te Regensburg, Gallieris, schreef b.v. den 14 Januari 1723: „Hier komen dagelijcks soo veel arme verdrevene Protestanten uyt de Paltz, en Elders van het Rijck, die men niet

[1]) Zie: *J. Wilhelmius, Historie der Reformatie van de Kerken van de Paltz en Geneve.* Rotterdam, 1745, I. 367; *B. Erdmansdörffer, Deutsche Geschichte* 1648—1740. *Berlin,* 1892—93. II, 379 ff., en de brieven van baron Spina in het Rijksarchief te 's-Gravenhage.

kan af syn met chariteijten t'assisteren, dat de *f* 150 die den Staat daer toe aen haere Ministers jaerlijks accordeert, onmogelijck kan toereijcken, hebbende reets meer als in avans uytgegeven en onlangs hebben de Protestanten van hier meede een Collecte gedaen" [1]).

Uitvoeriger moeten hier de maatregelen door de regeering van den bisschop van Munster tegen de Protestanten van het stadje Weert genomen, uiteengezet worden, want tot dusverre schijnen zij nergens beschreven te zijn en de eenige schrijver die — voor zoover mij bekend is — de hier bedoelde vervolging besproken heeft, onthaalt zijne lezers op een volstrekt onjuiste voorstelling [2]). Aan bescheiden over het gebeurde te Weert is geen gebrek; zij berusten hoofdzakelijk in het Rijksarchief te Arnhem, maar ook het Rijksarchief in den Haag is in het bezit van een bundel stukken „rakende de differenten tusschen den Bisschop van Munster en Hun. Ho. Mo. rakende de gereformeerde kerk te Werth". Daarenboven komen in de brieven van den resident der Republiek te Regensburg, Gallieris, mededeelingen voor over de onderhandelingen betreffende deze

---

[1]) *Secrete Brieven van den resident Gallieris.* Rijksarchief.

[2]) Ik heb hier het oog op het verhaal door den heer J. F. Vregt ingelascht in zijne opstellen over «*Het Apostolisch-Vicarisschap van Joannes van Bijlevelt*» (*Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem*, II, 19, v.v.). De schrijver kende slechts zeer enkele stukken op deze zaak betrekking hebbende en besluit daaruit zonder nader onderzoek dat de predikant Sluijter, die hier te lande hulp kwam vragen voor zich en zijne vervolgde geloofsgenooten, een bedrieger en lasteraar was. Dit hoofdstuk zal doen zien hoe lichtvaardig de heer Vregt den predikant van zulke kleinigheden beschuldigt. Het eigenaardige standpunt van dezen Katholieken schrijver en zijn soms zeer vreemdsoortige opvatting van de taak van den geschiedschrijver kan blijken uit de volgende zinsnede over de vervolging in den Paltz: «De Keurvorst van de Neder-Paltz, steunende op zijn goed regt, had, ingevolge de Rijswijksche en Badensche vredestractaten, een zekere kerk te Heidelberg, genaamd de H. Geest-kerk, die in het bezit was van de Gereformeerden aldaar, aan dezen ontnomen en den Katholieken teruggegeven. Of hij nog meer tegen de Gereformeerden gedaan had, kunnen we in onze archieven niet met zekerheid vinden. Wel is waar werd in de Amsterdamsche Courant van 3 December 1719 (door v. B. aan Hoynck toegezonden en daardoor met zijne brieven tot ons gekomen), uit Darmstad van den 26 November geschreven, dat «pointen van beswaarnissen die de Keurvorst en zijne Ministers zijn voorgedragen, meer als 100 in getale zijn»; maar, wat men van zulke berigten kan gelooven, ondervinden we nog dagelijks in de anti-katholieke pers». (*Id.* II, 23 en 24).

zaak te Regensburg gehouden. Hoofdbron zijn echter de beide lijvige bundels documenten te Arnhem, waarin men de door beide partijen aan de Geldersche regeering toegezonden bewijsstukken bijeen vindt [1]). Indien bij het volgende overzicht der gebeurtenissen geen bron is opgegeven, zijn de mededeelingen aan de beide genoemde bundels ontleend.

Het gold te Weert eigenlijk eene vervolging in het klein, maar die deed zien, hoezeer bij de Katholieke regeeringen de neiging bestond hunne Protestantsche onderdanen te onderdrukken, wanneer zij er de macht toe hadden en die dan ook de aandacht der Protestantsche vorsten trok.

De heerlijkheid Weert bij Bockholt was den 14den October 1709 door den hertog van Saksen-Hildburghausen aan den bisschop van Munster verkocht, o. a. onder beding dat de kooper de kerkelijke zaken zou laten, zooals zij destijds waren [2]). Daarenboven was de bisschop gehouden aan het artikel van den vrede van Osnabrück, waarbij het jus reformandi van Katholieke regeeringen ten opzichte van hunne Protestantsche onderdanen in dier voege beperkt werd, dat waar de Protestanten ten jare 1624 vrije uitoefening van hunnen godsdienst hadden, deze hun ook voor het vervolg gewaarborgd werd. Nu behoorde Weert sedert 1580 onafgebroken tot de classis van Wesel en was altijd onderworpen aan de Kleefsche kerkorde. Reeds in 1709 liet de bisschop van Munster aan den predikant van Weert weten, dat hij zich op straffe van cassatie had te onthouden van associatie met de classis van Wesel. De bisschop beweerde — zonder dat ook in het vervolg eenig bewijs werd bijgebracht — dat reeds de vroegere landsheer die associatie verboden had, wat door de betrokken personen ten sterkste werd ontkend. Toen de inspector classis te Weert kerkvisitatie kwam doen, gaf de predikant Sluijter hem kennis van het verkregen bevel. Deze wendde zich tot den regeeringsraad te Kleef, die den koning van Pruisen er van bericht gaf.

---

[1]) Zie *P. Nijhoff, Catalogus van het Geldersche Archief*, blz. 397 en 415.

[2]) Extrakt uit het koopcontrakt: «Wat nu de religie van reets gemelde Heerschap aangaat, so verspreekt Syn Hoog-Vorstel. Genade neffens desselfs hoog-Adelicke Standen deselve ten aansien van Kerck en scholen, ende in omnibus Ecclesiasticis in statu quo . . . te laten, en te houden».

De koning schreef den 24sten April 1710 aan den bisschop om hem aan de voorwaarden van het koopcontract te herinneren en tevens deed hij den regeeringsraad te Kleef weten, dat den moderatores classis moest worden medegedeeld, dat zij zich aan het verbod niet behoefden te storen. Reeds destijds schreef de koning, dat men blijkbaar van den nieuwen Katholieken landsheer niet veel goeds te wachten had, daar hij reeds nu begonnen was de Gereformeerden lastig te vallen. Gedurende twee jaar liet men dezen echter met rust, tot de predikant in 1712 voor het geestelijk gerecht of zoogenaamd Sent van Bockholt gedaagd werd, omdat hij — zooals steeds gebruikelijk was geweest — een oud lidmaat zijner gemeente binnen Bockholt op zijn sterfbed had bijgestaan. Alsof de predikant onderworpen zou zijn aan de geestelijke jurisdictie van Katholieke priesters! Weldra volgde andere plagerijen; gedurende jaren werden aan den predikant de bisschoppelijke dispensaties om in de vasten vleesch te mogen eten, toegezonden met bevel van den amptman, om ze in de kerk af te kondigen. En in brieven van 27 September 1714 en 19 Maart 1725 hooren wij den koning van Engeland klagen over het, in strijd met het koopcontract, inhouden van gelden voor kerkelijke doeleinden bestemd.

Maar eerst in 1718 trachtte de regeering van den bisschop haar slag te slaan. Zij maakte daartoe gebruik van de oneenigheid tusschen den kerkmeester Muller en den predikant met het consistorie.

Muller was kerkmeester en ouderling en werd door het consistorie beschuldigd van slecht beheer der aan zijn zorgen toevertrouwde gelden. Daarom werd hij als kerkmeester afgezet, waarop hij zich geruimen tijd onthield van de bijwoning der godsdienstoefeningen en van de waarneming van zijne plichten als ouderling. Daarenboven weigerde hij rekening en verantwoording te doen van zijne administratie der kerken- en armengelden, of de daarop betrekking hebbende documenten af te geven, waardoor het consistorie in groote ongelegenheid geraakte. Muller werd nu ook als ouderling afgezet, wat hem zoo verwoed maakte, dat hij Zondagen achtereen bij het aflezen van de namen van nieuw gekozen kerkeraadsleden openlijk protesteerde en daardoor tot verstoring der godsdienstoefening

aanleiding gaf. Herhaaldelijk werd hij aangemaand dergelijke daden na te laten, maar hij weigerde hieraan gehoor te geven, en daarom ging het consistorie — dat in zijn optreden tegen Muller steeds met toestemming der moderatores classis handelde — er toe over hem per gesloten brief kennis te geven, dat hij zich van deelneming aan het Avondmaal had te onthouden. Tevens wendde het consistorie zich tot de Munstersche regeering met verzoek aan Muller te verbieden om de godsdienstoefening te verstoren en hem te gelasten de rekeningen af te geven.

Blijkbaar was dit voor de bisschoppelijke regeering een welkome gelegenheid om zich met de kerkelijke aangelegenheden van Weert te bemoeien. De stukken van het consistorie werden aan Muller toegezonden, die zonder rechtstreeks op de tegen hem ingebrachte beschuldigingen te antwoorden, thans voor den dag kwam met de bewering, dat de kerkeraad niet het recht had ouderlingen te verkiezen of af te zetten, of iemand van het recht tot bijwoning van het Avondmaal te suspendeeren, zonder toestemming van den landsheer. Daarbij voegde de afgezette kerkmeester nog de beschuldiging, dat de predikant eigenmachtig zijn traktement met 200 rijksdaalders had verhoogd. De Munstersche regeering eischte daarop, dat het consistorie zou bewijzen de betwiste bevoegdheden te bezitten en dat de predikant recht had op het verhoogde traktement. De bewijzen van die zuiver kerkelijke bevoegdheden werden door het consistorie overgelegd met een document, waaruit blijkt dat in 1706 door den toenmaligen landsheer de traktementsverhooging aan den predikant was toegestaan.

Te Munster eischte men nadere bewijzen, maar toen het consistorie meende te bemerken, dat het door de regeering er op was aangelegd, om de benoeming van ouderlingen enz. aan zich te trekken, gaf de predikant daarvan kennis aan den inspector classis, waarop de classis zich tot de koninklijke Pruisische regeering wendde, die daarop te Munster nog eens aan het koopcontrakt en den vrede van Munster herinnerde.

Te Munster achtte men het oogenblik van handelen gekomen. Op Zaterdagavond, 22 October 1718, riep de amptman van Weert de Gereformeerden met klokgelui naar de kerk en deelde

hun mede, dat de bisschop hun privileges (!!) en een nieuwe kerkorde zou geven, zoodat zij niet meer naar de pijpen van den predikant behoefden te dansen. Hun werd daarom gelast, den volgenden morgen ter kerke te komen, ten einde na afloop der godsdienstoefening volgens die kerkorde een nieuw consistorie te kiezen.

Bij deze — naar het heette voorloopige — kerkorde, werd bepaald, dat de jaarlijksche kerkelijke verkiezing zou plaats hebben onder leiding van bisschoppelijke ambtenaren. De kiezers zouden hun stem uitbrengen, door aan deze ambtenaren toe te fluisteren, op wie zij hunne keuze vestigden. Van deze stemming zou een protocol naar Munster worden gezonden, en na kennisneming hiervan zou de bisschop de verkozenen bevestigen, of, naar zijn goedvinden, anderen aanstellen. Het nieuwe consistorie zou niemand van de bijwoning van het Avondmaal mogen afhouden, zonder toestemming van den bisschop. Gemeenschap met de classis van Wesel werd ten strengste verboden en bijwoning van de kerkvisitatie zou met een boete van 25 goudgulden voor iederen lidmaat worden gestraft. De bisschop behield zich het recht voor een nieuwe kerkordinanten in te voeren.

Nog denzelfden avond, waarop de amptman zijn mededeeling had gedaan, overlegde de predikant met den kerkeraad, wat hun te doen stond. Die opgedrongen verkiezing konden zij zich niet laten welgevallen en daarom werd besloten, den volgenden Zondag uit de kerk weg te blijven, waardoor ook de verkiezing wel voorkomen zou worden. Hun toeleg gelukte; toen op den bewusten Zondag enkele van de in de kerk aanwezigen den amptman copie der kerkordinantie verzochten en veertien dagen om er over te beraden, werd dit niet alleen geweigerd, maar de vragers werden als rebellen in het protocol opgeteekend en met 25 goudguldens beboet.

De predikant had zich tot de classis gewend en van de moderatores classis de opdracht gekregen om zich niet aan de nieuwe, onwettige kerkordinantie te onderwerpen. Van zijn kant schreef de amptman aan de koninklijke Pruisische regeering om kennis te geven van het invoeren der nieuwe kerkorde; tevens deelde hij mede dat de predikant wegens voort-

durende associatie met het Weselsche classis zou gestraft worden. Er werd een waarschuwing bijgevoegd voor den inspector classis om geen kerkvisitatie meer te Weert te komen doen.

Onbeantwoord liet de Pruisische regeering dit schrijven niet; een krachtige weêrlegging werd naar Munster gezonden en den inspector classis gelast, de gewone kerkvisitatie te doen. Deze had dus plaats en eene commissie uit Munster kwam om een onderzoek daarnaar in te stellen; vruchteloos trachtte zij iets ten nadeele van den predikant te ontdekken.

Eindelijk den 7den September 1719 werden de predikant en andere beschuldigden op het kasteel ontboden, waar hun de vonnissen werden voorgelezen. Allen werden zwaar beboet. Zij, die de boete niet konden betalen, zouden twee uur aan den schandpaal moeten staan. Werkelijk heeft iemand den 16den December met een ring om den hals aan dien paal gestaan, tot een ander medelijden kreeg en voor hem betaalde. Niet onduidelijk blijkt uit het vonnis dat men de Gereformeerden wilden noodzaken Weert te verlaten; zij werden toch voor het delemma gesteld: vrijwillig weggaan of zich aan de onwettige, opgedrongen kerkorde onderwerpen [1]).

Nog werd op het kasteel een besluit voorgelezen, dat Muller als ouderling gehandhaafd werd. Werkelijk werd hij den volgenden Zondag, onder geleide van militairen, naar zijn plaats in de kerk geleid, wat zulk een ergernis verwekte, dat de geheele gemeente na het eerste gezang de kerk verliet. Door den kerkeraad werden maatregelen genomen om te voorkomen, dat Muller aan het Avondmaal zou deelnemen.

Er waren militairen naar Weert gezonden, en bij de zich niet onderwerpende Gereformeerden ingekwartierd. Aan dezen werd opgedragen de boeten met geweld te innen, waarbij zij

---

[1]) «Schlieszlich wird vor-erwehnten Delinquenten, wann sie immittelst nicht freywillig die Herrschafft Werth eines für alle verlassen würden, annoch und zu allem Überflusz Zeit von drey Wochen, um sich zu erklären, dasz sie gedachter Provisional-Ordnung inskünfftige einfolgen, und derselben zufolge, auf den zur Wahl gnädigst bestimmten Tag zur Wahl schreiten, und mitwählen wollen, mit der Verwarnung verstattet, dasz, im Fall nicht erfolgender gehorsamsten Erklärung wieder dieselbe nach aller Schärffe, als wider dergleichen Frevler bräuchlich und Rechtens, bisz sie zum schuldigen Gehorsam gebracht verfahren werden solle».

beestachtig huis hielden. Bij den predikant b.v. werden de meubelen weggehaald; de man had een zeer zieken zoon en het scheelde niet veel, of men had den kranke het bed onder het lijf weggesleept. De vader was genoodzaakt den zieke op een kar naar Isselborg te voeren. Bij anderen werden de bedden onder de kinderen weggehaald; werktuigen benoodigd om den kost te verdienen werden medegenomen en zelfs op levensmiddelen werd beslag gelegd. Bij sommigen werd het graan gedorscht en medegenomen, terwijl dan nog op den koop toe een hoog dorschgeld werd geeischt. Daarenboven werden door de Munstersche regeering de rekeningen der kerke- en armengelden in beslag genomen, waardoor aan het consistorie de mogelijkheid werd benomen om de onregelmatigheden van Muller's beheer aan te toonen. Te verwonderen is het niet dat de predikant het raadzaam geoordeeld had te vertrekken.

De hier gegeven voorstelling der feiten is in hoofdzaak ontleend aan een behoorlijk gezegeld protocol van een getuigenverhoor te Isselborg, waarbij een groot aantal inwoners van Weert onder eede verklaringen van het gebeurde aflegden [1]). Dit verhoor had plaats op verzoek van den president der classis om daardoor den Gelderschen Landdag te overtuigen, dat de voorstelling, zooals die van Munstersche zijde gegeven werd, geheel onjuist was. Spoedig toch waren klachten van den predikant Sluijter en zijne volgelingen naar de provincie Gelderland doorgedrongen, waar de regeering en het Hof zich de zaak der verdrukten aantrokken. Er werd een collecte gehouden en bij de regeering van Munster op herstel der grieven aangedrongen. Zoowel met den Gelderschen Landdag als met de Staten-Generaal werd van uit Munster onderhandeld, terwijl ook Pruisen's koning zich voor de verdrukten op de bres stelde. De Munstersche regeering trachtte zich te verdedigen, in de eerste plaats door de toezending van een *Species facti* [2]) en

[1]) Dit verhoor had den 24en November 1719 plaats te Isselborg, in tegenwoordigheid van den rechter van Suiverich, burgemeester Bolwerck en de schepenen Tobias Brummeling en Rutger Heijman.

[2]) Ik vond hiervan twee exemplaren, het eerste in het Fransch gesteld, blijkbaar het origineel, berust in het Rijksarchief te 's-Gravenhage, het tweede — een Hollandsche vertaling — behoort tot de bundels stukken te Arnhem bewaard.

ten tweede o. a. door een uitvoerig schrijven aan het Hof van Gelderland, gedagteekend 29 November 1719, aan welk stuk een aantal bijlagen waren toegevoegd. Volgens deze bescheiden zou er van eene geloofsvervolging te Weert geen sprake zijn, het gold alleen het straffen van ongehoorzamen. Zelfs beweerde men dat de bisschop de gewraakte maatregelen genomen had, om een geregelden kerkdienst te bevorderen. Het geschil met Muller — heette het — was slechts het gevolg van een ruzie van dezen met den predikant. Vroeger waren beide groote vrienden geweest, maar dit was veranderd, toen dominé Sluijter om een voorschot had gevraagd. Muller zou toen bij de uitbetaling in klein geld er op gezinspeeld hebben, dat de predikant nog al van „fusel" hield. De bisschoppelijke regeering noemde dit verhaal zelf een „on-dit", maar schroomde niet er in haar betoog gebruik van te maken. De verdedigers van den predikant noemden dit verhaal laster; men had te vergeefs getracht iets ten nadeele van den predikant, die als een sober en zachtzinnig man bekend stond, op te sporen. Noemden de Munsterschen den predikant een raddraaier, die zijne geheele omgeving opzette en alleen uit passie tegen Muller handelde, de tegenpartij loochende dit ten sterkste en beriep zich o. a. op het feit, dat tot de personen, die ten langen leste tegen Muller waren opgetreden, twee van zijn ooms behoorden.

Het *Species facti* overtuigde dan ook niemand; de gezant der Republiek te Munster, van IJsselmuden, schreef, dat naar ingewonnen inlichtingen, het stuk hem vol onjuistheden leek. Ook op den Rijksdag te Regensburg was een dergelijk stuk ingediend, maar het „Evangelische Corps" toonde punt voor punt aan dat de Munstersche regeering volstrekt in gebreke was gebleven, hare handelwijze te rechtvaardigen [1]. Een voorbeeld: door de bisschoppelijke regeering werd beweerd, dat de inkwartiering zonder op verschil van religie te letten, had plaats gehad. In de hier genoemde, op den Rijksdag ingediende, weerlegging van het *Species facti* werd afgedrukt een schrijven van den amptman Winterfeld aan den secretaris van

[1]) Deze stukken, in het Duitsch gesteld, werden gedrukt en den 30sten Juni 1721 door de Staten-Generaal ontvangen. (In het Rijksarchief.)

Weert, van 31 December 1718, waarin werd gelast, dat in het vervolg de soldaten alleen bij de weerspannige Gereformeerden moesten worden ingekwartierd. Maar wat alles afdeed, de Munsterschen hadden geen enkel streekhoudend argument bijgebracht, dat de bisschop — gebonden als hij was door den vrede van Munster en het koopcontract — het recht zou hebben aan de Gereformeerden een nieuwe kerkorde op te dringen.

Het zou mij te ver leiden hier in bijzonderheden te vermelden, wat de afloop dezer gebeurtenissen is geweest. Geschillen over godsdienstzaken schijnen destijds in het Duitsche Rijk jaren lang op een oplossing te hebben moeten wachten. Vandaar dat in de brieven van den resident der Republiek te Regensburg in de eerstvolgende jaren herhaaldelijk over de Weertsche aangelegenheden werd geschreven [1]). Op uitdrukkelijk verlangen van de regeering van Munster, keerde de predikant Sluijter, daartoe door den Pruisischen gezant te Regensburg aangespoord, in het laatst van 1727 naar Weert terug, maar weldra werd hij opnieuw genoodzaakt te wijken, wijl hem voor gelijksoortige handelingen als vroeger, straf werd bedreigd [2]). Nog in 1732 wordt over vervolging te Weert geklaagd.

Daarmede heeft deze schets van de maatregelen in de achttiende eeuw in ons land ten opzichte der Katholieken genomen echter niets te maken. Slechts in de jaren 1719—1721 hebben de voorvallen in den Paltz en te Weert invloed gehad op het lot der Katholieken in de Republiek.

Het waren de gezanten van Engeland, Pruisen en Hessen-Kassel, die bij de Staten-Generaal er op aandrongen, dat de Republiek zich zou aansluiten bij de pogingen om voor de vervolgde Protestanten in den Paltz verzachting van hun lot te verkrijgen. Baron Spina had daarop last gekregen zich naar Heidelberg te begeven om gemeenschappelijk te handelen met de daar aanwezige gezanten der genoemde mogendheden. Den

---

[1]) *Secrete Brieven van den resident Gallieris* (Rijksarchief) van 31 Maart, 26 Mei, 1 Dec. 1721, 11 Juni 1722, 18 Febr. 1723, 23 Nov., 11 Dec. 1724, 29 Jan., 17 Sept. 1725, 2 Oct. 1727.

[2]) Zie o. a. *Resol. St. Gen.* 30 Oct. 1728.

14den October 1719 werd dit aan de Staten van Holland medegedeeld, terwijl hun enkele dagen later kennis werd gegeven van de retorsie-maatregelen, reeds door den koning van Pruisen in praktijk gebracht [1]). Weldra namen de lotgevallen der Protestanten in het buitenland zoozeer de aandacht der regeeringen der provincies en van de Staten-Generaal in beslag, dat blijkbaar weinig acht gegeven werd, op hetgeen in de onmiddellijke nabijheid voorviel. Althans toen de raadpensionaris in de vergadering der Staten van Holland rapporteerde, dat hem extracten uit de Acta der te Breda gehouden Zuid-Hollandsche Synode waren ter hand gesteld, waarin over paapsche stoutigheden werd geklaagd, werden de stukken in handen eener commissie gesteld, om er in het vergeetboek te raken [2]), ofschoon in dezelfde Synode van Breda, de Gedeputeerden mededeelden dat de raadpensionaris „bedroefd was over de toeneemende stoutigheden der papisten" [3]). Intusschen

---

1) *Resol. St. v. Holl.* 14 en 17 Oct. 1719.

2) *Id.* 17 Oct. 1719. In het *Volumen der Docum:* 1719 (Rijksarchief) berusten die klachten over paapsche stoutigheden. Zij zijn samengevat in art. 15 der Acta, dat aldus luidt: « Artikel 15 sprekende van de paepse Stoutigheden. De Classis van Zuid-Holland noemde twee Paapse Burgemeesters te Waspik, met name Jan Jansz de Bont, en Cornelis Schoenmaker, en twee Paapse scepenen, te weten Cornelis Hendriksz. Schoenmaker en Gerrit Kamp. De Classis van Gouda en Schoonhoven levert deze staaltiens op van Paepse regenten: op Jan Goverwelen Sluis waren schepenen Gerrid Jansz. Kroest, Jan Hogeboom, en gadermeester Gerrit Spruit, alle Papisten, schoon daer stof van gereformeerden. Onder 't geregt van Linschoten waren Burgermeesters Jan Wive, Leendert van Kats, Cornelis Reikelikhuisen, Henricus van Loenen, alle papisten; in Snelrewaert was Burgermeester Bart Hogeboom en schepenen Jan Wiere, Gijsbert van Kats, Ysbrand Hoogenboom, Jan Theunisz, Thomas Jansz. en Secretaris Gerrit Spruit: alle Papisten schoon ook hier overvloedig stof is van Gereformeerden. De Classis van Gornichem leest op uit hare acten, dat sekere jonge Dogter Helena van Broekhuisen van Engelen via Bokhoven en naderhant van daer na elders was vervoert, sonder dat men regt wist waer deselve was, hoewel het waarschijnlijk was datse te Antwerpen wiert opgehouden. Dat ook een andere dogter tot Vlijmen tegen wil en dank van hare vrienden Paapsch geworden, na Bokhoven was verleidt. De Classis van Woerden en Overrynlant hadde een breedt verhaal aengaende de paape kerk tot Alphen en de stoutigheden der Papisten aldaer, ter hand gestelt aen D. Deputati. De Classis van Buren rapporteert dat het Jesuitische paapse school te Cuijlenburg nu was buyten het territoir van desen staet, maer bleven daer twee paapse schepenen, tot men voorgaf volgens Viterste wille van Graef Floris, beneffens de Cloppe schoolen ».

3) *Acta Z.-Holl. Synode.* Breda 4—14 Juli 1719.

namen de zaken in den Paltz niet zoo spoedig een gunstigen keer en weldra brachten de gebeurtenissen te Weert de gemoederen nog meer in beweging. Vooral in Gelderland en Overijsel werd hierdoor veel opschudding verwekt.

De Landdag en het Hof van Gelderland trokken zich de Weertsche vervolgden zeer aan en brachten welhaast de bedreigingen ten uitvoer, die zij aan de Munstersche regeering hadden doen kenbaar maken. Die bedreigingen golden hunne Katholieke onderdanen. Volgens oude (en gelukkig verouderde) gewoonte, wilde men de Katholieke Munsterschen tot toegevendheid dwingen, door hier maatregelen tegen de Roomschen te nemen. In het kwartier van Zutphen werden de godsdienstoefeningen verstoord en den Katholieken aangezegd dat zij te zorgen hadden, dat de vervolging der Protestanten in het Munstersche ophield, of dat anders de kerken gesloten zouden worden.

In Salland waren al de priesters gedagvaard, om den 18den October voor den drost te verschijnen. Men vreesde dat hetzelfde in de geheele provincie Overijsel geschieden zou. Daarom zond de Apostolische Vicaris van Bijlevelt een deputatie naar Munster, die bij hare terugkomst een brief van den geheimraad Smising voor den president van de Staten van Overijsel medebracht, waarin het gewone praatje der Munsterschen, dat te Weert geen godsdienstvervolging plaats had, maar dat alleen een strafoefening over weerspannige onderdanen was gehouden. In Overijsel had dit schrijven blijkbaar de gewenschte uitwerking, want weldra mochten de Katholieken weder godsdienstoefening houden [1]).

Anders ging het in Gelderland, waar de regeering beter ingelicht was. Den 3den November 1719, nam de Landdag een besluit waarin er op gewezen werd, dat terwijl de Katholieken hier te lande steeds meer vrijheid genoten, omgekeerd in verschillende landen de Gereformeerden in de uitoefening van hun godsdienst werden verhinderd. Ten einde pressie uit te oefenen, besloot de Landdag het Hof te machtigen, om aan de officieren

---

[1]) Zie: *J. F. Vregt, Het Apostolisch-Vicariaat van Joannes van Bijlevelt.* (*Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem*, II, 19 v.v.)

te gelasten alle geordende priesters uit steden en dorpen te doen vertrekken. Aan den bisschop van Munster zou geschreven worden in het belang der Gereformeerden te Weert. Kwam op dezen brief binnen drie maanden geen bevredigend antwoord van den bisschop, dan zouden alle kerken en vergaderplaatsen der Katholieken gesloten en hunne samenkomsten verboden worden. Voorloopig zou elk kwartier vier of vijf kerkhuizen der Katholieken doen sluiten [1]). Deze resolutie werd den 14den November aan de vergadering der Staten van Holland medegedeeld en daar commissoriaal gemaakt [2]). Inmiddels hadden de geordende geestelijken met bezorgdheid het onweêr zien opkomen en ook van hun kant niet stil gezeten. De overste

---

[1]) *Gr. Geld. Placaatb.* III, 361—364. In het Rijksarchief (archief van Hoornbeek) vond ik een niet gedagteekend stuk, dat blijkbaar op deze resolutie van den Gelderschen Landdag betrekking heeft. Het stuk heeft dezen inhoud:

dese kerken aanstonts te sluyten na aanschryvingh van het Hof

Nymegen:

Nymegen 1
Tiel 1
Bommel. 1
Ryck van Nymegen tot Groesbeek.
Overbetuwe . . . . Eymeren.
Nederbetuwe is ter geen.
Maes en Wael . . . Afferden.
Beets. . . . . Beest.
Tielreweert . . . . Varik.

Zutphen:

Zutphen moet den geordende priester weg, vervolgens gesloten
Landdrostamt. . . . . te Baek.
Scholtamt . . . . . . te Medeler.
Rigteramt van doesburgh ... Oldbargen.
Scholtamt Locchum. . . Wolbeek.
De kerken binnen en buyten de stad Groenlo.
De kerk in de heerlijckheyt Ligtenvoorde binnen de stad synde

Arnhem:

Arnhem den geordende priester moet vertrecken, vervolgens gesloten
Landdrostamt vande Veluwen { Duistervoorde. Nyenbeek.
Veluwen soom . . . . . . { Gruntfoort of Corferbergh welk laest onder Wageningse Jurisdictie leyt. Eerdbeek.

[2]) *Resol. St. v. Holl.* 14 Nov. 1719. Vergel. *Notulen St. v. Zeeland*, 23 Nov., 5 en 8 Dec. 1719.

(praefectus missionis) der Minderbroeders in de Republiek, pater Ægedius de Glabais, deed aan den raadpensionaris een brief toekomen van den pater-provinciaal der Nederlandsche provincie te Brussel, Franciscus Sanguessa, waaruit bleek hoezeer deze zich moeite had gegeven om den keurvorst van den Paltz tot toegevendheid te stemmen [1]). Pater Sanguessa schreef, dat de brieven der missionarissen in de Republiek hem zeer verontrust hadden. Daar er te Brussel geen resident van den keurvorst van den Paltz was, had hij zich tot den internuntius gewend, die daarop den nuntius te Keulen had verzocht, om over deze aangelegenheid met den keurvorst te onderhandelen. Ook was aan den pater-provinciaal in Duitschland geschreven om den nuntius volledig in te lichten. Pater Sanguessa hoopte dat deze maatregelen gunstige gevolgen zouden hebben.

Intusschen bleven de berichten uit Duitschland steeds ongunstig luiden. De Staten-Generaal vonden er aanleiding in om aan den resident Spina te gelasten, nogmaals bij den keurvorst aan te dringen op het toestaan aan de Protestanten van de vrijheden, waarop zij volgens den vrede van Munster recht hadden. Tevens besloot men nog een stap verder te gaan en aan de provincien mede te deelen, dat de tusschenkomst der mogendheden niet had geholpen, maar integendeel de toestand der Protestanten met den dag erger werd; daarom oordeelden de mogendheden krachtiger maatregelen te moeten nemen, o. a. door represailles tegen hunne Katholieke onderdanen. Derhalve werden de Staten der provincies verzocht te overwegen „of niet generalijck in den Staat eenige demonstratie van ongenoegen over de voorschreeve proceduyren behoort te werden gehoort", vooral door de plakkaten tegen de Jezuieten en andere geordenden overal ten uitvoer te leggen [2]). Bij de

[1]) Een copie of wellicht een Nederlandsche vertaling berust in het Rijksarchief (archief van Hoornbeek) en is hierachter als Bijlage D afgedrukt. Uit het onderschrift meen ik te mogen opmaken dat pater de Glabais ze aan den raadpensionaris heeft doen ter hand stellen.

[2]) *Resol. St.-Gen.* 12 Jan. 1720. (*Gr. Placaatb.* V, 570—72). Vergel. *Resol. St. v. Holl.* 5 en 10 Jan. 1720.

Staten van Holland vond dit voorstel dadelijk toejuiching [1]). Inmiddels had het aandringen der gezanten, waarschijnlijk gevoegd bij de pressie van de bedreigde Katholieken, zooveel uitgewerkt, dat het medegebruik van de H. Geest-kerk aan de Hervormden was teruggegeven. De keurvoret deelde dit den 29sten Februari 1720 aan de Staten-Generaal mede, onder bijvoeging dat hij de zaak van den catechismus aan de beslissing van den keizer had onderworpen en een commissie van Katholieken en Hervormden had benoemd om de overige bezwaren der Protestanten te onderzoeken. Daarom meende hij de Staten-Generaal te mogen verzoeken, nu ook niet tot het nemen van represailles over te gaan.

Allerminst waren de Staten-Generaal door dit schrijven bevredigd. Naar hun oordeel beteekende het teruggeven der kerk alleen niet veel; het inroepen van de tusschenkomst des keizers was overbodig, daar de Hervormden deze onmogelijk konden billijken en de meer dan honderd jaren in gebruik geweest zijnde Cathechismus hun wederrechtelijk ontnomen was. De benoeming der commissie oordeelden de Staten-Generaal ook geheel onnoodig, daar de grieven der Protestanten „soo notoir en palpabel" waren, dat het onderzoek door een commissie overbodig was. Daarom werd besloten opnieuw op dadelijk herstel der grieven aan te dringen en den keurvorst te antwoorden, dat uit hoofde van hun vertrouwen in zijne wijsheid en rechtvaardigheid geen represailles hadden plaats gehad, maar dat, zoo niet te gemoet gekomen werd aan de tegen de Protestanten bedreven hardheden en onbillijkheden, zij zouden moeten voortgaan met te beraadslagen, op welke wijze de verdrukte geloofsgenooten op de beste manier konden worden geholpen [2]).

De berichten uit het buitenland bleven ongunstig luiden en de stemming hier te lande werd er niet beter op. In de provincie Utrecht was er reeds in 1719 aan gedacht, de Katholieke kerkhuizen op het platte land af te breken, maar tot een dergelijk besluit kwam het niet. Een der eersten, die de

---

1) *Resol. St. v. Holl.* 20 Jan. 1720 (*Gr. Placaatb.* V, 572—73).
2) *Resol. St.-Gen.* 18 Maart 1720 (*Gr. Placaatb.* V, 574—76).

gevolgen der herleefde verbittering ondervond, was de Apostolische Vicaris van Bijlevelt. Ofschoon het over hem uitgesproken vonnis hem ook verbood zich in Utrecht te vestigen, had hij daar reeds in 1719 verblijf gekozen, wat oogluikend werd toegestaan. Thans, in Februari 1720, werd hem gelast die provincie te verlaten. Dit bevel was een voorbode van hetgeen volgen zou. Zoowel in de vergadering der Staten van Holland als in die van de Staten-Generaal werd in Mei weêr bitter geklaagd over de vervolgingen in den Paltz en te Weert. Baron Spina hing bij voortduring een somber tafereel op van hetgeen de Hervormden te verduren hadden. En daar kwamen nu bij de beleedigingen, die de gezanten der Protestantsche mogendheden te Heidelberg ondervonden „sonder dat dieswegens behoorlycke en genoeghsame satisfactie, wierde gegeven". Voor tekortkomingen ten opzichte van den hun verschuldigden eerbied hebben onze regenten zich gewoonlijk zeer gevoelig getoond en zoo verwekten ook deze mededeelingen van hun resident hier veel wrevel. Leest men de in het Rijksarchief bewaarde brieven van baron Spina uit deze jaren, dan zal men er uit zien, dat hij de Jezuieten als hoofdbewerkers van al wat in den Paltz plaats had, beschouwde. Vandaar dan ook dat hier te lande, waar zij toch al steeds gewantrouwd waren en als de leiders der aan Rome getrouw gebleven Katholieken werden beschouwd, dergelijke mededeelingen de vrees voor de machtige orde zeer in de hand werkten. Zoo lezen wij in het verslag van eene vergadering van een der staatslichamen over de vervolgingen der Protestanten: „niet duyster blyckende dat alle het selve geschiede op instigatie van de Jesuiten en haaren Aanhangh, die oock hier te Lande, tegens de Placaten ingekroopen zynde, haare snoode practycken in het werck stelden, des Paus maght booven die van alle weereldtlycke Machten te verheffen, en de Onderdaanen tegens haare wettige Overheyt op te hitsen" [1]). Al de ergernis hier te lande door de gebeurtenissen in Duitschland opgewekt, ontlastte zich dan ook over de hoofden der gehate jongeren van Loyola, die weêr eens uit het land werden verdreven.

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 4 Mei 1720 (*Gr. Placaatb.* V, 575—76).

De Staten-Generaal namen den 7den Mei 1720 een besluit, waarbij hun werd gelast de Republiek te verlaten, terwijl op hen, die zich aan dit bevel niet stoorden, de strafbepalingen van het plakkaat van 14 April 1649 zouden worden toegepast [1]). De provincie Holland sloot zich onmiddellijk hierbij aan en ging nog verder, daar zij den 25sten Mei besloot, het plakkaat van 30 Augustus 1641 te hernieuwen [2]).

Hoe vreemd het ook klinken moge, bij het nemen van het laatstgenoemde besluit schijnen de Hollandsche regenten toch niet precies geweten te hebben wat zij deden. Althans den 5den Juni werd door Gecommitteerde Raden aan de officieren en burgemeesters der steden en aan de officieren ten platten lande de volgende mededeeling gedaan: „... Op huyden dato deses by ons bekent geworden synde, dat by abuys het Placcaet van den 14den April 1649 in reguarde van de Jesuiten van nieuw gedruckt en UE. toegesonden is om gepubliceert en geaffigeert te worden, hebben wy het gemelde abuys te redresseren, moeten goet vinden het voors. Placcaet buyten publicatie te houden, en UE. vervolgens moeten bevelen, hetselve, soo het reeds gepubliceert soude mogen syn, buyten affixie te laeten, en ons de nog overige Exemplaren van het voors. Placcaet en Missive weder toe te senden" [3]). Wat wel de aanleiding tot dat rondschrijven geweest moge zijn? Wij hebben hier zeker niet te denken dat met het „abuijs" bedoeld is, dat het plakkaat van 1649 in plaats van dat van 1641 was toegezonden. Die beide plakkaten verschillen niet veel en allicht zou dan in het besproken rondschrijven de reden wel zijn aangegeven. Ik vermoed dat werkelijk het vernieuwen van het plakkaat van 1641 of 1649 eene vergissing is geweest. Die plakkaten waren al zoo oud en nooit naar den letter uitgevoerd, vooral niet in de laatste halve eeuw; wat wonder dus als de leden der Staten niet geheel op de hoogte waren van den eigenlijke inhoud? Men heeft waarschijnlijk gedacht

---

1) *Gr. Placaatb.* V, 576—77.

2) *Resol. St. v. Holl.*, 25 Mei 1720 (*Gr. Placaatb.* V, 578 en VIII. 279—282).

3) Medegedeeld door J. F. Vregt (*Bijdragen v. d. gesch. v. h. bisdom Haarlem, II,* 257), die dit ook vond opgenomen in de *Amsterdamsche Saturdaegse Courant* van 8 Juni 1720.

een plakkaat tegen de Jezuieten te hernieuwen en eerst later bemerkt, dat het weêr opgerakelde staatsstuk een veel verder reikende strekking had. Immers het bevatte een algeheel verbod van de godsdienstige samenkomsten der Katholieken. En daaraan werd niet gedacht. Hoe zou daarmeê te rijmen zijn geweest, dat enkele maanden later de Katholieke geestelijken door het Hof van Holland in bescherming werden genomen. Toen werd een boekje verboden als „contineerende seer vuyle lasteringen teegens de Opsienders en Leeraars van de Roomsche Kercke". Het betrof het geschrift „Papekost, opgedist in Geuse Schotelen", een werkje dat — zoo mijn geheugen mij niet bedriegt — ook eenige pornografische prentjes bevat. Een werkelijk vuil boekje dus, maar zou het Hof — dat nooit bijzonder zachtzinnig ten opzichte van de Katholieken gestemd was — zoo beschermend zijn opgetreden, als men nog kort te voren zulke krasse maatregelen tegen de Katholieken genomen had?

De verbanning der Jezuieten werd doorgezet, maar voor zeer korten tijd. Hier en daar trad men wat strenger op, maar met medeweten van den magistraat bleven zelfs in den Haag, te Gouda en te Enkhuizen eenige paters, terwijl men in Utrecht, Overijsel en Gelderland niet zeer gestreng was. Te Amsterdam trad men een oogenblik kras op, vooral tegen de regulieren en sommige geestelijken werden in zware boeten geslagen, omdat zij — naar het heette — kapelaans of andere geestelijken in hunne kerken dienst lieten doen, zonder dat deze door de regeering waren toegelaten [1]).

Even snel als de storm was opgestoken, kwam hij ook weer tot bedaren; reeds in November 1720 schreef de Apostolische Vicaris van Bijlevelt naar Rome: „onze Missie geniet tegenwoordig de allerwenschelijkste rust en heeft nergens meer te lijden van de bittere vervolging, ja zelfs neemt de wijngaard des Heeren dagelijks toe in bloei; terwijl de paters van de societeit naar hunne statiën terugkeeren en de hun toevertrouwde kudde zonder stoornis verzorgen. In de stad Amsterdam waar de verdrukking harder was, is nu ook weer vrijheid

---

[1]) J. F. Vregt in *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem* II, 200—262.

gegeven, zoowel aan regulieren als seculieren" [1]). Ook naar Utrecht konden de Jezuieten veilig terugkeeren en zelfs van Amersfoort schrijft van Bijlevelt een maand later, dat, ofschoon men er anders nog al streng was, pater van de Clooster er weer geregeld dienst deed.

Welhaast heerschte dan ook overal in de Republiek voor de Katholieken volmaakte rust, zoodat van Bijlevelt in Februari 1721 zelfs schreef, dat het wel scheen of in zekeren zin de gouden eeuw voor hen was aangebroken. De berichten in 1721 door den Apostolischen Vicaris naar Rome gezonden, ook over zijn visitaties in de verschillende provincies, luidden bijna zonder uitzondering gunstig. In Twente was de belasting van 25 gulden, aan den Drost te betalen, voor elk kind dat Katholiek gedoopt werd, afgeschaft. Hetzelfde in Drenthe te verkrijgen was den Vicaris niet gelukt, maar de belasting was er verminderd. Zelfs van Amsterdam luidden de berichten gunstiger; het gestrengere toezicht, daar gedurende eenigen tijd op de Katholieken uitgeoefend, wordt toegeschreven aan de omstandigheid, dat een bloedverwant van den Oud-Roomschen Vicaris Steenoven er burgemeester was.

Hadden de Katholieken dus geen reden van klagen, ook al kon in 1721 het Jubilé niet worden afgekondigd, omdat de regeering — zooals de resident Pesters aan den internuntius te Brussel mededeelde — verlangde dat *alle* Katholieken in de Republiek er van zouden genieten, schijnbaar hiermede in strijd is de resolutie der Staten van Holland van 28 November, waarbij den officieren werd gelast de hand te houden aan de bevolen uitzetting der Jezuieten [2]). Ditmaal was deze maatregel het gevolg van de onhandigheid van een Jezuiet, pater Matthieu. Deze kapelaan van den Franschen gezant had — zonder zijne overste er in te kennen — een verzoekschrift bij de Staten van Holland ingediend, om weder in het openbaar dienst te mogen doen, evenals aan de Jezuieten in andere steden van Holland geoorloofd werd. Grooter onvoorzichtigheid kon men zich moeielijk voorstellen. Daar kwam dus een Jezuiet

---

[1]) *Id.*, II, 262.
[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 28 Nov. 1721.

aan de Staten vertellen: „Gij hebt een groot jaar geleden de leden onzer orde verdreven, maar zij doen toch overal weêr gewoon dienst, alsof een verbanningsdecreet niet bestond. Meet nu den maat uwer goedheid vol, door ook mij maar weêr kalm mijn gang te laten gaan." Pater Matthieu heeft het zeker niet zoo bedoeld, maar dat zijn request den regenten als bittere ironie in de ooren klonk, laat zich begrijpen. Van daar de aanschrijving, dat overal streng onderzoek zou worden gedaan of er nog Jezuieten aanwezig waren. In de eerstvolgende maanden zonden de verschillende officieren hun rapporten in, gewoonlijk meldende dat zich in hun ressort geen Jezuieten ophielden [1]). Dat deze rapporten zoo gunstig waren, is hieraan toe te schrijven, dat de magistraten zelve de Jezuieten waarschuwden [2]). Van een nieuwe vervolging was dan ook eigenlijk geen sprake en welhaast was alles weer tot den vroegeren toestand teruggekeerd. Volgens pater van Lommel zouden de Jezuieten dat vooral te danken hebben aan den spaanschen gezant Beretti Landi, aan den gezant des keizers von Windischgrätz eu aan Henriette Christina von Wolffenbuttel, hertogin van Brunswijk, die tot de Katholieke kerk overgegaan, zich in 1712 te Roermond gevestigd had.

---

[1]) Deze rapporten bevinden zich in het Rijksarchief, archief van Hoornbeek, portefeuille *Kerkelijke zaken*, in een omslag met opschrift: *Stukken rakende de uitzetting der Jezuiten uit Holland* enz. 1720—1722. Pater A. v. Lommel S. J., die zich verdienstelijk heeft gemaakt door tal van bescheiden op de kerkgeschiedenis onzer Katholieke landgenooten betrekking hebbende uit te geven, heeft ook deze stukken medegedeeld in het *Arch. v. d. gesch. v. h. aartsb. Utr.* XIII, 421 v.v. Het is te betreuren, dat de persoon, die er voor hem een afschrift van nam, zeer onnauwkeurig te werk is gegaan. Want al is de inhoud in hoofdzaak juist weergegeven, de tekst is zeer slordig. bv. voor *exactelyk* leest men nu eens *dadelyk*, dan *apartelyk*, voor: *rescriptie*: *responiatie*, voor *hemonthoudende* (als één woord geschreven): *gemeenthoudende* enz. Ook ontbreken in het afschrift drie rapporten, n.l. van den schout van Woerden, 5 Jan. 1722 (geen Jezuieten); van den baljuw van Egmond en Oude Zijpe, 11 Jan. 1722 (geen Jezuieten) en van den officier van Zevender, 17 Jan. 1722 (geen Jezuieten).

[2]) Zie J. F. Vregt in *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem*, III, 217.

HOOFDSTUK IV.

Onderhandelingen over de toelating van een bisschop en van een Vicaris.

Een deel der Protestantsche Nederlanders was al zeer weinig ingenomen met den loop, dien de aangelegenheden der Katholieken genomen hadden. Zij, die de zaak slechts van een zuiver kerkelijk standpunt beoordeelden, bleven steen en been klagen over de paapsche stoutigheden; maar zoo er nog werden gevonden, die gaarne een volledige onderdrukking van den Katholieken godsdienst hadden gezien, dan hadden zij toch leeren begrijpen, dat de kans om dien wensch in vervulling te zien gaan, met den dag geringer werd. Vandaar dat zij zich meestal bepaalden om hun stem te verheffen ten einde maatregelen in het leven te roepen om „den aanwas van het Pausdom" tegen te gaan. Er waren er echter ook die voor de Katholieken als zoodanig geen vrees koesterden, maar — door staatkundige redenen geleid — den invloed van den paus als van een vreemden souverein en van de geordende missionarissen, als zijne gehoorzaamste dienaren duchtten. Toen de strijd in den boezem der Katholieke kerk hier te lande uitbrak, stonden dezen aan de zijde der Oud-Roomschen, die voor hen — afgezien van alle leerstellige of kerkrechtelijke kwesties — de nationale partij onder de Katholieken vertegenwoordigden. Van daar de maatregelen in de eerste jaren der achttiende eeuw hier te lande genomen, die er zeer zeker op berekend waren aan de partij der aan Rome getrouwen — gewoonlijk en bij voortduring als die der Jezuieten aangeduid — afbreuk te doen. Het doel was

echter niet bereikt en geen wonder. Wat vermochten de plakkaten der regeering, waar zoo vele geloovigen meenden het best voor hun eeuwig zieleheil te zorgen, door zich gehoorzaam bij de bevelen des pausen neer te leggen? En daarbij had immers de ervaring geleerd, dat er nog wel middelen waren om aan den druk dier plakkatan te ontkomen. De kerkelijke politiek der regeering had opnieuw gefaald, omdat — en het strekt onzen voorouders tot eer — men den lust miste de middelen toe te passen, die alleen tot het doel hadden kunnen leiden, n.l. gestrenge ten uitvoerlegging der plakkaten. Er waren er echter, die zich niet verheelden, dat men verder dan ooit van het doel, dat men in later jaren voor oogen had gesteld, verwijderd was. Sedert het denkbeeld om den Katholieken godsdienst te fnuiken op den achtergrond was gedrongen, had men althans getracht hier bij voorkeur geboren Nederlanders als priesters te doen aanstellen. De geordenden werden steeds met een wantrouwend oog gadegeslagen, omdat men hen — voor een deel zelf buitenlanders — meer onderhevig oordeelde aan vreemde invloeden, waarvan men vreesde dat zij bij de geloovigen een minder vaderlandslievende stemming zouden kunnen aankweeken. Met zekere ingenomenheid had men in de tweede helft der zeventiende eeuw hier mannen als een Neercassel aan het hoofd der Katholieke kerk gezien. En nu was de gang van zaken na Codde's suspensie juist deze geweest, dat de kudde der Oud-Roomschen — door velen als de nationale beschouwd — steeds dunde en zij, die gedweê aan Rome's zendelingen gehoorzaamden, in aantal hun tegenpartij verre overtroffen; de vreemde invloed was dus eer toedan afgenomen. Bevreemden kan het derhalve niet, dat ook onder Protestanten de vraag werd opgeworpen, welke middelen in het werk gesteld konden worden, om dien buitenlandschen invloed, waarvan men zich nu eenmaal voor de Republiek niet veel goeds voorspelde, tegen te gaan.

Het was de raadsheer Mr. Anthony Slicher, die deze vraag aan de orde stelde, en er in een anonym verschenen brochure antwoord op gaf [1]). De schrijver behandelde vooraf de maat-

[1]) *Beredeneerde waarschouwing over het dulden der Roomschgezinde kerk-*

regelen in de Republiek tegen de Katholieken genomen en de oneenigheden onder hen uitgebroken. Ten opzichte van de geordenden was hij zeer slecht te spreken; van hen heette het o. a.: „Daarenboven syn alle statien van Monniken, en Priesters, van uytlandsche Sendingen dependerende, immers so veel Spion-huysen voor den Paus, die nergens meer op toelegt, dan om alle Protestantsche Regeringen te verdelgen, so als al het selve in de premissen van de hier voren gemelde Placcaten seer kragtig word uytgedrukt." Bij zulk een stemming is het begrijpelijk dat mr. Slicher op middelen peinsde om den invloed dier vreemde zendelingen te breken. De plakkaten, sedert het begin der eeuw uitgevaardigd hadden — volgens hem — meer kwaad dan goed gedaan, daar zij aan de oude priesters den naam van *Staats-Priesters* hadden bezorgd, wat hen bij vele Katholieken in een hatelijk daglicht plaatste. Wenschelijk ware het geweest, dat de regeering zich nooit met de geschillen onder de Katholieken had behoeven te bemoeien en dit zou niet noodig zijn geweest, indien men de vroegere plakkaten, ten opzichte der geordenden, werkelijk had uitgevoerd. Want had men die regulieren met der daad geweerd, dan had men niet voor de noodzakelijkheid gestaan om de oude priesters te verdedigen. De schrijver zette uiteen, waaraan de niet-uitvoering der plakkaten te wijten was en zocht die vooral hierin, dat in de verschillende steden, dorpen enz., ieder die voorschriften naar goedvinden uitlegde.

Na eenige opmerkingen over den rechtstoestand der Katholieken, constateerde Slicher, dat er twee oorzaken waren, die den slechten toestand in het leven hadden geroepen, n.l. de wijze waarop men van regeeringswege was opgetreden en „de voorgemelde ondernemingen van het Hof van Romè", te voren door den schrijver met donkere kleuren geschilderd. Vroeg men nu wat hiertegen te doen was, dan antwoordde hij: „dat de Cleregie weder van een Bisschop worde voorsien." Hij

---

diensten in de Vereenigde Nederlanden enz.... *door een liefhebber des vaderlands.* Amst., 1719 in-8°. In 1726 verscheen te Amsterdam bij R. en G. Wetstein: *De tweede Druk, op nieuw nagezien, en met eene Herhaalde waarschouwing van meerder uitbreidinge vermeerderd.*

wilde een bisschop van Utrecht en ofschoon hij ook van eene benoeming door den paus sprak, maakte hij ook melding van de medewerking der kapittels. Blijkbaar had hij op 't oog de waardigheid aan een Oud-Roomschen priester op te dragen, maar zou hij werkelijk gemeend hebben, dat zulk een door den paus benoemd zou worden? Het nut van een dergelijken maatregel werd door hem aldus geschetst:

„Het is wel waar, dat het eenigszins tegen het Protestantendom schynt te stryden, dat de Regering met voorweeten sou door de vingeren zien het waarlyk aanstellen van een Bisschop van Utrecht; dog 't is ook te gelyk waar, dat de macht van het Hof van Rome dat geene is, dat men hier tragt te breydelen, welke nergens in dit stuk meer door kan in toom gehouden worden, dan door zodanigen Bisschop, wiens belang en wiens plicht het is, de vryheyt van zyne Roomsche Nederlandsche Kerken tegen den Stoel van Rome te verdedigen.

Ook heeft de Protestantsche Regering van zodanigen Bisschop niet meer te vreesen dan van een Apostolischen Vicaris, dewyl men hem even eens als een ander Priester in handen heeft; hem door de Justitie en Politike beveelen in toom kan houden, en in gevalle van ongehoorzaamheit doen vertrekken, zynde in 't tegendeel, hoe grooter zyn gezag is, hoe gemakkelyker men hem daar toe kan houden, dat hy de zaken der Roomschgesinden bestiere naar het goedvinden van de Regering van het Land. Echter is het te gelyk niet onnut, dat, om het schandaal te schuwen, men benevens zynen tytel van Utrecht ook een verbloemden naam hem kome by te voegen, onder welken anderen naam men van hem kan spreeken, en Brieven aan hem geaddresseert kunnen worden, zonder van dien directen tytel te melden."

Slicher meende dat door de benoeming van een bisschop de oneenigheden onder de Katholieken zouden ophouden en de regulieren geweerd of althans in aantal beperkt worden, te meer daar de regeering de macht had te eischen, dat slechts geboren Nederlanders als priesters zouden worden aangesteld.

Het boekje van Slicher was in 1719 uitgekomen; de voorvallen, in het vorige hoofdstuk beschreven, waren er niet naar om het voorstel van den ongenoemden schrijver een goede

ontvangst te bereiden. Althans in de eerstvolgende jaren bemerkt men niet dat er veel aandacht aan gewijd is. Onder de Oud-Roomschen zal het geschrift met ingenomenheid zijn begroet; het denkbeeld, door Slicher geopperd, was geheel in hun belang en moest — zoo het werd toegepast — hun ten goede komen. Dat de Oud-Roomschen er gretig gebruik van maakten, bleek in 1722 toen zij een *Memorie* lieten drukken en waarschijnlijk aan de leden der regeering ronddeelen, waarin vrij wel hetzelfde gevraagd werd als door Slicher was bepleit [1]). Ook hier vinden wij het verzoek tot toelating van een bisschop en wijdden de samenstellers, met een beroep op Slicher's *Waarschouwing*, uit over de voordeelen, die daarvan voor den Staat te wachten waren. O. a. werd medegedeeld dat dan niet langer sprake zou zijn van den eed, die afgevorderd werd van hen, die door den internuntius of zijne lasthebbers tot de priesterlijke bediening in de Republiek werden toegelaten en waarin beloften voorkwamen als deze: „Ik N. N. zegge toe en belove . . . alle gehoorzaamheid . . . aan onzen Vader Clement den XI en aan zijn Nazaten in den Apostolischen Stoel", en verder: „Ik neem aan, en beleide dat ik zal onderhouden alle de Bullen der Pauzen". Wat dit beteekende, werd in de *Memorie* aldus aangeduid: „Ergo de Bul of Constitutie Unigenitus, dewelke, volgens de deftigste verklaringen van verscheide Parlementen van Vrankryk, de gronden der Koninkryken ondermeint; ergo de Bul, genaamt *Coena Domini*, die alle Prinzen uit haar Ryk verbannen hebben; ergo de Bul van Paulus de IV, *cum ex Apostolatus officio*, en de Bul van Bonifacius VIII, dewelke aan alle Prinzen en Vorsten haar magt beneemen, en dezelve stellen in de handen der Pauzen, etc.". Ten opzichte van het toelaten van pauselijke bullen wordt er aan herinnerd, dat zelfs Filips II in 1574 het afkondigen van

---

[1]) *Memorie voor de...regeerders dezer...Republiek. Waar in word aangewezen, Ten 1. De magt, die het Roomsche Hof, tegen het algemeen gebruyk der Roomsche Kerk, zig zelve aanmatigt over de Roomsgezinde dezer Landen. Ten 2. Des zelfs aan de Republiek nadeelige gevolgen. Ten 3. Haar Grondreden. Ten 4. Hoe ligt en gemakkelijk 't invoeren dezer magt door de Hooge Overheid kan worden afgeweert. Ten 5. De voordelen, die daar uyt zouden voortvoejen.* 's-Gravenhage, bij Kitto, 1722. in-4°.

dergelijke stukken in de Nederlanden, zonder de goedkeuring der regeering, streng verboden had.

Ook de *Memorie* werkte niet veel uit [1]), evenmin als de pogingen kort te voren door de Oud-Roomschen aangewend, om van de regeering te verkrijgen, dat geen bullen van den paus meer werden toegelaten, in het bijzonder geen bul van het Jubilé, tenzij niemand van de daaraan verbonden voorrechten werd uitgesloten [2]), en dat een vikaris of bisschop zou worden toegelaten. Tegenover deze voorstellen, schreef de bekende Hoynck van Papendrecht een *Memoire pour les Catholiques d'Hollande*, die evenzeer aan de leden der Staten werd rondgedeeld [3]), en waarin vooral werd geprotesteerd tegen den eisch, dat de regeering van alle geestelijken zou vorderen, dat zij een zending van Steenoven hadden.

---

[1]) Van Roomsch-Katholieke zijde werd er op geantwoord in: *Apologie voor de Rooms Catholyke deser landen*, *Wegens hare Verdagt-gemaakte getrouwigheit aen haer Zouvereyn*, *of Bondige Wederlegging van de ... Berugte Memorie .. door Dilectus Jansonius.* Brussel, zonder jaar. in-4°. Daar niet alle vlugschriften, die in deze jaren verschenen, hier vermeld kunnen worden, zal ik in het vervolg slechts de voornaamste noemen.

[2]) In het archief van den raadpensionaris van Hoornbeek (Rijksarchief) vond ik een briefje van den Haagschen Oud-Roomschen pastoor W. van Dalennoort van 12 Sept. 1722, waarin de raadpensionaris verzocht wordt kennis te nemen van een bijgevoegd geschrift. Waarschijnlijk is met dat geschrift bedoeld het in hetzelfde archief op het briefje volgend *Beregt*, ten doel hebbende het toezenden van den jubilé-brief alleen aan de Roomschen, tegen te gaan. De schrijver vraagt of onzen resident te Brussel daartoe niet last zou kunnen worden gegeven. «T'geén op een deser twee wijsen te konnen geschieden, ten eerste door den internuntius te induceeren, dat hij nog met het afsenden vande jubille brief na dese landen, wat gelieve te vertoeven, op dat men eerst nog tijd hebben, om bij het nieuwe pontificaet te arbeijden, dat de geschillen der Roomsgesinden deser landen mogten geslist (*sic*) werden. Door het aenstellen van een Biscop, dewelke aen haer Ed: groot mog: soude behagen waerom de welmeenende Cleregie nu onlangs aende nieuwe paus hem congratulerende heeft geschreven». De andere weg zou zijn dat de resident bewerkte, dat de bul aan alle Katholieken werd gezonden.

[3]) Zie J. F. Vregt, in *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem*, III, 227 v.v. Een dergelijke *Memoire pour les Catholiques d'Hollande* zonder onderteekening vond ik in handschrift in het Rijksarchief (archief van Hoornbeek), waar ook aanwezig zijn twee andere *Memoires*, waarschijnlijk evenzeer omstreeks dezen tijd of iets later ingediend, n.l. «*Memoire sur les droits du Chapitre d'Utrecht, qui pretend elire ses Evesques*» (verdediging der Oud-Roomschen) en *Memoire touchant les Jansenistes* (De genoemden en de Jezuieten worden tegenover elkander gesteld, ten voordeele der eersten).

Nadat Steenoven in April 1723 tot aartsbisschop was gekozen moest er den Oud-Roomschen nog meer aan gelegen zijn om van de regeering voor den nieuwen kerkvorst admissie te verkrijgen. Werkelijk zijn er in Juni onderhandelingen gevoerd, waarbij de hoofdrollen werden vervuld door den raadpensionaris van Hoornbeek, den burgemeester van Gouda, Bruno van der Dussen, den Haarlemschen pensionaris Fabricius, den pastoor van Dalennoort en den advokaat H. Roos, die als pleitbezorger der Oud-Roomschen optrad. Omstreeks half Mei had de raadpensionaris aan Roos gezegd, dat hij hem in tegenwoordigheid van van der Dussen over de kerkelijke aangelegenheden wenschte te spreken, zoodra de burgemeester van Gouda in den Haag zou zijn aangekomen. Roos maakte zich de afwezigheid van van der Dussen ten nutte, om eenige beschouwingen op het papier te brengen over de vraag, hoe aan het verzoek der Oud Roomschen om hun een bisschop toe te staan, zou kunnen worden voldaan. Blijkbaar geschiedde dit in overleg met van Dalennoort, want deze zond den 1 Juni 1723 de door Roos opgestelde *Consideratien* [1]) aan van Hoornbeek met een brief, waarin hij om een onderhoud verzoekt [2]), daar de Haarlemsche pensionaris Fabricius hem gelast had den raadpensionaris te gaan spreken en hem over de audiëntie rapport te doen. Die *Consideratien* leeren ons wat de wenschen der Oud-Roomschen waren. De schrijver betoogt het wenschelijke van het toelaten van een bisschop en meent dat er geen reden kan zijn om de regeering van gewetensdwang te beschuldigen, wanneer zij aan een Oud-Roomschen bisschop macht geeft over alle Katholieken hier te lande. Daarop gaat de schrijver voort: „Dogh, om dat de maght oeffeninge van den voorsz Bisschop over de voorss verslaefde Geestelijcke aen het Hoff van Romen, mogelijck soo gemackelijck niet soude toegaen, soude men de geordende geestelijcke off Cloosterlingen (die alle met eede belooft hebben alle gehoorsaemheyt aen haere respective oversten woonende in Cloosters in vreemde Landen, behalven dat se haer

[1]) *Consideratien wegens het gedogen van een eijgen Bisschop off Bisschop van Utrecht hier te lande* (Rijksarchief).

[2]) Deze brief is, even als de twee later te noemen brieven van Roos, in het Rijksarchief.

onderworpen hebben van blindelings te gehoorsamen alle Bullen en bevelen van den Paus van Romen) voor eerst konnen laten voortgaen in haere bedieningen, op die voet gelijck onder de voorige vicarissen is geschied, Haer Lieden alleenlijck (dog met alle circumspectie) reducerende tot het getal 't welck by de bekende Concordata is vast gestelt.

En aengaende de Weereldse Priesters, die geen Cloosterling zijn. Voor soo veel die van den Nuntius, off Internuntius van den Paus, haere sendingen en maght omme te prediken etc. gekregen hebben, (alhoewel soodaenige maght-gevinge directelijck strijdig is tegen alle kerckelijcke reguls en wetten, En in geen Rooms-Catholijcke Landen soude werden gedult) Soodaenige Weerelts Priesters, soude men bij provisie mede konnen laten voortgaen in haere geestelijcke bedieningen:

Dog jemant der selver comende te overlijden soude den Bisschop (mede met soo veel circumspectie als 't mogelijck soude zijn) een ander obedient Priester aen de bevelen en Placaten van haer Ed. Gr. Mog: konnen aenstellen;

En soude alle contrarie aenstellingen in het toecomende, door off wegens een Nuntius off Internuntius gedaen, konnen werden geweert, door soodaenige middelen als naer exigentie van saken zal geoordeelt werden dienstig te zijn, conformelijck de Jongste placaten deser Landen, wegens de Roomse geestelijcke geemaneert:

Over hoedaenige behandelingen de voorss geestelijcke der blinde gehoorsaemheyt, immers niet konnen klagen." De schrijver meent dat de Roomsch-Katholieken zoo doende veel beter behandeld worden, dan zij met de Oud-Roomschen hebben omgesprongen.

Daags nadat deze *Consideratien* aan den raadpensionaris waren toegezonden, den 2den Juni 1723, gaf de advokaat Roos aan van Hoornbeek kennis, dat burgemeester van der Dussen in den Haag was, waarom hij verzocht met den raadpensionaris het beloofde onderhoud te mogen hebben. Dit onderhoud schijnt te hebben plaats gehad met het gevolg dat men het eens werd over de te volgen gedragslijn, zooals de volgende brief van Roos aan van Hoornbeek doet vermoeden. Deze brief geeft ons den sleutel tot de aanstonds te noemen Secreete

Resolutie der Staten van Holland van 8 Juni 1723 en luidt als volgt:

Wel Edele Gestrenge Heer

Op dat ick door aenspraeck niets soude benemen aen den dierbaeren tijd van UWelEd: Gestr: geve mij d'eer om deze te senden, verzeld van een concept request, t'gene op gisteren door d'Hr vandr Dussen is goetgekeurt, en is daer bij aen mij gelast t'selve aen UWelEd: Gestr: ter examen in handen in stellen: En dat het aen UWelEd: gestr. gevallende, op zegel soude werden geschreven, en met d' eerste occasie werden gelesen. Het oogwit soude zijn, dese saecke aen een besoigne te brengen, ten welcken eijnde de Heer Pens̄. van Haerlem soude opperen, sonder alsnog van het gedoogen van een Bisschop te spreken in de vergaderinge. Ten opsigte van de geordende en andere geestelijcken blindelings aenhangende aen alle bevelen van Romen, deselve soude men ongemolesteert konnen laeten, en daer mede handelen gelijck in sekere consideratien (door Hr. Dalennoort aen UWelEd: Gestr: gesonden) ter neder werd gestelt: Ick hebbe op eergisteren d'eer gehad van de minuut van gemelde consideratien aen de voorsz Heer vander Dussen voor te lesen, die sig deselve wel liet gevallen. Indien nu dese behandelinge der saeke aen UWelEd: Gestr. mede wel gevalt, soude deselve op die voet konnen voortgang hebben. Verder versoecke seer gedienstelijck de continuatie van UWelEd: Gestr: gunste en dat gelieve te dulden dat ick altoos blijve *enz.*

Hage 5 Juni 1723. (*get.*) H. Roos.

Blijkbaar heeft ook de raadpensionaris zich met het ontwerp van het request [1]) kunnen vereenigen, want het request dat den 8sten Juni in de vergadering van de Staten ter tafel kwam stemt er geheel mede overeen. In dat stuk, namens de Oud-Roomschen ingediend, werd geklaagd dat de overtreding der

[1]) In het Rijksarchief.

plakkaten van 1702 en 1709 zoo was toegenomen „dat er niet anders was te verwagten als den totalen ondergang der Supplianten en een volslaage indrang van de despotique Roomsche Geestelijcke heerschappye over eenige honderd duisend Roomsch gesinden hier te Lande." Daarom werd door de requestranten verzocht dat de Staten hen in hunne rechten zouden beschermen. [1])

Schijnbaar dus een bloot verzoek om hulp, maar de brief van Roos leert ons de eigenlijke bedoeling kennen. Rondweg voor den dag komen met de vraag om een bisschop te willen toelaten, was niet geraden; waarschijnlijk zou hierop dadelijk een weigering gevolgd zijn. Maar de zaak moest „aen een besoigne" gebracht worden, d. w. z. men zou trachten een commissie tot onderzoek te doen benoemen — zooals ook geschiedde — en daar zou dan waarschijnlijk niet door de requestranten, maar door een der commissieleden met instemming van den raadpensionaris, het toelaten van een bisschop ter sprake gebracht en zoo mogelijk voorbereid worden.

Wanneer nu echter de Oud-Roomschen in de meening verkeerden, dat de bedoeling der regeering, of althans van de toongevende regenten, was, hun een bisschop toe te staan, die dan als hoofd der Nederlandsche Katholieken zou worden erkend, dan verkeerden zij in dwaling, want bijna terzelfder tijd, dat met de Oud-Roomschen onderhandeld werd, geschiedde dit ook met de tegenpartij [2]). Trouwens het is opmerkelijk, dat juist de burgemeester van der Dussen, door de Roomsch-Katholieken voorgesteld als hun beschermer en de vriend van den gebannen Apostolischen Vicaris van Bijlevelt, bij de zoo even beschreven besprekingen een voorname rol vervulde. En de raadpensionaris van Hoornbeek, door de Oud-Roomschen als hun patroon vereerd, was zooals nog blijken zal, volstrekt niet welwillender gezind ten opzichte van hen dan van hunne tegenstanders. Mijns inziens moeten de bijkans gelijktijdige onderhandelingen ons tot de slotsom brengen, dat er onder de regenten, die een voornaame plaats bekleedden in de leiding

[1]) *Secr. Resol. St. v. Holl.*, 8 Juni 1723.

[2]) In een brief van den Spaanschen gezantschapssecretaris d'Oliver aan van Hoornbeek van 1 Jan. 1724 wordt van de onderhandeling met de Roomsch-Katholieken geschreven: «qui a duré près de six mois.»

der zaken, velen werden gevonden die een uitweg zochten uit de moeielijkheden, waarin de geschillen tusschen de Katholieken de regeering hadden gebracht, en meenden zij dien gevonden te hebben, door aan beide partijen een bisschop of vicaris toe te staan, waarbij dan zeker als voorwaarde zou zijn gesteld, dat ieder zich uitsluitend met zijn eigen partij zou bemoeien, waardoor de regeering van veel last en moeite ontslagen zou zijn.

Het request der Oud-Roomschen was dan aan een commissie tot onderzoek toevertrouwd en maanden verliepen eer van deze zaak in de vergadering der Staten weder werd gerept. Intusschen werden weldra met de Roomsch-Katholieken onderhandelingen gevoerd over het weder toelaten van een vicaris. Wij zagen vroeger dat de Apostolische Vicaris van Bijlevelt verbannen was. Maar reeds kort daarop schijnen er bij de regeering pogingen te zijn aangewend om een vicaris toe te laten. Ik meen dit te moeten opmaken uit een brief van den raadpensionaris aan onzen resident Pesters te Brussel. Den 25sten Juli 1721 schreef van Hoornbeek: „Ik hebbe my geinformeert op de persoon van Bijlevelt, maer bevinde dat hy gantsch niet aengenaem soude wesen als die sig heeft gemeleert in een saek, daerover gebannen is, en synde van een seer dissoluyt leven, hebbende ook verscheijde pastoren geintroduceert die tot scandael syn. By dese occasie wiert gerefereert aen een memorie van personen voor dese aen UWEG. opgegeven" [1]).

Wellicht heeft Pesters er met den internuntius over gesproken. Destijds kwam er echter niets van de zaak en Pesters schijnt aan de verdere onderhandelingen geen deel te hebben gehad, althans in zijne brieven en Secreete brieven in het Rijksarchief vindt men niets over deze aangelegenheid, waarschijnlijk wijl in 1723 door den internuntius Spinelli aan den Spaanschen gezant in den Haag, markies de Monteleone, werd opgedragen de toelating van een vicaris met den raadpensionaris te bespreken. Het was vooral de verkiezing van Steenoven tot aartsbisschop van Utrecht, die er toe drong op nieuw te trachten admissie te verkrijgen voor een Apostolischen Vicaris.

---

[1]) Minuten van brieven van den raadpensionaris van Hoornbeek in het Rijksarchief.

Van die verkiezing toch dreigde voor de Roomsch-Katholieken niet gering gevaar. Want werd Steenoven door de regeering als zoodanig oogluikend toegelaten en ging zij er toe over van alle geestelijken te eischen, dat zij een zending van Steenoven moesten hebben, dan waren voor de Roomsch-Katholieken de moeielijkheden niet te overzien. Intusschen vonden de voorstellen van den markies de Monteleone bij den raadpensionaris en andere regenten een gunstig onthaal. Bij de zeer in het geheim gevoerde onderhandelingen werd bepaald, dat men de zaak niet aanhangig zou maken bij de Staten van Holland, als te talrijk en waarschijnlijk als niet gunstig gezind voor het plan, maar bij Gecommitteerde Raden, die door het plakkaat van 17 Aug. 1702 de bevoegdheid hadden een Apostolischen Vicaris toe te laten. Toen er kans van slagen bleek te bestaan, werd een lijst van zes personen door de Roomsch-Katholieke autoriteiten naar Rome gezonden, opdat de paus daaruit een persoon zou aanwijzen. De keuze viel op Joannes van der Steen, een 45-jarig geestelijke, pastoor te Haarlem. De internuntius verkreeg de bevoegdheid een Apostolischen Vicaris aan te stellen en deze benoemde den 12den December van der Steen. De vicaris-generaal van den aartsbisschop van Mechelen, C. Hoynck, en de auditeur van den internuntius begaven zich daarop naar den Haag, om het stuk aan den Spaanschen gezant ter hand te stellen, die er den raadpensionaris mede in kennis stelde [1]). Van den gebannen van Bijlevelt kon natuurlijk geen sprake zijn, voor hem zou men nooit admissie gekregen hebben. Toen enkele dagen later dit onderwerp in de vergadering van Gecommitteerde Raden aan de orde was, gaf de raadpensionaris daar het volgende verslag over zijne besprekingen met den markies de Monteleone. Deze gezant was bij hem gekomen om de wenschelijkheid te betoogen, dat aan de Katholieken een vicaris zou worden toegestaan en had daartoe zijne bemiddeling aangeboden. Tevens had hij aan van Hoornbeek *vier* priesters opgegeven, met verzoek, te mogen weten of dezen aan den Staat aangenaam zouden zijn. De raadpensionaris was begonnen onderzoek te

---

1) Zie J. F. Vregt in *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem*, IV, 330 v.v.

doen en had aangaande van der Steen goede getuigenissen gekregen. Terwijl hij nóg bezig was nadere inlichtingen in te winnen, had hij zich tegenover den markies de Monteleone, die haast had om naar Spanje te vertrekken, uitgelaten dat hij niet ongunstig had hooren spreken over van der Steen. De Monteleone had dit zeggen verkeerd opgevat als een goedkeuring van de benoeming van den genoemden priester en te Brussel was daarop een patent in blanco ingevuld met den naam van den Haarlemschen pastoor. Inmiddels was aan van Hoornbeek bij nader inzien gebleken, „dat de sentimenten omtrent deselve vañ Steen en andere varieerden". Verschrikt had de Spaansche gezant, toen hij bemerkte dat het nog niet zoo zeker was dat de keuze van den raadpensionaris op van der Steen zou vallen, gezegd, dat er niets meer aan te veranderen was, dat de kerkelijke overheid dien geestelijke benoemd had.

Gecommitteerde Raden namen hiermede genoegen en „niettegenstaende men wel begreep dat niet ligtel: eijmand soude wesen te obtineeren die t' eenemael soude sijn na de sin van die Roomsgesinden, dewelke gedurig de hulp vañ: staet imploreerden", besloten zij van der Steen als Vicaris toe te laten. Hiervan zou echter geen acte worden opgemaakt, maar er zou in een secreet register aanteekening worden gedaan. Men achtte het niet noodig dat de benoemde zelf in de vergadering van het college verscheen, maar wilde dat de geheele zaak „bij wege van enkele conniventie" behandeld en daarbij zoo veel mogelijk één uitdrukkelijke toelating vermeden zou worden [1]).

Zoo scheen dan voor de Katholieken het doel bereikt, evenals in Juni aan de wenschen der Oud-Roomschen scheen te zullen worden voldaan. Merkwaardig is het daarbij op te mer-

---

[1]) In de *Resolutien van Gecomm. R.* vindt men niets over deze zaak. In het archief van van Hoornbeek vond ik echter een resolutie, die wel niet anders dan op deze zaak betrekking kan hebben. Zij mist elke dagteekening; alleen leest men achterop: *Res. G. R. Vicaris.* De dagteekening moet liggen tusschen 12 December, den dag waarop de internuntius de benoeming teekende en den 23 December 1723, den datum van de straks te noemen *Secr. Res. v. d. St. v. Holl.* De resolutie van Gecomm. Raden is hier achter afgedrukt als bijlage E.

ken, dat de beide partijen in de meening werden gelaten, alsof het er om te doen was, slechts een bisschop of vicaris toe te laten. Toch heeft het blijkbaar in de bedoeling gelegen er aan iedere partij afzonderlijk een toe te staan, die als de vroegere Apostolische Vicarissen de bevoegdheid van een bisschop zou hebben. Dit was niet een uitvindsel van de Oud-Roomschen, zooals men heeft willen beweren, want de onderhandelingen in Juni met hen gevoerd, hebben getoond, dat de raadpensionaris hen in den waan liet of hun bisschop ook als het hoofd der andere Katholieken zou worden erkend. Ik geloof ook niet, dat hier aan den invloed van den Franschen gezantschapssecretaris de Chambery, die als een vriend der Jansenisten wordt voorgesteld, moet gedacht worden. Maar een deel der regenten, met den raadpensionaris aan het hoofd, achtte dit een middel van bevrediging van beide partijen. Met beide partijen werden de onderhandelingen in het geheim gevoerd, deels om de gevoeligheid van de tegenstanders van het plan onder de Protestanten niet gaande te maken en andersdeels opdat de betrokken partijen geen zwarigheid zouopperen. En het was te voorzien dat dit zou gebeuren. Toen het bekend werd, dat de broeder van van Hoornbeek, baljuw van Kennemerland, tot eenige priesters had gezegd, dat er twee vicarissen zouden komen, n.l. Steenoven voor de Oud-Roomschen en van der Steen voor de Roomsch-Katholieken, openbaarde zich daartegen verzet. De internuntius schreef hierover den 27sten Januari 1724 aan Hoynck: „Il vaut mieux que nous aions un Vicaire qui ne soit point Eveque que de donner un Eveque à chaque parti, car nous trouverons toujours où faire ordonner nos Prêtres, au lieu que dans quelques années d'ici ils (hij bedoelt de Oud-Roomschen) se trouveront fort embarrasés" [1]). Men hoopte dus blijkbaar nog altijd dat de partij der Oud-Roomschen zou dood bloeden bij gebrek aan priesters.

Intusschen, toen de internuntius zijn brief schreef, was het geheele plan reeds in duigen gevallen. Het waren de afgevaardigden der stad Leiden ter Staten-vergadering van Holland,

[1]) Zie den brief bij J. F. Vregt in *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarl.*, IV, 351 en 352.

die een spaak in het wiel kwamen steken. Zij waren over de toelating van van der Steen zeer ontsticht en brachten de zaak ter sprake in de vergadering der Staten. De Secreete Resolutien, die ons dit berichten, zijn zeer kort in hare mededeelingen; het heet alleen dat de heeren er op wezen, dat nog altijd geen besluit genomen was op het verzoek der Oud-Roomschen, den 8sten Juni 1723 ter tafel gebracht. Inmiddels hadden zij vernomen, dat er sprake was van het toelaten van een Vicaris; daarom verzochten zij dat de commissie, aan wie het verzoekschrift was toevertrouwd, haast zou maken en dat inmiddels met het toelaten van een Vicaris zou gewacht worden [1]). Iets naders over deze vergadering, waarvan de bijzonderheden niet dadelijk bekend werden, deelt Hoynck mede in een uitvoerig schrijven aan den internuntius van 28 Januari 1724 [2]). Daaruit leeren wij dat de Leidsche gedeputeerden handelden uit jalouzie, omdat Gecommitteerde Raden zich iets hadden aangematigd, waartoe zij geen recht hadden. Beriep de raadpensionaris van Hoornbeek, door enkele afgevaardigden gesteund, zich op het plakkaat van 1702, de tegenpartij zou verwezen hebben naar een geheime resolutie van 1711 (?), waarbij de Staten het recht tot toelating van een Vicaris weder aan zich getrokken hadden [3]). Hoynck gaf echter den moed niet op, hij schreef: „VExc. ne doit pas s'en allarmer, l'affaire n'est pas perdue, et je crois que nous en sortirons heureusement, mais il faudra un peu de patience".

Wie wel het meest door de geheime resolutie van 23 Dec. 1723 gedwarsboomd werd, was de raadpensionaris. In een brief aan den pensionaris van Haarlem, Fabricius, gaf hij den 26sten December lucht aan zijne verontwaardiging [4]). Deze brief is uit meer dan een oogpunt van belang. Hij beklaagt zich niet

---

[1]) *Secr. Resol. St. v. Holl.* 23 Dec. 1723.

[2]) Medegedeeld door J. F. Vregt in *Bijdr. v. d. gesch. v. Haarl.*, IV, 354—357.

[3]) Welke resolutie hier bedoeld kan zijn, is mij niet duidelijk. In de *Secreete Resolutien der Staten van Holland* van 1711 zocht ik te vergeefs naar een dergelijk besluit.

[4]) De minuut van dezen brief berust in het Rijksarchief. De klad is hier en daar zeer onduidelijk geschreven met vele doorhalingen; de losse bladen zijn niet genummerd. Zooals ik meen dat de volgorde geweest zal zijn, laat ik den brief hier achter volgen als bijlage F.

te weten wat men nu eigenlijk wil; want als er niets komt van het toelaten van een Vicaris, zal men weer gaan klagen over „desordres", ontstaan door het zenden van priesters door den paus. Met het toelaten van van der Steen zou niets verbeurd zijn, want zoo hij zich niet naar behooren gedroeg, zou men hem immers kunnen verbieden het ampt van Vicaris uit te oefenen. Liet men daarentegen nu deze gelegenheid voorbijgaan, dan zou het lang kunnen duren vóór zich weer een dergelijke voordeed. Fabricius kreeg de opdracht eens met van der Steen te gaan spreken. De raadpensionaris had hem gelast zich voorloopig nog te onthouden van het uitoefenen van zijn ampt en ook de markies de Monteleone had dit aan den nieuwen Vicaris op het hart gedrukt. Van Hoornbeek verzocht nu dat de Haarlemsche pensionaris aan van der Steen zou verzoeken, dat hij voorloopig de zaak liet zooals zij was, d. w. z. nog niet in functie treden, maar ook geen afstand doen van zijn nieuwe waardigheid, want van Hoornbeek hoopte nog dat in de volgende Staten-vergadering deze aangelegenheid opnieuw ter sprake zou komen.

Belangrijk is het te hooren hoe de raadpensionaris zich uitlaat over de Oud-Roomschen. Zij werden verdacht de hand te hebben in het optreden van de stad Leiden tegen de aanstelling van van der Steen. Trouwens ook in andere plaatsen openbaarde zich verzet: althans het heet: „Ik merke wel dat hier over ook in andere Steden beweginge gemaekt werd". Dat hij dit toeschreef aan de Oud-Roomschen kan blijken uit deze zinsnede: „De Roomsgesinde die nu dese beweginge maeken geven breed voor van haer welmenenthijd en van haer discrepantie met het Hof van Romen, maer in so generale termen, dat sij sullen bevinden seer onvoorsigtig gehandelt te hebben als in dit werck occasie hebben gegeven om dat opgeven wat nader te examineren". Daarop volgt dan een betoog dat ten opzichte van aanhankelijkheid aan den Staat, beide partijen onder de Katholieken vrijwel gelijk staan. 't Is of de raadpensionaris wil zeggen: Oud lood om oud ijzer. Beide geven hoog op van hun vaderlandslievende gezindheid en zeker „soo lang het God gelieft dese Staet by haer gesag en vrijheyd van religie te bewaeren denke nyet dat ymant voor de een

of de andere partye seer bekommert is". Maar zoo het ongeluk wilde dat een Katholieke mogendheid dit land overweldigde, dan, meent de raadpensionaris — en hij ligt zijne meening uitvoerig toe — zou men van geen der beide partijen veel goeds te wachten hebben.

Wat hem vooral verdroot, was dat het besluit der Staten bijzonder geschikt was om zijn gezag in het behandelen van zaken met vreemde gezanten een gevoeligen knak toe te brengen. Hij had zich tegenover den markies de Monteleone verbonden en werd nu door de Staten gedesavoueerd. Het moet hem als bittere ironie in de ooren hebben geklonken, toen de Spaansche gezantschapssecretaris, d'Oliver, die bij afwezigheid van den gezant de zaken waarnam, hem den 1sten Januari een brief zond met gelukwenschen en tevens nog eens aandrong op het ten einde brengen van de zaak van der Steen „applanissant le peu de difficulté qu'il reste a surmonter" [1]). Niemand beter in staat om te begrijpen, wat die geringe moeielijkheden beteekenden, dan de raadpensionaris. Alle hoop gaf hij nog niet op, zooals uit zijn brief aan Fabricius blijkt en voorloopig zal hij dus d'Oliver, die een audientie verzocht, om te vernemen of hij weldra aan den markies de Monteleone zou kunnen

---

[1]) Brief van d'Oliver aan van Hoornbeek. 1 Jan. 1724: «..... Je profite de cette occasion pour vous recommander très serieusement l'affaire que Monsieur le marquis de Monteleon a laissé presque fixie par vôtre prudence et authorité. Montrez la, Monsieur, je vous en prie: applanissant le peu de difficulté qu'il reste à surmonter. Le secret a esté si religieusement observé de nôtre part, que la Personne en question n'a point voulu admettre les complimens qu'on luy a fait la dessus. D'autres ont pris soin de publier la chose à Harlem, à Dort et à Rotterdam: peut-être même eclatte-t-elle icij aussi. Si avec le concours de vos Amis vous ne procurez pas bientôt que cette Personne exerce paisiblement ses fonctions, en la maniere dont on est convenu Ceux qui se disent de la même Religion, sans l'être réëllement, n'oubliront rien pour nous faire echouèr au port. Vous n'ignorez pas, Monsieur, que l'unique objet de cette negotiation qui a duré pres de six mois, est la tranquillité de conscience d'un nombre considerable des sujets de cette Republique, qui meritent moins d'estre genez dans un Pays de Liberté, que tant d'esprits turbulens, lesquels sous une douceur apparente, trompent leurs Souverains et seduisent leurs Brebis. Pour Dieu, pour le repos de l'Etat, pour vôtre propre honneur enfin, commencez cette année par une action si digne de vous: et permettez moy de vous rendre mes devoirs Lundi a 9 heures du matin, a cause que Monsieur le Marquis de Monteleon m'a ordonné de luy marquer a Paris la conclusion que ce Ministre a tant à coeur, en ayant informé le Roy mon Maitre *enz.* (Rijksarchief. Archief van Hoornbeek.)

berichten, dat de toelating van van der Steen haar beslag gekregen had, waarnaar die gezant begeerig uitzag, hebben kunnen paaien met de aanstaande vergadering der Staten. Het zal echter wel spoedig aan van Hoornbeek duidelijk geworden zijn, dat hij zich zelven met ijdele hoop had gevleid, want van een behandeling van dat onderwerp in de vergadering der Staten van Holland blijkt uit de Resoluties van het jaar 1724 niets. Met gemengde gewaarwordingen zal hij eenigen tijd later de dankbetuigingen van Spanje's koning in ontvangst genomen hebben, hem door d'Oliver overgebracht op last van den Spaanschen minister, Grimaldo. Daaruit bleek toch dat men aan het Spaansche hof van der Steen's admissie als volkomen geregeld beschouwde [1]).

Hoogst onaangenaam was men te Madrid verrast, toen men hoorde dat van de toelating van van der Steen niets gekomen was en de stemming werd er niet beter op bij het vernemen van een gerucht dat Steenoven als Vicaris was toegelaten. De markies de Leede stelde onzen gezant te Madrid, van der Meer, een memorie ter hand, waarin de ontevredenheid van den koning van Spanje over het gebeurde werd uiteengezet en hem verzocht zijne regeering daarvan in kennis te stellen „en la manière la plus forte" [2]).

De teleurstelling der Roomsch-Katholieken over het mislukken der onderhandelingen over de toelating van een Apostolischen Vicaris veranderde in groote bezorgdheid, toen het bekend werd dat Steenoven den 15den October 1724 tot aartsbisschop was gewijd. Van Katholieke zijde had men gehoopt,

---

[1]) De markies de Grimaldo schreef: « Le Roi m'ordonne de Vous dire que vous en remerciez de sa Part le Pensionaire et par son canal tous les Deputés des Provinces qui ont concouru à une Resolution si salutaire. Sa Majesté veut aussi que vous les persuadiez de son estime et gratitude pour la bonté qu'ils ont euë en general et en particulier et pour l'attention avec la quelle ils ont cooperé aux Offices et Prieres que le Marquis de Monteleon a faites par Son Ordre ». (Traduction d'une Lettre écrite le 10 Janvier 1724 par Monsieur le marquis de Grimaldo à Mr. D'Oliver chargé des Affaires d'Espagne. Rijksarchief.)

[2]) Brief van den gezant F. v. d. Meer aan den griffier Fagel van 21 Aug. 1724 (Rijksarchief). De genoemde memorie van 22 Juli is bij den brief gevoegd. Deze brief, waarin ook over andere onderwerpen gehandeld werd, werd bij *Secr. Resol. v. d. St.-Gen.* van 8 Sept. 1724 commissoriaal gemaakt.

dat de Oud-Roomschen zonder toestemming der regeering tot die daad niet zouden durven overgaan en nu zij had plaats gehad, vreesde men dat die toestemming verleend was.

Reeds twee dagen na de wijding werd uit Amsterdam aan den Spaanschen gezant geschreven; „Je vous donne une nouvelle qui ne vous surprendra pas moins qu'à nous et dont les consequences sont tres dangereuses pour l'Estat aussi bien que pour la Religion. M. Steenhoven fut sacré Dimanche dernier 15 du courrant Archevêqne d'Utrecht dans la Chapelle de Mr. Doncker [1]) par M. L'Eveque de Babilonne, assisté de MMrs. Kreys et Ahuys en présence de plusieurs autres personnes. Cette Ceremonie se fit avant le jour; mais on ne croit pas ici que ces Messieurs aient été assez hardis que d'entreprendre une Consacration d'Evêque (quoique tres irreguliere) sans le consentement ou connivence des Seigneurs Etats, et qu'au contraire ils n'ont profité de ténèbres, qu'afin de cacher pour quelque tems une entreprise si temeraire. Si les Souverains l'ont permis, les sujets n'ont rien à dire; cependant les bons Catholiques Romains craignent d'être inquietés par cet Evêque de nouvelle fabrique. Il s'émancipera sans doute de remplir Les Stations qui viendront à vaquer dans les Provinces Vnies des Prêtres imbus de ses mauvaises maximes, et voila le prejudice qu'il fera à La Religion Romaine. L'Etat s'en ressentira pareilement, car plusieurs Catholiques ne voulant point avoir Leurs Consciences genées, s'exileront volontairement de ce Pais. La Regence a autre fois condamné au bannissement un Vicaire Apostolic, avant même qu'il eut commencé à exercer ses fonctions: permettroit-Elle à present qu'il y eut un Archevêque d'Utrecht, et que les Prêtres qui composent ce qu'ils appellent Chapître Métropolitain nous imposassent un joug, auquel L. H. Pces n'ont jamais pensé?" Vandaar het verzoek aan den gezant om ter wille der Roomsch-Katholieken te „remuer Ciel et Terre" [2]).

Waarschijnlijk dwaalden de Katholieken niet, als zij meenden

[1]) Vergel. boven blz. 28.

[2]) Copie d'une Lettre écrite d'Amsterdam le 17 Octobre 1724. (Rijksarchief. Archief van Hoornbeek. Een afschrift is dus blijkbaar aan den raadpensionaris ter hand gesteld.)

dat de Oud-Roomschen niet tot de wijding zouden zijn overgegaan zonder verzekerd te zijn dat de regeering hen niet zoude lastig vallen. Het meest voor de hand ligt, dat er een wenk is gegeven, dat de wijding niet euvel zou worden opgenomen. Een bepaalde toestemming zal de regeering zeker niet gegeven hebben; zij kon dat niet doen, ook met het oog op hare Protestantsche onderdanen, van wie zeer velen door het optreden van een bisschop, hetzij dan een Roomsch-Katholiek of een Oud-Roomschen, zeer geërgerd zouden worden. Niet het minst om die gevoeligheid te ontzien waren alle onderhandelingen met de Katholieken in de laatste jaren zeer in het geheim gevoerd. Werkelijk schijnt het bekend worden van Steenoven's wijding ook onder Protestanten eenige opschudding verwekt te hebben. Nadeelige gevolgen had de plechtigheid voor de Oud-Roomschen echter niet. Slechts werden te Amsterdam drie Oud-Roomsche geestelijken voor burgemeesters en schepenen gedaagd, om inlichtingen over het gebeurde te geven. In Utrecht, waar de Apostolische Vicaris van Bijlevelt, die zoolang van der Steen niet was toegelaten, als zoodanig in functie bleef, bij de regenten hoog stond aangeschreven, was men over de wijding niet gesticht en werd Steenoven verboden eenige bisschoppelijke bediening te verrichten [1]).

Ten onrechte maakten de Roomsch-Katholieken zich echter bevreesd, dat de regeering in Holland Steenoven als het hoofd van alle Katholieken zou erkennen. Dat zou in strijd zijn geweest met de politiek der laatste jaren, die er op was aangelegd zooveel mogelijk te gemoet te komen aan beide partijen [2]). 't Is waar, de toelating van van der Steen was niet gelukt, maar het is de vraag, of niet juist de omstandigheid dat de gezanten van Katholieke mogendheden — want ook andere gezanten, behalve die van Spanje, schijnen bij de Staten voor de Katholieken op de bres gesprongen te zijn — op die toelating hadden aangedrongen, veel schuld had. Terecht schreef

---

[1]) Zie J. F. Vregt in de *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarl.*, V. 205.

[2]) De genoemde Spaansche gezantschapssecretaris d'Oliver schreef den 14 Sept. aan Hoynck, dat de raadpensionaris hem verzekerd had « que l'Etat ne permettroit jamais que les Catholiques Romains dominassent sur les Jansenistes, ni ceux-ci sur ceux-là ». (*Aldaar*, V. 195.)

van Bijlevelt den 20sten October aan Hoynck, dat hij van die tusschenkomst zich nooit veel had voorgesteld; dergelijke stappen van gezanten hadden nooit veel uitgewerkt, „want den Staet van Holland daer af geen werck van Staet wil gemaekt hebben" [1]).

Niet weinig verontwaardiging had het gewekt, dat de Doge van Venetië zich in April 1725 tot de Staten-Generaal wendde, om te protesteeren tegen de wijding van Steenoven en de Staten te vermanen aan de onlusten onder de Katholieken een einde te maken en de aan het gezag van den paus weêrspannigen tot gehoorzaamheid te brengen [2]). Die brief was in de couranten openbaar gemaakt en wel verre van het beoogde te bewerken, gaf hij den Staten-Generaal aanleiding, beleefd maar flink te antwoorden, dat zij nooit zouden dulden, dat de paus hier een onbeperkt gezag uitoefende, een gezag, grooter dan hem in Katholieke landen werd toegestaan; wilden zij zich al niet mengen in de geloofsverschillen der Katholieken, zij zouden niet toestaan, dat de eene partij door de andere werd onderdrukt, of dat aan de oude geestelijkheid de staties, die zij in bezit had, ontnomen werden, om deze door vreemde missionarissen te doen bezetten [3]).

Wie niet afliet was de Spaansche gezant; hij vond in den boven besproken brief, hem den 17den October 1724 uit Amsterdam toegezonden, aanleiding, zich nogmaals tot den raadpen-

---

[1]) «Ter deser occasie met den Heer van Beest [Aartspriester van Gelderland] spreekende moesten wij beyde bekennen dat wij nooyt eenig voordeel omtrent ons geloof uyt diergelijcke sollicitatien gehad hebben, maer altijd quaelijck is uytgevallen daer sij haer hebben mede bemoeyt en hierom wert mij afgeraden als in den Haag was, diergelijcke hulp te versoecken, want den Staet van Holland daer af geen werck van Staet wil gemaakt hebben». (Medegedeeld door J. F. Vregt, *a. w.* V. 198.)

[2]) De brief bij Dupac de Bellegarde, *a. w.*, blz. 328. Daarin heet het o. a.: «Le sénat donc, touché d'un vrai motif de zèle pour l'uniformité de la religion, s'est cru obligé, pour la tranquillité de sa conscience, d'employer son intercession auprès de vos très-hautes puissances, pour les prier instamment de vouloir bien régler cette affaire par leur autorité et leur prudence si reconnues; ensorte, que le bon ordre soit rétabli parmi les catoliques, en ce qui regarde l'administration spirituelle: que le suprême pasteur soit reconnu par leurs ecclésiastiques; que ceux qui se révoltent opiniâtrement contre lui, soient domptés, et que la paix si nécessaire soit rendue aux âmes troublées et agitées».

[3]) *Resol. St.-Gen.* 20 April 1725.

sionaris te wenden. Wij mogen dit opmaken uit het antwoord van van Hoornbeek aan den markies de Monteleone van 2 Februari 1725, waarin blijkbaar de vrees, alsof de Roomsch-Katholieken iets te duchten hadden van de wijding van Steenoven, wordt ontzenuwd. De raadpensionaris liet zich aldus uit: „Cependant il me semble qu'on satisfait pleinement aux plaintes de vos Catholiques, quand on leur fait comprendre qu'ils s'alarment sur des soupçons et des impressions qui n'ont pas de réalité, s'imaginants que ce que ceux qu'ils appellent Janssenistes veulent faire, et a quoy on pourroit fermer les Jeux (*sic*) serviroit à les opprimer, ou contraindre a y soumettre. Il y a desja bien de temps ecoulé, que sur de telles plaintes tresfortes, et reiterées, ayant repondu sur ce pied la, j'adjoutais que s'il leur rencontrait quelque chose de réel, qu'ils me le pourroient faire connoitre par un memoire *que j'attends encore.* Je puis dont bien conclure qu'ils sentent qu'ils n'ont pas raison de se plaindre". Waarschijnlijk had de Monteleone nogmaals bij van Hoornbeek aangedrongen om de toelating van van der Steen bij de Staten aanhangig te maken; althans de raadpensionaris ging voort: „Au reste je laisse à considerer à Votre Excell: si ce seroit de la Prudence que cett'affaire sans aucune necessité seroit porté aux Etats dans un temps, ou la religion en bien des endroits est tellement opprimée, que messieurs les Jesuites se font gloire d'en être les principaux instruments et que ceux qu'on appelle Janssenistes s'en prevalent peut-etre un peu trop. Je prie V. E. de ne pas trouver mauvais que dans ces conjonctures tres delicates je n'entre pas plus avant en matiere" [1]).

Handig trachtte van Hoornbeek zich dus over zijn onmacht om van der Steen toegelaten te krijgen, te verontschuldigen met een beroep op de gebeurtenissen in het buitenland. Werkelijk hadden de voorvallen te Thorn, destijds tot Polen behoorende, hier kwaad bloed gezet. Daar hadden in Juli 1724 bij gelegenheid van een processie, eenige Luthersche jongelui

---

[1]) Minuten van brieven van van Hoornbeek in het Rijksarchief. De klad is niet van de hand van den raadpensionaris, en blijkbaar afgeschreven door iemand die geen Fransch verstond, want de spel- en taalfouten zijn legio.

geweigerd voor de hostie te knielen. Groote opschudding en een vechtpartij waren het gevolg er van, terwijl het college der Jezuieten geplunderd werd. Met groote gestrengheid werd daarop tegen de Lutherschen opgetreden, eenige der schuldigen werden ter dood gebracht, evenals de burgemeester Rösner, omdat het stadsbestuur de onlusten niet had weten te voorkomen. Terzelfder tijd werden nog andere maatregelen genomen, die zeer drukkend waren voor de Lutherschen. Het vorig hoofdstuk heeft doen zien dat dergelijke voorvallen in het buitenland voor de Katholieken hier te lande niet gunstig waren. Ook ditmaal openbaarde zich wrevel bij de Protestanten, toen de berichten uit Thorn hier doordrongen. De nieuwsbladen waren er vol van en nog in het jaar 1725 beleefden twee boekjes, die uitvoerige mededeelingen over het voorgevallene behelsden, beide een herdruk [1]). Belangstelling was er hier dus genoeg en ook de Staten-Generaal achtten zich geroepen zich in de zaak te mengen. Op voorstel van Holland besloten zij den 23sten Juni 1725 zich zoowel tot den keizer als tot den koning van Polen te wenden, om voor de Lutherschen te Thorn een zachter behandeling te verkrijgen [2]); zij volgden hierin het voorbeeld van andere Protestantsche mogendheden, die evenzeer met hetzelfde doel vertoogen naar Polen hadden gezonden. De Katholieken in de Republiek vreesden, dat zij het gelag zouden moeten betalen. Men sprak in Holland en Utrecht van maatregelen tegen de geordenden en te Zwolle was er sprake geweest van de vier kerkhuizen der Katholieken te sluiten [3]).

---

[1]) Zie mijne *Nederlandsche Bibliographie van Kerkgeschiedenis*, blz. 345.

[2]) *Gr. Placaatb.* VI. 392.

[3]) Zie J. F. Vregt in *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarl.* V, 223 v.v. De heer Vregt schrijft aldaar o. a.: « Te Utrecht, als blijkt uit het Memoriale van den Vicaris, had men reeds met bijna eenparige stemmen besloten, de Jezuieten te verbannen ». Hij voegt er bij dat dit besluit onuitgevoerd bleef. Toch betwijfel ik of een dergelijk besluit destijds wel genomen is. De Rijksarchivaris te Utrecht, mr. S. Muller Fz., had de goedheid, voor mij nasporingen in de archieven te laten doen. Noch van de Staten, noch van de vroedschap werd een dergelijk besluit uit die dagen gevonden. Wel werd, blijkens mededeeling van genoemden archivaris, den 5 Febr. 1725 uit Utrecht gebannen P. Amelot, assistent van den Jezuiet Pire; 12 Febr. 1725 werd de priester Wollersheim aangehouden, omdat hij het vonnis van 14 Aug. 1724, waarbij hij was verbannen, had overtreden. Den 5 Febr. 1725 werd door de vroedschap een commissie benoemd, om middelen te beramen tegen de stoutigheden der Katho-

Maar die plannen schijnen meer een uiting van de opgewekte verontwaardiging, dan ernstig gemeend te zijn geweest en werden al even spoedig opgegeven als zij waren opgevat.

Had de raadpensionaris zich tegenover de Monteleone beroepen op deze gebeurtenissen en wellicht niet geheel ten onrechte, ten einde aan te toonen dat de tijdsomstandigheden niet bijzonder gunstig waren om opnieuw de admissie van een Vicaris tot een punt van beraadslaging te maken in de vergadering der Staten, hem zelven was de lust vergaan om over de aangelegenheden der Katholieken met buitenlandsche gezanten te onderhandelen. Zijn wrevel over hunne bemiddeling gaf hij te kennen in een brief van 24 Aug. 1725, aan onzen resident te Brussel, Pesters. Hij bericht daarin, dat hij op nieuw een

---

lieken, meer bepaald der Jezuieten; een rapport dezer commissie is niet te vinden.

Hier ter plaatse zij nog melding gemaakt van een ander voorval door den heer Vregt op gezag van den Apost. Vicaris van Bijlevelt vermeld. Ter aangehaalder plaatse (V. 386) deelt hij uit een brief van laatstgenoemde mede, dat de bouw van het seminarie der Oud-Roomschen te Amersfoort, door zijn toedoen, op last der Staten van Utrecht was gestaakt. Van Bijlevelt schreef 12 April 1726: «Het optimmeren is verboden, de wercklieden bedanckt en gedeputeerden gezonden om de boecken die zy daer leerde, te examineren, soodat die comedie in een tragaedie is verandert en men de neerslachtighijd uyt de aensichten der Jansenisten kan leesen». Nog den 24sten Mei bericht de Vicaris dat de bouw stilstond. Toch heeft hij waarschijnlijk te vroeg gejuicht, want als de bouw tijdelijk is gestaakt geweest, van een algeheel verbod der Staten schijnt geen sprake te zijn. Mr. S. Muller Fz berichtte mij, dat zulk een verbod niet te vinden is en wat nog meer zegt in de Acta der Z.-Holl. Synode, die van 9—19 Juli 1726 te den Briel gehouden is, lezen wij over het Seminarie het volgende:

«Nog hebben DD. Deputaaten geleezen uyt hunne Acten, dat na een voorgaand schrijven der gedeputeerden van Zuyd- en Noord-Holland aan Deputati van Utrecht over een paapsch queekschool te Amisfoort, *als een klooster geboud*, met wel over de 100 kamertjes of celletjes, waar in 40 of 50 leerlingen, zijnde gehouden aan een gedrukt school-reglement, welke dagelijks in en uyt de Latijnsche schoole der stad gebragt wierden, etc., is aan Deputaaten van beyde synoden antwoord ingekomen van de Heeren gedeputeerde van de Synode van Utrecht van dato den 26 April en 19 May 1726, welk antwoord geleezen zijnde, de Christelyke Synodus heeft goedgevonden, ook op het voorstel van de E. Classis van Schieland, onzen Correspondens, na Utrecht gaande, te gelasten om zig nader dien aengaende te informeeren, als van zeer schadelyke gevolgen; op dat zyn Wel-Eerw. aanstonds met zyne wederkomste aan Deputati Synodi van zyn Wel-Eerw. wedervaaren in dit reguard naaukeurig berigt geeve; op dat des noods zynde, zyn Wel-Edhd de Heer Raadpensionaris daar omtrent zou worden begroet».

Nog in 1732 werd in de Zuid-Holl. Synode over het Seminarie geklaagd.

schrijven had ontvangen van een Katholieken diplomaat [1]), waarin de belangen der Katholieken bepleit werden. Die missive had hem bevreemd, want het verwonderde hem, dat de gezanten van mogendheden, in wier landen de Protestanten niet werden geduld, zich telkens bemoeiden met hunne geloofsgenooten hier te lande. Had hij zich vroeger met dergelijke onderhandelingen ingelaten, dan was dit zeer in het geheim gebeurd, omdat hij wel wist, dat dergelijke besprekingen hier kwalijk zouden worden opgenomen en het tegendeel bewerken van wat beoogd werd. Vreemd genoeg schijnt van Hoornbeek in den waan verkeerd te hebben, dat hij door voor van der Steen te werken, ook de belangen diende van de Oud-Roomschen. Hij schrijft: „Als ik voor dese mentie hebbe gemaekt aenden Heer M. de Monteleone is het geweest, dat ik met deselve en op aenhoudend instantie van die Jansenisten genoemt werden, hadde gecorrespondeert om een moderaet Vicaris te verkrijgen." Met de onderhandelingen in Juni 1723 met de Oud-Roomschen gevoerd, zijn deze woorden niet best te rijmen. Intusschen de raadpensionaris had geen lust er nogmaals met den afzender van de missive over te correspondeeren. Hij had gewoonlijk op dergelijke aanvragen geantwoord, dat het den Katholieken genoeg moest zijn, dat zij hier vrijheid van geweten genoten en ook hun godsdienst mochten uitoefenen. Wat men den Katholieken ook wijs maakte en wat de Oud-Roomschen ook beweerden, de Staat zou niet licht van de aangenomen gedragslijn afwijken. Meenden de Katholieken reden van klagen te hebben, dan deden zij beter zich tot de magistraten van hunne woonplaats te wenden. Ten slotte droeg de raadpensionaris aan Pesters op, hem bij den briefschrijver te verontschuldigen dat hij niet op het ontvangen schrijven zou antwoorden en dien diplomaat tevens te verstaan te geven, dat de Nederlandsche Katholieken beter zouden doen met zich tot hun eigen regeering te wenden [2]).

---

[1]) Rijksarchief. Archief van Hoornbeek. In de minuut wordt die diplomaat aangeduid met de letters M. B. Z.; wellicht moet dat gelezen worden M. B. L. en is de vroegere Spaansche gezant in den Haag, Beretti Landi, bedoeld.

[2]) Het Spaansche hof liet echter niet af; wilde de raadpensionaris niet meer met een der gezanten in onderhandeling treden, men wierp het over een anderen boeg

Verdroot den raadpensionaris het aanhouden van den gezant eener buitenlandsche mogendheid in het belang der Nederlandsche Katholieken en weigerde hij in het vervolg op dergelijke aanzoeken in te gaan, daarmede was hij nog niet ontslagen van het geharrewar, waartoe de scheuring onder de Katholieken aanleiding gaf. Kort vóór hij aan Pesters zijn beklag deed over de inmenging der gezanten, had hij de houding door 's lands overheid ten opzichte der Katholieken aan te nemen, weêr eens ter sprake gebracht in een vergadering der Staten van Holland. Aanleiding daartoe gaven requesten om bescherming door de Oud-Roomschen ingediend, omdat de Roomsch-Katholieken hun twee staties hadden ontnomen. Maar daarenboven had Barchman Wuijtiers, die den overleden Steenoven als aartsbisschop van Utrecht was opgevolgd, een request ingediend, waarbij hij, van zijne verkiezing kennis gevende en er aan herinnerende, dat ook aan zijn voorganger was te verstaan gegeven, dat hij, door het uitoefenen van het Vicaris-ampt, niet zou handelen tegen de plakkaten, op zijn beurt verlof verzocht als Vicaris op te treden [1]). Voor den raadpensionaris van Hoornbeek was dit een welkome gelegenheid om aan de leden der Staten de vraag voor te leggen, welke gedragslijn zij nu eigenlijk in het vervolg wenschten te zien aangenomen. Door de ervaring geleerd, hield hij zich zelven buiten schot. Maar nog eens meende hij aan de afgevaardigden ter dagvaart te moeten duidelijk maken, in welke moeielijkheden men zich bevond. Kortweg het verzoek van Barchman Wuijtiers toestaan was, oordeelde hij, in strijd met de plakkaten. Maar aan den anderen kant schreef het plakkaat van 1702 voor, dat niemand als Vicaris zou worden toegelaten, als hij, die wettig was geadmitteerd. De uitvoering van deze verordening stuitte op

---

en sprak er onzen gezant te Madrid, F. van der Meer, over aan. Deze gaf in zijn brieven van 17 Sept. en 15 Oct. 1725 (Rijksarchief) bericht aan den raadpensionaris van den aandrang der Spaansche ministers om hier een Apostolischen Vicaris te zien toegelaten. Zie Bijlage G.

1) Dit request, in Mei 1725 ingediend, in het Rijksarchief. (Archief van Hoornbeek.) Reeds in April had de Haagsche pastoor van Dalennoort, evenzeer met een beroep op de toestemming, vroeger door den Haarlemschen pensionaris Fabricius aan Steenoven gegeven, admissie voor Barchman Wuytiers verzocht. (Archief van Hoornbeek.)

groote bezwaren wegens „de groote animositeit van de Partijen onder de Roomschgesinden". Daarom kwam het hem ook „bekommerlijk" voor toe te geven aan het verzoek der Oud-Roomschen om bescherming, tenzij deze „moderatelijk" werd verleend, maar hij mocht niet ontveinzen, dat er niet minder zwarigheid was „als de Jesuitsgesinden alhier 't eenemaal quamen te prevaleren".

Wij mogen aannemen dat het betoog van den raadpensionaris eenigen indruk heeft gemaakt. Over een dergelijk onderwerp een besluit nemen ging maar niet zoo dadelijk. De Staten zouden hun verleden verloochend hebben, als zij dadelijk met het antwoord op de gestelde vraag gereed waren geweest. Er werd dus een commissie benoemd, om grondig te onderzoeken in hoeverre men de Oud-Roomschen tegenover de andere Katholieken in bescherming zou kunnen nemen, zonder echter aan de Roomsch-Katholieken de vrijheid van geweten te ontnemen, „of pericul te loopen van de Roomschgesinden te doen vertrekken". Tevens zou die commissie moeten onderzoeken hoe het best op „de Roomsche hierarchie hier te Lande soodanig opzigt soude werden gehouden, dat sonder opentlyke erkentenisse van dien gelet soude konnen werden op het bepaalen van het getal der Geordende en het weeren van vreemde Paapen en Monniken en wat des te meer is, als meede tot het dempen van de stoutigheid der Roomschgesinden" [1]).

Men zou denken dat men nu op den goeden weg was en eindelijk eens en voor goed zou vast stellen, welke houding in het vervolg moest worden aangenomen. Met deze commissie ging het echter al evenals met vele hare voorgangsters; zij liet niets van zich hooren [2]). Toch zou men, na zoo vele jaren

---

[1]) *Resol. St. v. Holl.* 11 Aug. 1725. Een herhaling (van 22 Aug. 1725) van Barchman Wuijtier's verzoek om admissie in het Rijksarchief, evenals een pleidooi voor die toelating van de zijde zijner partijgenooten.

[2]) Toch schijnt men aan den arbeid te zijn gegaan, blijkens deze Resolutie van Gecomm. Raden (Rijksarchief) van 31 Aug. 1725: «Is naer voorgaende deliberatie goed gevonden ende verstaen, dat aende respective Balluwen binnen het Zuyder quartier van Holland, ende Westvriesland, inden naem ofte van wegen Haer Ed: mo: sal werden aengeschreven, dat sij soo haest doenlyk, aen haer Ed: Mo: schriftelyk sullen opgeeven alle de roomsch-gesinde priesters die onder het district van hunne respective Balliuagien sijn ende gevonden werden, met behoorlyke distinctie van

de toestanden uit die dagen beoordeelende, meenen dat er maar ééne oplossing mogelijk was, n.l. aan iedere partij een als zoodanig door de regeering erkend hoofd toestaan, met uitdrukkelijk verbod, dat de eene partij zich met de aangelegenheden der andere zou bemoeien, of dat een van de twee zou trachten aan de tegenpartij staties te ontnemen. Daardoor zouden aan de regeering heel wat klachten bespaard gebleven zijn. De raadpensionaris van Hoornbeek had goed gezien, toen hij in zijn brief van 26 December 1723 aan Fabricius schreef, dat, als men van de toelating van een Vicaris niets wilde weten, weldra weêr klachten over „desordres" aan de orde van den dag zouden zijn [1]). En werkelijk hoorde men in de eerstvolgende jaren weêr heel wat van de pogingen der beide partijen onder de Katholieken, om elkander een vlieg af te vangen, wat herhaaldelijk de tusschenkomst der regeering noodzakelijk maakte. Wij zagen reeds dat in de vergadering der Staten van Holland van 11 Augustus 1725 klachten waren ter sprake gekomen over het bemachtigen van Oud-Roomsche staties door de Roomsch-Katholieken. Het gold de dorpen Krommenie en Hoogkarspel [2]). Te Krommenie was de Oud-Roomsche pastoor P. Schouten ernstig ziek; toen de Haarlemsche pastoor Lobs hem op 19 Juni kwam bezoeken nam deze de gelegenheid waar, om van den baljuw Gool van Bosveld verlof te krijgen om den priester J. Meijer tot hulp van den zieke te mogen zenden. Reeds den volgenden dag stierf Schouten en nog denzelfden avond wendden kerkmeesters zich tot den

---

Statie tot Statie. — Item hun getal; derselver namen; welcke wereldlijke en welcke geordende sijn; — mitsgaders ten aensien van de geordende, van welcke ordre deselve sijn; off sij sijn vande soo genaemde Jansenisten, off en van wat voor een ander gevoelen, off benaming, mitsgaders waer sij gebooren sijn, enz : omme naer bekomen kennisse van saken bij Haer Ed: Mo: gedisponeerd, off gedaen te werden, soo bevonden sal werden te behooren».

[1]) Zie boven blz. 117.

[2]) In het Rijksarchief (Archief van Hoornbeek) vindt men over deze zaak de volgende stukken: «Memorie van het voorgevallene tot Crommenie wegens de Roomsche»; een «Memorie» van pastoor P. Lobs; een brief van denzelfde van 6 Aug. 1725; een brief van van Dalennoort aan den raadpensionaris van 4 Aug. 1725; een brief van Barchman Wuytiers aan denzelfde van 3 Aug. 1725; een request van J. Meijer aan de Staten en een notariëele verklaring van vele inwoners van Krommenie.

baljuw om Meijer tijdelijk als pastoor toe te laten. Volgens kerkmeesters had de baljuw daartoe toestemming gegeven, maar een dag later ontkende deze ambtenaar dit en verbood hij, dat Meijer in het vervolg eenigen kerkdienst zou mogen verrichten. Den 22sten Juni kwam Barchman Wuytiers naar Krommenie en benoemde den priester Meijer tot opvolger van pastoor Schouten. Den volgenden dag werd dit door Lobs persoonlijk aan den baljuw medegedeeld, waarop deze antwoordde dat de zaak nadere samenspreking vereischte. Toen echter den 27sten Juni de secretaris van Barchman Wuytiers, J. Trees, officieel van de benoeming aan den baljuw kennis gaf, hield deze zich of hij van niets wist en beweerde dat hem dat eerder behoorlijk had moeten zijn medegedeeld. Daarbij verklaarde hij, dat die kennisgeving nu te laat kwam, want dat hij reeds zijn woord had gegeven om den priester de Waerd van Pijnakker als priester toe te laten; de heeren van der Steen en Wykersloot (in dit geval de leiders der Roomsch-Katholieken) hadden hem daarvoor reeds dank betuigd. Met deze heeren was de baljuw op goeden voet; den 25sten Juni had hij met hen bij den Dominikater pater van Lier te Haarlem het middagmaal gebruikt. Daar zal de toelating van de Waerd in orde zijn gebracht en wij mogen aannemen dat de baljuw zich voor zijn gedienstigheid goed heeft laten betalen, want te vergeefs boden kerkmeesters hem herhaaldelijk het gewone honorarium aan. De Oud-Roomschen lieten evenwel niet af, zonder echter te slagen om voor Meijer toelating te verkrijgen. De baljuw zocht telkens uitvluchten. Hij vroeg overlegging van Meijer's zending, dit geschiedde terwijl hem ook een kopie werd verstrekt van de benoeming door Barchman Wuytiers. Maar nu wierp Gool van Bosveld het over een anderen boeg en eischte dat hem schriftelijk bewijs zou worden gegeven, dat Barchman Wuytiers door de regeering was toegelaten. De baljuw wist natuurlijk wel dat noch deze noch eenige andere priester dit bewijs zou kunnen geven. Eindelijk was het geduld van den ambtenaar ten einde en gelastte hij den 30sten Juli, dat Meijer binnen tweemaal 24 uur de pastorie moest verlaten. Vandaar de klachten aan de Staten, tengevolge waarvan door Gecommitteerde Raden aan den baljuw werd gelast niemand anders

dan Meijer als pastoor te Krommenie toe te laten [1]). De regeering handelde hierbij naar den meer en meer in zwang komenden stelregel, om te voorkomen dat de eene partij zich een statie van de andere toeëigende.

Iets dergelijks als te Krommenie had ook te Hoogkarspel plaats, waar na den dood van den Oud-Roomschen pastoor, die er 46 jaren werkzaam was geweest, dadelijk door de Roomsch-Katholieken een der hunnen werd gezonden, die de pastorie in beslag nam, en — ook gesteund door den baljuw — zelfs weigerde de begrafenis van den overledene te Hoogkarspel toe te laten, zoodat deze te Enkhuizen moest geschieden.

Was het langzamerhand door de regeering als stelregel aangenomen om in dusdanige gevallen het „beati possidentes" te huldigen en toe te zien, dat geen der beide partijen elkander staties ontnam, er deden zich gevallen voor, waarin het niet zoo dadelijk voor de hand lag, of werkelijk schending van wat als verkregen recht werd beschouwd, had plaats gehad. Ten bewijze moge het gebeurde te Roelofarentsveen strekken. Daar was sedert jaren een zekere Joannes de Witt pastoor; de man was er als Oud-Roomsch geestelijke gekomen, maar later tot de Roomsch-Katholieken overgegaan en, ijverig voor zijn geloof als vele bekeerlingen, waarschuwde hij herhaaldelijk van den kansel voor de aanhangers der partij, waartoe hij zelf ook behoord had. Waarschijnlijk zal hij daarbij nog al eens krasse uitdrukkingen hebben gebezigd; althans de Oud-Roomschen ergerden zich zeer aan zijne houding.

Reeds in het voorjaar van 1725 wendden een tachtig Katholieken zich tot Barchman Wuytiers met het verzoek om van de Witt ontslagen te worden en tevens tot Gecommitteerde Raden, om vrijheid te erlangen voor een tweeden, door Barchman Wuytiers gezonden, priester om voor zijne partijgenooten kerkdienst te verrichten. Nieuwe ergernis verwekte het, toen aan de Witt een geestverwant als medehelper werd toegevoegd. Op nieuw klopten de Oud-Roomschen bij Gecommitteerde Raden aan. Hunne leiders beweerden, dat slechts het kapittel van Utrecht het recht had priesters te zenden naar Roelofarents-

[1]) *Resol. Gec. Raden* 31 Aug. 1725. (Rijksarchief.)

veen. Of nu de regeering het gebeurde als bemachtigen eener Oud-Roomsche statie heeft beschouwd, of dat zij aanstoot heeft genomen aan het zenden van een kapelaan zonder hare toestemming, in elk geval de Oud-Roomschen wonnen het pleit, en den 8sten November 1726 gelastten Gecommitteerde Raden de Witt en zijn kapelaan te vertrekken [1]). Daarmede begonnen eerst recht de moeielijkheden. Barchman Wuytiers stelde een du Pré tot pastoor aan, maar de Roomsch-Katholieken waren niet van plan zich daarbij kalm neer te leggen. Van weêrszijden zocht men hulp bij de regeering of bij invloedrijke personen; Gecommitteerde Raden waren echter besloten op den eenmaal ingeslagen weg voort te gaan. Toen de baljuw van Alkemade aan het college om raad vroeg, daar men wel den sleutel der kerk aan du Pré had ter hand gesteld, maar hem den toegang tot sacristie en pastorie weigerde, terwijl de baljuw niet op eigen verantwoordelijkheid wilde handelen, gelastten Gecommitteerde Raden den pastoor in het bezit te stellen der sacristie „en het geen verders tot oeffeninge van den dienst aldaer word gerequireerd" [2]).

Den daarop volgenden Zondag had te Roelofarentsveen een hevig tumult plaats; des middags zou du Pré den catechismus verklaren. Het werd hem echter onmogelijk gemaakt en het verwoede volk dreef hem uit de kerk, mishandelde hem, en wierp hem met steenen. Gecommitteerde Raden bleven hiervan niet onkundig; zij droegen den procureur-generaal Nobiling op de belhamels gevangen te nemen en streng tegen hen op te treden [3]). De Roomsch-Katholieken kregen eerst in 1776 [4]) weêr een eigen pastoor, nadat er in 1772 van weêrszijden weêr verzoekschriften bij Gecommitteerde Raden waren ingediend. Uit een dezer stukken blijkt, dat pastoor du Pré niet in het bezit der kerkelijke goederen was gesteld; wij lezen in dat verhaal: „maer mevrouw [n.l. de vrouw van Alkemade], de heer Bailliuw, en secretaris spannen samen en ontrekken den

---

1) *Resol. Gecomm. Raden* 8 Nov. 1726. (Rijksarchief.)
2) *Resol. Gecomm. Raden* van 27 Nov. 1726. (Rijksarchief.)
3) *Id.*, 27 Nov. 1726.
4) *Id.*, 15 Mei 1776.

priester en zijne kerkmeesters al het vaste goed; dreigende niets er van te zullen geven tot priesters onderhoud. Dees handel is nu en dan aan het Hof vertoond; maar door vrees van nieuwen oproer blijven hangen; zodat de tegenwoordige priester diep in de veertig jaeren daar gestaan hebbende nog noit een penning van het vaste goed of van het gewoonlijk tractament genoten heeft" [1]).

Het gebeurde te Roelofarentsveen deed den Katholieken geen goed. Hunne tegenstanders zagen er het bewijs in, dat zij niet te vertrouwen waren en dadelijk gereed om in verzet te komen, te meer, daar kort te voren ook te Amsterdam de Katholieken geweigerd hadden vrede te nemen met de aanstelling door de burgemeesters van een Oud-Roomschen als pastoor van het Maagdenhuis. De Amsterdamsche burgemeesters hadden den meer en meer in zwang komenden regel, om een Oud-Roomschen te doen vervangen door een geestverwant en bij overlijden van een Roomsch-Katholiek een soortgelijk priester toe te laten niet toegepast, en hunne handelwijze wekte de verontwaardiging van zeer vele Katholieken. De aangestelde pastoor moest door gerechtsdienaren naar de kerk worden geleid; ook hier heerschte veel opschudding [2]).

Somtijds wisten de Roomsch-Katholieken zich te helpen zonder in verzet te komen. Bij al dat onverkwikkelijke geharrewar is het niet onaardig te zien, hoe handig de Katholieken te Purmerend van een door de regeering aangestelden Oud-Roomschen pastoor wisten ontslagen te worden. Er was daar in 1725 door den magistraat een Oud-Roomsche pastoor aangesteld; dat niettegenstaande er slechts enkele Oud-Roomschen werden gevonden, toch een pastoor van die richting de uitverkorene was, wordt op rekening gebracht van den vorigen Roomsch-Katholieken pastoor [3]). De Katholieke boeren namen nu een eigenaardig middel te baat om den magistraat tot andere gedachten te brengen. Het heet dat zij, door de land-

---

[1]) In het Rijksarchief bevinden zich eenige stukken op het gebeurde te Roelofarentsveen betrekking hebbende. Vergel. ook J. F. Vregt in *Bijdr. v. d. Gesch. v. h. bisd. Haarlem*, V, 413 v.v.

[2]) Zie J. F. Vregt in *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem*, V, 392 v.v.

[3]) *Aldaar*, V, 231.

lieden van den omtrek daarin nagevolgd, in plaats van hun kaas te Purmerend ter markt te brengen, naar Edam en Monnikendam reden. De kaasmarkt te Purmerend dreigde te verloopen. Daarvoor waren de heeren van de vroedschap zeer gevoelig en vonden er aanleiding in den Oud-Roomschen priester in 1728 zijn afscheid te geven en door een Roomsch-Katholieken te vervangen, waardoor de kaasmarkt weder als te voren bezocht werd [1]).

Voorvallen als te Roelofarentsveen en te Amsterdam hadden plaats gehad, brachten den Katholieken geen voordeel. Meer dan hun dienstig was, werd de aandacht op hen en hunne onderlinge twisten gevestigd. Kwamen zij in verzet dan droegen zij daardoor slechts koren aan op den molen van hen, die van geen toegevendheid ten hunnen opzichte wilden weten. En er was nog altijd een machtige partij in den lande, die zich met klem verzette, zoodra er sprake was van maatregelen ten gunste der Katholieken. In de eerste plaats behoorden hiertoe de kerkelijken, maar zij niet alleen. Bleek uit het voorgaande dat de Katholieken in regeeringskringen vele vrienden hadden of althans regenten, die er geen gevaar in zagen hun ter wille te zijn, er waren er nog velen, die geen stap verder wilden doen in het belang der Katholieken, dan men reeds gedaan had en die vooral opschrikten, zoodra zij vernamen, dat er sprake was van het toestaan van een eigen Apostolischen Vicaris voor de Roomsch-Katholieken. Dit was in de eerstvolgende jaren de steen des aanstoots bij uitnemendheid en daartegen vooral werden de pijlen gericht van hen, die van een toenemenden bloei der Katholieke kerk in ons vaderland gevaar duchtten. Mogen er geweest zijn, die droomden van een tenuitvoerlegging der verouderde, gestrenge plakkaten, zij waren zeer zeker in de minderheid. Want al zullen wij in een volgend hoofdstuk zien dat „de aanwas van het Pausdom" velen met zorg vervulde en hen zich tot de regeering deed wenden om daarin te voorzien, niemand minder dan de nog steeds fungeerende — zij het dan ook niet door de regeering

---

[1]) *G. v. Sandwijk*, *Kronykmatige en geschiedk. Beschr. v. Purmerend*, blz. 177 en 178.

erkende — Apostolische Vicaris van Bijlevelt verklaarde in het „Memoriale perbreve", door hem in Januari 1726 aan de Propaganda gezonden, dat bij de Staten van Holland een verdraagzamer geest begon te heerschen. En hetzelfde verschijnsel viel ook in de andere provincies waar te nemen. Hij beroept zich op hetgeen in de heerlijkheid Lathum in Gelderland onlangs had plaats gehad. Onder bedreiging van hunne kerken te zullen sluiten, had de schout den Katholieken een groote som afgedwongen. Zijne slachtoffers beklaagden zich bij den ambachtsheer, die den schout aan het verstand bracht, dat de Katholieken overal in de Republiek meer vrijheid genoten en dat de plakkaten niet meer zoo gestreng moesten worden toegepast [1]).

Als penvoerder der bestrijders van de toelating van een Vicaris trad de raadsheer mr. Anthony Slicher op, een van wiens geschriften reeds boven ter sprake kwam en die in de jaren 1725 tot 1727 een aantal vlugschriften het licht deed zien, die allen tegen het optreden van een Roomsch-Katholieken Apostolischen Vicaris gericht waren.

Zooals wij vroeger zagen, was hij een ijverig voorstander van het toelaten van een Oud-Roomschen bisschop; het mag daarom overbodig heeten hier uitvoerig aan te toonen dat zijne geschriften even zoo vele pleidooien voor de zaak der Oud-Roomschen waren. Daaruit kan men reeds besluiten, wat door hem tegen een Apostolischen Vicaris werd in het midden gebracht. In het kort komen zijne argumenten hier op neer. Staat men aan de Roomsch-Katholieken een Apostolischen Vicaris toe, dan maakt men hen geheel afhankelijk van het Roomsche Hof en daar mr. Slicher van meening was, dat de Curie door de Jezuieten werd beheerscht, zoo zou men den invloed van de orde van Loyola hier zeer versterken ten nadeele van het welzijn des lands en van de gezindheid der Roomsch-Katholieke burgers. Daarenboven was Slicher van oordeel dat zij, die een Apostolischen Vicaris vroegen, zich ten onrechte beriepen op den toestand in de vorige eeuw, toen hier evenzeer een kerkvorst met die hoedanigheid bekleed, aan het hoofd der Katholieke kerk had

[1]) Zie: J. F. Vregt in *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarl.*, V. 259.

gestaan. Wat thans verlangd werd was iets nieuws. De vorige Apostolische Vicarissen tot en met Codde waren niet kortweg door den paus benoemd, maar de kapittels hadden daarbij hunne medewerking verleend. Thans was er echter sprake van een door den paus aan te wijzen Apostolischen Vicaris en dat werd door mr. Slicher als een gevaarlijke nieuwigheid gebrandmerkt, waartegen niet genoeg kon worden gewaarschuwd. Van iemand van zulke gezindheid kan het niet bevreemden, dat toen de Roomsch-Katholieken ten jare 1727 een „Memorie" aan de Staten van Holland indienden om „te worden bevrijd van de dominatie des zoogenaemden aertsbisschops van Utrecht" [1]), hij dadelijk naar de pen greep om aan te toonen dat hier een adder in het gras verscholen was [2]).

De geschriften van Slicher schijnen nog al gelezen te zijn, althans enkelen werden herdrukt en zij zullen er toe hebben bijgedragen dat er voorloopig niets kwam van de admissie van een Apostolischen Vicaris. Ook over het bezetten van de plaats, ledig gelaten door den in 1726 overleden Apostolischen Vicaris van 's Hertogenbosch, Govarts, ontstonden moeielijkheden. De Staten-Generaal moesten admissie geven en de twisten onder de Katholieken waren hier ook alweer het struikelblok. De voorgedragen kandidaat, de bekende Hoynck van Papendrecht, was aan de regenten niet welgevallig. Hij was hun te ultra-

---

[1]) *Memorie aan de ... Staaten van Holland ... overgegeven uit den naem en van wegens de regte roomsch-catholyke burgeren en ingesetenen deser landen, om door de goedertierendheid van haer edel groot mogende te worden bevryd van de dominatie des zoogenaemden aertsbisschops van Utrecht*, enz.

[2]) De door Slicher anonym uitgegeven vlugschriften zijn de volgende:

Kort geding tegen die Priesters en andere Menschen, die hier te Lande onder de Roomscatholyke ingesetenen de onrust stooken. Leyden, 1725. in-8°. Toen hiertegen verscheen een: *Korte verantwoording voor de Roomsgezinden dezer Republiek*, antwoordde Slicher met: *Collatie der inhoud van het Kort Geding.* Leyden, 1726. in-8°., 2e druk, Leyden, 1727. in-8°.

Een herdruk der *Beredeneerde Waarschuwing* (zie boven blz. 103), vermeerderd met een: *Herhaalde waarschuwing over het tolereeren der Roomsgezinde Kerkdiensten, in de Vereenigde Nederlanden.* Amst., 1726. in-8°.

Het ontdekte Slangetje, gedoken onder het kruid van zeker geschrift, geheten Memorie aan de ... Staten van Holland ... van wegens de regte Rooms-Catholycke. 's Grav., 1727. in-8°.

Vervolg van het ontdekte Slangetje enz. 's Grav. 1727. in-8°.

montaansch, zooals men tegenwoordig zeggen zou. Hij zelf schreef aan den Nuntius, dat zijne Protestantsche familieleden tevergeefs moeite voor hem deden. De griffier Fagel had verklaard, dat Hoynck's werk over de geschiedenis der Utrechtsche kerk [1]) veel aanstoot had gegeven, omdat daarin de bedoelingen der Staten bestreden werden. Daarenboven was hij een getrouw aanhanger van zijn chef, den kardinaal-aartsbisschop van Mechelen, die steeds gereed was om het voor de Jezuieten op te nemen. En de regeering wilde geen bestrijder der Oud-Roomschen toelaten. Van een benoeming van Hoynck kon dus niets komen en ook andere voorgedragen kandidaten stuitten op verzet bij de Staten-Generaal, zoodat men 1731 schreef, voordat een Apostolische Vicaris voor 's Hertogenbosch werd toegelaten [2]).

Zoo verliepen er dan eenige jaren, voordat de tijd gekomen scheen om met een voorstel tot het toelaten van een Apostolischen Vicaris bij de Staten van Holland voor den dag te komen. In het jaar 1728 hadden er echter twee voorvallen plaats, die de aandacht weder op dit vraagstuk vestigden. Het eerste was de verkiezing van Donckers tot bisschop van Haarlem en zijn verzoek aan de Staten, om als zoodanig te mogen optreden, welk request den 20sten Augustus 1728 in handen van een commissie werd gesteld. De tweede gebeurtenis was het met pauselijk gezag vaststellen van het zoogenaamde Officie van paus Gregorius VII, waarin die grootsche figuur uit de middeneeuwen verheerlijkt werd, omdat hij een keizer geëxcommuniceerd en zijn onderdanen van de verschuldigde trouw ontslagen had. Dat Officie kwam voor achter het *Directorium* of *Getijboek*, te Amsterdam bij de erfgenamen van H. Aaltz in het licht gegeven. Hier te lande verwekte het Officie veel ergernis bij de Protestanten, omdat men er het bewijs in zag, hoe aan de Roomsch-Katholieken werd ingeprent dat de paus de bevoegdheid had om onderdanen te ontslaan van de aan hunne overheid verschuldigde gehoorzaamheid.

In het den 4den November 1741 naar Rome gezonden *Schema*

---

1) Zie boven blz. 10, noot 2.

2) Zie J. F. Vregt in *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarl.*, V. 409 v.v.

chronologicum causae missionis Hollandicae ab initio saeculi XVIII, waarschijnlijk opgesteld door den secretaris van den bekenden Hoynck van Papendrecht, wordt het officie als oorzaak genoemd, dat de opnieuw opgevatte en reeds goed gevorderde onderhandelingen over de toelating van van der Steen, nogmaals gevaar liepen [1]). Het wantrouwen is door het Officie wel toegenomen, maar het is ook waar, dat het voor de begunstigers der Katholieken een argument was om de noodzakelijkheid van het toelaten van een vicaris aan te toonen.

In 1727 was de raadpensionaris van Hoornbeek gestorven en in zijne hooge betrekking opgevolgd door den thesaurier-generaal Simon van Slingeland, die door den schrijver van het genoemde *Schema* als den Roomsch-Katholieken zeer gunstig gezind wordt voorgesteld [2]). Met hem waren dan weder onderhandelingen over de toelating van een Apostolischen Vicaris aangeknoopt, die voor de Roomsch-Katholieken nog van meer belang waren geworden, daar van Bijlevelt, die — al was hij dan ook niet door de regeering erkend — als Apostolisch Vicaris werkzaam was, den 10den Januari 1727 gestorven was. Hij was gunstig voor de zaak gestemd en toen hij den 29sten Juni 1730 in de vergadering der Staten van Holland de in het Officie verkondigde leer ter sprake bracht en er tevens op wees, dat men hier te lande onophoudelijk bezig was de bul *Unigenitus* [3]) in te voeren, nam hij de gelegenheid waar om er den leden op te wijzen, dat het „invoeren en voortsetten van die pernicieuse Leere" vooral daardoor bevorderd werd, dat de Roomsch-Katholieke priesters hier te lande meer dan vroeger afhankelijk waren van de Curie en van buitenlandsche geestelijken, van

---

[1]) «Et jam anno 1730 eo negotium perduxerat ejus providentia, ut Joannes van den Steen (: qui nec ab Ordinibus rejectus nec a tribunali Justitiae damnatus existebat, uti praedecessoribus ejus contigerat:) propediem admissionem consecutus fuisset, cum ecce ... fatalis injecta est mora per officium S. Gregorii VII .. ..» (*Arch. v. d. gesch. v. h. aartsb. Utr.*, XV. 308 en 309.)

[2]) «Tentata tamen fuit [n.l. de admissie van v. d. Steen] anno 1727, cum D. van Slingenlant magnus pensionarius effectus est, sub quo clerus S. Sedi obsequens coepit caput attollere. Illo quippe faciente, magna et multa in rem Catholicam consecutus est clerus orthodoxus ......» (*Id.*, XV. 308.)

[3]) Vergel. blz. 27, noot.

wie zij ook hunne zending ontvingen [1]). Daarmede wilde de raadpensionaris klaarblijkelijk te verstaan geven, dat aan dien buitenlandschen invloed een einde kon worden gemaakt door een Nederlander als vicaris toe te laten. Zoo vatte ook de Staten-vergadering het op, want in het rapport der commissie, die over het door den raadpensionaris medegedeelde advies moest uitbrengen, werd niet alleen voorgesteld om het gebruik en den herdruk van het Officie te verbieden, maar onder meer dat zonder uitstel zou worden uitgemaakt van wien de Katholieke priesters hunne zending moesten ontvangen. De beraadslaging over dit rapport werd uitgesteld, evenals over het op denzelfden dag uitgebrachte advies van de commissie, die het request van Donckers had onderzocht en daartoe bijna twee jaar had noodig gehad. Namens haar drong de raadpensionaris aan op het toelaten van een vicaris voor de Roomsch-Katholieken. Het rapport wees op de verdeeldheid onder de Nederlandsche Katholieken, ten gevolge waarvan de Roomsch-Katholieken reeds geruimen tijd verstoken waren van een door de regeering geadmitteerden vicaris, die aan de priesters hunne zending kon geven. Daaraan was het grootendeels toe te schrijven, dat zoovele geordende en vreemde geestelijken in het land waren gekomen. Het staatsbelang — meende de commissie — eischte, hiertegen te waken en daartoe was het beste middel te bewerken, dat weder een vicaris, aan de Staten welgevallig, zou worden aangesteld. De nieuwe functionaris zou verplicht wezen zich aan de plakkaten te houden en zijne woonplaats binnen de provincie te vestigen. Daarenboven zou hij een geboren Hollander moeten zijn en veiligheidshalve zou men hem voor den tijd van drie jaren kunnen toelaten, terwijl na verloop van die periode zijn acte van admissie zou moeten worden hernieuwd. De Oud-Roomschen zouden vrij moeten blijven om slechts Barchman Wuytiers en Donckers te erkennen, waartoe deze beide niet verhinderd zouden worden de kerkelijke functies voor hunnen aanhang te verrichten [2]).

Een dergelijk voorstel eischte tijd van beraad; een besluit

---

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 29 Juni 1730.

[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 19 Juli 1730.

werd dus nog niet genomen en ook twee maanden later toen overeenkomstig het rapport van 19 Juli, een plakkaat werd uitgevaardigd tegen het gebruik en den herdruk van het Officie van Gregorius VII [1]), was men nog niet gereed, inzake den vicaris een besluit te nemen. En den volgenden dag, 21 Sept. 1730, toen verschillende klachten over den „aanwas van het Pausdom" aan de orde waren, schijnt over het vicarisschap niet gerept te zijn. Het gold toen nog een plakkaat vast te stellen, dat de kenteekenen draagt van de ongerustheid, door het Officie gewekt. Eigenlijk betroffen de beraadslagingen een zaak van oudere dagteekening. In 1726 namelijk was weer eens door de Synoden een lange lijst van klachten over de Katholieken ingediend — die later ter sprake zal komen — tengevolge waarvan de vergadering der Staten van Holland den 1sten Juli 1728 in kennis werd gesteld van een conceptplakkaat, dat bestemd was om aan de geopperde bezwaren tegemoet te komen. Destijds werd met de zaak geen haast gemaakt maar nu, in 1730, werd het plakkaat weder opgevat. Voorloopig werd er echter bijna alles uitgelicht wat niet betrekking had op het toelaten van priesters. Opgeschrikt door het in ons land verspreiden van het Officie, waardoor de regenten herinnerd werden aan de voor den staat gevaarlijke leerstellingen, die van uit Rome verkondigd werden, meende men een dam te moeten opwerken tegen de geordenden en andere vreemde priesters, die hier deze „overbergsche" beginselen — zooals in een stuk uit die dagen geschreven werd — verkondigden. Het plakkaat, dat den 21sten September 1730 werd vastgesteld, heeft dan ook bijna uitsluitend ten doel, de toelating van priesters te regelen en de voorwaarden vast te stellen, waarop zij hier mochten werkzaam zijn. Men wilde beletten „het inkruipen en verspreiden der gevaarlijke leere omtrent de onbepaalde magt der Pausen in saake niet alleen van Religie, maar selfs van de Burgerlijke regeering".

Omtrent de geestelijken nu werd bepaald, dat zij voortaan om dienst te mogen doen, voorzien moesten zijn van een acte van consent, af te geven in de steden door de burgemeesters

---

[1]) Plakkaat van 20 Sept. 1730 in *Gr. Placaatb.*, VI, 366.

en ten platten lande door de heeren, hooge jurisdictie hebbende, of door de baljuws. Deze acte zou slechts gegeven kunnen worden aan geboren Nederlanders en in geen geval aan leden eener geestelijke orde. Vóór in dienst te treden, moesten de geestelijken in de stemhebbende steden, ten overstaan van de burgemeesters en in de overige steden en plaatsen voor Gecommitteerde Raden de verklaring afleggen: „dat sij een hertelijke afkeer hebben van het gevoelen der geenen, welke leeren, dat de Paus of eenige andere Kerkelijke Overheid de magt heeft om de Onderdaanen te ontslaan of dispenseeren weegens Ketterye of om eenige andere oorsaak, van den eed en gehoorsaamheid aan de Burgerlyke Overheid, en dat men geen trouw en onderdanigheid schuldig is aan de geenen die in de kerkelijke Ban, en buiten de schoot van de Roomsche Kerk zijn"; dat zij integendeel hunne geloofsgenooten zullen opwekken tot gehoorzaamheid aan de overheid; dat zij zich zullen onthouden om de menschen aan te sporen te testeeren of geld te geven, ten voordeele van buitenlandsche kloosters, kerken en gestichten en eindelijk, dat zij noch van den paus, noch van iemand anders, absolutie of dispensatie zullen vragen of aannemen ten opzichte van deze verklaring of een deel er van. Strenge straffen worden bedreigd tegen de priesters, die in strijd met deze bepalingen handelen, terwijl ook van de reeds in dienst zijnde geestelijken de bewuste verklaring werd geëischt. Geen bullen, decreeten, mandementen en in 't bijzonder geen dagvaardingen, verplaatsingen, suspensies of afzettingen van priesters, uitgevaardigd door den paus, den nuntius te Keulen, den internuntius te Brussel of eenige andere geestelijke overheid zouden mogen gebruikt of bekend gemaakt, tenzij zij veertien dagen te voren aan burgemeesters der stemhebbende steden, of aan Gecommitteerde Raden waren medegedeeld en deze overheidspersonen er hunne goedkeuring aan hadden gehecht. Geen nieuwe staties of kerken zouden opgericht en geen grooter aantal priesters in de bestaande staties geplaatst mogen worden. Tot vergrooting of vernieuwing der kerkhuizen was de toestemming van burgemeesters of Gecommitteerden noodig. Nog werd den officieren gelast, streng toe te zien op bedevaarten en „andere openbaare superstitien" en bevolen dat katholieke officieren,

secretarissen en gerechtsboden moesten worden geweerd [1]).

Waren de bezorgde gemoederen door dat plakkaat eenigszins gerust gesteld, tot de toelating van een vicaris kon men niet besluiten. Bijna een vol jaar verliep eer de zaak weder aan de orde kwam.

In Juni 1731 maakte de raadpensionaris van de omstandigheid, dat de internuntius te Brussel vervangen zou worden, gebruik om het onderwerp weder eens ter sprake te brengen in de vergadering der Staten van Holland. Hij wees er op dat, zou het plakkaat over de toelating van priesters goed worden uitgevoerd, dan een bepaald vereischte was, dat de zendingen niet werden gegeven door een Italiaanschen prelaat te Brussel. Deze ging vertrekken en zou weer door een anderen worden vervangen. Die nieuwe internuntius moest reeds bij voorbaat als schrikbeeld dienst doen. „Wie weet", vroeg van Slingeland, „of de nieuwe dignitaris niet nog minder handelbaar zal zijn dan zijn voorganger en het land overstroomen met priesters, die nog slaafscher aan den Heiligen Stoel onderworpen zijn?" Dientengevolge werd besloten dat de commissie aan wie het onderzoek over het toelaten van een vicaris was opgedragen tot haast zou worden aangespoord [2]).

Eindelijk den 18den December 1731 werd het rapport der commissie ingediend. Ter voorkoming van door buitenlanders gegeven zendingen werd voorgesteld aan de Roomsch-Katholieken een vicaris toe te staan. Aan eenige der voornaamste priesters zou worden aangezegd, dat zij binnen drie maanden een of meer personen aan Gecommitteerde Raden als vicaris zouden voordragen. Alsof dit voor hen een bijzonder onaangename lastpost was, werden zij bedreigd, dat zoo zij in gebreke bleven aan de opdracht gevolg te geven, al de priesters die hier in strijd met de plakkaten dienst deden, zouden worden gestraft. De te benoemen persoon zou geboren Hollander moeten zijn en in de provincie zijn verblijf vestigen. Voorloopig zou de acte van admissie slechts voor drie jaar worden verleend.

---

[1]) In *Gr. Placaatb.*, VI, 367—369.

[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 28 Juni 1731. Vergelijk de in het Rijksarchief berustende rapporten over het verhandelde in de Staten-vergadering van Mr. P. de Bie, Pensionaris van Gorinchem.

De nieuwe dignitaris zou moeten beloven zich te zullen houden aan de plakkaten en tevens dat hij zich niet zou bemoeien met de staties en kerken der Oud-Roomschen. Daarom moest van de laatsten een lijst worden overgelegd aan Gecommitteerde Raden, opdat deze konden toezien, dat bij vacaturen die staties werden bezet door zendelingen van den Oud-Roomschen kerkvorst. Intusschen zou deze in zijn acten van zending of in andere stukken, die aan de overheidspersonen moesten worden vertoond, geen gebruik mogen maken van den titel van aartsbisschop van Utrecht of van bisschop van eenig ander bisdom, dat hier voor de Hervorming had bestaan. Niemand zou in het vervolg in zaken, de functie van vicaris betreffende, zijn toevlucht mogen nemen tot den nuntius te Keulen, den internuntius te Brussel of een anderen buitenlander. Terwijl de commissie voorstelde in aansluiting aan de resolutie van 10 Mei 1704 opnieuw het dienst doen van priesters buiten hun parochie te verbieden, meende zij bij uitzondering dat hun moest worden vergund aan bedlegerige zieken van hun partij de Sacramenten toe te dienen, indien deze daarom verzochten [1]).

Een maand te voren was door Gecommitteerde Raden reeds een aanschrijving gezonden aan de baljuws van de kleine steden en van het platte land, om binnen veertien dagen een lijst in te zenden der Katholieke priesters en van hunne staties met opgave of zij tot eene geestelijke orde behoorden en zoo ja, tot welke, of zij Oud-Roomsch waren enz. Tevens gaven zij last, dat de priesters die de door het plakkaat van 21 September 1730 geëischte verklaring nog niet hadden afgelegd, dat vóór het einde der maand moesten doen [2]).

Het rapport der commissie kwam den 28sten Februari 1732 in de vergadering der Staten van Holland aan de orde. De *Resoluties* zijn zeer kort en geven eigenlijk alleen den uitslag van het debat. Gelukkig zijn in het Rijksarchief bewaard de notulen, die mr. P. de Bie, pensionaris van Gorinchem, tijdens de vergadering gehouden heeft en de rapporten door hem over

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 18 Dec. 1731.

[2]) *Resol. Gec. Raden*, 21 Nov. 1731 (Rijksarchief). De bij Gec. Raden ingekomen antwoorden zijn met de resolutie afgedrukt door pater A. v. Lommel S. J. in: *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarlem*, XIV., 43 v.v. Vergel. *Aldaar*, XVII, 187 v.v.

de zitting uitgebracht in de vroedschap zijner woonplaats. Wel zijn die aanteekeningen soms zeer kort en onduidelijk en ook de rapporten blijkbaar bestemd geweest om door mondelinge mededeelingen te worden aangevuld, maar zij geven althans een denkbeeld van hetgeen in de vergadering is voorgevallen. Wij leeren er uit dat er drie „deliberaties" zijn gehouden. Het bleek reeds dadelijk dat de meeste leden gunstig gestemd waren voor het voorstel der commissie, al zette Haarlem daarbij op den voorgrond, dat de hand moest worden gehouden aan de plakkaten, wat den afgevaardigden van Leiden de opmerking ontlokte, dat in hunne stad de plakkaten werden uitgevoerd, zooals het sluiten van de kerken der Jezuieten en der Karmelieten kon bewijzen. Schoonhoven deed den wel wat vreemden eisch hooren, dat de paus de Vereenigde Provincien eerst als vrije republiek zou erkennen.

De raadpensionaris van Slingeland deed verslag van een onderhoud met de afgevaardigden der Synode, die over de door een Italiaan verleende zendingen waren komen klagen. Van Slingeland had hun toen gevraagd of zij genoegen zouden nemen met een geboren Hollander als vicaris. Op het ontkennend antwoord had de raadpensionaris hun toegevoegd: „Wilt gij de lui dan wegjagen?" Neen dat behoefde niet, meenden de gedeputeerden, maar men kon zich vergenoegen met in stilte godsdienstoefening toe te laten. „Alles goed en wel", hernam de raadpensionaris, „maar kunnen de menschen hun godsdienst uitoefenen, als zij geen priesters mogen hebben, die, hetzij dan van een Hollandschen Vicaris of van den Italiaan hunne zending ontvangen?" Daarop waren de afgevaardigden het antwoord schuldig gebleven. Van Slingeland voerde in de Staten-vergadering aan het verslag van dit onderhoud nog een en ander toe, om het toestaan van een vicaris te bepleiten. Hij beriep zich op de verhoudingen met het buitenland. De Roomsch-Katholieken beklaagden zich, dat zij ter wille der Oud-Roomschen harder werden behandeld dan vroeger, en deze klachten drongen door tot de Katholieke mogendheden. Tevergeefs had onze gezant te Parijs, van Hoey, den kardinaal Fleury trachten te overtuigen, dat deze klachten ongegrond waren. En ook de brieven van van Hamel Bruininx, gezant te Weenen, toonden

dat dergelijke geruchten aldaar ingang vonden [1]). Intusschen bleven de afgevaardigden van Leiden en Rotterdam „difficil" en opperde Dordrecht de vrees, dat de predikanten zouden klagen. De raadpensionaris verzocht aan de leden die bezwaren hadden, om iets beters aan de hand te doen, en wees op een circulaire van de classis van Schieland, die door hem werd gebrandmerkt als van ver reikende strekking en oproerig. Daartegen diende maatregelen te worden genomen. Daar Leiden en Rotterdam bezwaren bleven hebben, kwam men niet tot een besluit. Alleen werd besloten bij oogluiking aan de priesters toe te staan buiten hun district de Sacramenten aan bedlegerige zieken van hunne partij toe te dienen [2]). Ook aangaande dit punt had de raadpensionaris op toegevendheid aangedrongen. Hij beriep zich op plaatsen als Zaandam en Hilversum, waar tal van Katholieken anders van die genademiddelen verstoken waren. Hij beval oogluiking aan als het eenige middel om onrust te voorkomen. Men moest de menschen niet baloorig maken, meende van Slingeland.

Inmiddels was in den lande een zware storm losgebroken en de preekstoelen daverden van de waarschuwingen der predikanten, dat men toch niet de hand zou leenen tot een zoo onheilig werk, als het toelaten van een vicaris. Daarbij sloegen de ijveraars zulk een toon aan, dat zelfs het Hof van Holland er zich mede bemoeide. Reeds in Juli 1731 was een vlugschrift verschenen, waarin de admissie van een vicaris werd bestreden. Nu, in 1732 werd het boekske herdrukt, o. a. vermeerderd met de requesten door de predikanten van Leiden en Rotterdam bij hunne vroedschappen ingediend [3]). Die beide steden

---

[1]) Reeds den 13[den] Dec. 1730 had de raadpensionaris in de Staten van Holland medegedeeld dat Spanje's koning zich beklaagd had over het plakkaat van dat jaar. Hij zag er een indirect verbod van den Katholieken godsdienst in, maar hoopte in elk geval dat er niets veranderd zou worden ten opzichte van zijn kapelaan. (*Resol. St. v. Holl.* 13 Dec. 1730.)

[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 28 Febr. 1732.

[3]) *Redenen, om welke, in de Provintie van Holland ... ofte in eenige andere der geünieerde Provintien, geen Pausgezinde of Jezuitsgezinde Vicaris behoorde te werden toegelaten. Midsgaders twee extracten uit de Resolutien van de ... Staten van Holland ... Ende De Remonstrantien van de ... Predikanten van Leyden en Rotterdam aen de ... Borgemeesteren en Vroetschappen der gemelde*

waren het sterkst tegen de toelating gekant en dat verklaart, dat juist in die plaatsen de predikanten zich om hulp tot de vroedschap wendden. Noch in het vlugschrift, noch in die requesten werden eigenlijk nieuwe argumenten te berde gebracht. Van hun standpunt zeker volkomen terecht, beweerden de Leidsche predikanten, dat de toeneming der Roomsch-Katholieken geen aanleiding kon zijn om hun nog meer vrijheid te geven, maar integendeel om hen door nauwlettender toezicht meer te beteugelen. Waren de plakkaten niet uitgevoerd, dan was dit geen reden om ze nu maar geheel te laten varen. Stond men een vicaris toe, dan — beweerden dezelfde heeren — bond men daardoor de handen van de ambtenaren. Immers zoolang men hier de priesters bij oogluiking toeliet, hadden de officieren het in hunne macht geestelijken, die aan de overheid niet aangenaam waren, of zich onbetamelijk gedroegen, in toom te houden; waren zij echter door een wettig erkenden vicaris aangesteld, dan ging dit moeielijker.

Zooals wij zagen, was het optreden van sommige predikanten van dien aard geweest, dat het Hof gemeend had tusschenbeide te moeten komen. Maar men had besloten, dat het beter was de zaak te laten rusten tot de Staten van Holland weder vergaderd zouden zijn en zoo bracht dan de raadpensionaris namens Gecommitteerde Raden het onderwerp den 30sten April ter sprake. Gecommitteerde Raden waren van oordeel, dat het tumult hieraan was toe te schrijven, dat de predikanten niet genoegzaam op de hoogte waren. Zij gaven daarom in overweging aan de overheid in de steden op te dragen, om de predikanten beter in te lichten en een zelfde opdracht te geven aan de commissarissen-politiek van de aanstaande Zuid- en Noord-Hollandsche Synoden. Deze commissarissen zouden

---

Steeden ... gedaen. Z. j. in-4°. Uit een tegenschrift blijkt dat de *Redenen* reeds in Juli 1731 afzonderlijk waren verschenen. Van R. K. zijde werd er o. a. tegen in het licht gegeven: « *Verantwoording voor de Roomsche Priesters, en Rooms-Katholyken deser Landen op de Lasteringen tegen hen verspreid* enz. Z. j. in-4°; waarop werd geantwoord in: *De Leydtsche en Rotterdamsche Leeraars verdedigt* enz. Z. j. in-4°. en: *Antwoort op de vraag, waarom de predikanten, de buytensporige schriften uytgekomen tegen hunne Remonstrantien, ... met stilzwygen voorby gaan.* Z. j. in-4°.

dan tevens den synodalen heeren aan het verstand moeten brengen, dat de hooge overheid alleen in staat was om te beoordeelen wat in dezen gedaan moest worden en dat deze niet minder dan de Synoden den aanwas van het Pausdom wenschte tegen te gaan. Gecommitteerde Raden wezen er, tot nadere instructie van die commissarissen, op, hoe uit geschriften der Katholieken bleek, dat sedert de Hervorming het bestuur over de Katholieken hier geweest was in handen van een Apostolischen Vicaris, die den titel voerde van bisschop van een bisdom in partibus infidelium.

De regeering had zich met het werk van dezen Vicaris of met de geschillen tusschen den paus en de kapittels niet bemoeid, totdat de laatste zoo hoog waren geloopen, dat de partij „welkers maximen strijdig zijn met de onbepaalde magt, die de Paus sig aanmaatigt, en welke daarom de meeste conniventie verdiend", dreigde geheel onderdrukt te zullen worden. Vandaar de plakkaten van 17 Augustus 1702 en 16 April 1709. Maar deze hadden slechts uitgewerkt, dat de paus het bestuur over de Nederlandsche Katholieken in handen van een Italiaan, n.l. den internuntius te Brussel, gegeven had. De andere partij had een aartsbisschop van Utrecht gekozen, met wien — als door den paus geëxcommuniceerd — het grootste gedeelte der Katholieken geen gemeenschap wilde hebben. Hield men nu vast aan het verbod van 26 April 1709, tegen het toelaten van priesters, die niet van een door Gecommitteerde Raden geadmitteerden Vicaris hunne zending hadden, dan stond dit gelijk met aan het meerendeel der Katholieken de uitoefening van hun godsdienst te ontzeggen. Wilde men dit laatste niet, dan stond men voor dit alternatief *of* den Roomsch-Katholieken een Vicaris toestaan, op de voorwaarden door de bewuste commissie voorgesteld, *of* zooals sedert eenige jaren was geschied bij oogluiking te gedoogen dat de zendingen werden verleend door den internuntius te Brussel, een buitenlander dus, die, buiten het bereik van resoluties en plakkaten, niets te vreezen had en aan zijne zendelingen kon opdragen wat het Hof te Rome of zijn eigen „Italiaansche" beginselen hem ingaven.

De vergadering der Staten vereenigde zich met dit advies

van Gecommitteerde Raden evenzeer als met twee andere door hen ingediende voorstellen, n.l. om, zoolang de beraadslagingen over het toelaten van een vicaris niet waren ten einde gebracht, streng de hand te houden aan het plakkaat van 21 September 1730 en toe te zien dat de officieren hun plicht deden. In de tweede plaats zou bij vacatures in Oud-Roomsche staties geen priester worden aangesteld, die niet wilde belooven dat hij aan niemand zijner parochianen de sacramenten zou weigeren, terzake van de geschillen tusschen de Roomsch-Katholieken en Oud-Roomschen, of wegens de niet-erkenning van de bul Unigenitus [1]). Ten slotte werd tot de leden der vergadering het verzoek gericht, om bij hunne lastgevers te bewerken, dat spoedig een besluit zou kunnen worden genomen ten opzichte van de nog aanhangige punten over den aanwas van het Pausdom [2]).

Heeft wellicht dat geven van nadere inlichtingen aan de predikanten hier of daar wat uitgewerkt, het was er verre van af, dat zij den loop der zaak nu verder kalm afwachtten. Bij de beraadslagingen in Juni 1732, toen ten lange leste een besluit over het toelaten van een vicaris genomen werd, werd weêr bitter geklaagd over het optreden van de predikanten en wat meer zegt, het bleek toen dat zij door het roeren van den grooten trom hun doel bereikt en vele regenten bang gemaakt hadden. Den uitslag der beraadslagingen vermelden de *Resoluties* der Staten van Holland van 26 Juni. Ditmaal waren

[1]) Aanleiding tot dit voorstel van Gec. Raden zal gegeven hebben een kort te voren door hen behandelde zaak. Te Westzaandam was gestorven de Oud-Roomsche pastoor, die er meer dan 30 jaar dienst had gedaan. Een Roomsch-Katholiek priester, Willebrink, had van Gec. Raden admissie verzocht. Men had het doen voorkomen, alsof hij door beide partijen gewenscht werd en beide bedienen zou. De Oud-Roomschen wilden echter, dat Willebrink zou vertrekken, waarop ook door den burgemeester, ter wille van de rust onder de ingezetenen, werd aangedrongen. Bij nader onderzoek bleek, dat Willebrink verklaard had nooit de sacramenten te zullen toedienen, ook niet in articulo mortis aan Oud-Roomschen, tenzij zij van gevoelen veranderden. Gec. Raden ontboden toen nogmaals den priester, en deelden hem mede, dat, zoo hij bij die verklaring volhardde, hem verboden zou worden te Westzaandam werkzaam te zijn. Daar hij de verklaring niet wilde terugnemen, werd hem gelast Westzaandam te verlaten. (*Resol. Gec. Raden*, 1 en 2 Febr. 1732. Rijksarchief.)

[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 30 April 1732.

er nog bijzondere redenen, waarom die resolutie zoo weinig over de eigenlijke debatten mededeelt. Aan het slot van het door mr. P. de Bie den 1sten Juli in de vroedschap van Gorinchem uitgebracht rapport leest men: „Secreteren vande advisen aanbevolen, omdat de eliminatie dangereus, al de leden opden eedt aangenomen, en belooft de principalen te recommanderen". Aan dat rapport [1]) is nog het volgende ontleend. De beraadslagingen hebben niet minder dan drie dagen geduurd, namelijk van 25—27 Juni. Reeds den eersten dag stelde Dordrecht voor om bij resolutie te verklaren dat men van de zaak afzag. Het rapport van 18 December 1731 was goed geweest, maar had helaas een slechte uitwerking gehad. Er was groote opschudding door verwekt, die nog voortduurde en de predikanten in den Haag en elders taal deed uitslaan, die de regeering zeer hoonde. Nu was ook de Synode op handen en daarom moest er iets gedaan worden. Het beste was — meende daarom Dordrecht — dat men zou besluiten dat de toelating van een vicaris geen voortgang zou hebben; bleven de predikanten dan nog pruttelen, dan moest men hen dadelijk en gestreng straffen. Op het straffen van de oproerige predikanten werd door verschillende leden aangedrongen. Vooral de afgevaardigden van Schoonhoven lieten zich kras uit. Zij wilden niet meegaan met een voorstel dat een te groote overwinning zou zijn voor de predikanten, die nog den vorigen Zondag de hooge overheid gehoond en geweigerd hadden voor haar te bidden. Vooral in den Haag was het bar toegegaan en de Engelsche nieuwsbladen waren er vol van. Oordeelde men het toelaten van een vicaris nuttig, dan moest men niet van de zaak afzien. De predikanten moesten liever op hun catechisatiën en de scholen passen en zeer bepaald berispt worden over hun „bazuinen". Schoonhoven herinnerde er aan hoe men in de vorige eeuw in een groote stad twee predikanten had verbannen, omdat zij te boud tegen de Arminianen waren opgetreden. Nog andere voorstellen werden dien dag gedaan, b.v. door de ridderschap om een besluit te nemen ten opzichte van al de punten uit het rapport van 1 Juli 1728, die nog onafgedaan waren [2]).

[1]) In het Rijksarchief.
[2]) Vergel. blz. 140 en het volgende hoofdstuk.

Toen het den volgenden dag bleek dat er over de verschillende te nemen maatregelen ten opzichte van den „aanwas van het Pausdom" onder de leden zeer afwijkende gevoelens heerschten, stelde de raadpensionaris voor, om de toelating van een vicaris afzonderlijk te behandelen. De ridderschap gaf nu te kennen, dat van de toelating in de Synode en in sommige steden nadeelige gevolgen te vreezen waren; men moest zich duidelijk uitspreken en verklaren dat men er van afzag en een commissie benoemen, die zou overwegen, door welke andere middelen de Jezuieten en verdere geordenden het best konden worden geweerd.

Het is wel een bewijs, dat de in het land verwekte opschudding vele regenten beangst heeft gemaakt, want terwijl de Bie over de vergadering van 28 Februari opteekende dat de meeste leden dadelijk voor het voorstel tot toelating van een vicaris waren, zien wij thans Dordrecht, Leiden, Rotterdam, Alkmaar, Enkhuizen, Monnikendam, Medemblik en Purmerend zich aan de zijde van de ridderschap scharen. Leiden verklaarde daarbij steeds tegen het toelaten van een vicaris geweest te zijn en er steeds tegen te zullen blijven. Purmerend wilde dat alle leden voortaan zich tegen de toelating zouden verklaren. Tegen het voorstel van de ridderschap stemden Haarlem, Delft, Gouda, Gorinchem, Schoonhoven en Edam. Het was dus wel te voorzien, dat men niet tot overeenstemming zou komen en daarom gaf de raadpensionaris in overweging om bij meerderheid van stemmen een besluit te nemen, waartegen Amsterdam en Gorinchem zich verzetten.

Zoo werd dan den derden dag de beraadslaging voortgezet over het voorstel der ridderschap, thans aldus geformuleerd, dat men den voorslag tot toelating van een vicaris zou verklaren voor *impracticabel* en een commissie benoemen om na te gaan, door welke *andere* middelen Jezuieten en geordenden geweerd konden worden. De beraadslagingen hadden reeds vrij duidelijk doen zien, dat de kansen voor de toelating slecht stonden. Voor de voorstanders was het vooral zaak, om de verwerping van het oorspronkelijk voorstel in de minst scherpe bewoordingen te doen plaats hebben. Toen het derhalve dien derden dag dadelijk bleek, dat de groote meerderheid voor het oogenblik meeging met het voorstel om de toelating van de hand te wijzen, stelde

Amsterdam voor om niet te spreken van *andere* middelen en tevens dat aan de commissarissen-politiek gelast zou worden te zorgen, dat dit onderwerp niet in de synoden werd behandeld. Wat met de weglating van dat woord: *andere* bedoeld werd, leeren wij het best kennen uit hetgeen door Gorinchem werd in het midden gebracht. Het is verklaarbaar, dat mr. de Bie juist over het aandeel door deze stad aan de beraadslagingen genomen, vrij uitvoerig is en wij zijn er door in staat gesteld, kennis te nemen van de ergernis, die sommigen bezielde, wijl de vlag werd gestreken voor het drijven der predikanten. Gorinchem dan verzette zich ook tegen het woord *impracticabel* en wilde dit geschrapt en een zachtere uitdrukking er voor in de plaats gesteld zien. Maar vooral had zij bezwaar tegen het spreken van *andere* middelen om de Jezuieten te weren. Immers daardoor werd de toelating van een vicaris voor goed geweigerd en de pas afgesneden voor het hervatten der beraadslagingen, ook wanneer zij, die thans er tegen waren, van gevoelen veranderden. De zaak was van te veel gewicht, om er licht over heen te loopen, vooral waar het gold te verklaren dat men van de toelating afzag. Bovenal mocht men niet een besluit nemen met een kleine meerderheid, zooals men den vorigen dag had willen doen. „Dit zou hard zijn" — aldus ongeveer ging de Gorinchemsche afgevaardigde voort — „voor hen die met kordaatheid de eer en den luister van den staat willen handhaven, en niet dulden dat de teugels aan de regeering uit de hand worden gerukt door stoute en woelgeestige predikanten. Deze kunnen er de proef wel eens van willen nemen of wij bij den eersten aanval toegeven. Doen wij dit, dan erkennen wij daardoor dat *zij alleen* in staat zijn om te beoordeelen wat gedaan moet worden en niet *wij*, zooals wij echter nog den 30sten April ons lieten hooren. Geeft men toe aan die heethoofden, in plaats van hen bij hun plicht te houden en hen te straffen, zooals zij naar het oordeel der meeste leden verdienen; beloont men integendeel hun misdrijf door het te wettigen; bekennen wij als het ware zelf ongelijk, waartoe zal dit de predikanten niet aanmoedigen? Waar blijft dan het ontzag voor de hooge regeering en voor de magistraten? Met welke beraadslagingen zullen zij zich niet gaan bemoeien, of

wat zullen zij al niet tot het kerkelijk terrein rekenen te behooren? En als het daar dan nog maar bij bleef. Maar wie weet tot welke politieke beraadslagingen hunne stoutheid zal overslaan? Welke dangereuse sprongen zullen zij eerlang niet durven wagen? Daarom wordt thans fermiteit vereischt. Men moet die verkeerde beginselen tegengaan, zooals bij ons [te Gorinchem] met goeden uitslag is gebeurd. Waarom moeten wij ons thans door lafheid laten bekruipen, van waar nu op eens die terreur panique? In de zorgelijkste tijden was men hartiger, en toch is thans de regeering vaster en zit zij veiliger dan ooit. Daarom moeten wij thans niet schromen, moedig het verzet in de geboorte te smoren".

Dit was zeker flink gesproken, maar Gorinchem kon de overige leden niet overtuigen, dat er door de resolutie van 30 April reeds meer dan genoeg tot geruststelling der predikanten was gedaan. Wel bedankten Schoonhoven en den Briel de afgevaardigden van Gorinchem voor hun krachtig optreden, maar daardoor werd niet voorkomen, dat de toelating van een vicaris geweigerd werd. Het eenige wat bereikt werd, was dat het woordje *andere* geschrapt werd en zoo werd men het dan, na nog eenig over- en weêrpraten eindelijk eens „dat nademaal de discrepante sentimenten van de Leeden die voorvoorslag [het toelaten van een Apostolischen Vicaris] impracticabel maaken, als waar op, nog voor nog tegen kan geconcludeert worden met de vereischte harmonie, naader sal worden overlegt door de Heeren van de Ridderschap en verdere haar Edele Groot Mog. Gecommitteerden tot de kerkelijke saaken, door welke middelen het heilsaam oogmerk van de voorschreeve voorslag [n.l. het tegengaan van buitenlandsche zendingen en meer bepaald van Jezuieten en andere geordenden] sal konnen worden bereikt, en dat de Vergadering vervolgens daar op sal worden gedient van der selver consideratiën en advis" [1]).

---

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 26 Juni 1732. — *W. Broes, De kerk en de staat*, IV, 371 vermeldt, dat de schrijver in de portefeuille van een door hem niet genoemden staatsman een aantal stukken vond, op de Katholieken betrekking hebbende. Daartoe behoort ook een copie der resolutie, hier achter als Bijlage E. afgedrukt (vergel. blz. 114). Op de achterzijde stond 26 *Junij* 1732; het behoeft, geloof ik, geen nader

Feitelijk was men dus gezwicht voor den aandrang der predikanten. Het vroeger aangehaalde *Schema chronologicum* geeft van het mislukken der onderhandelingen ook voor een deel de schuld aan de regulieren en de Oud-Roomschen [1]. Hadden de geestverwanten van Amsterdam en Gorinchem een achterdeurtje willen open houden om later het onderwerp nogmaals op het tapijt te kunnen brengen, toch was ditmaal de verwerping van het voorstel, om een vicaris toe te laten, definitief. In de vergadering der Staten van Holland is de zaak niet meer ter sprake gekomen. Wel schijnen er in 1740 nogmaals van Roomsch-Katholieke zijde pogingen te zijn aangewend, om in eenigszins anderen vorm, een vicaris te krijgen, maar het voorstel is in de Staten-vergadering niet eens in behandeling gekomen. Ook bij deze gelegenheid geeft het *Schema* voor een deel de schuld aan de regulieren, die, zooals te Amsterdam, de regenten trachtten te overtuigen, dat een vicaris niet noodig was en dat de toelating van een dergelijken dignitaris tot nieuwe onlusten aanleiding zou geven [2].

---

bewijs, dat die datum niet juist kan zijn en dat Broes en in navolging van hem B. Glasius in zijn *Gesch. der christ. kerk en godsdienst in Nederland*, II, 91, ten onrechte daaruit besluiten, dat het niet geheel zeker is, dat de toelating van een Apost. Vicaris in 1732 is geweigerd.

[1] «Sed cum secretum non conservaretur, tria statim adversariorum genera experti sumus. Primi fuerunt missionarii Regulares ob eum, quam supra diximus causam, secundi Jansenistae, tertii, iique supra omnes formidandi ministri haeretici seu praedicantes....» (*Arch. v. d. gesch. v. h. aartsb. Utr.*, XV, 311.)

[2] *Id.*, XV, 314.

HOOFDSTUK V.

Maatregelen tegen den „aanwas van 't Pausdom".

De onderhandelingen en beraadslagingen in het vorige hoofdstuk geschetst, hebben doen zien dat onder de regenten zeer velen werden gevonden, die den Katholieken niet ongunstig gezind waren en zich ook zouden hebben neergelegd bij het toelaten van een Apostolischen Vicaris, ware het niet dat het optreden der predikanten velen met vrees voor onlusten had bezield. Dat de meerderheid der Hollandsche bewindslieden niet gestemd was voor een bijzonder streng optreden tegen de Katholieken, kan ook blijken uit den slakkengang van de beraadslagingen over de maatregelen tot het tegengaan van den „aanwas van 't Pausdom". Zij, die met leede oogen de grootere vrijheid, welke de Katholieken zich langzamerhand waren gaan veroorloven, gadesloegen, drongen er herhaaldelijk op aan, dat de regeering hieraan een einde zou maken. De Staten van Holland ontvingen meermalen verzoekschriften in dien geest. Ze geheel ter zijde leggen ging niet, want de vrijheid die de Katholieken zich veroorloofden, was in strijd met de plakkaten en zoolang deze verordeningen niet buiten werking waren gesteld, kon men moeielijk doen alsof zij niet bestonden. Althans officieel, want feitelijk werd aan de plakkaten zeer slecht de hand gehouden. De Staten van Holland hadden echter een zeer beproefd middel om zich van die klachten af te maken; er werd dan een commissie benoemd, die maatregelen moest beramen. Zulk een commissie nu had nooit haast, en nieuwe verzoekschriften, soms in kracht winnende door voorvallen,

die de aandacht op het doen en laten der Katholieken vestigden, waren noodig om haar tot meer spoed aan te sporen.

In de eerste plaats waren het weder de Synoden, die niet nalieten hunne grieven aan de Staten kenbaar te maken. Wat men onder den „aanwas van 't Pausdom" verstond, blijkt wel het best uit een remonstrantie van de Noord- en Zuid-Hollandsche Synoden, die den 6den Juni 1726 in de vergadering der Staten van Holland in behandeling kwam. In dat stuk werd er op gewezen, dat al wat door vroegere plakkaten verboden was, toch zoo goed als ongehinderd plaats had. Als voorbeelden werden genoemd de nieuwe kerken, die onlangs gebouwd waren te Dordrecht, 's Gravenhage, Breda, Vlaardingen, Zevenbergen, Haastrecht, Oudewater, Maasland, Moordrecht, Zouteveen, Waspik, Woubrugge, Stompwijk, Alfen, Noordwijkerhout en Wijk aan Zee. De Synoden beriepen zich op een lijst door Katholieken zelf gegeven, waaruit bleek dat er in 1722 in de zeven provincien, behalve de kapelaans, 396 priesters werkzaam waren, waarvan het grootste gedeelte in Holland verblijf hield. Die geestelijken hielden publiek kerk, zoodat men op straat de orgels hunner kerken kon hooren. Daarbij waren er een aantal Katholieke scholen en de klopjes hielden openlijk kostscholen en ontzagen zich niet met hunne scholieren, twee aan twee loopende, naar de kerk te gaan. De Synoden beweerden, dat zij geen vervolging der Katholieken wilden, maar wel, dat er paal en perk werd gesteld aan hun te openlijk optreden. Daartoe moesten de plakkaten herzien en maatregelen genomen worden tegen:

De vermeerdering en vergrooting der Katholieke kerken;

het toelaten van burgers tot de godsdienstoefeningen in de huizen der Katholieke gezanten;

het publiek uitoefenen van den Katholieken godsdienst en het openlijk ter kerk gaan;

de Katholieke scholen;

de Katholieke ambtenaren;

het hertrouwen der Katholieken door hunne geestelijken;

de vermakingen aan kloosters en gestichten;

de bedevaarten en openbare „superstitien";

het drukken en verkoopen van Katholieke boeken;

het inkomen van geordende priesters en met name van Jezuieten;

de „zoo gevaerlijke Pausselijke Hierarchie hier te Lande";

het zenden van kinderen naar Katholieke scholen te Leuven, Keulen, Rome enz.;

de nalatigheid der officieren;

het doopen van Gereformeerde kinderen door Katholieke priesters;

het lastigvallen van hen, die neiging toonen tot de Hervormde kerk over te gaan;

de huwelijken van Katholieken met Hervormden;

het „schandelijk misbruik van het Jus Patronatus, Jus Approbandi en Reprobandi door Paepse Heeren, Vrouwen en Voogden";

het plaatsen van kruisen en letters aan de huizen en het bedrijven van „superstitien" bij de graven [1]).

Voorzeker een respectabele wenschlijst en het laat zich begrijpen dat de commissie, die al deze punten moest onderzoeken [2]), niet zoo dadelijk met haren arbeid gereed was. Volle twee jaar verliepen voor het rapport werd uitgebracht. Maar toen hadden de kerkelijke heeren ook alle reden om tevreden te zijn, want er werd een plakkaat voorgesteld, dat — altijd als het, na aangenomen te zijn, ook werd uitgevoerd — aan de meeste hunner bezwaren te gemoet kwam [3]). Intusschen dergelijke concept-plakkaten hadden gewoonlijk een langen weg af te leggen, vóór zij tot wet werden verheven en kwamen dan meestal zeer gewijzigd uit den vuurproef der beraadslagingen te voorschijn. Zoo ook ditmaal; weer verliepen een paar jaar, tot de beweging, door het „Officie" van Gregorius VII in het leven geroepen, den stoot gaf tot het in het vorige hoofdstuk besproken plakkaat van 21 September 1730 [4]).

Het concept-plakkaat van 1728 was dus zeer besnoeid; de

---

[1]) De remonstrantie, gedrukt, 16 blz. in-fol., berust in het archief van Hoornbeek. (Rijksarchief.)

[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 6 Juni 1726.

[3]) *Resol. St. v. Holl.*, 1 Juli 1728.

[4]) Vergel. de *Resol. St. v. Holl.*, 19 Juli 1730.

daarin voorgestelde maatregelen over de scholen, het recht van patronaatschap, de gemengde huwelijken, en het hernieuwen van het plakkaat van 4 Mei 1655, aangaande het testeeren, bleven voorloopig nog onbeslist. Behalve de reeds zoo dikwijls in algemeene termen herhaalde bepalingen tegen de bedevaarten en de superstitien en dat de Katholieke ambtenaren moesten worden geweerd, behelsde het plakkaat uitsluitend voorschriften over het toelaten van geestelijken, het verbod tot oprichting van nieuwe staties en de formaliteiten aan het verbouwen der kerkhuizen verbonden. Het is hier de plaats een oogenblik stil te staan bij de vraag, welke gevolgen dit plakkaat voor de Katholieken heeft gehad.

In het vervolg hing dus voor de kleinere steden en het platte land van Gecommitteerde Raden de beslissing af, of een priester zou worden toegelaten. De in functie zijnde geestelijken, die de verklaring in het plakkaat voorgeschreven onderteekenden, werden met rust gelaten, met uitzondering van den Jezuiet Dolijns te Vianen; ofschoon hij had aangeboden de verklaring te onderteekenen, gelastten Gecommitteerde Raden den 17den November 1730 aan den drost om hem te doen vertrekken [1]). In het vervolg hielden Gecommitteerde Raden zich streng aan dit plakkaat; tot diep in de achttiende eeuw werd aan geestelijken, die tot de geordenden behoorden of geen Nederlanders waren, de admissie geweigerd [2]). Voor de kanunniken uit de abdij van Berne hadden de Staten zelve een uitzondering gemaakt, door te verklaren dat zij als wereldlijke priesters zouden worden beschouwd [3]); toch weigerden Gecommitteerde Raden tien jaar later L. Wijters, kanunnik uit de abdij van Tongerloo als pastoor te Onzenoort toe te laten, zoolang niet door de Staten was uitgemaakt dat ook deze geestelijken als wereldlijke

---

[1]) *Resol. Gec. Raden*, 17 Nov. 1732. (Rijksarchief.)

[2]) *Resol. Gec. Raden*, (Rijksarchief) 12 Aug. 1740, wordt de toelating geweigerd aan den Karmeliet Anth. Audigié als pastoor te Zevenbergen, waar hij sedert 1724 kapelaan was; 6 Juli 1757, weigering admissie aan Remigius de la Croix, in Frankrijk geboren, als pastoor te Zoetermeer; 4 April 1759 weigering van admissie aan een Augustijn als kapelaan te Zwammerdam; 14 Juli 1766, weigering admissie H. Vermeer als pastoor te Naarden, als zijnde geen Nederlander.

[3]) *Resol. St. v. Holl.*, 19 Maart 1733.

priesters moesten worden behandeld [1]). Voor vreemdelingen was er, althans in later jaren, een middel om toch te worden toegelaten, n.l. door zich te laten naturaliseeren. Dit blijkt uit een besluit van Gecommitteerde Raden van 11 November 1778. Voor de Oud-Roomschen te Krommenie en Wormermeer was tot pastoor benoemd J. Casaux; hem was echter als geboren Franschman de toelating geweigerd. De Oud-Roomschen hadden zich daarop tot de Staten gewend om dispensatie van het plakkaat van 1730. Zij grondden hun verzoek op de omstandigheid dat Casaux reeds 25 jaar in de Republiek gewoond had en reeds pastoor te Amersfoort was geweest. Wegens de schaarste van Oud-Roomsche priesters konden zij geen anderen geestelijke van hunne partij krijgen, zoodat zij moesten vreezen dat hunne statie in de handen der Roomsch-Katholieken zou overgaan. Om advies gevraagd oordeelden Gecommitteerde Raden gunstig over dit verzoek om dispensatie, daar zij in dergelijke gevallen herhaaldelijk admissie hadden verleend, indien de priester zich liet naturaliseeren. Casaux kon dit niet wegens de kosten. De Staten legden zich hierbij neer en de man kreeg admissie [2]).

Aan het buit maken van staties van de eene partij op de andere, schijnt door het plakkaat van 1730 voor goed een einde te zijn gekomen; in de Resoluties van Gecommitteerde Raden treft men er althans geen spoor meer van aan, tenzij dan het gebeurde met de statie de Nes en Zwaluwebuurt onder Amstelveen. Dit geval is een curieus staaltje van de verbittering, die tusschen de beide partijen bleef heerschen en geeft tevens het zeldzame voorbeeld van een Roomsch-Katholiek pastoor uit de tweede helft der achttiende eeuw, die tot de Oud-Roomschen overging. Want de hier bedoelde pastoor A. Hanssen beweerde wel, dat hij het bewuste formulier nooit onderteekend had, omdat de Vicaris van Bijlevelt hem er niet om had gevraagd, maar het feit dat hij in 1728 van den nuntius te Brussel zijn zending gekregen had, maakt het waarschijnlijk dat hij destijds Roomsch-Katholiek was. Hij schijnt een irenisch man te zijn geweest, die de scheuring afkeurde en in de Oud-Roomschen

---

[1]) *Resol. Gec. Raden* 12 Oct. 1744. (Rijksarchief.)
[2]) *Resol. Gecom. Raden*, 11 en 13 Nov. 1778. (Rijksarchief.)

geen afvalligen zag. Meer en meer helde hij naderhand tot hunne zienswijze over. Later verklaarde hij voor zijne gemeente, waar hij meer dan dertig jaren gearbeid had, zijne zienswijze nooit verheeld te hebben; van oneenigheden was er geen sprake, tot hij een zekeren Fokking tot kapelaan had gekregen, die de gemeente voor hem waarschuwde, daar hij van het geloof zou zijn afgevallen.

Wat gebeurde nu in 1761? Op den 28sten Augustus kwamen vier Oud-Roomsche heeren den pastoor Hanssen met een jacht afhalen en vertrokken met hem naar Amsterdam, waar Hanssen bij den Oud-Roomschen pastoor Ahuijs zijn intrek nam. Hij stelde zich daar onder behandeling van den chirurgijn Beekman, die hem lijdende verklaarde aan een „buyte gewoonen Extra swaare darm en net breuk". Hij stelde zijne gemeente in kennis van zijn verblijf te Amsterdam. Kerkmeesters meenden dat de pastoor de statie verlaten had en vroegen aan Gecommitteerde Raden den 23sten October admissie voor C. P. de Graaff, welk verzoekschrift om advies in handen werd gesteld van den baljuw van Amstelland. Daarop begonnen eerst de moeielijkheden. De pastoor verklaarde niet van zins te zijn geweest de pastorie voor goed te verlaten, terwijl kerkmeesters beweerden, dat hij hun dit verzekerd had. Er werd nu eene commissie benoemd, die heel wat documenten te doorlezen kreeg. In een nader verzoekschrift betoogden kerkmeesters zeer ter snede, dat de pastoor zelf verklaard had Oud-Roomsch te zijn. Welnu dan was immers de statie van zelf vacant, want de Staten hadden herhaaldelijk beslist, dat de Roomsch-Katholieken en Oud-Roomschen zich niet met elkanders staties hadden te bemoeien en een Roomsch-Katholieke statie door een Roomsch-Katholieken priester bediend moest worden. Later kwamen zij hierop nog eens uitvoeriger terug en schreven o. a.: „Men voege eyndelyk met permissie van haer Ed. Mog. hier nog by, hoe dat te Schiedam stemmende Stadt in Staet, in den Jaere 1747 een diergelyk geval als het tegenwoordige is gebeurt. Het geval is dit: A. Bogaerts, Jansenist, Priester aldaer, verlaet die Leer en gaet over tot het Rooms Catholicq geloof, hy word ontbooden voorde Magistraet, word over die verandering onderhouden en om kort te zijn, na verscheyde

onaengenaeme ontmoetingen van sommigen der gemeynte te hebben uytgestaen, heeft hy zyne Pastorie moeten verlaten en is een ander Jansenist in zyn plaets gesteldt".

Inmiddels was pastoor Hanssen, vergezeld van twee Oud-Roomsche geestelijken, den 13den Februari 1762 weder naar zijn pastorie gegaan, waar hem echter door den kapelaan de toegang geweigerd werd. Eindelijk den 30sten Maart gaven Gecommitteerde Raden bevel dat de pastoor weder in het bezit der pastorie zou worden gesteld; desnoods moest de baljuw hem met den sterken arm hulp verleenen. Veel verder was de pastoor echter niet. Daags na zijn komst was de kapelaan vertrokken, maar de gemeente was zoo tegen hem verbitterd, dat niemand meer bij hem in de kerk kwam. Allerlei onaangenaamheden werden hem bereid en vele voordeelen, aan zijn bediening verbonden, gingen voor hem verloren. Hij kon het er dan ook niet uithouden, verliet de statie en verklaarde haar vacant, waarop den 21sten Maart 1763, A. Meijling als pastoor werd geadmitteerd [1]).

Van andere gevallen, waarin het bezetten eener pastoorsplaats wegens de geschillen onder de Katholieken tot moeielijkheden aanleiding gaf vernemen wij na het plakkaat van 1730 eigenlijk niet en zelfs vindt men verder zoowel in de *Resoluties* van de Staten van Holland, als in die van Gecommitteerde Raden zoo goed als geen sporen dat de regeering zich in die oneenigheden heeft behoeven te mengen [2]). Wel verzetten zich

[1]) *Resol. Gecom. Raden* 30 Maart, 25 Mei 1762 en 21 Maart 1763. Vergelijk: *Documenten tot de Resol. v. Gec. Raden*. (Rijksarchief.)

[2]) Een vrij onbeteekend voorval uit het jaar 1741 wijst nog op die oneenigheden. Zekere Mr. Albert van de Velde had in 1725 op het koor der Kath. kerk te Noordwijkerhout voor zich en andere bejaarde familieleden, vier stoelen met kussens laten plaatsen om op hun ouden dag de godsdienstoefening buiten het gedrang te kunnen bijwonen. Die stoelen bleven daar tot 1741; toen nu mr. G. van de Velde, die nog in 1728 op zijn kosten een preekstoel van notenboomenhout in de kerkschuur had laten plaatsen, op den 15den Jan. 1741 bij de godsdienstoefening tegenwoordig was «en ingevolge van het gebruik onder de Roomschgezinde Jansenisten, als meede van de bij hem altoos in agt genoomen en nooit verhinderde gewoonte, op zekere woorden bij den Priester uitgesprooken, in het Latyn antwoordende», werd hem dit door den priester ten strengste verboden, met bedreiging dat hij bij herhaling van dit feit, uit de kerk zou worden gezet. Ook de stoelen werden hem thuis gezonden. De priester, van der Kun, was er reeds in 1725; is deze dus wellicht van Oud-Roomsch Roomsch-Katholiek geworden? Gec. Raden gaven den 28sten Febr. 1741 bevel, dat de stoelen weêr op het koor moesten worden gezet. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 283—284.)

Gecommitteerde Raden in 1735 toen zij vernamen, dat de door den paus over den nieuw gewijden aartsbisschop van Utrecht, van der Croon, en over zijne aanhangers uitgesproken ban, in de kapellen der Katholieke gezanten zou worden afgekondigd. Zij deden dit echter, omdat het plakkaat van 1730 voorschreef, dat voor de afkondiging van dergelijke pauselijke documenten de goedkeuring van Gecommitteerde Raden of van de burgemeesters der stemhebbende steden werd vereischt. Vandaar dat zij hun secretaris Buijs naar die gezanten afvaardigden, opdat de afkondiging niet zou plaats hebben. De uitgever der „Hollandse Historise Courant", R. Boitet, die in het nummer van 3 Mei een groot gedeelte van het geincrimineerde stuk had afgedrukt, werd hierover ter verantwoording geroepen; de man verontschuldigde zich door te zeggen, dat hij het stuk vertaald had overgenomen uit de „franse courant van Keulen" zonder te weten dat hij daardoor zondigde tegen het plakkaat van 1730 [1]).

Wanneer nu door Gecommitteerde Raden de hand werd gehouden aan dit plakkaat, van waar dan het groot aantal geordenden, dat steeds in Holland werkzaam was? Hierbij dient in het oog gehouden te worden, dat in de stemhebbende steden alles van de burgemeesters afhing en dat het dus mogelijk is dat men hier niet nauw heeft toegezien. In Amsterdam bijvoorbeeld werden op groote feestdagen gewoonlijk door vreemde priesters kerkdiensten verricht, zonder dat hiertegen door den magistraat bezwaar werd gemaakt. Zelfs werd herhaaldelijk officieel verlof gegeven, dat in de kerk „het Boompje" bij gelegenheid van het Portiuncula-feest vreemde priesters hulp verleenden [2]); hierbij zal men wel aan Franciskanen moeten denken. In Woerden werd in 1764 de vergunning daartoe door den baljuw aan twee Franciskanen geweigerd, ofschoon vorige baljuws geen bezwaar hadden gemaakt. Gecommitteerde Raden billijkten die weigering als overeenkomstig het plakkaat van 1730 [3]).

Een andere verklaring van het hier te lande aanwezig zijn

---

[1]) *Resol. Gec. Raden* van 7, 9 en 10 Mei 1735 (Rijksarchief).

[2]) *Bijdr. v. d. gesch. v. h. bisd. Haarl.,* XV, 23 en 24.

[3]) *Resol. Gec. Raden* 28 Juni 1764.

van vele geordenden is gelegen in het feit, dat er dikwijls bij de aanvraag om toelating voor een geestelijke geknoeid schijnt te zijn, n.l. door te verzwijgen dat de persoon in kwestie een geordende was. Wij moeten dit opmaken uit hetgeen voorviel in de zitting van Gecommitteerde Raden van 21 Februari 1758. Toen werd door Bentinck van Rhoon medegedeeld „dat de Adherenten van den stoel van Roomen met onderneemingen en machinatien sonder ophouden werksaem syn om de salutaire Placaeten en Resolutien bij H. E. G. M. op het stuk der Roomse Geestelijkheijd gearresteert, te eludeeren en kragteloos te maken." Er werd eene commissie benoemd om maatregelen te beramen tegen die „quaede Practijcquen ofte inkruypselen" [1]). Zien wij nu, dat een jaar later, toen aan een Augustijner admissie werd geweigerd, het besluit viel, dat in het vervolg de procureurs, die de admissie voor geestelijken aanvroegen, gehouden zouden zijn in de requesten te doen opnemen „dat de Suppliant of Supplianten waer voor de admissie werd gevraegt sijn niet alleen geboore onderdaenen van den Staet der Vereenigde Nederlanden, maer Rooms waereld Priesters en dus geen geordende Priesters, nog Monnikken en in het bysonder geen Jesuiten het zij geprofesseerden ofte van mindere ordres" [2]), dan ligt de conclusie voor de hand, dat men tot de ontdekking was gekomen dat herhaaldelijk aan geordenden admissie was verleend, zonder dat Gecommitteerde Raden wisten dat de toegelatenen tot die categorie behoorden.

Strenger tegen de geordenden was het Geldersche plakkaat van hetzelfde jaar. Ook in deze provincie was het de leer aangaande de absolute macht van den paus, zooals men die uit het Officie van Gregorius VII afleidde, die tot de verordening aanleiding gaf. Als verspreiders dier leer had men vooral de geordenden op het oog; daarom verbood het Geldersche plakkaat van 19 October 1731 hun eens en voor goed in de provincie te vertoeven op poene van lijfstraf. Zij, die er reeds waren, moesten binnen zes weken vertrekken, ofschoon een uitzondering werd gemaakt voor hen, die boven de 60 jaar

[1]) *Resol. Gec. Raden* 21 Febr. 1758 (Rijksarchief).
[2]) *Id.* 4 April 1759.

oud waren, mits zij niet tot de Jezuieten behoorden. Geordende priesters, die voor particuliere zaken in de provincie moesten zijn, kregen order om van hun verblijf bij den magistraat aangifte te doen. Zij mochten echter niet langer blijven dan veertien dagen en moesten zich in dien tijd onthouden van mis lezen, biecht hooren enz. Slechts inwoners der Republiek zouden als priesters worden geduld; zij moesten schriftelijk van den magistraat permissie ontvangen, na eerst een eed te hebben afgelegd, vrij wel overeenkomende met de verklaring door het Hollandsche plakkaat voorgeschreven; ook ten opzichte van het afkondigen van pauselijke bullen en decreten behelsde het Geldersche plakkaat een gelijkluidende bepaling als het Hollandsche. Daarenboven werden in het eerste Katholieke geestelijken en ingezetenen gewaarschuwd om geen ergernis te geven. Daarom werd aan eerstgenoemde verboden in hun misgewaad in het publiek te verschijnen of processies te organiseeren; de ingezetenen mochten zich bij de laatste niet aansluiten. Op Zon- en feestdagen was het den Katholieken verboden op hetzelfde uur als de Hervormden kerk te houden [1]).

Dat het den Gelderschen regenten met dat plakkaat ernst was, bewezen enkele beslissingen uit de eerstvolgende jaren; een verzoek van den abt en de conventualen van de abdij van Postel om niet als geordenden te worden beschouwd werd afgeslagen [2]); evenzeer een verzoek van de Katholieken te Loenen, dat hun geestelijke, H. Michels, een wereldlijk priester, maar die te Zevenaar geboren was, zou mogen blijven [3]). Hieruit blijkt dat reeds in dienst zijnde wereldlijke priesters, die geen geboren Nederlanders waren, niet geacht werden tot blijven gerechtigd te zijn. Op dit punt kwam men spoedig tot andere gedachten. De pastoor van Herreveld was geen Nederlander, ofschoon zijn moeder een Geldersche was. Hij was reeds elf jaar in zijn statie en had nu van de ambachtsvrouw van Lichtevoorde last gekregen om te vertrekken. Ook het Hof was er bij te pas gekomen en had uitgemaakt dat zijn blijven in strijd met het plakkaat zou zijn. De man richtte zich daarop

[1]) *Gr. Geld. Placaatb.*, III, 495—99.
[2]) 18 Oct. 1732, *Id.*, III, 510.
[3]) 9 Oct., 1733. *Id.*, III, 514.

tot den Landdag, die den 14den Maart 1734 het plakkaat wijzigde in dien zin, dat wereldlijke priesters, tijdens de uitvaardiging van het plakkaat in functie, zouden mogen blijven ook al waren zij geen geboren Nederlanders [1]). Ook in Gelderland wilde men geen nieuwe staties toelaten; toen de Katholieken van Alphen, tusschen Maas en Waal, verzochten een eigen wereldlijken priester te mogen hebben, werd dit geweigerd, omdat daar nooit een geestelijke geweest was [2]).

Ook het Hollandsche plakkaat bevatte een bepaling over het oprichten van nieuwe staties en daarmede kon niet gemakkelijk de hand worden gelicht, althans in zoo verre dat gepaard ging met het oprichten van nieuwe kerkhuizen. Gold het een pastoor toe te laten, waar er tot dusverre geen geweest was, dan was het toezicht moeielijker en hing zoo goed als alles van de plaatselijke overheid af. Werd de toelating aan Gecommitteerde Raden gevraagd, dan werd zij tot in de laatste jaren der eeuw steeds met een beroep op het plakkaat geweigerd. Toen b.v. in 1758 te Rijswijk, dat in handen der Oud-Roomschen was, een nieuwe pastoor van die richting was toegelaten, werd namens een 600 Roomsch-Katholieken om vergunning gevraagd voor een anderen priester. Maar het werd geweigerd [3]), daar geen verlof mocht worden gegeven tot het oprichten van een nieuwe statie. Om dezelfde reden kregen de Roomsch-Katholieken van Hilversum, evenzeer een Oud-Roomsche statie, in 1753 nul op het request, toen zij vroegen een hun toebehoorend huis als kerk te mogen inrichten zonder het uitwendig te veranderen [4]). Hetzelfde lot trof in 1766 de Roomsch-Katholieken van Roelofarentsveen, ofschoon zij opgaven 1300 in getal te zijn, terwijl de Oud-Roomschen slechts 14 à 15 sterk waren [5]).

[1]) *Id.*, III, 519—22.
[2]) 10 Oct. 1733. *Id.*, III, 515.
[3]) *Resol. Gec. Raden*, 10 Maart 1758.
[4]) *Id.*, 14 Sept. 1753.
[5]) *Id* , 9 Dec. 1766. In 1770 werd door Gecomm. Raden voorgesteld, aan de Roomsch-Katholieken te Roelofarentsveen toe te staan een kerk te bouwen en de kerksieraden tusschen Oud-Roomschen en Roomsch-Katholieken te verdeelen, of wel aan de Roomschen het medegebruik der Oud-Roomsche kerk toe te staan. In 1772 was nog altijd over dit voorstel niet beslist. (*Resol. St. v. Holl.*, 8 Nov. 1770, 7 Sept. 1771, 20 Maart en 12 Aug. 1772). Zie blz. 131.

Gecommitteerde Raden antwoordden steeds dat er geen antecedent mocht gesteld worden; eerst de laatste jaren der eeuw brachten de regenten tot andere gedachten.

Ten opzichte van verbouwing of vernieuwing der kerkhuizen waren Gecommitteerde Raden anders niet bijzonder streng, ofschoon dit een der zaken was, waarover in de Synoden bij voortduring werd geklaagd. Het gelukte echter aan de predikanten bijna nooit om den bouw tegen te gaan; van 1730 af vindt men slechts zelden dat een verzoek daartoe werd afgeslagen [1]). Stuitten de Katholieken hier gewoonlijk niet op onoverkomelijke hinderpalen, zij hadden heel wat formaliteiten te vervullen voor zij in het genot van een nieuw of verbouwd kerkhuis waren. Gewoonlijk — althans in de kleinere plaatsen, want in de grootere waren burgemeesters de beslissende personen — was de gang van zaken deze: Er werd een bouwplan gemaakt en aan schout of baljuw voorgelegd om een gunstig advies. Daarop werd het plan aan Gecommitteerde Raden ter hand gesteld. Was hun oordeel gunstig, dan kon men gaan bouwen. Na afloop der werkzaamheden werd dit college daarvan in kennis gesteld, dat dan iemand zond — jaren lang na 1730 was het de controleur Bloteling — om te zien of niet van het goedgekeurde bouwplan was afgeweken. Eindelijk volgde dan verlof om in de kerk dienst te doen. Bij het opmaken van het bouwplan had men op allerlei kleinigheden te letten, want al bleken Gecommitteerde Raden niet van zins den kerkbouw te beletten, zij zagen zorgvuldig toe dat geen aanstoot kon worden gegeven. Daarom moest alles vermeden worden, wat aan die gebouwen uiterlijk het voorkomen eener kerk kon geven; zij mochten dus niet te hoog worden opgetrokken, de vensters moesten gewone vensters en geen kerkramen zijn; de deur mocht niet doen vermoeden, dat zij ingang gaf tot een woning

[1]) Kort na de aanneming van het plakkaat van 1730 kwamen Gedeputeerden van de Z.- en N.-Holl. Synoden en de kerkeraad van Delfshaven bij de Staten klagen, dat de Roomschen in laatstgenoemde plaats bezig waren een nieuwe kerk te bouwen. Overeenkomstig art. 10 van het plakkaat, dat de bouw van nieuwe kerken in de stemhebbende steden, ter beoordeeling van burgemeesters liet, werd door de Staten de beslissing gelaten aan de burgemeesters van Delft (*Resol. St. v. Holl.* 31 Oct. 1730; *Gr. Placaatb.*, VII, 580).

die voor bijzondere doeleinden was ingericht. Ja, Gecommitteerde Raden werden er zelfs in gekend, of het dak met roode dan wel met blauwe pannen gedekt zou worden. Den Katholieken, die zich de weelde van een vernieuwde kerk wilden veroorloven, kwam dit op menig offer te staan, want de ambtenaren, die advies hadden uit te brengen, waren er niet ongevoelig voor dat men hun welwillendheid door stoffelijke blijken van erkentelijkheid huldigde.

Voor van het plakkaat van 1730 afscheid te nemen, zij nog een en ander medegedeeld over de Katholieke ambtenaren, die in dat staatsstuk weêr eens in den ban waren gedaan. Wij zagen hoe herhaaldelijk door kerkelijke lichamen over die ambtenaren werd geklaagd, hoe meermalen was besloten hen door Hervormden te vervangen, maar dat hun aantal toch steeds aanzienlijk bleef. Het dient erkend te worden, dat vooral op het platte land het kerkbestuur den meesten overlast van zulke ambtenaren had, daar zij zich met de kerkelijke aangelegenheden bemoeiden. Daarvan mogen een paar voorbeelden het bewijs geven. In 1722 werden de Staten van Holland in kennis gesteld van een verzoekschrift van den schout van Groot-Waspik. Aanleiding daartoe was het volgende. In die gemeente werden jaarlijks door de groote eigenaars en de geërfden vier gecommitteerden gekozen, om schout, burgemeesteren en schepenen in het bestuur ter zijde te staan; behalve ten opzichte van rechtszaken en schouwingen konden de genoemde ambtenaren niets doen zonder de goedkeuring der gecommitteerden. Schout Zeilmans meende dat overeenkomstig de plakkaten, deze vier Hervormd moesten zijn, zooals ook steeds het geval was geweest. Nu hadden echter bij de laatste verkiezing de schout en secretaris van Klein-Waspik, A. de Bruijn en zijn vader, beide Katholiek, weten te bewerken, dat er vier Katholieken gekozen werden, ofschoon er genoeg Hervormden voorhanden waren. Voor de Hervormde regenten en inwoners was deze verkiezing des te onaangenamer, omdat de gekozenen mede moesten nazien, niet alleen de dorps- en armenrekening, maar ook de kerkelijke rekeningen. En nu hadden zij op de laatste geschrapt de post betrekking hebbende op de levering van brood voor het Avondmaal. De schout

vroeg dus de vervanging der Katholieke gecommitteerden door Hervormde [1]).

Een ander voorbeeld geeft Warmond, waar reeds in de zeventiende eeuw herhaaldelijk over Katholieke ambtenaren werd geklaagd. Zoo ook weder in 1723; toen berichtte de Zuid-Hollandsche Synode aan de Staten, dat er in dat dorp een burgemeester, twee schepenen en twee welgeboren mannen Katholiek waren. Vooral was de Synode gebeten op zekeren Katholiek, J. J. Dijksloot, secretaris van Warmond en baljuw van Hazerswoude. Hij voerde den titel van substituut-secretaris, maar in werkelijkheid verrichtte hij de functies van secretaris. Op jammerlijke wijze werden door hem de kerkelijke goederen zonder hulp van kerkmeesters beheerd en hij was ook als opperarmmeester werkzaam. Volgens het request der Synode [2]) was door zijn slecht beheer de kerk met duizenden bezwaard; de predikant had in geen twee jaar traktement gezien en de schoolmeester had meer dan *f* 3000 te goed [3]). Nadat een door de Staten benoemde commissie een jaar had noodig gehad om de zaken, in het request behandeld, te onderzoeken, werden de klachten gegrond bevonden en gelast de Katholieke ambtenaren door Hervormde te vervangen en dat er orde gesteld zou worden op het beheer der kerkelijke en armengoederen [4]).

Maar weldra kwam de Zuid-Hollandsche Synode, die sedert 1722 jaarlijks op hare agenda een afzonderlijk artikel had over de Katholieke ambtenaren en die van andere gezindten met een geheele lijst van Katholieke ambtenaren aandragen. Daarbij werd er op gewezen, dat het voor sommige dorpen weinig beteekende, of de kerk- of armmeesters Hervormd waren, daar zij geheel aan den leiband van den Katholieken schout liepen [5]). Het request werd aan een commissie toevertrouwd en toen de beide Synoden in 1726 hun wenschlijst indienden, was nog geen besluit gevallen; wel hadden kort te voren Gecommitteerde

---

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 11 April 1722.
[2]) In het Rijksarchief.
[3]) *Resol. St. v. Holl.*, 19 Oct. 1723.
[4]) *Id.*, 13 Oct. 1724.
[5]) *Resol. St. v. Holl.*, 24 Dec. 1724. Het request der Synode met de lijst der Kath. ambtenaren is hier achter afgedrukt als Bijlage H.

Raden op verzoek derzelfde Synode, een paar Katholieke ambtenaren afgezet [1]). Er was dus voor de kerkelijke lichamen reden om onder hunne bezwaren ook het nog steeds aanwezig zijn van Katholieke ambtenaren op te noemen. Opnieuw werd eens besloten, zooals wij zagen, dat die soort ambtenaren geweerd moest worden. In kerkelijke kringen maakte dit besluit een gunstigen indruk; men had nu reeds zoo vele jaren op verbetering van den bestaanden toestand aangedrongen en had maar steeds gewacht en nog eens gewacht, maar die verbetering was uitgebleven. Sedert de lijst van Katholieke ambtenaren in 1724 was ingediend, had men jaarlijks in de Synode weer nieuwe „staaltjes" op het tapijt gebracht, met ergernis constateerende dat èr maar geen „redres" kwam. En nu beloofde het plakkaat aan het gewraakte euvel een einde te zullen maken. Weldra zou echter blijken dat de Synode zich te vroeg had verheugd. Men had — zeer terecht — begrepen, dat het plakkaat bedoelde de Katholieke ambtenaren af te zetten, maar dit was geenszins de bedoeling geweest van de leden der Staten-vergadering. Het heeft er vrij veel van, of deze de kerkelijke heeren met een kluitje in het riet hebben willen sturen. Want wat gebeurde? Gedeputeerden van de Zuid-Hollandsche Synode waren eens bij den raadpensionaris raad gaan vragen, of zij nu na aanneming van het plakkaat een request zouden indienen bij Gecommitteerde Raden, om op afzetting aan te dringen, òf dat zij zouden afwachten wat Hun Edel Mogende zouden doen. De raadpensionaris gaf den heeren te verstaan, dat er van een algeheele verwijdering der Katholieke ambtenaren geen sprake kon zijn. Vooreerst moest men onderscheid maken tusschen regenten en beambten. Katholieke regenten waren er niet veel en al had nu het plakkaat bepaald, dàt deze geweerd moesten worden, dan ging het nog niet aan hen maar kortweg af te zetten. Immers sommigen hadden hunne bediening aanvaard titulo oneroso, d.w.z. dat zij er voor hadden betaald, en het zou dus onbillijk zijn, hen aan den dijk te zetten. Anderen weder waren aangesteld omdat er geen geschikte

---

[1]) *Resol. Gec. Raden* 16 April 1726, een Kath. ambachtsbewaarder te Lisse en 31 Mei 1726 een Kath. ambachtsbewaarder te Maasland.

Hervormden waren. Werden er echter in het vervolg buiten noodzaak nieuwe Katholieke regenten, die het nooit geweest waren, aangesteld, dan zouden zeker Gecommitteerde Raden daarop orde stellen [1]).

De Synode was over dezen loop der zaak niet zeer gerustgesteld en reikte weldra weder een lijst van Katholieke ambtenaren over. Zij wees er op, dat bij het opstellen er van molenmeesters, dijkgraven enz., buiten rekening waren gelaten, terwijl ook alleen die plaatsen waren vermeld, waar evengoed Hervormde personen, geschikt om de betrekkingen te vervullen, aanwezig waren. Ditmaal werd besloten dat alle officieren in het Zuiderkwartier zouden worden aangeschreven om te onderzoeken, waar Katholieke ambtenaren in functie waren en die af te zetten [2]). Daarmede achtte men dit onderwerp afgehandeld, want toen den 12den Mei 1734 de maatregelen tegen „den aanwas van 't Pausdom" aan de orde kwamen, werden ten opzichte van het verwijderen der Katholieke ambtenaren geen nieuwe bepalingen noodig geacht [3]). Maar de predikanten waren daarmede niet tevreden. Steeds weder klopten zij bij den raadpensionaris en bij den president van Gecommitteerde Raden aan; in 1735 kregen zij tot antwoord dat men nog beraadslaagde, de resolutie van 9 Juni 1733 was slechts een voorloopige en men zou het er niet bij laten. Intusschen moesten de heeren bedenken dat de leden van Staat zoo talrijk waren en een beslissing dus niet zoo spoedig genomen kon worden [4]). Een andermaal gaven de genoemde hoogwaardigheidsbekleeders hoog op van hunne liefde voor Gods kerk zonder dat de Synodale heeren veel wijzer werden. Toch kregen zij in 1738 van den raadpensionaris een raad, die in het vervolg wat schijnt te hebben uitgewerkt, n.l. om zich met klachten te wenden tot hen, die de bedoelde ambtenaren hadden aangesteld [5]). De raad werd opgevolgd, en bleef waarschijnlijk niet zonder vrucht. In de Synoden namen de klachten merkbaar af en in

---

[1]) *Acta Z.-Holl. Synode*, Dordrecht 3—13 Juli 1731.
[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 9 Juni 1733.
[3]) *Id.*, 12 Mei 1734.
[4]) *Acta Z.-Holl. Synode*, Schiedam 5—15 Juli 1735.
[5]) *Id.*, Woerden 7—17 Juli 1739.

de vergadering der Staten van Holland hoort men in volgende jaren over deze aangelegenheid niet meer. Het is zelfs curieus te zien, hoe een twintig jaren later Gecommitteerde Raden zeer verbaasd waren, dat er aanmerking werd gemaakt omdat zij een Katholiek, zekeren van Est, hadden aangesteld tot boekhouder op het kantoor der beschreven middelen te Dordrecht. De burgemeesters van die stad hadden daarop gevraagd om die benoeming in te trekken, daar Gecommitteerde Raden waarschijnlijk niet hadden geweten dat de man Katholiek was. Daarop werd geantwoord dat de benoeming werd gehandhaafd en als redenen werden o. a. opgegeven: „voor eerst, dat wij niet weten, dat ergens is geprohibeert, dat een persoon van de roomsche religie zoude mogen worden gebruykt, ten anderen, dat er bij de introductie vande collecte, ook in verscheide steden en plaetsen personen, professie van die religie doende, zijn geemploijeert". Verder wezen Gecommitteerde Raden op de groote geschiktheid van van Est, die reeds in 1746 op aanbeveling van de burgemeesters van Gouda tot deurwaarder van de gemeene middelen was aangesteld [1]).

Van de overige provincies was het alleen Utrecht, welker correspondent in de Zuid-Hollandsche Synode herhaaldelijk over de Katholieke ambtenaren klaagde. Maar ook hier worden die klachten na de eerste helft der achttiende eeuw veel minder. In het Noorden schijnen geen Katholieke ambtenaren geweest, of althans slechts sporadisch voorgekomen te zijn. Bij het behandelen van dat onderwerp in de Zuid-Hollandsche Synoden heet het van de noordelijke provincies bijna altijd, dat men waakte, of wel dat de correspondenten niets in actis hadden. Groningen verklaarde herhaaldelijk dat er in die provincie geen Katholieke ambtenaren waren [2]).

---

[1]) *Resol. Gec. Raden*, 21 Febr. 1757 (Rijksarchief). Toen er in 1760 over geklaagd werd dat in het land van Heusden Katholieken tot heemraden waren gekozen en door een aantal ingelanden hunne afzetting werd verzocht, bepaalden de Staten van Holland er zich toe, te gelasten dat in het vervolg aan Hervormden boven Katholieken de voorkeur moest worden gegeven. (7 Febr. 1760 in *Gr. Placaatb.*, VIII, 333—334.)

[2]) Zoo b.v. in 1728. «DD. Correspondentes Frisiae, Transisalaniae et Groningae hadden hier van niets in Actis: en D. Correspondens Groninganus kende zelfs zeggen, dat er in die geheele provincie geen een exempel van diergelijke Regenten was» (*Acta Z.-Holl. Synode*, Woerden 6—16 Juli 1728).

Met het Hollandsche plakkaat was nog maar voor een klein deel gevolg gegeven aan de uitgebreide wenschlijst in 1726 door de Zuid- en Noord-Hollandsche Synoden bij de Staten ingediend. Het concept-plakkaat van 1728 ging ook veel verder; in 1730 had men daaruit slechts die punten gelicht welke men als spoed eischend beschouwde, zonder daarom de andere voor goed ter zijde te stellen. In 1728 waren nog maatregelen voorgesteld ten opzichte van de Katholieke ambachtsheeren, de Katholieke scholen, de gemengde huwelijken en het plakkaat van 1655, aangaande het testeeren van geestelijken en klopjes. Reeds in 1722 had de Zuid-Hollandsche Synode aan de Staten van Holland verzocht te willen vast stellen, dat, wanneer heerlijkheden in het bezit kwamen van Joodsche of Katholieke ambachtsheeren, deze de collatie- en approbatie-rechten niet mochten uitoefenen. Aanleiding tot dit verzoek was, dat in Augustus weder heerlijkheden zouden worden verkocht [1]; daarom stelde de Synode voor, dat de Staten òf de collatie- en approbatie-rechten niet zouden verkoopen, op het voorbeeld onlangs door de Staten van Utrecht gegeven, òf, zooals in Friesland en Groningen geschiedde, bepalen dat de uitoefening van die rechten zou stil staan, zoolang de heerlijkheden in handen van Joden of Katholieken waren. Dit verzoek werd toen commissoriaal gemaakt [2]. Weldra deed zich een geval voor, waaruit den Staten moest blijken tot welke moeielijkheden het soms aanleiding gaf, indien een Katholieke ambachtsheer zich te mengen had in aangelegenheden der Hervormde kerk.

Te Lisse hadden sedert 1700 bij vier achtereenvolgende vacaturen allerlei onbehoorlijkheden plaats gehad, door inmenging van den Katholieken ambachtsheer [3]. De Synode vroeg herstel van grieven en zij was volkomen in haar recht als zij dus in 1728 er op aandrong dat een einde zou worden gemaakt aan den zeker zeer vreemden toestand, uit de heerlijke rechten

---

[1]) Het request der Synode (Rijksarchief) noemt als zoodanig Bodegraven, Hillegom en Noordwijkerhout.

[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 15 Juli 1722.

[3]) *Resol. St. v. Holl.*, 11 Juli, 20 Sept. 1724, 18 Mei, 19 Juli, 11 en 16 Aug., 20 Dec. 1725.

voortspruitende, dat een Katholiek zich te mengen had in het beroepingswerk eener Hervormde gemeente.

Maar van meer belang nog voor de Synode was de huwelijkswetgeving; wilde men „den aanwas van 't Pausdom" tegengaan, dan was hier een der krachtigste wapenen. De gemengde huwelijken toch gaven herhaaldelijk aanleiding tot proselietenmakerij; de Acten der Synoden wemelen van klachten over Hervormden, die tot de Katholieke kerk overgingen, ten gevolge van een met een Katholiek gesloten echtverbintenis. Bij dergelijke huwelijken trachtte de Katholieke echtgenoot zijn wederhelft veelal tot zijn geloof te bekeerèn; dikwijls gelukte dat en dan werden natuurlijk ook de kinderen Katholiek, ja het gebeurde niet zelden dat ook tegen een vroeger afgelegde belofte in de kinderen toch Katholiek werden gedoopt, soms tegen den zin van den niet bekeerden Hervormden echtgenoot. Ook de Hervormde kinderen uit een vorig huwelijk van de Hervormde partij werden soms voor Rome gewonnen. Die proselietenmakerij was den Protestanten een doorn in 't oog, en soms kwamen daarvan brutale staaltjes aan het licht. Het tooneel daarvan was gewoonlijk Brabant, maar ook in Holland kwamen gevallen voor. Veel opschudding verwekte het bijvoorbeeld dat twee meisjes van drie en vier jaar, door de armbezorgers van Oudewater bij eene zekere Maria Maartens uitbesteed, om ze Gereformeerd op te voeden, in 1724 door deze naar Brugge waren gebracht om in het Katholieke geloof te worden groot gebracht. Daartoe was het eene meisje aan een neef, het andere aan eene geestelijke zuster toevertrouwd. Tevergeefs had de magistraat van Oudewater getracht de kinderen terug te krijgen en eindelijk richtte in 1726 de baljuw van Kinschot zich tot de Staten om hulp. Het gevolg was dat aan Gecommitteerde Raden werd opgedragen een of meer priesters voor zich te ontbieden en hun te gelasten bij den bisschop van Brugge en waar het verder noodig mocht zijn, alle middelen in het werk te stellen tot de uitlevering van de beide meisjes. Gelukte dit niet, dan zouden de Staten genoodzaakt zijn andere maatregelen te nemen. De geestelijken, wien deze boodschap werd overgebracht, J. van der Lee, kapelaan in den Haag, en Moleman en van Luijk, priesters te Delft, zullen wel begrepen hebben

wat deze bedreiging inhield. Ook werd aan onzen resident te Brussel, Pesters, opgedragen bij de regeering der Zuidelijke Nederlanden op de uitlevering aan te dringen [1]). Werkelijk gelastte deze aan den magistraat van Brugge, om te zorgen dat de kinderen naar Holland konden terugkeeren, en zoo waren zij, door den substituut van den baljuw afgehaald, in November 1726 weder te Oudewater terug [2]).

Een geval als dit stond niet op zich zelf, al werden ditmaal zelfs de Staten er mede gemoeid. Was nu bij deze ontvoering ook geen huwelijk in het spel, gewoonlijk waren de gemengde huwelijken de oorzaak van overgang tot de Katholieke kerk en soms van ontvoeringen. Vandaar dat telkens en telkens stemmen opgingen ook in de Staten-vergadering, om hiertegen maatregelen te nemen. De provinciën Overijsel en Utrecht waren reeds hiermede voorgegaan [3]); de laatste in 1718 en zij vernieuwde in 1738 de bepaling, waarbij straf werd bedreigd, indien, bij gemengde huwelijken, de Hervormde echtgenoot na de gesloten echtverbintenis handelingen, tot den Katholieken godsdienst behoorende, volvoerde en waarbij van den Katholiek voor zijn huwelijk met een Gereformeerde, werd geëischt dat hij zou beloven zijn echtgenoot niet in het minst ten opzichte van de uitoefening van den godsdienst lastig te vallen en zijn kinderen Hervormd te laten doopen en opvoeden [4]).

In Holland duurde het jaren voor men tot eenstemmigheid kwam ten opzichte van de wetgeving op het huwelijk. Ja, de verdere maatregelen tegen den „aanwas van 't Pausdom"

---

[1]) Brief van den resident Pesters aan de Staten-Generaal van 22 Aug 1726. (Rijksarchief.)

[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 10 en 11 April 1726. *Id.*, *Gec. Raden* 27 Mei, 3 Sept., 12 Nov. 1726, 30 Jan. 1727.

[3]) Zie blz. 77. In Overijsel schijnt voortdurend de hand gehouden te zijn aan de bepaling, dat bij een huwelijk tusschen een Katholiek en een Hervormde de eerste moest beloven dat de kinderen in de «religie» zouden worden opgevoed. De vroedschap van Steenwijk schreef den 6[den] Januari 1758 aan de predikanten geen zoodanige huwelijken te voltrekken, tenzij die belofte was afgelegd en nog in 1791 werd van een Roomsche, met een Gereformeerde trouwende, die belofte afgevraagd. (*Bijdr. tot de gesch. v. Overijsel*, *II*, 274.)

[4]) 1 Aug. 1738 (*Vervolg Utr. Placaatb.*, V. 867).

doorleefden eene ware lijdensgeschiedenis. Voorloopig liet het zich aanzien of men werkelijk van zins was aan de klagers ten opzichte van hunne voornaamste grieven te gemoet te komen, want het concept-plakkaat van 1728 bevatte, behalve de boven besproken punten, die in het plakkaat van 21 Sept. 1730 werden geformuleerd, nog een aantal andere bepalingen. Aangaande de Katholieke scholen — ook al een struikelblok der Synoden [1]) — wilde men wel niet zoo ver gaan om in het vervolg aan Katholieken te verbieden scholen te houden, maar de schoolmeesters en onderwijzeressen — het waren vooral klopjes — zouden verplicht worden eene soortgelijke verklaring af te leggen als later — in 1730 — voor de geestelijken werd vastgesteld; daarenboven zouden zij in geen geval andere als Katholieke kinderen op hunne scholen mogen toelaten. Aan Hervormde ouders of voogden zou worden verboden om hunne kinderen of pupillen door Katholieken te laten onderwijzen. Het concept stelde tevens voor, dat het recht van patronaatschap, van approbatie en improbatie zou stilstaan, zoolang een heerlijkheid in Katholieke handen was en dat huwelijken tusschen Katholieken en Hervormden zouden worden verboden [2]).

Ook in September 1730, toen het bewuste plakkaat tot stand kwam, was men nog niet van plan de overige daarin niet voorkomende punten te laten rusten, maar droeg aan de commissie, die het request der Synoden van 1726 had onderzocht en hare bevindingen in het concept-plakkaat van 1728 had neergelegd op, om de overige in dat concept voorgestelde maatregelen nader te onderzoeken. Ten slotte werd toen bepaald dat het Hof om advies zou worden gevraagd in hoeverre het plakkaat van 4 Mei 1655 — tegen het vermaken van

---

[1]) Ook deze grief schijnt vooral aan Holland en Utrecht eigen te zijn geweest, terwijl de andere provincien in dit opzicht weer minder te klagen hadden. In de *Acten der Z.-Holl. Synoden* vindt o.a. over Kath. scholen en bijscholen klachten in 1718, 1721 (Kath. kostschool te Abkoude; de meester ging met de kinderen publiek naar de mis), 1724 (Veur en Noordwijk), 1726, 1729 (Delft en Kuilenburg), 1731. In later jaren verminderen de klachten. Gecomm. Raden gelastten den 29sten Sept. 1738 twee Kath. bijscholen te Vianen te sluiten. (*Resol. Gec. Raden*, 29 Sept. 1738. Rijksarchief.)

[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 1 Juli 1728.

goederen aan de doode hand — moest worden gewijzigd en of het niet wenschelijk zou zijn om in het vervolg geen Katholieke notarissen meer toe te laten [1]).

Deze laatste aangelegenheid is de eenige, die in de eerstvolgende jaren tot een beslissing kwam. Wel werden ook in 1732 de nog niet afgedane onderwerpen ter sprake gebracht, maar de hoofden waren toen te zeer vervuld met de groote vraag of men al dan niet een Apostolischen Vicaris zou toelaten [2]). De Synoden lieten echter niet los en de raadpensionaris moest den 5den Augustus 1733 mededeelen dat hare gedeputeerden hem herhaaldelijk hadden aangesproken over de maatregelen tegen den „aanwas van 't Pausdom" en dat hij daarom de met het onderzoek belaste commissie tot spoed had aangespoord [3]). Werkelijk werd over deze zaak in Mei 1734 weder eens een uitvoerig rapport uitgebracht. Daarin werd voorgesteld dat het schoolreglement, vastgesteld bij plakkaat van 28 November 1733 nader zou worden onderzocht; dat de Katholieke ambachtsheeren in het bezit van het recht van patronaatschap, gehouden zouden zijn daarvan gebruik te maken binnen zes weken, nadat van de vacature door den kerkeraad aan hen was kennis gegeven; dat de ambachtsheeren in het bezit van het recht van handopening, daarvan evenzeer binnen zes weken gebruik zouden moeten maken, of dat anders na dien termijn kerkeraad of classis het recht zou hebben met het beroepingswerk voort te gaan; dat de bezitters van het recht van approbatie, daarvan gebruik zouden moeten maken binnen een maand, nadat zij van het beroep waren in kennis gesteld; bij improbatie zouden zij daarvan met opgaaf van de redenen aan de classis mededeeling moeten doen; huwelijken tusschen Katholieken en Hervormden zouden verboden, de uit zulke verbintenissen geboren kinderen onecht verklaard worden, met bedreiging van strenge straf tegen hen, die de huwelijksproclamaties aangeteekend, en tegen de Katholieke priesters, die het huwelijk voltrokken zouden hebben. Nieuwe bepalingen

---

1) *Resol. St. v. Holl.*, 21 Sept. 1730.
2) *Id.*, 30 April 1732.
3) *Id.*, 5 Aug. 1733.

ten opzichte van de Katholieke officieren werden niet noodig geacht, maar wel werd voorgesteld, dat men om den „aanwas van 't Pausdom" te keeren, zou bepalen dat Katholieken „van buiten inkomende" niet in de gilden zouden worden toegelaten en dat de kinderen van soldaten, die door de provincie Holland bezoldigd waren, moesten worden opgevoed in de Hervormde religie. Eindelijk werd nog een voorstel gedaan, aangaande het plakkaat van 4 Mei 1655, waarover straks nader [1]).

Zoo de voorstanders der hier opgesomde maatregelen gemeend hebben, dat zij nu eindelijk het doel naderden, dan hebben zij zich te vroeg verheugd. Nauwelijks een maand later bleek het dat men maar niet tot een besluit kon komen, „weegens de ongereedheid, of discrepante sentimenten van eenige Leeden" [2]). En zoo bleef het, want in de beide volgende jaren kwam dat rapport van 12 Mei 1734 nog wel herhaaldelijk in behandeling, zonder dat men echter tot overeenstemming kon komen. Vergeefs werd den leden, die bezwaren hadden, er op gewezen, dat zij wel eens mochten overwegen of hunne bedenkingen geëvenredigd waren aan het kwaad dat men wilde keeren [3]), telkens waren er meer leden, die niet gelast waren of niet van hunne bezwaren konden afstappen. Het had er soms zelfs veel van of het geheele onderwerp in het vergeetboek raakte, want toen de gedeputeerden der Synoden weêr eens op afdoening aandrongen, achtte men het noodig de retroacta eens na te slaan, voor men met de beraadslagingen voortgang maakte [4]). Het schijnt vooral het absolute verbod van huwelijken tusschen Katholieken en Hervormden geweest te zijn, dat bij velen op tegenstand stuitte. En toch was dat juist de zaak waar de Synoden het meest op aandrongen. Om tot overeenstemming te komen, wilde men in 1736 het harde van de voorgestelde bepaling wat verzachten, door haar alleen toe te passen op Hervormde vrouwen en meisjes. Het mocht echter niet baten, want het duurde nog jaren vóór men in Holland een definitieve regeling van het vraagstuk der gemengde huwelijken trof.

---

1) *Resol. St. v. Holl*, 12 Mei 1734.

2) *Id.*, 11 Juni 1734.

3) *Id.*, 22 Juli 1735.

4) *Id.*, 13 Sept. 1734.

Voor een deel zal dit wellicht ook hieraan zijn toe te schrijven, dat in de verschillende rapporten telkens allerlei ongelijksoortige onderwerpen werden bijeengevoegd. Zoo kwam men bij het laatste rapport van 1736 [1]) weer eens met een nieuw voorstel aandragen, n.l. om in het vervolg niet alleen geen Katholieke ambtenaren meer aan te stellen, maar nog een stap verder te gaan, en de Katholieken ook ongeschikt te verklaren tot het bedienen van ondergeschikte betrekkingen, die door magistraten, colleges of ambachtsheeren begeven werden en waaraan belooningen of daggelden verbonden waren. Daarvan kwam echter ook niets [2]).

Zooals reeds met een enkel woord werd aangeduid, was het eenige punt waarover men in de eerste jaren na 1730 in Holland tot overeenstemming kwam, een aanvulling van het plakkaat van 4 Mei 1655.

Hier zij er aan herinnerd dat door dit plakkaat [3]) beoogd werd, schenkingen aan de doode hand tegen te gaan; daarom was verboden legaten te maken aan alle mogelijke Katholieke geestelijke personen, godshuizen of gestichten. De regeering wilde vooral voorkomen, dat aan buitenlandsche kloosters en Katholieke instellingen geld werd vermaakt.

Daar bij het doen van schenkingen aan de Katholieke kerk hier gewoonlijk tusschenpersonen werden gebruikt, op wier namen die schenkingen werden ingeschreven, en wijl veelal geestelijken die rol van tusschenpersoon vervulden, was verboden hun legaten te maken en had men hun tevens de vrije beschikking over hun vermogen ontnomen, zoodat het gewoonte werd dat geestelijken een octrooi noodig hadden om bij testament over hunne goederen te beschikken.

Waren nu legaten aan de Katholieke armen vermaakt, door dat plakkaat verboden? Oorspronkelijk wel, omdat men meende, dat zoo men dergelijke legaten niet tegenging, opnieuw een deur geopend zou worden voor de verboden schenkingen aan

---

[1]) *Id.*, 14 en 23 Nov. 1736.

[2]) Het klinkt bijna ironisch als Gecommitteerde Raden 50 jaar later in hun advies van 10 Maart 1785 over de afschaffing der recognitiegelden van dit rapport van 1736 schrijven « hetwelk tot hier toe een object van U Edele Gr. Mog. deliberaties is gebleven ».

[3]) Zie Dl. I, blz. 268—270.

de doode hand, want wie waarborgde, dat legaten oogenschijnlijk voor de armen bestemd, niet, overeenkomstig vooraf gemaakte overeenkomsten, geheel of gedeeltelijk aan de kerk zouden komen? Toch lag er een groote onbillijkheid in om de armen slachtoffers te maken van de inhaligheid van kerkelijke instellingen, te meer, daar het in sommige plaatsen den Katholieken onmogelijk was, zonder zulke legaten aan de nooden hunner armen te hulp te komen. Reeds vrij vroeg in de achttiende eeuw heeft men dit in Holland ingezien. Toen de armmeesters der Katholieke armen te Lisse zich in Juni 1722 tot de Staten van Holland wendden, met het verzoek om te veroorlooven dat aan hunne armen legaten zouden mogen worden gemaakt, konden zij overleggen extracten uit het Register der octrooien, waarbij aan Haarlem (25 Aug. 1716), Amsterdam (16 Maart 1715) en Noordwijk (16 Juni 1718) dergelijke vergunningen waren verleend [1]).

Een afdoende beslissing viel eerst later, toen de Katholieke armmeesters van Hoorn een soortgelijk verzoek tot de Staten richtten. Het plakkaat van 1655 gaf tot allerlei moeielijkheden aanleiding. Er werden wel legaten aan de Katholieke armen vermaakt, maar herhaaldelijk werd hunne geldigheid met een beroep op het plakkaat betwist. Dit had sommige Katholieken er toe gebracht, tijdens hun leven geld ter hand te stellen aan personen buiten de provincie, met de bedoeling, dat die geldsom later aan de armen hunner woonplaats zou worden uitgekeerd. Anderen vermaakten wat zij voor de armen bestemd hadden aan tusschenpersonen. In beide gevallen hing het dus alleen van de eerlijkheid der betrokken personen af, of die geldsommen hare bestemming bereikten. De Staten beslisten nu, dat legaten aan de Katholieke armen te Hoorn niet zouden vallen onder het plakkaat van 1655 en droegen aan den magistraat der stad op om zich te overtuigen, dat zulke legaten werkelijk voor de armen bestemd waren. Tevens werd besloten dat ook de armmeesters van andere steden op hun verzoek, dergelijke brieven van octrooi zouden kunnen bekomen [2]);

---

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 6 Juni 1722. Het request in het Rijksarchief.
[2]) *Id.*, 24 Febr. 1729. (*Gr. Placaatb.*, VI, 355—356.)

van deze laatste bepaling werd welhaast door verschillende steden als Delft [1]), Rotterdam [2]) Medemblik [3]), Leiden [4]), Dordrecht [5]) gebruik gemaakt [6]).

De vraag in hoeverre het plakkaat van 1655 moest worden herzien of verscherpt, kwam bij de behandeling van de maatregelen tegen den „aanwas van 't Pausdom" meermalen ter sprake [7]) en bepaalde zich ten slotte tot de vraag of men in het vervolg Katholieke notarissen zou toelaten. Deze toch waren in de eerste plaats gemoeid bij eene regeling van het testeeren der geestelijken. Vandaar dat in 1734 werd vastgesteld, dat in het vervolg geen Katholieke notarissen meer zouden worden geadmitteerd. Andere wijzigingen werden onnoodig geacht en de Staten besloten dat men zou blijven bij hetgeen sedert een lange reeks van jaren gewoonte was geworden, dat wereldlijke priesters, die over hun vermogen wenschten te beschikken, daartoe octrooi vroegen [8]). Enkele jaren later werd dit aldus geregeld dat priesters, die zulk een octrooi verkregen hadden, hun testament moesten passeeren ten overstaan van twee commissarissen van het Hof [9]).

Terwijl in Holland jaar in jaar uit bij den raadpensionaris

---

1) *Resol. St. v. Holl.*, 15 Maart 1729 (*Gr. Placaatb.*, VI, 356—357.)
2) » » » 11 Juni 1729 » » VI, 357—358.
3) » » » 15 Dec. 1731 » » VI, 371.
4) » » » 13 Juli 1737.
5) » » » 23 Jan. 1742 » » VII, 585.
6) Men was voorloopig echter niet geneigd aan de Roomsche gestichten een dergelijk octrooi te verleenen. Gecommitteerde Raden adviseerden 18 Maart 1773 ongunstig op een verzoek van Katholieke armmeesters te Amsterdam om de nalatenschappen van vroegere verpleegden in de weeshuizen of van die van het oude Armen-Comptoir te mogen aanvaarden en tevens erfenissen ten bate der armen. Evenals Gec. Raden afwijzend hadden beschikt op een dergelijk verzoek uit den Haag, doen zij het ook ditmaal en gronden hun advies op de omstandigheid dat de Katholieke godshuizen nooit met de Protestantsche zijn gelijk gesteld en dus niet dezelfde privilegies kunnen genieten.
7) Zie o.a. *Resol. St. v. Holl.*, 21 Dec. 1730, 18 Dec. 1731.
8) *Id.*, 13 Mei 1734. (*Gr. Placaatb.* VI, 69—70, 378.)
9) *Resol. St. v. Holl.*, 18 Sept. 1739, 17 Juni 1741 (*Gr. Placaatb.* VII, 582—3.) Beschikkingen over aanvragen om octrooi vindt men nog *Resol. St. v. Holl.* 1 Aug. 1731 (*Gr. Placaatb.*, VII, 580—81), *Id.*, 30 Maart 1741 (*Gr. Placaatb.*, VII, 581), *Id.*, 8 Febr. 1743 (*Gr. Placaatb.*, VII, 586) en Besluit van den Geld. Landdag 13 Oct. 1731. (*Gr. Geld. Placaatb.*, III, 487.)

werd aangedrongen op een verbod van huwelijken tusschen Hervormden en Katholieken [1]) omdat de kinderen uit zulke echtverbintenissen geboren, Katholiek werden, zonder dat dit aanhouden voorloopig voor deze provincie iets uitwerkte, gaf dit gewest toch het voorbeeld van een dergelijk verbod voor een zekere categorie van personen; het gold de officieren die in de steden der Barriere in garnizoen lagen. Deze militairen kwamen natuurlijk herhaaldelijk met Katholieke meisjes in aanraking en achtten het verschil in godsdienst geen bezwaar om een van haar tot vrouw te nemen. Op zich zelf zou de regeering allicht daar niet zijn tegen opgekomen, maar het kwam voor dat zulk een officier na zijn huwelijk zelf Katholiek werd. Den 23sten Februari 1737 was van een dergelijk geval aan Gecommitteerde Raden kennis gegeven en er werd beweerd dat er meer voorbeelden van waren [2]). Dit noopte de regeering deze huwelijken te verbieden en vandaar de bepaling der Staten van Holland van 21 Mei 1737, dat Protestantsche officieren, ter repartitie der provincie Holland staande, die met Katholieken huwden of zelf Katholiek werden, van hunne charges vervallen zouden worden verklaard [3]).

Ter Generaliteit vond deze resolutie weldra navolging; Overijsel stelde daarbij voor nog verder te gaan en het verbod uit te strekken tot de politieke ambtenaren in de Generaliteitslanden. Toen dit voorstel in de vergadering der Staten van Holland ter sprake kwam, werd tevens de vraag opgeworpen of eene dergelijke bepaling niet kon gemaakt worden voor de politieke ambtenaren der provincie Holland [4]). Daarvan wilde de meerderheid voorloopig niet weten; tegen een verbod van huwelijken met Katholieken en van overgang tot het Katholicisme voor officieren in de barriere-steden, die in dienst der Staten-Generaal waren, bestond geen bezwaar, zoodat daartegen

---

[1]) Ook bij de Staten-Generaal werd aangedrongen op een verbod van huwelijken tusschen Gereformeerden en Katholieken of althans op een bepaling zooals in Overijsel van kracht was, dat de Katholiek voor zijn huwelijk zich zou moeten verbinden om zijn echtgenoot niet over den godsdienst lastig te vallen en zijne kinderen Hervormd te doen doopen en opvoeden. Vergel. *Resol. St. v. Holl.* 12 April 1736.

[2]) *Resol. Gec. Raden* 23 Febr. 1737.

[3]) *Gr. Placaatb.*, VI, 228.

[4]) *Resol. St. v. Holl.*, 14 Sept. en 11 Oct. 1737.

een resolutie kon worden uitgevaardigd [1]); ook wilde Holland wel hare toestemming geven om het verbod van toepassing te verklaren voor de politieke ambtenaren in de Generaliteitslanden, wat ook geschiedde [2]), maar voor hare eigene ambtenaren achtte Holland een dergelijke bepaling niet noodig [3]).

Met vreugde was het voorbeeld door Holland ten opzichte der militairen gegeven in kerkelijke kringen begroet; men meende er reeds de voorbode in te mogen zien van een algeheel verbod der zoo gewraakte gemengde huwelijken. Voor hen was de mededeeling van den raadpensionaris aan de Gedeputeerden der Zuid-Hollandsche Synode, die voor de gevallen beslissing hun dank kwamen betuigen, een teleurstelling. De raadpensionaris vertelde den heeren, dat de kans op het gehoopte verbod eer verminderde dan vermeerderde. Daarbij gaf hij den raad een lijst van „staaltjes" van de schadelijkheid van zulke huwelijken bijeen te brengen [4]). Wenken van dien aard werden gewoonlijk trouw opgevolgd, zoo ook ditmaal, maar in het volgende jaar 1739, werd in de Synode medegedeeld dat de lijst wel aan de regeering was medegedeeld, maar dat de kans op het verlangde plakkaat uiterst gering was, al beloofde de regeering medewerking [5]). Daarbij bleef het de eerstvolgende jaren, ja! in 1745 heette het zelfs, dat de raadpensionaris gezegd had dat de zaak „genoegsaam hopeloos" was [6]).

Dit talmen in een aangelegenheid, die hun zoo zeer ter harte ging, bracht de leden der Zuid-Hollandsche Synode er toe, de zaak te overwegen of men zich niet tot de magistraten der steden zou wenden met het verzoek, om bij gemengde huwe-

---

1) *Resol. St.-Gen.*, 3 Maart 1738 (*Gr. Placaatb.*, VI. 238.) Een aanvulling van 1 Maart 1751 verklaarde de resolutie ook van kracht voor de Zwitsers en Grisons. (*Gr. Placaatb.*, VIII. 537.)

2) *Id.*, 11 Mei 1739. (*Gr. Placaatb.*, VI. 527.) Den 13 Jan. 1751 werd bepaald dat deze resolutie betrekking had op «alle Officiers en Justiciers, en generalyck alle Beampten in het Ressort van de Generaliteyt, hetzy dat deselve tot de Policie, hetzy dat zy tot de Justitie of Finantie behooren». (*Gr. Placaatb.*, VIII. 531—5.) Vergel. *Resol. St.-Gen.*, 10 April en 3 Dec. 1745. (*Gr. Placaatb.*, VII. 636.)

3) *Resol. St. v. Holl.*, 22 Nov. 1738, 7 Maart 1739.

4) *Acta Z.-Holl. Synode.* 's-Gravenhage, 8—18 Juli 1738.

5) *Id*, Woerden, 7—17 Juli 1739.

6) *Id.*, Gouda, 6—16 Juli 1745.

lijken een belofte te eischen, dat de kinderen Hervormd zouden worden gedoopt en opgevoed. In de Synode van 1744 verzetten de commissarissen-politiek zich tegen dat voorstel, althans dat een dergelijk verzoek van de Synode zou uitgaan. Ofschoon het recht erkennende van iederen kerkeraad afzonderlijk om zich in den aangegeven zin tot den magistraat te wenden, achtten de vertegenwoordigers der regeering het ongepast, dat de Synode zou vooruitloopen op de beslissing van den souverein [1]). Dat er steden waren, waar dusdanig verzoek niet zou zijn afgeslagen, bewees de mededeeling in de Synode van 1742, dat te Gorinchem door de vroedschap was vastgesteld, dat Katholieken, die met Hervormden in het huwelijk traden, de verlangde belofte moesten afleggen [2]). Toch waren met zulk een belofte de schadelijke gevolgen der gemengde huwelijken nog niet bezworen. In Overijsel — zagen wij — bestond reeds sedert langen tijd de gewoonte om die belofte te eischen. Wat geschiedde nu echter? Meermalen wachtten de Katholieken met het sluiten van het huwelijk tot de Hervormde tot het Katholicisme was overgegaan; daardoor ontkwam men aan de belofte. Om hieraan een einde te maken, werd door Ridderschap en Steden, omstreeks 1746, een verbod uitgevaardigd tegen huwelijken tusschen Katholieken onderling, indien de eene partij drie jaar vóór de verloving tot de Hervormde kerk had behoord [3]).

Minder gestreng, maar van een soortgelijke strekking was het plakkaat, dat den 3den Juni 1750 voor de Generaliteitslanden werd uitgevaardigd. De classis van 's-Hertogenbosch had weêr eens op de schadelijkheid der gemengde huwelijken gewezen en als voorbeeld aangehaald hoe de Gereformeerde weduwe van een schoolmeester met een Katholiek hertrouwd was en nu niet alleen hare kinderen Katholiek liet doopen, maar ook zelve tot de Katholieke kerk was overgegaan. De Staten-Generaal besloten daarom een plakkaat ten opzichte van die echtverbintenissen uit te vaardigen, maar meenden tevens

---

1) *Acta Z.-Holl. Synode.* Leiden, 7—17 Juli 1744.
2) *Id.*, Dordrecht, 3—13 Juli 1742.
3) *Id.*, Rotterdam, 5—15 Juli 1746.

er de classen in het ressort der Generaliteit op te moeten wijzen, hoeveel zij door geestelijke middelen konden uitrichten om het gewraakte euvel te bestrijden [1]).

In het plakkaat werden huwelijken met een Katholiek verboden voor mannen, zoolang zij hun 25ste, en voor vrouwen, zoolang zij haar 20ste jaar niet voleindigd hadden. Voor personen, die met een Katholiek gingen trouwen, moesten de huwelijksafkondigingen herhaald worden met een tusschenruimte van zes weken. Om ontduiking dezer bepalingen te voorkomen, b v. dat een Katholiek voor de afkondiging der geboden in schijn tot de Gereformeerde kerk overging of dat de Protestantsche partij het Katholicisme vóór die formaliteit omhelsde, werd bepaald, dat voor iemand, die tot de Katholieke kerk was overgegaan of omgekeerd, de eerste afkondiging niet zou kunnen plaats hebben binnen het jaar na dien overgang, terwijl ook dan de tusschenruimte van zes weken tusschen de afkondigingen gehandhaafd bleef [2]).

Terwijl in de Zuid-Hollandsche Synode van 1753 werd medegedeeld dat in Gelderland een plakkaat tegen de gemengde huwelijken was uitgekomen [3]), was in Holland een huwelijk in aristocratische kringen de aanleiding, dat ook hier ten langen leste deze aangelegenheid bij plakkaat werd geregeld. Eene juffrouw van de Poll zou in den echt treden met den chevalier de Bonnac, den broeder van den Franschen gezant. Van de zijde van de familie der bruid werden zwarigheden gemaakt, en blijkbaar maakte deze zaak zooveel opzien, dat de regenten, die jaar en dag over deze aangelegenheid heetten te peinzen, thans op eenmaal met een concept-plakkaat gereed waren [4]). Reeds negen dagen later was de commissie, die het ontwerp moest onderzoeken, met haar verslag gereed, evenals de com-

---

[1]) *Resol. St.-Gen.*, 3 Juni 1750 (*Gr. Placaatb.*, VII. 649—50.)

[2]) Plakkaat der St.-Gen. v. 3 Juni 1750 (*Gr. Placaatb.* VII. 813—815). Ter verduidelijking werd den 15 Dec. 1751 bepaald dat bedoeld waren huwelijken van Katholieken niet alleen met Hervormden, maar ook met Lutherschen en Doopsgezinden (*Gr. Placaatb.* VIII. 529), terwijl den 16 Juli 1767 nader werd verklaard, dat de gevorderde leeftijd van 25 jaar voor den jongen man en van 20 jaar voor het meisje alleen betrekking had op de Protestanten (*Gr. Placaatb.*, IX. 362—63).

[3]) *Acta Z.-Holl. Synode*, Dordrecht, 3—13 Juli 1753.

[4]) *Resol. St. v. Holl.*, 12 Nov. 1754.

missarissen van het Hof met hun advies [1]) en den 24sten Januari 1755 werd het plakkaat in de vergadering der Staten vastgesteld. Het bevatte de volgende bepalingen. Een Hervormde met een Katholiek trouwende werd daardoor onbekwaam tot het bekleeden van eenig openbaar ambt of bediening; zij die reeds zulk een betrekking bekleedden zouden haar verliezen. Voor personen beneden de 25 jaar was een huwelijk met een Katholiek verboden; zij, die dien leeftijd hadden bereikt, hadden nog de toestemming noodig van ouders of grootouders, zoo zij in leven waren. Trouwbeloften tusschen Katholieken en Hervormden zouden ongeldig zijn en zelfs na gedane huwelijksafkondigingen verbroken kunnen worden. Bij huwelijken tusschen genoemde personen zou geen gemeenschap van goederen kunnen plaats hebben; de gehuwden zouden elkander noch bij huwelijksche voorwaarde, noch bij testament een lijfrente of eenige andere schenking mogen geven. Van de kinderen, uit zulke huwelijken geboren, zouden de Katholieke niet boven de anderen bevoorrecht mogen worden, hetzij dan bij testament of op andere wijze, tenzij wegens door den rechter te billijken redenen. De huwelijks-afkondigingen moesten met een tusschenruimte van zes weken plaats hebben, en het huwelijk mocht eerst zes weken na de laatste afkondiging voltrokken worden. Voor hen, die van religie zouden willen veranderen om de bepalingen van het plakkaat te ontgaan, werd vastgesteld dat zij niet binnen het jaar mochten huwen en dat dan nog de bepalingen van het plakkaat op hen toepasselijk waren [2]).

Dus geen verbod, zooals de kerkelijken gewild hadden, maar een reeks belemmerende bepalingen, die er op berekend waren om een Hervormde af te brengen van het voornemen, zich een Katholieke levensgezellin te kiezen. Daarbij verdient het opmerking, dat ook hier weer de vrees dat de Katholieke kerk en hare stichtingen geldelijk voordeel uit de gemengde huwelijken zouden trekken, blijkbaar heeft geleid tot de bepalingen omtrent de regeling der financieele verhouding tusschen de echtgenooten. Vandaar dat van deze bepalingen dispensatie

[1]) *Id.*, 14 en 21 Nov. 1754.
[2]) *Gr. Placaatb.*, VIII. 543—544.

werd verleend als men zekerheid had dat de kinderen in den Hervormden godsdienst zouden worden opgevoed [1]). Overigens was de regeering niet geneigd van dit plakkaat dispensatie te verleenen, tenzij in gevallen die eigenlijk niet behoorden tot de huwelijken welke men wilde tegengaan [2]). Nog in hetzelfde jaar werd bepaald, dat het plakkaat niet van toepassing was op hen, die niet in schijn, maar in werkelijkheid tot den Hervormden godsdienst waren overgegaan [3]), terwijl twee jaar later werd vastgesteld, dat Hervormde vreemdelingen, die in de provincie verblijf hielden, niet onder het plakkaat vielen [4]).

Van geen dispensatie wilde men weten waar het jongelieden gold beneden den vastgestelden leeftijd of ambtenaren, ook al werd opgegeven dat het huwelijk noodzakelijk was geworden om een kind, welks geboorte aanstaande was, te echten [5]). Schijnbaar gaf de regeering in het laatste geval blijk van onnoodige hardheid, maar het kan niet ontkend worden, dat het plakkaat dreigde illusoir te worden, indien het feit dat een kind stond geboren te worden, voldoende was om dispensatie van het plakkaat te verkrijgen.

Was hiermede de wetgeving op de gemengde huwelijken geregeld, er bleef toch nog een punt over waarin niet was voorzien. Die huwelijken wilde men tegengaan, omdat de kinderen gewoonlijk in de Katholieke geloofsleer werden opgevoed. Wat was er nu echter tegen te doen dat kinderen, in de Hervormde kerk gedoopt, na den dood van de Hervormde partij door den in leven gebleven echtgenoot Katholiek werd opgevoed. Die vraag werd door de afgevaardigden van Alkmaar aan de vergadering der Staten van Holland voorgelegd, met het verzoek om door ampliatie van het plakkaat op de gemengde huwelijken in zulke gevallen te voorzien [6]). Men besloot het Hof om advies te vragen en dit college was van oordeel dat de Staten een

---

1) *Resol. St. v. Holl*, 28 Juli 1758.

2) *Id.* 6 Maart en 26 Juli 1766. (*Gr. Placaatb.*, IX, 356 58, 359—61.)

3) *Id.*, 1 Oct. 1755 (*Gr. Placaatb.*, VIII. 546), vergel. *Resol. St. v. Holl.*, 8 Maart 1755.

4) *Id.*, 5 Maart 1757. (*Gr. Placaatb.*, VIII. 548.)

5) *Id.*, 12 Juli 1759 (*Gr. Placaatb.*, VIII. 555) en 23 Juli 1772 (*Gr. Placaatb.*, IX. 368). Vergel. nog 24 Jan. 1789. (*Gr. Placaatb.*, IX. 385.)

6) *Id.*, 12 Oct. 1768.

plakkaat moesten uitvaardigen om te verbieden, dat kinderen uit gemengde huwelijken, die in de Hervormde kerk gedoopt waren, tijdens hunne minderjarigheid tot de Katholieke kerk werden gebracht. Hadden zij den leeftijd van achttien jaar bereikt, dan stond hun vrij van godsdienst te veranderen. Als een bewijs hoezeer ook ten opzichte der Katholieken de stemming veranderd en milder geworden was, mogen hier het volgende uit het advies van het Hof, van December 1768, een plaats vinden: „Niet te min vermeenen wy, dat in deese importante materie niets dan met de uiterste circumspectie behoort te worden gestatueert, en vooral in agt genoomen dat geene de minste belemmering aan de vryheid van Godsdienst werde toegebragt en daarom soo dra de kinderen kunnen gereekent worden in staat te zijn om voor hun selve eene keuse te doen, hun sulks ten volle werde vry gelaaten; en dus geene aanleiding gegeeven werde dat die van de Roomse Gesindheid eenig vermoede souden kunnen opvatten, dat men ten faveure van de hervormde Religie iets wilde introduceeren, het geen wij in hun billyk als een geweetensdwang veroordeelen" [1]).

Het rapport over het concept-plakkaat van het Hof luidde gunstig [2]), maar het schijnt bij dat rapport gebleven te zijn, want van een aanneming van het plakkaat wordt niets gemeld [3]).

Hadden de bestrijders der gemengde huwelijken dan ten slotte ook in Holland bepalingen tot wet verheven zien worden, die bestemd waren zulke echtverbintenissen zoo al niet te beletten dan toch tegen te gaan, ten opzichte van een zaak hiermede in nauw verband staande, was men minder gelukkig. Het betrof het doopen door Katholieke priesters van kinderen uit gemengde huwelijken. Dit was een der punten waarover de raadpensionaris herhaaldelijk door de gedeputeerden der Synoden werd aangesproken. Zij konden zich daarbij beroepen op een plakkaat van de Staten van Utrecht van 21 Juni 1725 waarbij Roomsche geestelijken werden bedreigd met eene boete van 150 gulden

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 2 Dec. 1768.

[2]) *Id.*, 4 Oct. 1769.

[3]) Voor de wetgeving op de gemengde huwelijken vergelijke men nog de *Resol. St. v. Holl.*, van 2 Dec. 1762 en 14 Maart 1778.

voor elk door hen gedoopt kind, zoo vader of moeder Hervormd was [1]). In Holland zagen de kerkelijken reikhalzend naar een dergelijk verbod uit, maar zij zouden hun wensch niet in vervulling zien gaan. In 1741 had de Synode weer eens geklaagd dat Roomsche priesters zich niet ontzagen, kinderen waarvan de ouders, of een van de twee, Gereformeerd waren, te doopen. Die klacht vond destijds in zoo verre ingang dat Gecommitteerde Raden tegen de gewraakte handelwijze maatregelen voorstelden. Zij wilden zien aangenomen, dat Katholieke geestelijken slechts kinderen zouden mogen doopen, binnen hun parochie geboren en van welke de ouders, of althans de langstlevende, hun als Katholieken bekend waren. Kinderen buiten hunne parochie geboren, zouden zij niet mogen doopen, zoolang het niet gebleken was dat beide ouders Katholiek waren; was een van beide Gereformeerd, dan was noodig de toestemming van burgemeesters en regeerders in de steden, of op het platte land die van de baljuws of van de crimineele schouten. Overtreding dezer voorgestelde verordening zou gestraft worden met eene boete van 600 gulden en ontzetting uit den dienst [2]).

Er kwam echter niets van het voorstel van Gecommitteerde Raden en evenmin hadden de Gedeputeerden van de Noord- en Zuid-Hollandsche Synoden succes, toen zij acht jaar later weer eens op hetzelfde aanbeeld hamerden [3]). Het mocht niet baten dat zij hunne bij de Staten in te dienen remonstrantie eerst ter inzage aan den stadhouder hadden gegeven [4]). Nog in 1789 werd om een plakkaat tegen het Katholiek doopen van kinderen uit gemengde huwelijken aangeklopt bij den raadpensionaris, maar deze zond de afgevaardigden der Zuid-Hollandsche Synode naar huis met de boodschap dat de zaak zeer „delicaat" was en hij er zich op moest beraden.

---

1) *Utr. Placaatb.*, I. 757.
2) *Resol. St. v. Holl.*, 17 Juni 1741.
3) *Id.*, 12 Febr. 1749.
4) *Acta Z.-Holl. Synode*, 's-Gravenhage, 8—18 Juli 1749.

In de achttiende eeuw, toen eigenlijk niemand hier te lande meer dacht aan de mogelijkheid om de uitoefening van den Katholieken godsdienst te verbieden, was het de toenemende bloei van de Katholieke kerk of zooals het destijds heette, „de aanwas van het Pausdom", die velen met zorg vervulde en de in dit hoofdstuk beschreven maatregelen noodig of wenschelijk deed achten. De regeering was wel genoodzaakt nu en dan aan den aandrang, vooral der kerkelijken, gehoor te geven, al deed zij dit slechts noode, zooals wij zagen. Maar buiten die onderwerpen, die met dien „aanwas" in verband stonden werd de regeering nog herhaaldelijk genoopt zich met de Katholieken te bemoeien. Tot die zaken behoorde de nu en dan voorkomende weigering der Katholieken om de gehate recognitiegelden te betalen. Nader zal dit worden toegelicht als in het laatste hoofdstuk de afschaffing van deze knevelarij ter sprake zal komen. Andere minder belangrijke onderwerpen, waarbij de tusschenkomst der regeering werd ingeroepen, kunnen wij laten rusten [1]. Slechts enkele gebeurtenissen vragen nog een oogenblik onze aandacht, daar zij licht werpen op den toestand der Katholieken en de stemming die hier ten hunnen opzichte heerschte.

In de eerste plaats worde hier melding gemaakt van een door de Staten van Holland ten jare 1737 ingevoerde belasting op de Katholieke kerkhuizen en pastorieën, een soort belasting van de doode hand, waarop reeds een tiental jaren vroeger door het Hof was aangedrongen, maar waartoe men maar niet zoo dadelijk had kunnen besluiten. Het niet onbelangrijke advies van het Hof van 1726 werd uitgebracht naar aanleiding van een op zich zelf niet veel beteekenend geschil tusschen de Katholieken te Hem. Daar waren drie administrateurs van de armen-goederen en van alle effekten en goederen der Roomsche gemeente door anderen vervangen, die hunne voorgangers

[1]) Enkele voorbeelden: 16 Aug. 1731 wordt het verzoek der Katholieken van Sprang, 's-Greveldüinkapelle en Vrijehoevekapelle om zich in ziekte en doodsgevaar door de priesters van Loon op Zand te laten bijstaan, afgeslagen, maar den 20 Sept. 1734 toegestaan (*Resol. Gec. Raden.* Rijksarchief); 19 Juli en 8 Aug. 1738 bemoeien Gec. Raden zich met het geschil tusschen de pastoors van Osdorp (Kennemerland) en Buitenveldert (Amstelland) over de grenzen hunner staties.

opriepen tot rekening en verantwoording. Niet gezind aan deze oproeping te voldoen, waren de onwilligen door schepenen in het ongelijk gesteld en hadden daarop geappelleerd aan het Hof. Toen dit college zich onbevoegd had verklaard, wendden de afgetreden administrateurs zich tot de Staten van Holland, die op hun beurt het advies van het Hof inriepen, welk stuk den 6den November 1726 aan de Staten-vergadering werd medegedeeld. In het kort kwam dit advies neêr op het volgende:

Uitdrukkelijk werd gewezen op het gevaarlijke van de doode hand. De Katholieken oefenden hier te lande, in strijd met de plakkaten, hunnen godsdienst uit en dit werd door de regeering oogluikend toegestaan. Men moest daarom ook toelaten dat zij armverzorgers hadden. Maar het Hof bestreed de meening, alsof voorkomende kwesties over die armverzorgers in het publiek berecht zouden moeten worden. De aanvragers noemden zich administrateurs van alle effecten en goederen der Katholieke gemeente, maar zij konden dat niet zijn, daar het bezitten van goederen aan Katholieke „Communiteyten" door de plakkaten uitdrukkelijk was verboden. De schadelijkheid voor den staat van de goederen in de doode hand werd reeds door keizer Karel V in zijn plakkaten van 20 Maart 1524 en 16 October 1531 erkend. Dat de Katholieken voor hunne godsdienstoefeningen kerken en pastorieën noodig hadden, evenzeer als geld, achtte het Hof begrijpelijk. „Maar het is daarom niet noodigh, dat die Huysen staan op de naam van een Corporatie of doode handt, sooals dat met die speciale bewoordinge in het Placaat van 4 Mey 1655 oock werdt verbooden". Het Hof achtte het daarom wenschelijk dat de Roomschen gehouden zouden zijn uit hun midden personen aan te wijzen, die aansprakelijk zouden zijn voor alle belastingen van hunne kerkelijke goederen [1]).

Destijds ging men niet in op de wenschen van het Hof. Maar uit zijn advies mogen wij opmaken, dat er op dat tijdstip Katholieke kerken waren, die openlijk doorgingen voor het eigendom der gemeente. Vroeger, althans in de eerste jaren der Republiek, was dit niet het geval. Toen werden in parti-

[1]) *Resol. St. v. Holl.* 6 Nov. 1726.

culiere huizen ter sluiks vertrekken tot het houden van godsdienstoefening ingericht. En later, toen men reeds geheele huizen daartoe inrichtte, stonden deze op naam van een der geloovigen. Heeft men nu, naar mate men de plakkaten feitelijk buiten werking stelde, deze fictie laten varen, dan trad des te meer op den voorgrond dat er een aantal huizen waren, waarvoor nooit successie-recht werd betaald, omdat zij behoorden aan een gezindte, die hier niet erkend, eigenlijk verboden, feitelijk slechts geduld werd. Deze overweging bracht er de Hollandsche regenten toe in 1737 te bepalen, dat driemaal in de honderd jaar van alle Roomsche kerkhuizen in de provincie het collateraal moest worden betaald, gerekend tegen vijf ten honderd. Collateraal noemde men deze belasting, omdat zij heette in de plaats te komen voor hetgeen, zoo de gebouwen particulier eigendom waren, bij overgang door overlijden aan de zijlinie had moeten worden voldaan [1]).

Niet ten onrechte oordeelden de afgevaardigden van Dordrecht dat deze verordening niet heel duidelijk was. Wat bedoelde men met „kerkhuizen"? Waren dit de eigenlijke kerken, of behoorden daaronder ook de al of niet afzonderlijk staande pastorieën, kostershuizen enz. [2])? Vandaar een nadere resolutie der Staten, waarbij werd vastgesteld, dat aan de belasting onderworpen waren de eigenlijke kerkhuizen, de woningen der pastoors en kosters, de huizen die ten profijte der kerk waren verhuurd, de boomgaarden, erven en tuinen bij de kerkhuizen en pastorieën behoorende en in het algemeen alle effekten en goederen, die aan de kerkhuizen of staties toebehoorden, of tot hun onderhoud dienden [3]).

De commissie, die over Dordrecht's verzoek tot nadere toelichting rapport uitbracht, wilde nog verder gaan en ook hofjes en gestichten met hunne bezittingen, evenals de armen-goederen aan het collateraal onderworpen verklaren. Maar wegens de „ongereetheyd van sommige Leeden" werd de beraadslaging hierover aangehouden, om niet te worden hervat. Wat deze

---

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 14 Aug. 1737. (*Gr. Placaatb.*, VI. 1039.)
[2]) *Id.*, 16 Nov. 1737.
[3]) *Id.*, 21 Dec. 1737. (*Gr. Placaatb.*, VI. 1041—42.)

belasting beteekende, leert het voorbeeld van het Amsterdamsche Bagijnhof, dat *f* 3124 : 16 moest betalen [1]). Tegen deze belasting meenden de Oud-Roomschen — zij worden genoemd „veele der Roomschgesinde Priesters van de Clergie" — te moeten protesteeren. Er kon hier geen sprake zijn van de doode hand, meenden de requestranten. Er waren geen kerkhuizen, of zij stonden op naam van particuliere personen en zoo deze zonder kinderen kwamen te sterven, werd er wel degelijk successie van de gebouwen betaald. Daarenboven, wanneer die goederen tijdens het leven van de personen op wier naam zij stonden op een ander persoon werden overgeschreven, dan werd daarvan altijd de 40ste penning met tien opcenten betaald. Dit betoog kon de Staten niet tot andere gedachten brengen [2]). In 1743 verhoogden de Staten van Holland de successie-belasting voor de zijlinie, althans voor enkele gevallen en toen nu in 1771 het tijdstip naderde, dat weêr het collateraal voor de Katholieke kerken moest worden opgebracht, sloeg den Katholieken de schrik om het hart. De Staten stelden hen gerust door de verklaring dat de kerken onder die verhooging niet begrepen waren [3]).

Na deze fiscale aangelegenheid moet hier een plaats worden ingeruimd aan enkele voorvallen, die op de volksstemming licht doen vallen.

Nog geruimen tijd in de achttiende eeuw bleef de vrees voor de Katholieken in de Republiek levendig. De zeventiende en ook nog de achttiende eeuw hadden genoeg voorbeelden van de vervolgzucht der Katholieke regeeringen aan het licht gebracht om velen den schrik om het hart te doen slaan bij de gedachte, dat de Katholieken ook hier meerderheid of althans eene aanzienlijke minderheid zouden worden. Van die Katholiekenvrees is een der zonderlingste voorbeelden de ongerustheid, die in 1734 in de Republiek zich van de gemoederen meester maakte, omdat de St. Jansdag (24 Juni) dat jaar zou samenvallen met den verspringenden feestdag der Katholieke

---

1) *De Katholiek*, L, blz. 137.
2) *Resol. St. v. Holl.*, 16—17 April, 10 Mei 1738.
3) *Id.*, 16 Maart 1771.

kerk, den Sacramentsdag. Het gerucht verspreidde zich, dat dit voor de Katholieken de aanleiding zou zijn tot oproer en geweld. Door het geheele land werd de mare verbreid en overal heerschte onrust. In Amsterdam wist men elkander te vertellen dat de Katholieken reeds heimelijk schout, burgemeesters en schepenen hadden benoemd, die zouden optreden, zoodra op den gevreesden dag het stadsbestuur zou zijn omvergeworpen [1]). Te Alkmaar liet men eenige weken vóór en na 24 Juni de schutters de wacht op het stadhuis betrekken en door de stad patrouilleeren, om op alles voorbereid te zijn [2]). Te Hoorn ging men nog verder en durfde bij Roomsche winkeliers geen eetwaren koopen uit vrees vergiftigd te zullen worden. Ook hier meende de magistraat maatregelen van veiligheid te moeten nemen. St. Jan was de patroon van Hoorn en ook na de Hervorming was zijn naamdag er feestelijk gevierd; zoogenaamde St. Jans-kroonen werden in straten en stegen opgehangen en tot laat in den nacht werd daaronder gedanst en feest gevierd. Bij de onrustbarende geruchten, die rond gingen, achtte de vroedschap — om aanleiding tot wanorde te voorkomen — het raadzaam den 9den Juni een keur uit te vaardigen, waarbij het ophangen van palmkroonen en ander feestbetoon verboden werd [3]). In andere plaatsen wist men te verhalen, dat de Roomschen buskruit en wapenen hadden bijeengebracht, om er zich tegen de Hervormden van te bedienen. Ja, het heette zelfs, dat men hier en daar in de kerken stroppen had gevonden, bepaaldelijk op de zitplaatsen van regenten [4]).

Het sterkste bewijs van de bezorgdheid, waarmede de St. Jansdag werd tegemoet gezien, is zeker wel dat de waarnemende advocaat-fiskaal en procureur-generaal van het Hof, van der Mieden, het noodig achtte er den raadpensionaris over aan te spreken. Deze magistraat verklaarde wel, dat het Hof geen andere inlichtingen had dan de loopende geruchten en „deese en geene voorvallen", maar hij achtte toch de berichten, dat de Katholieken zich weder in het bezit der publieke kerken

---

1) *Wagenaar*, *Amsterdam* (in-8°.) VI, 296—297.
2) *C. W. Bruinvis*, *Het Patriotisme te Alkmaar*, blz. 67.
3) *C. A. Abbing*, *Geschiedenis der stad Hoorn*, II. 249 v.v.
4) *J. Wagenaar*, *Vaderl. Historie*, XIX, 166.

wilden stellen met onderdrukking van den Hervormden godsdienst, van genoeg gewicht, om er de aandacht van den raadpensionaris op te vestigen. En deze begreep de zaak in de vergadering der Staten ter sprake te moeten brengen. Daar werd zijne mededeeling door sommigen met schouderophalen begroet; Dordrecht oordeelde de praatjes belachelijk en niet der moeite waard om er over te beraadslagen. Deze meening vond ingang bij een deel der vergadering [1], maar toch werd besloten aan de verschillende steden bericht te zenden van de mededeelingen van den raadpensionaris, opdat zij de noodige voorzorgen zouden kunnen nemen; tevens zouden de hoofdofficieren worden aangeschreven om op hun hoede te zijn [2].

Omvangrijk waren de maatregelen die in den Haag noodig werden geoordeeld; Gecommitteerde Raden beraadslaagden twee dagen over deze gewichtige aangelegenheid en men besloot 's avonds te voren de wachten te versterken, den geheelen nacht patrouilles van ruiterij en voetvolk te doen rondgaan en het geheele garnizoen gereed te houden om op het eerste teeken handelend te kunnen optreden. Maar vooral voor 24 Juni werden voorzieningen getroffen, want men verwachtte een grooten toeloop van Katholiek landvolk. Om nu alle onordelijkheden dadelijk te kunnen beteugelen en in staat te zijn hulp te verleenen als deze van buiten af gevraagd werd, zou het regiment gardes te paard 's morgens te vijf uur onder de wapenen komen en worden opgesteld voor de eene helft op de gewone verzamelplaats in het Voorhout en voor de andere helft op de Groote Markt. Achtte de commandant van het garnizoen het gewenscht nadere orders in te winnen, de heer van den Boetzelaar werd gemachtigd om — zoo Gecommitteerde Raden niet bijeen waren — de maatregelen te nemen die hij heilzaam zou oordeelen [3].

Reeds eenige dagen te voren hadden Gecommitteerde Raden zich bezig gehouden met een verzoek om hulp tegen den gevreesden dag, hun geworden van het eiland Overflakkee. Ook hier waren de geruchten doorgedrongen en hadden veel be-

[1]) Zie de door den pensionaris de Bie gehouden notulen in het Rijksarchief.
[2]) *Resol. St. v. Holl.*, 12 Juni 1734.
[3]) *Resol. Gec. Raden* , 21 en 23 Juni 1734, (Rijksarchief.)

zorgdheid verwekt, te meer daar 's zomers vele Katholieken op het eiland vertoefden. Wat moest men beginnen — vroeg men zich af — hier van alle hulp verstoken, als de Roomschen eens tot daden van geweld overgingen? De officieren van acht dorpen hadden twee hunner naar Gecommitteerde Raden afgevaardigd om toezending van wapenen te vragen en hulp van driehonderd man infanterie uit het naastbijgelegen garnizoen. Gecommitteerde Raden gaven te verstaan, dat de inwoners van het eiland geen reden tot zoo groote bezorgdheid hadden. Tot hunne geruststelling zou echter worden geschreven aan den ruaard van Putten, aan de baljuws van Voorne en Grijsoort en aan de officieren van het eiland Overflakkee, om de noodige maatregelen te treffen tot bewaring der rust; zij moesten de ingezetenen doen wapenen om des noods geweld met geweld te kunnen keeren, zij zouden de priesters van het eiland voor zich ontbieden en hun gelasten dat zij hunne geloovigen op het hart moesten binden om zich rustig te houden. Daarenboven zouden 80 man uit het garnizoen van den Briel naar Hellevoetsluis worden gezonden en daar veertien dagen moeten blijven, om zoo noodig naar Overflakkee gezonden te kunnen worden ten einde elk verzet den kop in te drukken [1]).

De gevreesde dag ging voorbij zonder dat er iets van oproer of geweld te bespeuren viel. Te Leeuwarden achtte de Prins van Oranje het geraden persoonlijk door de stad te rijden, maar niets verdachts viel voor. Toch had de vrees voor St. Jan in Friesland voor de reguliere geestelijken een oogenblik nadeelige gevolgen. Pater Leonardus Timmer te Wolvega verhaalt in zijn doopboek van eene vervolging, tengevolge waarvan de regulieren moesten vluchten. De paters Timmer en van Riel werden gevangen gezet, tot eene boete van 680 gulden ieder veroordeeld en uit Friesland verbannen. Maar terwijl Timmer zijn mededeelingen te boek stelde, was de vervolging tot bedaren gekomen; de gevluchten keerden terug en hij zelf kon weer zijn dienstwerk hervatten [2]). Ook in enkele andere plaatsen schijnt de doorgestane angst maatregelen tegen de

[1]) *Resol. Gecom. Raden*, 17 Juni 1734. (Rijksarchief.)
[2]) *Arch. v. d. gesch. v. h. aartsb. Utr.*, II, 120.

Roomschen te hebben uitgelokt. Zoo te Alkmaar, waar den 11den September besloten werd, dat geen Katholiek officier of rotmeester der schutterij zou kunnen zijn, of — zoolang er geschikte Protestanten waren — tot deken of raad der gilden benoemd zou kunnen worden [1]).

Waaraan nu die vrees in 1734 voor den St. Jansdag toe te schrijven? Men sprak destijds van prophetieën, die bij het samenvallen van St. Jans- en Sacramentsdag gewichtige gebeurtenissen in het vooruitzicht stelden. De een zou gevonden zijn in het graf van een Napolitaansch geestelijke en noemde wel geen bijzondere feiten, maar sprak van gewichtige gebeurtenissen in Europa en dat de aarde door bloed geverwd zou worden. Een andere was voor den dag gekomen onder de papieren van den overleden paus Benedictus XIII en was van dezen inhoud:

Dum Marcus cantabit Halleluja
Et Antonius : Veni Creator,
Et Joannes Baptista coenabit
Tunc regnabit en triumphabit rex in Anglia Jacobus III.

dat wil dus zeggen, dat wanneer Paschen op St. Marcus valt, Pinksteren op St. Anthonie en de Sacramentsdag op St. Jan, dat dan de pretendent in Engeland den troon zou beklimmen.

Met ons land had deze prophetie dus niets te maken. Maar de eerste sprak in veel algemeener termen en daarenboven velen zullen den woordelijken inhoud der voorspellingen niet gekend hebben. Men sprak waarschijnlijk onder de Katholieken hier en daar van een te verwachten zegepraal voor de kerk zonder precies te weten, wat er eigenlijk gaande was. Van die geruchten drong ook iets door tot de Protestanten en deze, nog onder den indruk van de verbittering door het Officie van paus Gregorius VII gewekt, van de waarschuwingen tegen de Katholieken, waarvan de preekstoelen gedaverd hadden, toen er sprake was van het toelaten van een Apostolischen Vicaris, van de geruchten over de vervolging der Katholieken in Salzburg, geloofden dadelijk het ergste. Toch blijft het algemeen verspreid zijn van de vrees voor den St. Jansdag een zeer

[1]) *C. W. Bruinvis*, *Het Patriotisme te Alkmaar*, blz. 66.

vreemd verschijnsel, tenzij de „sommigen", waarvan Wagenaar spreekt, het bij het juiste einde hebben gehad. Wagenaar dan deelt onder alle voorbehoud mede, dat volgens sommigen de Oranje-partij de geruchten en den angst heeft helpen verbreiden, in de hoop, dat zoo er werkelijk iets gebeurde, de gelegenheid schoon zou zijn, om den Prins van Oranje tot stadhouder te verheffen. Hij voegt er aan toe, dat zelfs beweerd werd, dat in sommige kerktorens Oranje-vlaggen werden gereed gehouden [1]). Wellicht zijn ook deze geruchten tot de regeering doorgedrongen en verklaren zij de uitgebreide maatregelen in den Haag genomen.

De ongerustheid, welke in 1734 alom in de Republiek viel waar te nemen, geeft een denkbeeld van den achterdocht en het wantrouwen, waarmede men destijds nog de Katholieken beschouwde, een wantrouwen dat ook vooral heerschte bij de kerkelijke heeren, die nu eenmaal overtuigd waren, dat het dringend noodzakelijk was, streng toezicht te houden op hunne Roomsche medeburgers. Van dit wantrouwen bevatten de Acta der Zuid-Hollandsche Synode van het jaar 1739 een zeer zonderling voorbeeld.

Op het titelblad van den catalogus der bibliotheek nagelaten door den overleden priester G. F. de Rotte, die zijn statie had onder Hazerswoude, was de gestorvene aangeduid als: „Vir Rev. et Doctissimus D. Gerh. Franc. de Rotte, dum viveret pastor fidelissimus in pago Koudekerk". De classis van Leiden was daarover zeer verontwaardigd en op haar verzoek gingen Gedeputeerden van de Synode er den president van Gecommitteerde Raden over aanspreken. Want, redeneerden die heeren, de aan den overleden geestelijke gegeven titel, die hem ook in de Leidsche Courant was toegekend, kwam den pastoor niet toe, en moest in den waan doen brengen, dat de gestorvene predikant was geweest. Er was echter meer. De catalogus noemde den geestelijke pastoor van Koudekerk. Daar was echter nooit een statie der Katholieken geweest en daar het plakkaat van 1730 het oprichten van nieuwe staties verbood, kon er ook geen komen. Welnu — dachten de predi-

---

1) *Wagenaar, Vaderl. Historie.* XIX, 167.

kanten — wie weet, of wij hier niet met een slimmigheid van de Roomschen te doen hebben? Komt er later een pastoor te Koudekerk, dan zullen zij zich op dezen catalogus beroepen om aan te toonen, dat er geen sprake kan zijn van het oprichten eener nieuwe statie, daar er ook vroeger een pastoor is geweest. De president van Gecommitteerde Raden stelde de afgevaardigden gerust en gaf te kennen dat het drukken van een titel op een catalogus toch wel een wat al te zwakke rechtsgrond zou zijn om zich op te beroepen. Maar Gecommitteerde Raden zouden de boekverkoopers in de steden der provincie, waar bekende drukkerijen waren, aanschrijven, dat in het vervolg op de boeken van Roomsche priestèrs en op de catalogi hunner bibliotheken hunne kwaliteit duidelijk moest worden vermeld en niet in termen, die op de Hervormde predikanten betrekking hadden [1]).

Hoe kinderachtig! zullen die boekverkoopers gedacht hebben, dat Gecommitteerde Raden zich zelfs met het titelblad van een auctie-catalogus gaan bemoeien. Maar een hunner Deventersche confraters had heel wat meer reden tot ergernis. De man was Katholiek en had een boek uitgegeven, waarin volgens de predikanten de Heidelbergsche Catechismus werd aangevallen en dat als een „vuylaardig lasterschrift" wordt gebrandmerkt. Als titel wordt opgegeven: *Zaamenspraak tusschen twee Gereformeerde-Burgers en Ledemaaten Job en Simpson.* Wegens deze stoutigheid werd de boekverkooper door den magistraat beboet met *f* 4000, terwijl de drukker gestraft werd met een boete van *f* 300 en het bevel om gedurende een jaar en zes weken niet op zijn drukkerij te laten drukken [2]).

Trouwens in Overijsel schijnt men aan de Roomschen niet veel vrijheid van beweging gegund te hebben. Het klinkt vreemd, als wij nog in 1735 hooren klagen, dat te Enschede in een particulier huis een vertrek tot Katholieke kerk was

[1]) *Acta der Z.-Holl. Synode.* Woerden 7—17 Juli 1739. Nog in 1766 gelastte de vroedschap te Utrecht dat op den catalogus van de bibliotheek, nagelaten door den Aartspriester W. van der Steen, de titel van Aartspriester veranderd moest worden in: *Rooms priester.* (Zie: *Mr. S. Muller Fz., Inventaris van het archief der gemeente Utrecht*, II, n⁰. 617.)

[2]) *Acta* derzelfde Synode. Vergel. *C. Sepp*, *Het staatstoezicht op de godsdienstige letterkunde in de Noordelijke Nederlanden*, blz. 219.

ingericht of in 1742, dat er te Haaksbergen iets aan de uiterlijke gedaante der Katholieke kerk veranderd was [1]). Enkele jaren later was men in die provincie verontwaardigd, dat te Hasselt de uitoefening van den Katholieken godsdienst was toegelaten; Ridderschap en Steden gelastten daarom aan den magistraat om alles in den vorigen toestand te herstellen [2]). Toch had men hier uit het voorbeeld van andere provincies geleerd, dat er van de Katholieken geld te halen was. Toen in 1727 de Roomschen zich herhaaldelijk tot de vroedschap van Steenwijk hadden gewend om vergunning te verkrijgen, hunne kinderen door een priester te laten doopen, werd dat toegestaan op voorwaarde dat de geestelijke tien dukaten in de armbus op het raadhuis zou storten [3]). Nog in 1778 werd in die stad het verzoek om vrije uitoefening van den Katholieken godsdienst door de vroedschap gewezen van de hand [4]).

Ook in Groningen was men niet toegevend; in de Zuid-Hollandsche Synode werd in 1745 medegedeeld dat bevel was gegeven om de kerk op den Hoorn af te breken en in 1758 vernemen wij, dat de predikanten hadden geklaagd over de openlijke godsdienstoefening der Roomschen te Appingadam, waarop de vergaderplaats gesloten, maar door den richter weder heropend was [5]).

Ging hier, zooals wij reeds meermalen zagen, het verzet tegen het toestaan van meer vrijheid aan de Katholieken van de predikanten uit, deze vonden hierin steun bij het grauw, dat ten opzichte der Roomschen zeer achterdochtig bleef. Men verdroeg hen, maar er was niet veel noodig om den ouden geloofshaat weder te doen opvlammen. Ook de achttiende eeuw heeft daarvan nog menig voorbeeld gezien. Zoo bijvoorbeeld in 1747, toen het bericht van de inneming van Bergen-op-Zoom door de Franschen vooral in Holland en Zeeland groote ontsteltenis te weeg bracht. Het gepeupel verdacht reeds dadelijk

[1]) *Acta Z.-Holl. Synode*, 1735 en 1742.
[2]) *Id.*, 1748.
[3]) *Bijdr. tot de gesch. v. Overijssel*, II, 274.
[4]) Eveneens 6 Febr. 1779, 19 Oct. 1784, 6 Febr. 1787. (*Bijdr. tot de gesch. v. Overijssel*, II, 275.)
[5]) *Acta Z.-Holl. Synode*, 1745 en 1756.

bij den inval der Franschen de Katholieken van sympathie voor de vijanden des lands en na de inneming der genoemde vesting sloeg men tot feitelijkheden over. In Utrecht, Deventer en Groningen [1]) werden allerlei baldadigheden gepleegd aan de huizen der Roomschen; in den Haag werden het huis van een Katholieken pruikenmaker en dat van een kleermaker geplunderd en ten deele afgebroken, terwijl in verschillende plaatsen maatregelen noodig waren om uitbarsting der volkswoede te voorkomen [2]). De stadhouder en het Hof van Holland vaardigden een plakkaat uit tegen die rustverstoringen, waarin echter tevens de staf gebroken werd over hen, die door hunne „licentieuse en gantsch onbetaamelyke discoursen" aanleiding hadden gegeven tot de baldadigheden [3]). Hieruit zou men afleiden, dat sommige Katholieken hunne Franschgezindheid al te openlijk hebben doen blijken [4]).

Onvoorzichtig was dit zeker in een land waar de Katholieken destijds werkelijk niet over vervolging hadden te klagen, maar waar hun eigenbelang hun voorschreef om toch vooral geen aanstoot te geven. En men nam zoo licht aanstoot, getuige een voorval uit het jaar 1762. Een Maassluissche reeder, van der Drift, had een zijner haringschepen, behalve van de nationale, ook voorzien van een eigen vlag, waarop de afbeelding der heilige Maria Magdalena, de patrones van de parochie Maasland, waartoe destijds de Roomsche ingezetenen van Maassluis behoorden. Naar de Hervormde kerk gaande, moesten de geloovigen een deel van den haven langs en daar zagen zij nu den 27sten Juni die „paapsche" vlag wapperen van het roer

---

[1]) Zie: *J. E. Heeres*, *De wijzigingen in den regeeringsvorm van Stad en Lande in de jaren* 1748 *en* 1749, blz. 48.

[2]) *Wagenaar*, *Vaderl. Historie*, XX, 118 en 119.

[3]) 22 Sept. 1747. *Gr. Placaatb.*, VII, 827.

[4]) In *De Patriot* (van J. Wagenaar), Amst. 1748, blz. 161 leest men: «Ik beken, dat ik niet weet, waarover men zig meer verwonderen moet, over de onbescheiden taal van sommige domme Roomschgezinden, die vreugde toonen over de voordeelen, die de Vijand op ons behaalt; of over den blinden ijver van 't Protestans graauw, dat ongezoute zotteklap op heeter daad met plondering straffen wil...» De schrijver tracht vervolgens eenerzijds aan de Roomschen het ongerijmde van hunne Franschgezindheid aan te toonen en aan den anderen kant te betoogen, dat de «kundigste, gegoedste en handeldrijvende» Katholieken niet op de hand van Frankrijk zijn.

van den zeilreê liggende hoeker. Dit verwekte algemeene verontwaardiging en het had een oogenblik den schijn, of men bij van der Drift de glazen wilde inwerpen. Zoo ver kwam het evenwel niet, maar toch achtte zelfs het Gemeentebestuur het geraden den reeder te verzoeken, de vlag weg te nemen. Overtuigd van zijn goed recht, was deze daartoe niet gezind, tot hij, naar den Haag ontboden, van Gecommitteerde Raden bevel kreeg het dundoek in te halen. Het corpus delicti werd zelfs openlijk opgehaald en naar Delft gebracht. Het is zeker wel een bewijs van de prikkelbaarheid, die hier te lande ten opzichte der Katholieken bleef heerschen, dat een zoo onbeteekenend voorval tot heel wat hekeldichten en schotschriften aanleiding gaf. Een dichter te Maassluis, W. van der Jagt, meende zijne medeburgers tot kalmte te moeten aansporen en gaf daartoe uit: *Breidel voor den Drift tot Oproer aan de Ingezetenen van Maassluis.* Zijn gedicht strekt om te betoogen dat men gerust aan de overheid kon overlaten, om te waken tegen wat ook hij als ongeoorloofd beschouwde. Want het feit zelf wordt door den man, die nog al als gematigde optreedt, ten strengste afgekeurd, getuigen de zegels:

„. . . . . wat Protestant kan immers toch gedoogen,
In Neêrlands vrij gewest (o! nooit gehoorde zaak!)
De Roomsche beelden langs de straat te zien verhoogen:
En dat der Staaten vlag dus schandlijk wordt misbruikt
Om door het misgeloof het recht geloof te onteeren".

De *Breidel* beleefde drie drukken, maar gaf ook alweer tot heel wat geschrijf en gewrijf aanleiding en de dichter zag zich genoopt een *Verdediging van den Breidel* het licht te doen zien. Ook Protestanten waren hem te lijf gegaan; aan de Katholieken, die zich aan zijn gedicht geërgerd mochten hebben, antwoordde hij: „dat, indien een Protestant, iets den minsten aanstoot, omtrent het stuk van godsdienst gaave, in een Roomsch gebied, men denzelven zijne spoorloosheid met de dood (of als men een barmhartige luim had, met zware lijfstraffen) zou doen boeten" [1]).

---

[1]) De stukken in de *Dietsche Warande*, X, 457—472.

Waar nu zulke weinig beteekenende voorvallen reeds zooveel beweging verwekten, is het niet te verwonderen, dat de Utrechtsche regeering meende het provinciaal concilie door de Oud-Roomschen in 1763 in de oude bisschopsstad gehouden, niet onopgemerkt te moeten laten. In de Katholieke wereld baarde deze vergadering veel opzien en ook de couranten hadden haar niet onbesproken gelaten. De vroedschap van Utrecht bleef evenmin onkundig van het voorgevallcne en achtte het noodig een commissie te benoemen, om te onderzoeken in hoeverre iets strafwaardigs had plaats gehad. Het rapport, door de commissie in 1764 uitgebracht, was zeer geruststellend. De leden hadden zelfs inzage gehad van de handelingen der vergadèring en daarin niets gevonden dat reden tot ongerustheid gaf. Zij waren derhalve van oordeel dat het onnoodig was tegen de leden der „Clergie" handelend op te treden. Onder de hand zou men hun kunnen aanzeggen, dat zij in het vervolg dergelijke vergaderingen in alle stilte moesten houden [1]).

De goede dunk, dien de commissieleden van het verhandelde in de bewuste vergadering kregen, was niet weinig versterkt door de bijzonderheid, dat daarin ook zeer afkeurend was geoordeeld over de geschriften van de Jezuieten Hardouin en Berruyer. Er behoeft hier niet herinnerd te worden, welke moeielijke dagen de Jezuieten destijds in Katholieke landen beleefden, om ten slotte door het hoofd der kerk hun orde te zien opgeheven. Maar de strijd, tegen de Societeit van Jezus in Portugal en andere landen aangebonden, trok overal de aan-

---

[1]) Het rapport in het archief der gemeente Utrecht. (*Mr. S. Muller Fz.*, *Inventaris van het Archief der gemeente Utrecht*, II, n⁰. 624.) — In het door J. A. Maggiora opgesteld verslag van den staat der Katholieke kerk in de Republiek van 1763—1775 leest men over dit concilie: « Quin et ipse magnus Ultrajectinae provinciae balivus criminalem ipsis actionem intentavit, quod privata auctoritate, nullaque praecedente permissione, in unum coire, conciliabulumque solemniter quodammodo celebrare aussi fuissent et hinc ab Ultrajectino magistratu facile obtinuit, ut inde mulctarentur gravi pecuniaria poena, uti retulere viri fide digni». (*Arch. v. d. gesch. v. h. aartsbisd. Utr.*, XIII, 334). Blijkens mededeeling, mij welwillend verstrekt door den Utrechtschen archivaris, mr. S. Muller Fz., is echter van een aan de deelnemers aan het concilie opgelegde boete in de Notulen van Staten en Vroedschap niets te vinden; voor zooverre de stukken uitgegaan van den procureur-generaal en den hoofdofficiër van Utrecht bewaard zijn, wordt ook daarin niet van een vervolging melding gemaakt.

dacht en was oorzaak dat de stad Utrecht begreep tegen de geordenden te moeten optreden. Deze gaven er zelf de aanleiding toe. Een zekere Dominikaan, Willem Feij, beklaagde zich bij de vroedschap, dat de pastoor der kerk in het Dorstige Harten Steegje, Wuijts, evenzeer een predikheer, toen hij een kapelaan noodig had, een ordebroeder uit het Antwerpsche klooster had laten komen met voorbijgang van hem, Feij, die een geboren Nederlander en reeds een tijdlang te Rotterdam als kapelaan werkzaam was geweest. Den 19den Maart 1764 droeg de vroedschap aan burgemeesters en oudburgemeesters op, deze zaak te onderzoeken en den 15den October kwam het zeer uitvoerige roppport over deze aangelegenheid in de vergadering der vroedschap in behandeling. De kwestie-Feij werd daarin echter maar zeer in 't kort aangeroerd. Er was gebleken dat Feij Rotterdam had moeten verlaten, omdat hij gemengd was geweest in oneenigheden tusschen de Katholieken. Daarenboven had pastoor Wuyts slechts tijdelijk zich van hulp voorzien wegens ziekte. Er was dus — meenden de commissieleden — geen reden om Feij's verzoek om hem in de plaats van den uit Antwerpen ontboden kapelaan te stellen, in te willigen. Maar het rapport vond in Feij's request aanleiding om de zaak der geordenden op het tapijt te brengen. De verhouding tusschen de reguliere en wereldlijke geestelijkheid werd nagegaan en het nadeel geschetst, dat zoowel de wereldlijke geestelijken als de leeken ondervonden van de zich indringende monniken, wien wêer eens verweten werd, dat zij veel geld uit het land brachten. En ofschoon nu bij plakkaat der Staten van Utrecht van 1703 aan de geordenden het verblijf in de provincie was ontzegd, waren er op het oogenblik toch in de stad Utrecht tien leden van geestelijke orden werkzaam. Burgemeesters en oud-burgemeesters meenden daarom dat het tijd werd tegen de geordenden, meestal buitenlanders, op te treden „vooral in een tijd als deeze, waarin de verfoejelijke, en alle gronden van Religie en Policie ondermijnende stellingen der Jesuiten zoodanig ontdekt zijn, en eclateren, dat meer dan een der Roomschgezinde Hoven van Europa, als die van Vrankrijk, en Portugal, deswegen geoordeelt hebben de Jesuiten uit hunne Rijken, en staten te moeten verdrijven, en zulks

alrede hebben doen executeren, terwijl men bericht word, dat ook andere Roomschgezinde Hoven daarop beginnen ernstelijk bedagt te zijn."

Overeenkomstig het rapport werd door de vroedschap besloten, dat in het vervolg geen priesters in de stad zouden mogen werkzaam zijn, tenzij daartoe door de burgemeesters geadmitteerd. Slechts geboren Nederlanders, niet tot een geestelijke orde behoorende, zouden mogen worden toegelaten. Daarenboven zou van hen, voordat zij hunne admissie kregen, een verklaring worden geeischt van soortgelijken inhoud als die, welke sedert het plakkaat van 21 September 1730 in Holland werd gevorderd [1]).

Ofschoon het Utrechtsch rapport doet zien, dat de stemming ten opzichte der Jezuieten er nog niet beter op geworden was, heeft de opheffing der orde in 1773 voor hen in de provinciën geen nadeelige gevolgen gehad. Pater H. J. Allard schrijft zelfs: „Wel kan men zeggen, dat het lot der ex-Jezuieten, al was het nergens benijdenswaardig, toch in geen oord der bekende wereld, dragelijker geweest is dan in ons vaderland" [2]).

De Jezuieten bezaten in de verschillende provincies destijds nog 21 standplaatsen, n.l. te Amsterdam (2), te Bolsward, te Kuilenburg, te Dokkum, te Enkhuizen, te Gouda, te Groningen (2), te Hoorn, op den Hoorn, te Leiden, te Leeuwarden (2), te Nijmegen, te Rotterdam, te Wijtgaart, te Zierikzee, te Zutphen en te Zwolle. Zij bleven in het bezit hunner staties [3]).

Dat men geen maatregelen tegen hen nam, zal wel daaraan zijn toe te schrijven, dat zij in de Republiek niet waren toegelaten. Zij waren er wel altijd geweest, maar in strijd met de plakkaten. Voor de regeering bestonden zij dus eigenlijk niet en deze zal het daarom ook onnoodig hebben geacht handelend op te treden. Een uitzondering werd gemaakt voor Maastricht, de eenige plaats, waar de paters wettig waren toegelaten. Niet zoodra was de Orde opgeheven of de Staten-

---

[1]) Het rapport en de resolutie in het gemeente-archief te Utrecht. (Zie *Mr. S. Muller Fz.*, *Inventaris van het archief der gemeente Utrecht*, II, nº. 610.)

[2]) *H. J. Allard*, *De St. Franciscus-Xaverius-kerk of de Krijtberg te Amsterdam*, blz. 98.

[3]) *H. J. Allard*, t. a. p.

Generaal verdreven de Jezuieten uit Maastricht, en legden beslag op hunne goederen [1]).

Over het algemeen kan men zeggen, dat in de tweede helft der achttiende eeuw de toestand der Katholieken hier zeer dragelijk was geworden. 't Is waar, zij werden niet met de Hervormden gelijk gesteld en een aantal voor hen lastige bepalingen omtrent kerkbouw, armenzorg, bediening van ampten bleven van kracht, maar hunne vrijheid van beweging was merkelijk grooter geworden en aan een ten uitvoerlegging der knellende plakkaten werd niet meer gedacht. Zelfs in de Zuid-Hollandsche Synode hoort men zeer weinig meer klagen over de paapsche stoutigheden. Wellicht dat hierdoor de Katholieken er toe werden gebracht zich minder eerbiedig over de vroegere maatregelen uit te laten. Men zou dit althans vermoeden uit een resolutie der Hollandsche Gecommitteerde Raden van 8 November 1774. Te Voorburg was een nieuwe Roomsche kerk ingewijd en bij die gelegenheid had de pastoor van den Leidschendam, J. Uitenhoorn, gepreekt over Psalm 133, vs. 1. Bij advertentie van 7 November was in de Haagsche Courant bekend gemaakt, dat de preek in den Haag uitgegeven en te Amsterdam, Leiden en Rotterdam verkrijgbaar was gesteld. Op die redevoering meende de raadpensionaris de aandacht van Gecommitteerde Raden te moeten vestigen, omdat daarin „zeekere passagie gevonden werd, welke aan een iegelijk zeer aanstootelijk moest voorkoomen, om dat deselve passagie, zoowel als het uitgeeven der voors. predikatie allesins strijdende waaren met de ordres door H. Ed. Gr. M. teegen de stoutigheeden der Roomsgesinden gesteld". Er werd derhalve besloten om in de genoemde plaatsen de preek te laten ophalen, wat dadelijk werd gedaan, en den pastoor te ontbieden om hem een berisping toe te dienen [2]). De preek is tengevolge van deze resolutie zeker zeldzaam geworden; het gelukte mij althans niet een exemplaar te zien te krijgen, en daardoor is het onmogelijk met zekerheid te bepalen aan welke stoutigheid pastoor J. Uitenhoorn zich had schuldig gemaakt. Het vermoeden ligt voor

[1]) 15 Oct. 1773. (In *Gr. Placaatb.*, IX, 181—182.)
[2]) *Resol. Gec. Raden* 8 Nov. 1774. (Rijksarchief.)

de hand dat hij de plechtigheid, waarbij hij als redenaar optrad, heeft benuttigd om kritiek te oefenen op den toestand der Katholieken en dat deze kritiek der regeering niet aangenaam is geweest. Van eene vervolging der Katholieken was hier in elk geval geen sprake; de tijd daarvoor was voorbij. Maar voor kritiek van regeeringsdaden op den kansel had de regeering in de Republiek zich herhaaldelijk zeer gevoelig getoond. Daarvan hadden heel wat predikanten de bewijzen ondervonden. Want ook van deze heeren, die men om hun invloed op het volk nog al eens ter wille was, konden de regenten toch moeielijk openlijk kritiek hunner besluiten verdragen. En gingen zij over tot daden van verzet, dan werd hun wel aan het verstand gebracht dat de burgerlijke overheid niet met zich liet spotten. Dat ondervonden ook de beide predikanten, die een al te rumoerig aandeel hadden genomen in den opstand, op het eiland Walcheren ontstaan, toen de Vlissingsche vroedschap toestemming had gegeven tot het stichten eener Katholieke kerk binnen hare veste.

Nog eenmaal vlamde de oude papenhaat in alle felheid op, iets dat te opmerkelijker is, omdat men aan den vooravond was van den Patriottentijd, in welk veelbewogen tijdvak onzer vaderlandsche historie menige belemmerende bepaling ten opzichte der Katholieken buiten werking werd gesteld.

Te Vlissingen hadden zich vele Katholieke kooplieden uit Duinkerken gevestigd en daarin hadden de Roomsche ingezetenen aanleiding gevonden, een verzoek tot de vroedschap te richten om een kerk te mogen bouwen. In geheel Zeeland waren destijds nog slechts vier staties, waarvan één op het eiland Walcheren, te Middelburg. De stadsregeering had in 1778 hare toestemming gegeven, maar nu openbaarde zich spoedig een krachtig verzet der bevolking, die van ouds zeer Calvinistisch gezind was en van geen toegevendheid ten opzichte der Katholieken wilde weten. Welhaast ging een verzoekschrift, waaraan ook de Hervormde kerkeraad zijn zegel schijnt te hebben gehecht, naar het stadhuis om de inwilliging van de wenschen der Roomschen terug te nemen. Toen de vroedschap weigerde hierop in te gaan, wendde men zich tot den Erfstadhouder. Maar daarbij bepaalde zich het verzet niet. De tegen-

standers der Katholieken trokken partij van de verbittering, bij het landvolk opgewekt door de onlangs van overheidswege ingevoerde nieuwe Psalmberijming, waardoor de Datheensche vertaling met hare sleepende zangwijze, waaraan de boeren zeer gehecht waren, buiten dienst was gesteld. Er was maar weinig noodig om het reeds ontstemde volk tot daden te prikkelen. En de stichting eener Katholieke kerk te Vlissingen gaf daartoe de aanleiding. De predikant van Zoutelande en een der Waalsche predikanten van Vlissingen traden daarbij als volksmenners op, terwijl ook de pastoor van Middelburg, uit naijver op de in zijne nabijheid nieuw te stichten pastoorsplaats het verzet moet hebben aangemoedigd [1]). Van Westkapelle ging de oproerige beweging uit; met hooivorken, mokers en stokken gewapend, trok het in oproer gekomen landvolk stadwaarts. Vlissingen, dat zich genoodzaakt had gezien, de schuur, waarin de Katholieken in afwachting der nieuw te bouwen kerk hunne godsdienstoefeningen hielden, te sluiten en Veere moesten krijgsvolk innemen om de oproerige bende in bedwang te houden. Door de te hulp geroepen militairen werd het verzet beteugeld en de belhamels, waaronder de beide genoemde predikanten, in hechtenis genomen. Het einde der historie was, dat de Erfstadhouder zich aan de zijde van de Vlissingsche vroedschap schaarde en de Katholieken hun kerk kregen [2]).

Hadden de godsdienstige hartstochten in Zeeland weer eens tot woeste tooneelen aanleiding gegeven, in een ander deel van ons vaderland gaf men uiting aan een betere stemming, die de voorbode was van wat de Patriotten-tijd den Katholieken ook elders brengen zou. In Groningen toch werd in 1775 aan de Katholieke armen vrijdom van de stadsbelasting op het brood gegeven [3]), een maatregel weldra uitgebreid tot vleesch, zout, turf enz. en in Holland nagevolgd, zooals het laatste hoofdstuk, aan den Patriotten-tijd gewijd, zal doen zien.

---

[1]) Zie Vervolg op *Wagenaar's Vaderlandsche Historie*, I, 317—323.

[2]) Zie: *A. Ypey, Geschiedenis van de Kristlijke kerk in de achttiende eeuw*, XII, 173 vv., waar ook een vijftal vlugschriften worden vermeld, die op deze voorvallen betrekking hebben.

[3]) *P. Hofstede de Groot*, *Geschiedenis der Broederen-kerk te Groningen*, blz. 92.

HOOFDSTUK VI.

De Generaliteitslanden.

Zagen wij in Holland en elders een reeks bepalingen in het leven roepen wel niet om den Katholieken godsdienst te fnuiken, maar om — nu men zich bij een oogluikende uitoefening van die religie had neergelegd — een gevreesden te levendigen opbloei der Roomsche kerk tegen te gaan, zoo kan het niet bevreemden, dat de Staten-Generaal in die landstreken, onder hunne onmiddellijke souvereiniteit behoorende, telkens zich met de aangelegenheden der Katholieken moesten bezighouden. Immers voor het grootste deel waren de Generaliteitslanden overwegend Katholiek. Behalve de ambtenaren telde Brabant al zeer weinig Protestanten. Reden genoeg voor de Generale Staten om toe te zien, dat de Katholieken zich niet meer vrijheid veroorloofden, dan de regenten meenden te moeten toestaan. Toch behoeven niet al de resoluties der Staten-Generaal ten opzichte van de Katholieken genomen, hier breedvoerig behandeld te worden. Grootendeels vloeiden zij voort uit de houding eenmaal tegenover de Roomschen aangenomen. Een gewichtige uitzondering maakt de resolutie van 19 Juli 1730, omdat zij een regeling bevat van de in de Generaliteitslanden door de ambtenaren genoten recognitiegelden en den Algemeenen Staten daarmede tevens aanleiding gaf den officieren in te lichten over de wijze, waarop zij in het vervolg de plakkaten ten opzichte der Katholieken uitgevoerd wenschten te zien.

De ambtenaren in de Meijerij van den Bosch maakten zich aan velerlei knevelarijen schuldig, en om daaraan paal en perk

te stellen besloten de Staten-Generaal in den zomer van 1727 om hun een vaste toelage te geven, maar dan ook te verbieden, dat zij in het vervolg zich voor allerlei betalen en in verschillenden vorm giften lieten geven [1]). Bij het vaststellen der resolutie was er blijkbaar niet aan gedacht, om onder de gewraakte gelden, die de officieren aan de inwoners wisten af te persen, ook op te nemen de sommen, welke de ambtenaren de Katholieken lieten opbrengen voor het niet beletten van hunne godsdienstoefeningen. Maar nu kwamen een maand later de regenten van Osch en enkele andere plaatsen een request indienen, opdat de toelage aan de ambtenaren toe te staan, ook gerekend zou worden in de plaats te komen van de gehate recognitiegelden voor de uitoefening van den Katholieken godsdienst. Zij verzochten derhalve, dat het heffen van die recognities verboden en den officieren gelast zou worden om in het vervolg, zoo de Katholieken zich aan wetsovertreding schuldig maakten, tegen hen door middel van een gewoon proces op te treden. In verschillenden vorm werd den Katholieken heel wat afgeperst. Men had ten eerste de eigenlijk gezegde recognitiegelden, dat wil zeggen, de vaste jaarlijksche bijdragen, die aan verschillende ambtenaren moesten worden opgebracht. Daarbij kwamen de admissiegelden, vrij belangrijke sommen, die gestort moesten worden bij de komst van een pastoor of kapelaan. Ten derde moest worden geofferd als men een nieuw kerkhuis bouwen of een bouwvallig opknappen wilde. Verder wisten de ambtenaren er hun voordeel mede te doen, indien de Roomschen zich aan de een of andere overtreding der plakkaten hadden schuldig gemaakt. Een dergelijk misdrijf moest met boeten worden goed gemaakt om erger te voorkomen. Waar de Staten-Generaal nu allerlei andere knevelarijen wilden tegengaan, is het verklaarbaar, dat de Katholieken eene poging waagden, om van de gehate en onwettige belastingen ontslagen te worden. Voorloopig bepaalden de Generale Staten er zich toe het advies te vragen van den Raad van State [2]).

---

[1]) *Resol. St.-Gen.*, 24 Juni 1727.
[2]) *Id.*, 31 Juli 1727.

Nadat dit advies was ingekomen, werd den 18den November besloten het verzoek van de regenten van Osch c. s., om afschaffing der recognitiegelden te wijzen van de hand, maar tevens om alle officieren in het district der Generaliteit aan te schrijven, ten einde van hen een opgave te krijgen van hetgeen door hen aan recognities van de Katholieken werd getrokken. Een uitzondering werd gemaakt voor den amptman van Grave en het land van Kuijk, omdat deze nooit iets getrokken had en voor den drost van de stad en baronnie Breda, omdat deze zijne betrekking had gekocht op voorwaarde, dat hij jaarlijks van de Roomsche kerken in de baronnie *f* 3400 zou mogen eischen. De bedoeling der Staten was te kunnen nagaan, in hoeverre door de Roomschen te veel werd betaald. Waren de antwoorden der officieren ingekomen, dan zou worden vastgesteld, wat in dezen gedaan moest worden. Al vast werd aan de ambtenaren verboden om in het vervolg van de Katholieken, behalve de vaste jaarlijksche bijdrage, iets aan te nemen, hetzij voor toelating van priesters, verbouwing van kerkhuizen, enz. enz. [1]).

Aan deze resolutie zijn wij het verschuldigd, dat wij ten opzichte der vaste recognities, omstreeks 1730 in de Generaliteit opgebracht, vrij volledig zijn ingelicht. De antwoorden der officieren doen ons het bedrag dier afzetterij kennen, echter niet volledig, want de meeste officieren bepaalden er zich wijselijk toe slechts de vaste bijdrage op te geven. Uit de brieven van December 1727 tot Juni 1730 bij de Staten-Generaal ingekomen is door mij een lijst opgemaakt van hetgeen in de verschillende plaatsen door de Katholieken moest worden opgebracht, welke als Bijlage I. hierachter is afgedrukt. Daar vindt men dus al de cijfers opgegeven. Hier mogen slechts enkele opmerkingen, waartoe die antwoorden aanleiding geven, een plaats vinden.

Opmerkelijk is de verschillende indruk, door de resolutie van 18 November 1727 op de belanghebbenden gemaakt. Terwijl sommige Katholieke gemeenten de betaling der recognitiegelden staakten [2])

[1]) *Id.*, 18 Nov. 1727.

[2]) Brief van den stadhouder van den hoogschout van 's-Hertogenbosch aan de St.-Gen., van 31 Juli 1728. (Rijksarchief.)

in afwachting van de dingen, die komen zouden en dus blijkbaar in de meening verkeerden, dat afschaffing der belasting aanstaande was, zagen sommige officieren in de weigering, om aan het verzoek der ingezetenen van Osch te voldoen, het bewijs, dat de regeering de recognitiegelden billijkte. Zij beproefden dus er hun voordeel mede te doen en ook daar recognities te heffen, waar zij tot dusverre niets genoten hadden. Tot hen behoorde de eerste officier, de advokaat-fiscaal van Brabant; uit de door hem ingezonden lijst blijkt, dat hij circa *f* 2400 trok, maar dit was volgens hem eigenlijk niet genoeg. De man schreef, dat hij niet van zins was iets ten nadeele van den drost der baronnie van Breda in het midden te brengen, maar dat hij meende er op te mogen wijzen, hoe onbillijk het was, dat deze ambtenaar *f* 3400 trok, terwijl hij, de eerste officier in het distrikt, geen cent uit de baronnie kreeg. Er was echter meer; sedert hij in 1717 in functie was getreden, ontving hij *f* 10 van elke Roomsche kerk in 's Hertogenbosch, maar zijn voorgangers kregen het dubbele. En wat hij uit den Bosch kreeg, kwam niet in vergelijking met wat de hoogschout genoot. Daarin had hij gelijk, want de laatstgenoemde ambtenaar kreeg alleen van de Katholieken te 's Hertogenbosch *f* 1800, tot 1720 zelfs *f* 2000, maar toen de Jezuieten in dat jaar gebannen waren, was de som op *f* 1800 gebracht. Daarenboven betaalde de plebaan nog extra *f* 100 en liet de hoogschout zich ook door de dorpen en heerlijkheden in de Meijerij goed betalen. De advocaat-fiskaal klaagde er over dat de recognities zoo ongeregeld en onvolledig in kwamen. Hierbij houde men in het oog, dat het destijds in de Meijerij slecht gesteld was. Telkens en telkens weder werden juist in deze jaren door verschillende dorpen verzoekschriften bij de Generale Staten ingediend, om vermindering of kwijtschelding van verpondingen, daar de ingezetenen niet in staat waren de belasting op te brengen. Over het algemeen was de advocaat-fiskaal, W. van Erpecum, slecht te spreken over de afschaffing der recognitiegelden. Dit is te begrijpen, maar niet, waarom hij het verzoekschrift der ingezetenen van Osch oproerig noemt. Hij voor zich vond die recognities hoogst nuttig en achtte ze een zeer geschikt middel om de Katholieken in bedwang te

houden. Hij vertrouwde hen niet en achtte ze kwaadwillig en gevaarlijk [1]).

Even als de heer van Erpecum, trachtte ook de kwartierschout van Peelland munt te slaan uit de resolutie van 18 November. In zijn brief aan de Staten-Generaal klaagde hij, dat hij geen jaarlijksche recognities genoot. En toch had hij het zoo druk met op verzoek van predikanten en classes de paapsche stoutigheden tegen te gaan. Daarom gaf hij in overweging hem toe te staan, volgens een door hem overgelegd tarief, van de dorpen van Peelland schatting te heffen tot een gezamenlijk bedrag van *f* 287. Men meene echter niet, dat deze ambtenaar volstrekt niets van de Roomschen trok. Kreeg hij al geen vaste jaarlijksche bijdrage, voor de toelating van priesters liet hij zich goed betalen, en daar er 21 onder zijn ressort waren, zal dit soort van belasting toch al een ruime bron van inkomsten voor hem zijn geweest, getuige wat hij zelf daarover schreef. Hij ontving voor de toelating van een pastoor te St. Oedenrode, waar ook een kapelaan was, *f* 500; te Schijndel (twee kapelaans) *f* 600 en voor een kapelaan *f* 50; te Veghel (ook een kapelaan) *f* 500; te Erp (ook een kapelaan) *f* 325; te Son *f* 250; te Breugel *f* 80; te Aarle *f* 350; te Bahel (ook een kapelaan) *f* 325; te Nunen (ook een kapelaan) *f* 400; te Nederwetten *f* 50; te Tongeren *f* 170; te Lierop *f* 125 en te Someren (ook een kapelaan) *f* 400 [2]).

Lager dan van zijn ambtgenoot van Peelland was het tarief van den kwartierschout van Kempenland wat het toelaten van priesters betreft. Hij gaf op te berekenen voor de grootste dorpen *f* 220, voor de middelmatige *f* 115 en voor de kleinste *f* 75. Voor het adviseeren over en het inspecteeren van nieuw gebouwde kerkhuizen had hij, behalve reis- en verblijfkosten, nooit meer laten betalen dan *f* 25 à 26. 's Mans ergernis was echter dat ook hij geen vaste recognities genoot, behalve *f* 50 van Oirschot en Best. En dit terwijl hij van de paapsche stoutigheden veel moeiten en kosten had. Hij verzweeg niet, dat

[1]) Brief van den advokaat-fiskaal, W. v. Erpecum v. 23 Febr. 1728 (*Register van de ingekomen brieven* enz. bij de St.-Gen. Rijksarchief.)

[2]) Brief van den kwartierschout van Peelland van 8 Febr. 1728. (Rijksarchief.)

die kosten hem nu en dan door de Katholieken werden vergoed. Wij zullen hier wel onder moeten verstaan, dat hij zich liet afkoopen. Het klinkt toch wat al te naief, dat de kwartierschout de Katholieken wegens overtreding der plakkaten zou hebben vervolgd en dat dan diezelfde Katholieken uit pure meewarigheid met 's mans kosten en drukten hem nog douceurs zouden hebben komen brengen. In elk geval meende ook deze ambtenaar er de Staten-Generaal op te moeten wijzen, dat hij recht had op een vaste jaarlijksche recognitie van de 26 dorpen in zijn kwartier [1]).

De drost van de heerlijkheid Oirschot en Best was ook al zoo'n ongelukkige, die geen vaste jaarlijksche recognitie genoot. Daarvoor was een goede reden; toen hij zijn ambt aanvaardde, was hij in het genot gesteld van alle baten en emolumenten aan zijn betrekking verbonden, behalve die voortspruitende uit het verstoren van godsdienstoefeningen der Katholieken, welke de ambachtsvrouw voor zich gehouden had, d. w. z. zij was zelf Katholiek en wilde daarvoor geen betaling laten doen. De godsdienstoefeningen der Katholieken hadden er geregeld plaats, tot ergernis van predikant en classis. Het gevolg was, dat tengevolge van hunne klachten er nog al eens vervolgingen wegens paapsche stoutigheden plaats hadden. De Katholieken kwamen er niet altijd zonder kleerscheuren af, want de drost schreef, dat hij in 20 jaren aan boeten *f* 814 genoten had [2]).

Niet alleen te Oirschot, maar ook in andere heerlijkheden waar Katholieke heeren waren, werd aan de lagere officieren geen jaarlijksche recognitie betaald [3]). Over het algemeen schijnen deze zeer ongelijk verdeeld te zijn geweest. In de Meijerij bijvoorbeeld betaalden de meeste dorpen en heerlijkheden aan den advokaat-fiscaal en aan den hoogschout van

---

1) Brief van den kwartierschout van Kempenland van 12 April 1728. (Rijksarchief.)

2) Brief van den drost van de heerlijkheid Oirschot en Best van 1 Febr. 1728.

3) Den 15den Aug. 1729 was door de Staten-Generaal een resolutie uitgevaardigd tegen het feit «dat veele Roomschgezinde Heeren van Heerlijkheeden geleegen in Braband, Ressort van deesen Staat, haare officieren bij de aanstellinge in haare functien koomen te engageeren, tot het doen van onbehoorlijke beloften, ontrent de executie van de Ordres en Placaaten van haar Hoog Mog. tegen de stoutigheeden van de Pausgezinden». (*Gr. Placaatb.*, VI, 358.)

's Hertogenbosch, sommigen daarenboven nog aan den kwartierschout. Terwijl deze ambtenaren in Peelland en Kempenland geen vaste recognities genoten, was dit wel het geval in de beide andere kwartieren, Maasland en Oisterwijk. Enkelen betaalden ten slotte nog aan den drost of schout, zoo b.v. te Diessen, waar jaarlijks moest worden opgebracht aan den advokaat-fiskaal *f* 24, aan den hoogschout *f* 25, aan den kwartierschout van Oisterwijk *f* 15 : 15 en aan den drost van Hilvarenbeek *f* 25. Andere hadden slechts met een of twee der ambtenaren te doen, maar dan was de te betalen som dikwijls hooger.

De verschillende belanghebbenden zullen met groote nieuwsgierigheid de beslissing der Generale Staten hebben te gemoet gezien; zij moesten evenwel geduld oefenen, want het duurde bijna drie jaar voor een afdoende resolutie genomen werd. Intusschen gaf de regeering aan de officieren verlof om — zoolang de zaak hangende was — de gewone vaste recognities te blijven trekken en gelastte zij de Katholieken te betalen [1]).

Eindelijk, den 19den Juli 1730, waren de Staten-Generaal met hun besluit over de recognities gereed. In den breede werd het onwettige dier belastingen betoogd, immers de officieren lieten zich betalen omdat zij hun plicht niet deden, dat wil zeggen, de hand niet hielden aan de plakkaten. Daarenboven werd die geldelijke handel tusschen de priesters en de ambtenaren zeer verkeerd geoordeeld. Ofschoon in 1666 streng verboden, bleek der regeering dat het op rantsoen zetten der Roomschen steeds dieper wortel had geschoten. De Staten-Generaal konden dit niet langer dulden en besloten dus tot hernieuwing der „Waarschouwinge" van 8 Mei 1666, waarbij den officieren verboden werd van de Katholieken geld aan te nemen. Om de vijf jaren zou deze publikatie op nieuw worden afgekondigd. Wilde de regeering dus niet, dat de ambtenaren onder welken vorm dan ook, zich door de Katholieken lieten betalen, zij kon er niet toe besluiten eensklaps al die personen een groot deel van hun inkomen te ontnemen. Er werd dus een middenweg ingeslagen. Geldelijke handel tusschen de amb-

---

[1]) *Resol. St.-Gen.*, 21 April, 23 Mei, 4 Juli, 23 Aug, 8, 10 Sept., 3 Oct., 25 Nov., 3 en 9 Dec. 1729, 28 Febr., 15 Juni 1730.

tenaren en de Katholieken moest voor goed uit zijn, maar de laatsten zouden een vaste belasting betalen. Voor de stad en de Meijerij van 's Hertogenbosch werd deze vastgesteld op *f* 50 voor iedere kerk, waaraan een priester verbonden was en op *f* 75, daar waar nog een tweede priester of een kapelaan dienst deed. Het geld zou moeten worden betaald aan de rentmeesters der geestelijke goederen, of aan andere daartoe aan te wijzen personen en onder de officieren verdeeld worden. In 's-Hertogenbosch bijvoorbeeld zou de hoogschout $^9/_{10}$ en de fiscaal $^1/_{10}$ ontvangen. Wanneer het ambt van advocaat-fiscaal open kwam, zou de nieuwe titularis niets van deze gelden mogen ontvangen en het bedrag der belasting met het tot dusverre aan dien ambtenaar betaalde verminderd worden. Voor Staats-Vlaanderen, waar de recognities ook al zeer ongelijk waren, werd bepaald, dat voor eén kerk met een priester betaald moest worden *f* 40 en daar waar een tweede priester in functie was *f* 60 [1]).

Ofschoon dit reglement in het toekomende ook van kracht zou zijn voor de baronnie van Breda en het markiezaat van Bergen-op-Zoom, zou het daar voorloopig nog buiten werking blijven, omdat in die streken de officieren algemeen hunne betrekking hadden gekocht, onder beding, dat zij jaarlijks een zeker tantième van de Roomsche kerken zouden mogen trekken. Levenslang zouden die ambtenaren de recognities mogen heffen, zooals zij dat in de laatste jaren gewoon waren n.l. de drost van stad en baronnie van Breda *f* 3400, de drost van het oosterkwartier van Bergen-op-Zoom *f* 475, die van het zuider- en westerkwartier *f* 400 en de schout van Standdaardbuiten *f* 60 en 22 zakken tarwe [2]). Blijkbaar gingen de algemeene Staten er slechts schoorvoetend toe over deze ambtenaren

---

[1]) Bij *Resol. St.-Gen.* v. 30 Jan. 1732 werd nader bepaald, dat, waar twee of meer kerken door één priester werden bediend, de belasting slechts voor één kerkhuis betaald zou behoeven te worden. (*Gr. Placaatb.*, VI, 371—2.)

[2]) Daar later bleek dat de drost van Breda in werkelijkheid *f* 3664 genoot, werd hem den 12den Maart 1731 vergund dat bedrag te blijven trekken, maar aan den schout van Standdaardbuiten werd verboden in het vervolg eenige recognitie te trekken, wijl hij in gebreke was gebleven aan te toonen dat hij zijn ambt titulo oneroso bezat. (*Gr. Placaatb.*, VI, 369—371.)

hunne jaarlijksche emolumenten te laten behouden, want zij erkenden zelve, dat „na de jegenwoordige slegte gestalte van die Quartieren deselve, recognitien zeer hoog syn". Wanneer echter hunne betrekkingen vacant werden, dan zou het nieuwe reglement in werking treden.

Buiten het reglement vielen Maastricht, waar volgens Art. 4 der capitulatie van 1632 de openlijke uitoefening van den Katholieken godsdienst was toegestaan, de drie landen van Overmaas, Venlo en het overkwartier van Gelderland, waar volgens het traktaat van Barrière die uitoefening evenzeer was toegelaten.

De Staten-Generaal namen deze gelegenheid te baat om in het algemeen de houding aan te geven, in het vervolg tegenover de Katholieken in acht te nemen. In de eerste plaats werd noodig geacht, de admissie van priesters te regelen; immers dat was iets waarvan de officieren „grof en groot" getrokken hadden en waarvan het te voorzien was, dat het opnieuw tot geknoei en gekwansel aanleiding zou geven, indien deze aangelegenheid niet eens en vooral goed geregeld werd. Daarom werd thans bepaald, dat in het vervolg slechts priesters mochten worden toegelaten, die van den Raad van State een schriftelijke acte van consent hadden gekregen, welke alleen gegeven mocht worden aan geboren Nederlanders, die niet lid waren eener geestelijke orde en vooral niet van de Societeit van Jezus. Voor zoover het bisdom van 's Hertogenbosch betreft, zouden de geestelijken hunne zending moeten hebben van den vicaris-generaal van dat bisdom. Vóór toegelaten te worden zouden zij „op haar Priesterlijk woord, in plaatse van eede" eene verklaring moeten onderteekenen, dat zij waren wereldlijke priesters en niets zouden doen of laten doen, ten nadeele van staat of regeering en geene bevelen gehoorzamen, strijdig met hare bevelen. Straf werd bedreigd tegen priesters die zonder acte van consent of in een andere plaats, dan waar zij toegelaten waren [1]), priesterlijke functies verrichtten. Het aantal

---

[1]) Een verzoek van de priesters in de Meijerij, om, zoo zij voor eenigen tijd hun standplaats moesten verlaten, hun dienst door een geestelijke van een andere plaats te laten waarnemen, werd den 20sten Juni 1741 afgeslagen. (*Gr. Placaatb.*, VII, 583.)

priesters zou niet boven het destijds bestaande mogen worden opgevoerd.

Erkennende dat de tijden veranderd waren en dat er geen sprake meer kon zijn om aan de officieren op te dragen de plakkaten, die de uitoefening van den Katholieken godsdienst verboden, ten uitvoer te leggen, werd aan deze ambtenaren voorgeschreven, dat zij in het vervolg zouden hebben te waken tegen het testeeren of tijdens het leven doen van schenkingen aan geestelijken of kloosters, tegen het optreden van Katholieken in openbare ambten, tegen het niet naleven van het echtreglement, tegen bedevaarten en „openbaare superstitien" op heilige dagen en bij begrafenissen, tegen collecten voor Katholieke doeleinden en tegen overtreding van het bij deze resolutie bepaalde ten opzichte van de admissie van priesters [1]).

Enkele dagen later werd een gelijke regeling als boven is beschreven, voor de stad Grave en het land van Kuijk gemaakt. Tevens werd toen besloten, dat het klooster St. Agatha, dat in strijd met de plakkaten nog bestond, geen nieuwe kloosterlingen zou mogen aannemen. De aanwezig zijnde monniken mochten er tot hun dood blijven [2]). Toen echter in 1755 de prior en kanunniken verzochten nieuwe kloosterlingen te mogen opnemen, daar zij geen monniken maar reguliere kanunniken waren, werd hun vergund voor ditmaal 8 nieuwe leden aan te nemen [3]).

De belangrijke resolutie van 19 Juli 1730 geeft vrij wel de houding aan door de Staten-Generaal in de achttiende eeuw tegenover de Katholieken in de Generaliteitslanden en meer bepaald in Brabant aangenomen. Daarom zij deze het uitgangspunt waar die houding ook in volgende jaren besproken moet worden. De verschillende onderwerpen in die resolutie genoemd, geven van zelf aanleiding bij een en ander wat nader stil te staan. Daarbij verdienen de recognitiegelden de eerste plaats. Afgeschaft werden deze allerminst; slechts met wat door den advokaat-fiskaal genoten werd, zou na verloop van tijd de

---

[1]) *Resol. St.-Gen.*, 19 Juli 1730. (*Gr. Placaatb.*, VI, 359—365.)
[2]) *Id.*, 28 Juli 1730. (*Gr. Placaatb.*, VI, 365—6.)
[3]) *Id.*, 21 April 1755. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 301—302.)

belasting verminderd worden. Zeker ware het meer overeenkomstig de waardigheid der regeering geweest, als zij de ambtenaren niet uit de beurzen der Roomschen had laten betalen. Want daar kwam het voor het vervolg eigenlijk op neer. Wellicht heeft de regeering geen kans gezien een equivalent te vinden voor hetgeen de officieren zich tot dusverre door de Katholieken lieten opbrengen en vreesde zij, dat, zoo deze bron van inkomsten voor het vervolg werd droog gelegd, het geknoei langs anderen weg op nieuw zou beginnen. Er bleven toch nog genoeg zaken over die den officieren gelegenheid gaven den Roomschen den voet dwars te zetten, dan dat dit gevaar denkbeeldig zou zijn geweest. Thans beoogde men tenminste het gekwansel te voorkomen, door een vaste belasting van de Roomschen te heffen. Toch zijn ook na de resolutie van 1730 de gewone recognities niet geheel verdwenen, want in 1741 gaven de Generale Staten zelve verlof aan den schout van Roosendaal om in afwijking van die resolutie zijne betrekking te mogen overdoen met de recognities van *f* 371 : 10, welke hij jaarlijks van de Katholieken genoot [1]). Een ander bewijs is, dat men in 1755 nog eens noodig vond een scherp verbod aan de ambtenaren uit te vaardigen, om zich door de Katholieken te laten betalen. Daar deze echter uit de resolutie van 1730 het besluit hadden getrokken, dat zij nu heelemaal niets meer aan den advocat-fiskaal hadden te voldoen, werd hun herinnerd dat zij evenals andere requestranten dezen ambtenaar moesten salarieeren voor requesten aan de Staten enz.; ook de kosten van het sluiten van kerkhuizen en andere „calangien" kwamen voor hunne rekening [2]).

Ten opzichte van de admissie van priesters werd den 12den Maart 1731 eene nadere verklaring gegeven. Zij, die bij het uitvaardigen der resolutie van 1730 in functie waren, behoefden geen acte van consent te hebben, ofschoon de geordenden een acte van getrouwheid en gehoorzaamheid zouden moeten teekenen. Op sommige plaatsen waren kanunniken uit de ab-

[1]) *Resol. St.-Gen.*, v. 16 Mei 1741 (*Gr. Placaatb.*, VII, 582). Aan dezen ambtenaar was met enkele anderen den 12den Maart 1731 vergunning verleend, de gewone recognities te blijven trekken omdat hij zijn ambt aanvaard had titulo oneroso.

[2]) *Id.*, 27 Nov. 1755. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 561—63.)

dijen van Postel, Everbode, St. Bernards, Tongerlo en Bern werkzaam; ook in het vervolg zou hun dit bij oogluiking worden toegelaten [1]), maar slechts in die staties, waar zij thans arbeidden en voldoende aan de voorwaarden der resolutie van 1730 en met overlegging hunner zending. In het vervolg zou aan iedere kerk slechts één priester en hoogstens één kapelaan verbonden mogen zijn. Nog werd bepaald dat de tien kerkhuizen te 's Hertogenbosch bij uitsterving zouden moeten worden gebracht op vijf, en de drie te Breda op twee. Het Bagijnenklooster in laatstgenoemde stad zou evenals dat van Mariagraf in het land van Kuijk moeten uitsterven [2]).

Reeds vroeger in 1720, ten gevolge van de voorvallen in het derde hoofdstuk beschreven, waren te 's-Hertogenbosch drie kerkhuizen gesloten geworden; in 1724 was verlof gegeven ze te heropenen [3]), maar nu ging men er toe over het getal kerken te halveeren. Nadat in 1741 een ruiling van een gesloten tegen een nog geopend kerkhuis had plaats gehad [4]), werden er in 1744 weder twee gesloten en daarmede was het getal eindelijk op vijf gebracht [5]). Voor de Katholieken was dit zeer bezwarend; de overgebleven kerkhuizen waren ontoereikend om aan al de geloovigen plaats te geven. Het gevolg daarvan was niet alleen dat velen verhinderd werden de diensten bij te wonen, maar de kerken werden zoo volgepropt, dat er herhaaldelijk ongelukken plaats hadden; eens was zelfs een kerkhuis ingestort [6]). Zoo zagen de Generale Staten in 1747 zich wel verplicht de twee in 1744 gesloten kerken weder te her-

---

1) Daarentegen werd in 1745 geweigerd om de in de heerlijkheid Gemert geboren geestelijken als Nederlanders te beschouwen. (*Resol. St.-Gen.*, 5 April 1745. *Gr. Placaatb.*, VII, 597.)

2) *Resol. St.-Gen.*, 12 Maart 1731 (*Gr. Placaatb.*, VI, 369—71). In afwijking van deze resolutie werd in 1753 toegestaan te Wouw een tweeden kapelaan aan te stellen. (*Resol. St.-Gen.*, 26 April 1753. *Gr. Placaatb.*, VIII, 297). Een verzoek der Bagijnen van Breda om op het besluit, aangaande hun klooster, terug te komen, werd in 1739 afgeslagen. (*Resol. St.-Gen.*, 10 Nov. 1739. *Gr. Placaatb.*, VI, 385—386.)

3) *Resol. St.-Gen.*, 15 Maart 1724. (*Gr. Placaatb.*, VI, 353—4.)

4) *Resol. St.-Gen.*, 7 Juli 1741. (*Gr. Placaatb.*, VII, 583—4.)

5) *Id.*, 24 Dec. 1744. (*Gr. Placaatb.*, VII, 596.)

6) Dit moet in 1745 gebeurd zijn, zie *L. H. Chr. Schutjes*, *Geschiedenis van het bisdom van 's-Hertogenbosch*, IV, 299.

openen onder beding, dat het aantal nu eens en voor goed op zeven zou gebracht worden en het getal priesters of kapelaans op tien [1]).

Iets dergelijks als te 's-Hertogenbosch had te Breda plaats; ook hier werd in 1739 een kerk gesloten, toen de daar dienst doende priester overleden was [2]), maar enkele jaren later moest de regeering wel verlof geven haar te heropenen, omdat de beide overgeblevene kerkhuizen niet voldoende waren voor het aantal Katholieken [3]). Het jaar 1739 was den Katholieken van Breda nog in een ander opzicht noodlottig. In 1723 was aan den Jezuiet Bernardus Baenen verlof gegeven in de stad te blijven wonen, mits hij zich van alle priesterlijke bediening onthield. Toen nu den fiscaal van Brabant en den drost gebleken was, dat hij nu en dan als geestelijke dienst deed, lieten zij hem gevangen nemen. Daartegen kwamen burgemeester en schepenen in verzet, omdat zij dit in strijd achtten met de rechten en privilegies van de burgers van Breda. Maar de Staten dachten er anders over, en dienden het stadsbestuur een vermaning toe over zijn houding; den officieren werd gelast tegen den Jezuiet volgens de plakkaten te procedeeren, terwijl het hem verleende verlof om te Breda te blijven, werd ingetrokken [4]). Ten gevolge hiervan werd de pater in boete geslagen; met alle onkosten er bij beliep deze de colossale som van *f* 14.000. Men ging aan het afdingen, en na heel wat geharrewar kwam men tot een accoord; ten slotte werd door den pater provinciaal voor den veroordeelde betaald de toch nog aanzienlijke som van *f* 7021 : 18 [5]).

Hadden de Staten te 's-Hertogenbosch en te Breda getoond dat zij het aantal Katholieke kerken liefst niet zagen toenemen, die kerkhuizen zelf bleven voor hen een punt van voortdurende zorg. Reeds in 1721 was voorgeschreven dat geen kerkhuizen zouden mogen worden vergroot of vernieuwd zonder toestem-

---

1) *Resol. St.-Gen.*, 16 Febr. 1747. (*Gr. Placaatb.*, VII, 602—603.)
2) *Id.*, 20 Aug. 1739. (*Gr. Placaatb.*, VI, 384—5.)
3) *Id.*, 15 Nov. 1746. (*Gr. Placaatb.*, VII, 600). Vergel. *Resol.* 10 Oct. 1771. (*Gr. Placaatb.*, IX, 180.)
4) *Id.*, 13 en 17 Nov. 1739. (*Gr. Placaatb.*, VI, 386—7.)
5) Zie *Dietsche Warande*, IX, 292.

ming van Hunne Hoog Mogenden [1]). Dat dit ernstig gemeend was bleek den Roomschen te Lommel in de Meijerij, die zonder vergunning te vragen, hun kerkhuis hadden vernieuwd. Hun werd gelast het vernieuwde huis af te breken en in zijn vroegeren staat te herstellen [2]). Beter kwamen die van Wintelree er af, toen zij zich aan het zelfde misdrijf bezondigd hadden. Zij kregen vergiffenis omdat zij beweerden, niet geweten te hebben dat voor de vernieuwing van hun kerkhuis de permissie van de regeering noodig was. De Staten-Generaal besloten nu de resolutie van 1721 nog eens te doen drukken en in de Meijerij rond zenden [3]). Werd de toestemming gevraagd, dan werd zij gewoonlijk ook gegeven, mits men toch vooral zorgde dat men alles vermeed wat aan het gebouw het voorkomen van een kerk zou kunnen geven [4]). Als men maar niet begreep om een orgel in de kerk te willen plaatsen, daarvan wilde de regeering niet weten; toen de Katholieken van Steenbergen er om vroegen, kregen zij nul op het request, al konden zij zich beroepen op andere plaatsen in de Generaliteit, waar men reeds in het genot van een orgel was [5]). Blijkbaar hebben de Staten-Generaal hunne Katholieke onderdanen er aanhoudend aan willen herinneren, hoezeer zij van de regeering afhankelijk waren en dat iedere vrijheid die hun gelaten werd, als een gunst beschouwd moest worden. Waartoe anders zich bemoeid met vernieuwingen en vertimmeringen *in* de kerken? Bij de ergernis die het in den lande verwekte, als men den Roomschen toestond kerken te bouwen, is het nog te begrijpen, als men zich vooraf wilde overtuigen dat een nieuw te bouwen kerkhuis niet te opzichtig was, maar dat de regeering ook gekend moest worden bij veranderingen in het inwendige van die gebouwen, heeft veel van noodelooze plagerij. Toch moest ook aan dezen

---

[1]) *Resol. St.-Gen.*, 5 Maart 1721. (*Gr. Placaatb.*, VII, 578.)

[2]) *Id.*, 29 Aug. 1729. (*Gr. Placaatb.*, VII, 579.)

[3]) *Id.*, 10 Jan. 1744. (*Gr. Placaatb*, VII, 590.)

[4]) Verlof voor vernieuwing van kerkhuizen te Sas van Gent (*Resol. St.-Gen.*, 8 Jan. 1739, te Overloon (*Id.*, 3 Juli 1739), te Nuland (*Id.*, 17 Juli 1739), te Littooijen (*Id.*, 22 Juli 1739), te Mil en St. Hubert (*Id.*, 9 Mei 1744). (*Gr. Placaatb.*, VI, 381—383, VII, 591. Vergel. *Resol. St.-Gen.*, 8 Mei 1739.)

[5]) *Resol. St.-Gen*, 24 Oct. 1754. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 300—301.)

eisch worden voldaan [1]), wilde men zich niet blootstellen aan sluiting der kerk. Deze werd dan na verloop van tijd wel weer heropend, maar de ambtenaren deden niets voor niets en dus kostten dat openen en sluiten alweêr geld [2]). Kleingeestig is het zeker dat in 1766 werd vastgesteld, dat zonder voorkennis der regeering geen nieuw stroo op het dak van een kerkhuis mocht worden aangebracht [3]). Die daken der kerkhuizen maakten nog in 1771 een punt van ernstige overweging bij de regeering uit. Met bekommernis moest zij erkennen, dat de kerkhuizen op het platte land meer en meer het karakter van schuren, en in de dorpen en steden dat van gewone huizen, zooals oorspronkelijk de bedoeling was geweest, hadden verloren. Zij had diep medelijden met de gemeenten die door „kostbaare timmeragien" te zeer werden gedrukt en was bezorgd voor de ergernis door die weelde bij de Hervormden gewekt. Vandaar het gewichtig besluit, dat in plaatsen, waar de meeste huizen met roode pannen waren gedekt, ook de Katholieke kerkhuizen daarmede moesten worden getooid. Waren de meeste woningen nog slechts van strooien of rieten daken voorzien, dan moest dit ook met de Roomsche kerk het geval zijn [4]). Ook voor het bouwen van Roomsche armenhuizen werd de toestemming der Generale Staten vereischt [5]).

Wij zagen dat in de belangrijke resolutie van 1730 ook aan de ambtenaren op het hart werd gedrukt, om toe te zien op het doen van schenkingen aan geestelijke gestichten, die bij plakkaat van 1655 verboden waren; de resolutie verbood „het disponeeren hetzij inter vivos, hetzij mortis causa". Nu deed zich in 1744 eene eigenaardige kwestie voor; de rentmeester van Bergen-op-Zoom had zijn huis, schuur en tuin te Oudenbosch verkocht aan den abt van de abdij St. Bernard bij Antwerpen. De drost van het overkwartier had kooper en verkooper in de boete geslagen, omdat zij gehandeld hadden in strijd met de verordeningen van keizer Karel V, van 26

[1]) *Id.*, 20 Dec. 1752. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 293.)
[2]) *Id.*, 21 Maart 1753. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 296—7.)
[3]) *Id.*, 11 April 1766. (*Gr. Placaatb.*, IX, 168.)
[4]) *Id.*, 18 Juli 1771. (*Gr. Placaatb.*, IX, 179—183.)
[5]) *Id.*, 7 April 1757. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 307—308.)

April 1515 en 17 October 1720, bij welke laatste vooral het verkoopen of schenken aan de doode hand, onder welken vorm ook, in Brabant, Limburg en Overmaas verboden was. Evenzeer was de verkoop — meende de drost — in strijd met het plakkaat van 14 Oct. 1655 en met de resolutie van 19 Juli 1730. Maar de beboete personen weigerden te betalen, omdat zij beweerden dat de aangehaalde plakkaten niet meer van kracht waren. De Staten-Generaal stelden den drost in het gelijk en in de eerstvolgende jaren beschikten zij afwijzend op requesten, waarbij verzocht werd alsnog verlof tot den koop te geven. De abt van St. Bernard trok zich deze beslissingen niet aan en zond een pastoor en kapelaan naar Oudenbosch, die in het bewuste huis hun intrek namen en zich niet stoorden aan de aanmaningen van den drost om te vertrekken. Vandaar een streng bevel van de Generale Staten aan pastoor en kapelaan, om het huis te ontruimen. De reden dat men die verouderde plakkaten weêr eens in toepassing bracht, schijnt hierin gelegen te zijn geweest, dat het bewuste huis juist tegenover de Hervormde kerk lag, en dat het ergernis gaf, dat zich daar Katholieke geestelijken vestigden. Dat dit de eenige reden is geweest, blijkt duidelijk uit het feit, dat dezelfde abt vier jaar later verlof kreeg een ander huis te Oudenbosch aan te koopen en in te richten tot woning voor een pastoor en kapelaan. Toen hadden dus die oude plakkaten op eenmaal hun kracht verloren [1]).

Niet alleen schenkingen aan Katholieke gestichten, maar ook collecten voor Katholieke doeleinden waren verboden en waar zij ontdekt werden, bleef de straf niet uit. Toen in 1739 te Tilburg eene inzameling was gehouden voor een processie naar Kevelaar, gelastten de Staten-Generaal om de schuldigen te vervolgen en, zoo het waar bleek te zijn, dat de collecte door den pastoor en den kapelaan was verricht, dan moest hun kerkhuis tot nader orde gesloten en hun het

---

[1]) *Resol. St.-Gen.*, 2 Nov., 7 Dec. 1744, 17 Nov. 1745, 23 Maart 1746, 4 Juni 1750 (*Gr. Placaatb.*, VII, 593—95, 598—600, 605—606). Voor de toepassing van het plakkaat van 1655 vergelijke men nog *Resol. St.-Gen.*, 14 Dec. 1744 (*Gr. Placaatb.*, VII, 595) en *Resol. Holl.*, 12 Juli 1769 en 22 Nov. 1770. Vergel. *J. B. Krüger, Kerk. geschiedenis van het bisdom van Breda*, IV, 98 en 99.

dienst doen verboden worden [1]). Waren daarmeê nu ook inzamelingen ten bate der Katholieke armen verboden? Zonder verlof te vragen mochten zij niet plaats hebben, maar in 1767 werd de vergunning althans niet geweigerd aan de Katholieken van Bergen-op-Zoom, mits de magistraat toestemming had verleend en de inzameling slechts aan de huizen van Roomschen plaats had [2]). Een dergelijke collecte hadden de Katholieke armverzorgers zeer noodig, want wat was het geval? Bij resolutie van 3 April was o. a. bepaald, dat in alle plaatsen onder de classis van Bergen-op-Zoom en Steenbergen de Katholieke armen onderhouden moesten worden uit de opbrengst der collecte, 's Zondags in de Katholieke kerken gehouden, evenals de Hervormde armen uit de inzamelingen in de kerken hunner gezindten werden ondersteund. Voortaan zouden de Katholieke armen geen alimentatie meer mogen ontvangen uit de kas der gemeene armen [3]). Heel duidelijk is de resolutie niet. Indien Hervormden en Katholieken uit de inzamelingen in de kerken hunne armen moesten onderhouden, voor wie waren dan de eigendommen van de kas der Heilige Geest- of gemeene-armen? Tot 1751 waren uit die kas ook de Roomsche armen onderhouden en men heeft hun dus in genoemd jaar blijkbaar het medegenot daarvan ontzegd. Deze onbillijkheid drukte de Roomschen te Bergen-op-Zoom zeer, want zij moesten nu uit de kerk-collecte niet enkel hunne arme gemeenteleden helpen, maar ook vreemde Katholieken in de stad vertoevende, en de kinderen van Roomsche militairen. Vandaar in 1766 het verzoek van de Katholieke kerk- en armmeesters om in het vervolg alleen de arme leden hunner gemeente tot hun last te hebben, om legaten aan hunne armen niet in strijd te verklaren met het plakkaat van 14 October 1655 en om hunne armenkas vrij te stellen van belastingen, accijnsen enz. De Staten waren niet geneigd hieraan te voldoen. Ten opzichte der legaten werd het verzoek ingewilligd, maar op de beide andere punten van het request afwijzend beschikt. In het ver-

---

[1]) *Resol. St.-Gen.*, 6 en 20 Aug. 1739. (*Gr. Placaatb.*, VI, 384.)
[2]) *Id.*, 17 Aug. 1767. (*Gr. Placaatb.*, IX, 170.)
[3]) *Id.*, 3 April 1751. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 321.)

volg zouden de Roomsche armmeesters voor alle Katholieke armen moeten blijven zorgen, onverschillig of deze tot de gemeente behoorden of niet. Waren zij niet in staat ook in de behoeften der kinderen te voorzien, dan konden deze in het gecombineerde weeshuis geplaatst worden [1]).

Ten opzichte van het bekleeden van betrekkingen door Roomschen, bleven de Staten er bij, dat waar geschikte Hervormden of Lutherschen aanwezig waren, geen Katholieken benoemd mochten worden. Kwamen Roomsche ambachtsheeren verzoeken van dien stelregel af te wijken, dan kregen zij nul op het request en klachten over het afzetten van Katholieke ambtenaren werden gewoonlijk gewezen van de hand [2]). Men meene daarom niet, dat overal in de Generaliteitslanden de ambten door Protestanten werden waargenomen. Zeer dikwijls zullen geschikte Protestanten ver te zoeken zijn geweest en daarenboven is de vraag hoe dikwijls Katholieken zijn benoemd, zonder dat dit aan de regeering werd overgebriefd.

Tot op zekere hoogte geldt dit ook van de „paapsche stoutigheden"; in de *Resoluties* der Staten-Generaal komt dienaangaande betrekkelijk weinig voor. Toch spreekt het van zelf, dat in een Katholiek land als Brabant nog al eens iets voorviel wat tot deze rubriek gerekend werd. Gewoonlijk werden zulke voorvallen al weêr het onderwerp van onderhandelingen ten opzichte van het geld, dat er voor moest worden betaald. Dit blijkt ook uit de reeds behandelde brieven van de drosten, schouten enz. over de recognitiegelden. Verscheidene dezer heeren klaagden over de paapsche stoutigheden, voornamelijk bestaande in bedevaarten, processies, ontvoeren van kinderen enz., terwijl anderen erkenden, dat, zoo zij geen vaste recognities genoten, zij nu en dan wat binnenhaalden aan boeten. Eerst waar het meer ernstige misdrijven gold, werd de regeering er in gekend, vooral wanneer de ambtenaren niet bij machte waren om het kwaad tegen te gaan. Zoo in 1728 toen

---

[1]) *Resol. St.-Gen.*, 19 Nov. 1766. (*Gr. Placaatb.*, IX. 266—67.)

[2]) Zie *Resol. St.-Gen.*, 14 Dec. 1742 (*Gr. Placaatb.*, VII, 631—33); 11 Sept. 1743 (*Ald.*, VII, 634—5); 23 Dec. 1745 (*Ald.*, VII, 637); 9 Jan., 26 Juli 1747 (*Ald.*, VII, 640); 3 April 1751 (*Ald.*, VIII, 321); 4 Juni 1753 (*Ald.*, VIII, 325), 30 Juni, 20 Sept. 1756 (*Ald.*, VIII, 328); 2 Juli 1771 (*Ald.*, IX, 179.)

de Katholieken erg huis hadden gehouden bij den predikant van Oisterwijk. Men had zijn tuin vernield, de deur opengebroken en de ramen ingeslagen; ook tegenover andere Hervormden, onder anderen tegen den stadhouder van den kwartierschout, waren baldadigheden gepleegd. Het heet, dat de woede der Roomschen ontstaan was door een berisping door den predikant aan een Hervormd meisje toegediend, omdat zij met een Katholiek wilde trouwen en uit het feit, dat de predikant het op last der Staten-Generaal ontruimde bagijnenklooster in erfpacht had gekregen. De straf bleef niet uit; de kerk werd gesloten en de pastoor kreeg last om te vertrekken. Gelukkig voor den laatste deed de kwartierschout Haersolte een goed woord voor hem bij de Staten-Generaal. Deze ambtenaar had een relaas van de wanbedrijven aan de regeering toegezonden, maar meende in een later schrijven er op te moeten wijzen, dat de pastoor, dien hij als een braaf man afschilderde, aan het voorgevallene onschuldig was [1]).

Kerksluiting was een zeer gewone straf, waar men de Katholieken wilde doen boeten, ja! ook waar zij geheel onschuldig waren, maar men hen wilde gebruiken om een bepaald doel te bereiken. Toen er in 1731 erg werd geklaagd over de harde maatregelen, waaraan de Protestanten in den omtrek van Oudenaarden bloot stonden, besloten de Staten-Generaal om de Katholieken te Sas van Gent te doen aanzeggen, dat, zoo in dezen toestand geen verbetering kwam, het verlof tot uitoefening van hun godsdienst zou worden ingetrokken [2]).

Van Katholieke zijde wordt geklaagd, dat die kerksluiting ook werd toegepast wanneer Protestanten tot de Katholieke kerk waren overgegaan. En zeker, waar het een eenvoudige bekeering gold door een volwassen persoon uit vrije overtuiging gedaan, hebben zij recht om zich over dergelijke inmenging der regeering te beklagen. Maar daarbij mag niet worden over het hoofd gezien, dat ten opzichte der proselietenmakerij zich

---

[1]) Zie *Resol. St.-Gen.*, 9, 30 Aug., 23 Sept., 21 Oct. 1728 en de documenten in het *Register van de ingekomen brieven* enz. bij de St.-Gen. 1728 (Rijksarchief). Minder ernstige ongeregeldheden vielen in 1735 te Deurne voor, zie: *Resol. St.-Gen.*, 10 Maart 1735. (*Gr. Placaatb.*, VI, 378—79.)

[2]) *Resol. St.-Gen.*, 13 Jan. 1731. (*Gr. Placaatb.*, VI, 369.)

zeer ergerlijke feiten voordeden. Dat de Katholieken zieltjes zochten te winnen, is hun niet euvel te duiden, maar waar zij zich niet ontzagen minderjarige kinderen aan hun ouders te ontrooven om ze in het Katholicisme op te voeden, verdient zulk een handelwijze de strengste afkeuring en is het in de regeering te prijzen, dat zij met kracht optrad om zulk een ergerlijk bedrijf tegen te gaan. Een tweetal voorbeelden mogen hier een plaats vinden [1]). Beide hadden plaats te Nuland; daar woonde in 1743 een gewezen militair Haarlegger, die evenals zijn overleden vrouw, tot de Hervormde kerk behoorde. Zijn beide dochtertjes, meisjes van 13 en 14 jaar, waren door het echtpaar van Swanenburg herhaaldelijk medegetroond naar de Katholieke kerk; zelfs hadden zij den pastoor overreed aan de kinderen godsdienstonderwijs te geven. Op een goeden dag waren zij ontvoerd naar Uden in het land van Ravestein, destijds behoorende tot Gulik en Berg, onder het gezag van den keurvorst van den Palts. Te vergeefs trachtten de vader en de drost de meisjes terug te krijgen. Voorloopig werd nu het kerkhuis gesloten en den pastoor verboden, zijne functies te verrichten. Den hoogschout van 's Hertogenbosch werd gelast de ontvoerders te vervolgen, te meer daar onlangs te Gemert zich een dergelijk geval had voorgedaan. Het duurde bijna een jaar vóór de keurvorst machtiging gaf om de kinderen aan den vader uit te leveren [2]).

Ernstiger was de ontvoering van de zestienjarige dochter van H. Meijers onder Nuland, die in 1756 naar het nonnenklooster te Uden was gebracht. Daar de ouders zich herhaaldelijk tot de Staten-Generaal hadden gewend om hulp, hadden deze ingevolge resoluties van 23 Augustus en 11 October bij den resident van den keurvorst van den Palts, Cornet, op uitlevering aangedrongen. Vruchteloos evenwel, zelfs was den ouders na 11 October verboden hunne dochter achter de tralies te spreken, wat hun tot dusverre vergund was. Toen begrepen de Staten-Generaal krasser op te treden en gelastten den pastoor

[1]) Vergel. nog *Resol. St.-Gen.*, 2 Febr. 1726. (*Gr. Placaatb.*, VI, 355), 14 April 1751 (*Id.*, VIII, 286—287), 16 Juni 1752 (*Id.*, VIII, 290—291), 20 Juni 1755 (*Id.*, VIII, 302).

[2]) *Resol. St.-Gen.*, 20 April, 10 Aug. 1743, 7 Jan., 22 Febr. 1744. (*Gr. Placaatb.*, VII, 586—591.)

van Nuland gevangen te zetten, totdat het meisje aan hare ouders zou zijn uitgeleverd. De resident van den keurvorst trachtte nu de Staten-Generaal te overtuigen, dat het meisje met toestemming van haren vader in het klooster vertoefde, maar de Staten wilden hiervan niet hooren. Zij meenden dat tegen deze bewering heel wat zou zijn in te brengen, maar dat het er niets toe deed. Het meisje was minderjarig en stond dus volgens de wet onder de gehoorzaamheid van hare ouders, die haar wilden zien terugkeeren. Daarenboven was zij een onderdaan van Hunne Hoog Mogenden en deze eischten haar op. De uitlevering was ook in het belang der Katholieken van Nuland, die daardoor van veel zorgen en bezwaren zouden worden bevrijd. Van uitlevering kwam echter niets. Maanden verliepen en nogmaals moest het echtpaar Meijers zich tot de regeering wenden, want ofschoon de keurvorst beloofd had het meisje aan de ouders te zullen doen teruggeven, werden de Katholieke ingezetenen van Nuland — die de zaak gaarne beëindigd wenschten te zien — toen zij zich naar het klooster begaven om het meisje af te halen, weggezonden met de boodschap, dat de ontvoerde geen lust had naar hare ouders terug te keeren. En niettegenstaande de belofte van den keurvorst had zijn resident Cornet nu weer nieuwe bezwaren. Het heette thans dat de geestelijkheid in de zaak gekend worden en de prins-bisschop van Luik zijn toestemming geven moest. De Staten-Generaal namen nu ook een krasser toon aan en waarschuwden, zoo het kind niet werd uitgeleverd, „andere en stercker mesures" te zullen nemen. Toen ook dit niet hielp en de broeder van den pastoor van Nuland, die maar steeds te 's Hertogenbosch gevangen zat, kwam requestreeren om den priester te ontslaan, werd dit verzoek niet alleen geweigerd, maar aan alle geestelijken in het kwartier van Maasland bericht gezonden, dat, indien het meisje niet binnen zes weken bij hare ouders terug was, de kerkschuren in den omtrek van Nuland gesloten zouden worden. Waarschijnlijk heeft dit geholpen, want van verdere tusschenkomst der Staten-Generaal blijkt niet [1]).

[1]) *Resol. St.-Gen.*, 15 Nov. 1756, 28 Jan., 2 Mei, 5 Oct. 1757. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 304—311.)

Waren de Katholieken in Brabant niet kieskeurig waar het gold zielen te winnen voor hunne kerk, zoo kan men zich voorstellen, hoe zeer het hun verbitterde, indien er afval van het geloof in hun midden plaats had. In het midden der achttiende eeuw schijnen verscheidene personen te Berchem in de Meijerij neiging tot het Protestantisme gehad te hebben. Vooral onder de vrouwen kwamen overgangen tot de Hervormde kerk voor en de Katholieken uitten hun wrevel, door den afvalligen het leven lastig te maken. De vrouw van een molenaar, moeder van zes of zeven kinderen, werd door haar man eenvoudig naar een klooster in het land van Ravestein gebracht, om hare kettersche neigingen af te leeren. Op bevel van den hoogschout werd zij weer naar haar dorp terug gebracht, maar de afvalligen hadden bij voortduring veel overlast van hunne Roomsche dorpsgenooten. Er werden drie of vier „extraordinaare Dienaers" naar Berchem gezonden, om er de orde te handhaven. De Katholieken mochten voor hun onderhoud zorgen en de pastoor en de Katholieke schepenen werden met afzetting en kerksluiting bedreigd, indien de van het Katholicisme afgevallenen niet met rust werden gelaten. Toen het te Berchem onrustig bleef, kreeg de pastoor last om te vertrekken [1]).

De eigenaardige verhoudingen, die destijds in het tegenwoordige Limburg werden aangetroffen, maakten dat de Staten-Generaal een andere gedragslijn volgden, naarmate de Katholieke godsdienst er of geheel vrij, of toegestaan, of zooals in het overige gedeelte der Republiek slechts geduld was. Maar de verwikkelingen, die uit de ongelijksoortige toestanden geboren werden, behoeven hier niet in den breede te worden nagegaan. Slechts enkele staaltjes van bemoeiing der regeering met de Katholieken mogen hier een plaats vinden. Kort na het sluiten van het barrière-traktaat ontstonden er zooals wij zagen [2]), moeielijkheden tusschen den bisschop van Roermond — dat destijds niet tot de Republiek behoorde — en de Staten-Generaal over de processies te Venloo. In later jaren werd de verhouding tusschen de beide machten vriendschap-

---

[1]) *Id.*, 30 Juni, 8 Sept., 8 Oct., 30 Dec. 1750, 26 Maart 1751. (*Gr. Placaatb.*, VII, 606—607, 610—12; VIII, 284—286.)

[2]) Zie blz. 77 v.v.

pelijker [1]), maar toch achtte de regeering der Republiek zich nog een paar maal geroepen, zich met de Roomschen te Venloo bezig te houden. Zoo in 1732, toen aan de geestelijken in het Staatsche gedeelte van het Overkwartier verboden werd de Sacramenten der stervenden te gaan bedienen aan een Hervormde zieke, tenzij deze bij volle kennis zijnde, aan ziekentrooster of predikant had te kennen gegeven van godsdienst veranderd te zijn [2]). De Staten-Generaal deden hier niet veel meer dan een oude verordening, reeds den 16den Maart 1661 voor Maastricht uitgevaardigd en den 24sten Februari 1720 hernieuwd [3]), ook van kracht verklaren voor Venloo en omstreken. Niet te rijmen met de voorschriften van het traktaat van Barrière schijnt mij de inmenging der Staten met de benoeming van een prior in het klooster der Kruisheeren te Venloo. In 1759 was daar door de kloosterlingen iemand uit een klooster buiten het gebied der Staten tot die waardigheid gekozen. De Staten gelastten den nieuwen prior te vertrekken en aan de kloosterlingen om een nieuwen prior te verkiezen; zij moesten in het vervolg de goedkeuring der Staten vragen op zulk een keuze en mochten geen conventualen meer aannemen, die geen onderdanen van de Republiek waren [4]).

Eigenaardige moeielijkheden sproten voort uit den toestand te Maastricht, waar de Staten de heerschappij moesten deelen met den prins-bisschop van Luik. In 1732 kwam het tusschen beide machten tot een botsing. Buiten voorkennis der Staten-Generaal had de prins-bisschop te Maastricht een mandement laten afkondigen, waarbij op straffe van excommunicatie gelast werd de bul „Unigenitus" kort en goed te aanvaarden. Den 6den September hadden de Staten-Generaal hem doen weten, dat zij in die afkondiging niet konden berusten, daar zij hun recht van condominium niet wilden prijsgeven. Zij wilden wel met den bisschop in onderhandeling treden over hunne wederzijdsche rechten, mits genoemd mandement eerst buiten werking werd gesteld. De prins-bisschop had geantwoord dat het

[1]) Zie *J. Habets*, *Gesch. v. h. tegenwoordig bisdom Roermond*, II, 278.
[2]) *Resol. St.-Gen.*, 30 Juni 1732. (*Gr. Placaatb.*, VI, 372.)
[3]) *Id.*, 24 Febr. 1720. (*Gr. Placaatb.*, V, 37.)
[4]) *Id.*, 13, 27 April 1759. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 313—314.)

niet in zijn macht was, het voorstel aan te nemen. Teleurgesteld over deze weigering, besloten de Staten-Generaal den 19den December hun voorstel te herhalen, onder bijvoeging, dat zij, bij vernieuwde weigering, op andere wijze hunne rechten zouden doen gelden. Het bevreemdde hun, dat de bisschop niet bij machte zou zijn hun voorstel aan te nemen; immers hij had meer dan twintig jaar sedert de afkondiging der bul laten verloopen en dus zou er ook thans met de uitvaardiging van het mandement wel zoo'n haast niet zijn. Zij wilden geenszins inbreuk maken op eenig recht van den prins-bisschop, maar ontkenden dat hij de bevoegdheid zou hebben, buiten voorkennis van hen als mede-heeren van Maastricht handelingen te plegen, die indruischten tegen hunne souvereiniteitsrechten en daartoe behoorde het publiceeren van vreemde wetten, ordonnanties, bullen of constituties. Zij waren getreden in de rechten der vroegere hertogen van Brabant en waren niet van plan, daarvan afstand te doen. De Staten-Generaal wilden in den prins-bisschop onderscheiden den prins en den bisschop. De eerste oefende met hen de souvereiniteitsrechten uit; maar de tweede mocht niet onder den naam van bisschoppelijke rechten of geestelijke of kerkelijke jurisdictie zonder voorkennis zijner medeheeren handelingen plegen, die tegen de souvereiniteitsrechten indruischten. Daartoe rekenden de Staten het afkondigen van het mandement; niet alleen dat door den eisch van den bisschop, om de bul Unigenitus kort en goed zonder eenige restrictie te aanvaarden op straffe van excommunicatie, dwang werd uitgeoefend, maar de afkondiging was in strijd met het recht van placet. De Staten wilden bestendigen den toestand, zooals zij dien in 1632 hadden aangetroffen en derhalve geen afstand doen van de privileges, die destijds den hertog van Brabant, in wiens plaats zij getreden waren, toekwamen. Daartoe behoorde het recht van placet. Evenals de souvereinen van andere Katholieke landen, had de hertog van Brabant dit recht, waardoor geen pauselijke bullen enz. zonder zijn goedkeuring mochten worden afgekondigd. Al wilden zij dus den bisschop in zuiver kerkelijke zaken volle vrijheid laten, dan meenden zij gerechtigd te zijn tot de bewering, dat het afkondigen van het mandement niet een zuiver kerkelijke

zaak was. Zij beriepen er zich op, dat op verschillende plaatsen uit de bewuste constitutie „ongemakken" waren voortgekomen en vreesden die ook te Maastricht; van daar hun hernieuwd voorstel [1]).

Dat recht van placet was een punt waarover de beide souvereinen van Maastricht het maar niet eens konden worden. In 1751 ontstonden over die kwestie al weêr moeielijkheden. Er was te Maastricht op clandestine wijze een boekje verkocht, waarvan de titel wordt opgegeven als: „Algemeen Jubilé, geaccordeert door onzen regeerenden Paus Benedictus XIV, voor den jaare 1750". De vice-hoogschout had een vervolging ingesteld, omdat het hier gold het zonder voorkennis der Staten-Generaal verspreiden van bullen of brevetten van den paus. De Staten hadden hunne goedkeuring gehecht aan het optreden van den betrokken ambtenaar, tevens de gelegenheid te baat nemende, om het houden van buitengewone processies te Maastricht, zonder hunne voorkennis te verbieden. Ofschoon de resident van den prins-bisschop zich over het gedrag van den vice-hoogschout had beklaagd, bleven de Staten bij hun besluit volharden [2]). Maar daarmede was de zaak niet beëindigd; van weerszijden werden commissarissen benoemd, die het geschil uit den weg moesten ruimen, maar men kon niet tot overeenstemming komen. Werd van onze zijde vastgehouden aan het recht van placet, dat recht werd door de tegenpartij beslist ontkend. Daarom besloten de Staten-Generaal in 1754 de onderhandelingen af te breken en den vice-hoogschout te gelasten, voort te gaan met zijne procedures tegen allen, die handelden in strijd met het recht van placet [3]).

Het was zeker een zeer vreemd verschijnsel, dat de souvereiniteitsrechten over een Katholieke stad werden uitgeoefend door Hunne Hoog Mogenden en een Katholieken bisschop. Het kon wel niet anders of hieruit moesten moeielijkheden voortkomen en niet alleen wegens het recht van placet. In 1747 waren het de bezittingen in de doode hand, die tot verschil

[1]) *Resol. St.-Gen.*, 19 Mei 1732. (*Gr. Placaatb.*, VI, 373—376.)

[2]) *Resol. St.-Gen.*, 10 en 26 Aug. 1751. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 290.)

[3]) *Id.*, 9, 29 Jan., 27 Juni 1753, 21 Jan. 1754. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 294, 295, 298—300.)

van inzichten aanleiding gaven. De resident van den prinsbisschop van Luik had zich beklaagd, dat de Staten te Maastricht trachtten in te voeren de ordonnantie van Karel V, de zoogenaamde Carolina van 1520, waarbij het erven aan de doode hand verboden werd. De Staten-Generaal wezen de klacht af met de bewering, dat het hier volstrekt geen nieuwigheid gold. Reeds in een te Maastricht in het archief bewaarden zegelbrief van 1299 werd dit verboden. Maar daarenboven, Maastricht was eerst in 1530 bij Brabant ingelijfd en bij het uitvaardigen der Carolina nog rijksstad en dus onder de rijkswet vallende. Ook na de reductie der stad in 1632 was het verbod om te erven voor de doode hand gehandhaafd, zooals uit verschillende vonnissen kon blijken, en nog onlangs was aan de Dominikanen hun eisch ten opzichte van de schenking van een huis ontzegd, zonder dat de prins-bisschop daartegen bezwaren had ingebracht [1]).

Was Maastricht nu onderworpen aan de wetgeving op de gemengde huwelijken van 1750? Voor zooverre de stad tot het gebied der Generaliteit behoorde wel, maar de regeering heeft waarschijnlijk een nieuwe reeks van moeielijkheden willen voorkomen. Waren zij anders niet geneigd, zooals wij zagen, dispensatie van het plakkaat te geven, voor Maastricht bepaalde zij in 1758 dat de vice-hoogschout voorloopig geen acties zou instellen tegen overtreders van het plakkaat [2]).

Ten slotte [3]) vraagt hetgeen in de jaren 1762 en volgende in het dorp Vaals plaats greep een oogenblik onze aandacht. Daar was een Hervormde gemeente, waar ook Hervormden uit Aken ter kerk kwamen. Reeds in 1758 werd door den

---

[1]) *Id.*, 15 Febr. 1747. (*Gr. Placaatb.*, VII, 601—602.)

[2]) *Id.*, 31 Mei 1758. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 552—3). In 1757 werd verlof gegeven om te Maastricht een nieuw Katholiek armhuis te bouwen. (*Id.*, 8 Juli 1757 in *Gr. Placaatb.*, VIII, 309—310.)

[3]) Ter loops zij hier vermeld dat de luitenant-drossaard van het land van Valkenburg in 1756 gemachtigd werd overeenkomstig de plakkaten te handelen met hen, die zich aan het houden van ongeoorloofde processies hadden schuldig gemaakt. (*Resol. St.-Gen.*, 5 April 1756 in *Gr. Placaatb.*, VIII, 303—304), terwijl een Katholieke schatheffer te Heerle, in het land van Valkenburg, als in strijd met art. 3 van de Politieke Reformatie aangesteld, in 1758 werd afgezet. (*Id.*, 13 Dec. 1758, *Gr. Placaatb.*, VIII, 331.)

correspondent van Gelderland in de Zuid-Hollandsche Synode geklaagd over de mishandeling van predikanten in de buurt van Vaals [1]). Maar in 1762 werd het daar zeer rumoerig. Het kind van een Katholieken vader en Hervormde moeder zou in de Hervormde kerk worden gedoopt, toen de zuster van den vader de kerk binnenstormde en met geweld het kind trachtte te bemachtigen, om het naar den pastoor te brengen. De vrouw werd gevangen gezet en het voorval wekte groote opschudding. Een aantal personen uit Aken en boeren uit den omtrek van Vaals, bedreven, met stokken en geweren gewapend, allerlei baldadigheden. Toen de Hervormde grootvader van den doopeling naar zijn woonplaats Bortscheidt terugkeerde, werd hij zoo mishandeld, dat hij eerst den volgenden dag in een draagstoel vervoerd kon worden. Weldra werden het gerecht en de Staten-Generaal met de zaak gemoeid. De Katholieke kerk te Vaals werd gesloten, een vervolging tegen de beschuldigden, waaronder de pastoor, ingesteld, en een afdeeling soldaten naar Vaals gezonden. Hierdoor kwam er eenige rust in het dorp totdat in December bekend werd, dat de pastoor gevangen was genomen. De Katholieken gingen nu weer tot feitelijkheden over; in het voorjaar werden Protestanten uit Aken en Bortscheidt, die naar Vaals ter kerk gingen, herhaaldelijk ergerlijk mishandeld. Het mocht niet baten, dat de magistraat te Aken strenge verordeningen tegen de baldadigheden uitvaardigde; bijna iederen Zondag hadden weer nieuwe wanbedrijven plaats. Vandaar het bevel der Staten-Generaal aan de officieren om, zoo de wanordelijkheden zich herhaalden, alle Katholieke kerkhuizen in het land van Overmaas te sluiten. De bedreiging werkte niet veel uit; toen op 15 en 17 Januari 1764 eenige Protestanten uit Vaals terug keerden, werden zij door boeren en inwoners van Aken overvallen en zoo mishandeld, dat een hunner aan de gevolgen overleed. Nu werd de bedreiging ten uitvoer gelegd en de sluiting der kerken toegepast. Geruimen tijd bleven de Staten-Generaal weigerachtig om dit besluit in te trekken, hoezeer van verschillende zijden daartoe bij hen werd aangedrongen. Eindelijk in Maart 1765

[1]) *Acta Z.-Holl. Synode, Gorinchem*, 4—17 Juli 1758.

toen sedert drie maanden geen onordelijkheden meer waren voorgekomen, werden de kerken in het land van 's Hertogenrade heropend, na langer dan een jaar gesloten te zijn geweest. De pastoor van Vaals werd verbannen en tot betaling der zeer aanzienlijke kosten van zijn proces veroordeeld. Hij richtte zich tot den prins van Oranje om kwijtschelding der verbanning. Deze werd hem verleend op voorwaarde, dat hij geen herderlijke bediening in de landen van Overmaas meer zou uitoefenen [1]).

---

[1]) *Resol. St.-Gen.*, 19 Oct. 1763 en 14 Maart 1765. (*Gr. Placaatb.*, IX, 162—166.) Zie *Jos. Habets*, *Gesch. v. h. tegenw. Bisdom Roermond*, II, 306 v.v.

HOOFDSTUK VII.

De Patriottentijd.

Zoo zijn wij dan genaderd aan de veelbewogen jaren, die een eigenaardigen stempel hebben gedrukt op het laatste tijdperk van de geschiedenis der ten doode opgeschreven Republiek der Vereenigde Nederlanden. Voor de Katholieken brachten zij in menig opzicht verlossing. De tijd der vervolgingen was voorbij; eigenlijk hadden de maatregelen, ten opzichte der Roomschen hier in de achttiende eeuw genomen, al zeer weinig het karakter gedragen van vervolgingen om des geloofs wil. De heffe des volks en de kerkelijken zagen met leede oogen de Katholieke kerk een groote levenskracht ontvouwen, maar het was bij de laatsten, geloof ik, toch meer naijver dan geloofshaat, die hen herhaaldelijk de regeering deed aansporen den „aanwas van 't Pausdom" tegen te gaan. Naijver was het vooral, die bijvoorbeeld er op deed aandringen om de Katholieken buiten alle ambten en bedieningen te houden. Men vreesde grootere concurrentie; van daar dat er in de Synoden even hard geweeklaagd werd, zoo Remonstranten of andere dissenters met een ambt werden begiftigd, als wanneer dit geluk aan een Katholiek ten deel viel. De Staatskerk was er op gesteld de voorrechten, aan het lidmaatschap van hare gezindte verbonden, te behouden. Daarbij verminderde de geloofsijver bij velen naar mate door den invloed der Engelsche wijsgeeren en der Fransche encyclopedisten de rationalistische denkbeelden veld wonnen en zich verspreidden. Ook in kerkelijke kringen is dit merkbaar; hoe anders te verklaren dat in de tweede helft

der achttiende eeuw de klachten over paapsche stoutigheden ook in de Synoden telkens minder worden? Zeker niet aan de houding der Roomschen, die allengs een merkbaar grootere vrijheid van beweging hadden verworven.

De maatregelen in vroeger jaren tegen hen genomen, hadden vooral een politiek karakter in dien zin, dat velen hen als staatsburgers niet al te best vertrouwden. Daarom moesten zij onder den duim gehouden en er telkens aan herinnerd worden, dat de vrijheid voor de uitoefening van hunnen godsdienst, hun oogluikend toegestaan, een gunst was, die zoo noodig, hun weer kon worden ontnomen.

Men kon het denkbeeld maar niet van zich afzetten, dat de Roomschen niet alleen onderdanen waren van den Staat, waartoe zij behoorden, maar dat zij ook als getrouwe kinderen hunner kerk gehoorzaamheid schuldig waren aan den paus, een buitenlandschen souverein, van wien men niet kon weten, of hij de geloovigen tot daden, in strijd met het staatsbelang, zou opwekken. In het dogmatisch gekrakeel, omstreeks 1772 gevoerd naar aanleiding van (Barrueth's) *Advocaat der Vaderlandsche kerk* werd den Katholieken menig verwijt naar het hoofd geslingerd, maar het gold meer bepaald vraagpunten der leer. Op maatregelen tegen de Roomschen werd niet aangedrongen; wel werd den *Advocaat der Roomsch-Catholyke kerk* toegevoegd, dat hij zich niet te veel moest laten voorstaan op de verdraagzaamheid zijner geloofsgenooten; immers de Protestanten in Katholieke landen wisten bij ondervinding, wat die verdraagzaamheid beteekende. En — werd hem verder herinnerd — in oorlogstijd was er onder de Katholieken wel eens een strooming waargenomen, die gevaarlijk had kunnen worden, indien de Roomschen zelve niet door vrees waren in toom gehouden. Niet op de stemming der Roomschen werd gebouwd, maar op de waakzaamheid der regeering. Het heette: „en dewyl onze Bestierders naauw toeziende zyn, weeten wij, niet voor de Roomschen te vreezen te hebben, noch behoeven ons over hunne gehoorzaamheid te verwonderen" [1]).

---

[1]) *De Advocaat der Protestantsche kerk: zijnde een volkomene verdediging tegen den zoogenaamde Advocaat der Roomsch-Catholyke kerk* enz. z. j. in-8⁰., blz. 66.

Als de getrouwste aanhangers der Curie stonden de Jezuieten te boek en wij hadden gelegenheid te over om waar te nemen, hoe de kinderen Loyola's hier door de Protestantsche meerderheid der bevolking werden geschuwd en gewantrouwd.

Toen die orde was opgeheven, verdween een der redenen van achterdocht tegen de Roomschen in het algemeen, maar meer dan die opheffing en meer dan de rationalistische strooming, ofschoon voor een deel ten gevolge van deze, waren het de staatkundige partijschappen, die in het laatste vierendeel der eeuw steeds grooter verdeeldheid schiepen, welke aan de Katholieken menig voordeel brachten.

Nog in 1747 werd den Katholieken hunne Franschgezindheid verweten, maar naar mate de partij, die bij voorkeur hare oogen naar Frankrijk richtte, in kracht toenam, werd deze gezindheid eer een aanbeveling dan een grief. En de Katholieken moesten zich, al ware het slechts bij intuitie, meer aangetrokken gevoelen tot de Franschen dan tot de overburen aan gene zijde der Noordzee. Van dien kant was voor hen niets te wachten en daarentegen pleitten voor Frankrijk overeenstemming van geloof en de mogelijkheid, dat een nauwere verbinding der Republiek met dat rijk verbetering in hun toestand zou kunnen brengen. Dat zij bij voortduring Franschgezind bleven, blijkt ook uit een brief van den hertog van Brunswijk aan den Prins van Oranje van 17 November 1778. Hij schrijft daarin over de Franschgezindheid der Amsterdamsche regenten en wijst op de noodzakelijkheid om „avoir bien l'oeil ouvert sur les sourdes menées qu'ils pourront employer dans les villes et surtout dans le plat pays parmi les Catholiques. Ce long séjour du Nonce dans la République n'a pas fait un bon effet" [1]).

In de worsteling, die na het uitbreken van den oorlog met Engeland in 1780 met steeds aangroeiende felheid werd gestreden, hadden de Katholieken voorloopig althans met de patriotten de sympathie voor Frankrijk gemeen. Of zij nu

---

Dit is een der geschriften gericht tegen « *De Advocaat der Roomsch-Catholyke kerk* ». Leyden, A. Koster, 1772 in-8°., dat op zijn beurt een weerlegging wil zijn van *De Advocaat der Vaderlandsche kerk*.

[1]) *Dr. D. C. Nijhoff*, *De hertog van Brunswijk*, blz. 301.

daarom ook patriotten waren? Een antwoord op deze vraag is niet zoo heel gemakkelijk te geven. In de rumoerige jaren van 1780 tot 1787 merkt men van een optreden der Katholieken zeer weinig. Voor een deel moet dit hieraan worden toegeschreven dat zij, van alle ambten en bedieningen uitgesloten, als van zelve minder naar voren traden. Daarenboven schreef de voorzichtigheid voor zich niet bloot te geven, zoolang niet met zekerheid was te voorzien, welke partij ten slotte de overwinning zou wegdragen.

Toch kon het moeielijk anders of de Katholieken moeten, naarmate de democratische strooming onder de patriotten in kracht won, zich bewust geworden zijn, dat uit den triomf dezer partij voor hen groote voordeelen te verwerven waren. Immers de democraten streden voor grooter aandeel des volks in de regeering en voor de gelijkstelling van alle staatsburgers in het vervullen van betrekkingen, althans van die van lagere orde. Voor de Roomschen moest dat streven sympathiek zijn. Daarbij behoeven wij niet te vragen of zij uit overtuiging de staatkundige of wijsgeerige denkbeelden der democraten deelden. De groote meerderheid onder hen zal wellicht niet eenmaal zich rekenschap gegeven hebben, waartoe de destijds verkondigde theorieën moesten leiden. Dat de tijdgeest ook op hen inwerkte, kan nog hieruit blijken, dat vele Roomschen warme sympathie aan den dag legden voor de om hunne vrijheid strijdende Amerikanen. De bekende patriot van der Capellen van de Poll schreef in 1779 aan Livingston: „De Roomsch Catholyken zyn hier veelen in getal en zeer warm voor de zaak van Amerika" [1]).

In geen geval kon het den Roomschen verborgen blijven, dat de patriotten hunne pleitbezorgers waren. En juist in de dagen, waarin de partijschappen steeds feller woedden, deed de stadhouder den 9den October 1783 aan de Staten van Holland het voorstel, om geen politieke ambten te begeven aan hen, die niet tot de Staatskerk behoorden en een aanschrijving te

[1]) *Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Poll, uitgegeven door Mr. W. H. de Beaufort. Werken Historisch Genootschap. Nieuwe Reeks*, n°. 27, blz. 114.

richten tot de steden om een zelfde gedragslijn te volgen [1]). Er werd gesproken van politieke ambten, maar daar de leden van andere kerkgenootschappen reeds sedert jaar en dag van het bekleeden dier betrekkingen waren uitgesloten, werd in het voorstel de bedoeling gezien, om ook de lagere betrekkingen alleen aan Gereformeerden te geven. Van de zijde der patriotten werd met kracht tegen dit voorstel geprotesteerd; de *Post van den Neder-Rhijn* onderwierp het aan een scherpe kritiek [2]) en schreef onder anderen: „. . . zou iemand, die geen volslagen zot was, durven veronderstellen, dat een Lutheraan, een Mennoniet, een Remonstrant, een Roomschgezinde, geen eerlijk man kan zijn, omdat hij geen belijder van den Gereformeerden Godsdienst was? Wat hebben de kleine en geringe ampten toch gemeen met den Godsdienst? Zou een Lutheraan, een Mennoniet, een Roomschgezinde, en dergelijke, geen goed bier of turfdrager, schipper, schuitevoerder, klapperman, lantaarnopsteker, etc. kunnen zijn, omdat hij geen Gereformeerde was?"

Onhandig was het voorstel van den prins zeker en werd er door sommigen de bedoeling in gezien om de leden der Staatskerk voor zich te winnen, de dissenters wisten nu waaraan zij zich te houden hadden ten opzichte van de Oranje-partij. Deze verweet weder aan de tegenpartij, dat zij den godsdienst ondermijnde en uit hare aanhankelijkheid aan Frankrijk werd de slotsom getrokken, dat zij er op aanstuurde om Katholieken en Hervormden gelijk te stellen. „Te Leyden — heet het in een vlugschrift uit 1783 — hebben zij de vrijheidslievende pogingen van het edel Vrij Corps belastert, als op 't oog hebbende de Regeering in bedwang te houden, den vastgestelden Godsdienst te ondermijnen, ja zelfs, uit verkleefdheid aan Frankrijk, de Roomsgezinden met de Gereformeerden gelijk te stellen, en dat wel, om deeze krachtige rede, dat een der oprichters van het zelve, de Leere der Remonstranten was toegedaan" [3]).

---

[1]) Het voorstel in de *Nieuwe Nederl. Jaarboeken*, 1783, blz. 1697—1699.

[2]) *De Post van den Neder-Rhijn*, IV, 237—242.

[3]) *Consideratien op de propositie door ... den Prince van Oranje . . ter vergadering van Holland, Gedaan, den* 9den *October* 1783 ... *Vervat in een*

De patriotten hebben herhaaldelijk een lans gebroken voor de rechten der Katholieken. Dat dit altijd geheel belangeloos geschiedde, zou ik niet willen beweren; partijbelang en verlangen om de Roomschen op hunne zijde te krijgen, zullen daarbij ook wel in 't spel geweest zijn. De politieke stroom is gewoonlijk geen helder vlietend water, maar kan zeer troebel zijn; vandaar dat zoovelen er gaarne in visschen. Den Roomschen werd door de patriotten het hof gemaakt; als proeve mogen gelden eenige regels uit een gedicht: *Aan de Nederlandsche Roomschgezinde Landlieden.* Bij het dreigen van een oorlog met keizer Jozef II hadden de Staten der verschillende provincies gelast het landvolk in den wapenhandel te oefenen. Hier en daar gaf dit tot verzet en Orangistische betoogingen aanleiding; soms werd vernomen, dat men wel wilde exerceeren voor den Prins, maar niet voor de Staten. Over het algemeen beijverden de Katholieke geestelijken zich om hunne gemeenteleden tot deelneming aan de wapenoefeningen op te wekken [1]) Hetzelfde beoogt blijkbaar ook het bedoelde gedicht [2]). De vrijheidszin der Katholieken wordt opgehemeld en dan heet het:

Sprong een *Roomsche* Brederode
　　In 's Lands node,
Met een aantal Edelliên,
Niet bij Spanjens Landvoogdesse
　　In de bresse,
Om de dwinglandij te ontvlien?

briev van een Gereformeerde Heer te Amsterdam ... in-8°, blz. 11. In een ander vlugschrift: *De gewapende burgercorpsen en de antipatriottische geestelijken* ... *door Gerrit Paape* wordt oor een antipatriottisch predikant aan de patriotten verweten: «Zij willen andere Gezindheeden, in het bijzonder de Roomsch-gezinden, in de voorrechten doen deelen, welken alleen de huisgenooten des geloofs toekomen, en verbinden zig daartoe met dezelve» (blz. 63), waarop de schrijver o.a. antwoordt: «Andere Gezindheeden, en bijzonder de Roomschgezinden! te doen deelen in alle voorrechten van den Burgerstaat, dat is hen gerechtigheid te doen wedervaaren! hen niet te onthouden, dat hen toekomt! Zie daar een dugtig bewijs, dat wij de rechtzinnige kerk ondermijnen».

[1]) *Vaderl. Historie*, (*Vervolg op Wagenaar*), VII, 296 v.v.

[2]) *De Post van den Neder-Rhijn*, VI, 1250—1252.

Ging den grootsten vrijheidsminnaar
En Verwinnaar [1])
Alva's zwaard niet door den strot?
Hoorne zag men door 's Lands beulen
Heenen zeulen
Naar 't moorddadig Hofschavot.
Eers genoeg!!! dat *Roomsche Mannen*
Zieltirannen
Deeden sidd'ren door hunn' moed!
Ja, dezelve moed dier Vad'ren
Vloeit door de adren
Thans nog rond in 't *Roomsche bloed!*
Dorst men u in laatre dagen
Snood belaagen,
Werd uw Vrijheid vaak gestoord;
Zaagt ge u soms ten haat verstrekken,
Laag begekken,
Ja, gevreesd als tuk op moord; [2])
Zulks moet u niet wederhouën,
o Getrouwen!
't Zwaard te gorden aan uw zij';
Wijt zulks niet aan de Overheden
Neen! de reden
Schuilt bij vuige *Dweperij*,
Die, door *Heerschzugt* aangedreven,
U deed beven,
En bij *schraaplust* naar uw goud,
Welkers glans te sterk in 't glooren,
De Trezooren
Vullen moest van *Drost en Schout.*
Nogmaals; wijt zulks niet '*s Lands Magten*,
Die 't verachten!
Toont uw trouw aan 't *Hoogbestuur!*

---

[1]) In een noot: «Egmond».

[2]) In een noot: «Men weet in welke verdenking de Roomschen in den jaare 1734, door de Dweperij en zekere oproerige cabaal gebragt wierden. Verschrikkelijk denkbeeld! zij zouden de Protestanten vermoorden!!!»

Zoo ziet ge uwen moed vergelden,
    Daar ge, als helden,
Strijdt in dit noodlottig uur!
Laat tog door geen listig vleien
    U misleien!
Dat geen heilloze aterling,
In uw' boezem drift ontsteeke,
    Angsten kweeke;
Maar steunt moedig op uw kling!
Zoo zult ge aan elk Burger toonen,
    Dat gij zoonen
Zijt, den naam van *Belgen* waard!
Zoo ziet gij eerlang uw handen
    Vrij van banden,
Spijt de *schraapzugt*, trots van aart!

Het dient tot eer der patriotten gezegd: zij hebben het niet bij woorden gelaten, maar door daden getoond, dat het hun ernst was met hunne beloften aan de Katholieken. Juist in de dagen, toen hun haan in Holland koning kraaide, zagen de Katholieken wenschen bevredigd, op wier vervulling zij sedert jaren te vergeefs hadden gewacht. Maar den Roomschen werd wel duidelijk gemaakt op wie zij hun hoop moesten bouwen. Werd door de mannen der Oranje-partij aan de Katholieken voorgespiegeld, dat machtsuitbreiding voor den stadhouder hun de begeerde voorrechten brengen zou, de tegenpartij wees er dadelijk op, dat de Roomschen bedrogen zouden uitkomen als zij aan dergelijke verzekeringen geloof schonken. Immers de partij van den stadhouder wilde hen uit alle ambten houden en de Prinsgezinden werden als de hevigste tegenstanders van de afschaffing der recognitiegelden voorgesteld. Slechts van de patriottische regenten was die afschaffing te wachten [1]). Zij,

[1]) *De Post van den Neder-Rhijn* schreef (IX, 951): « Aan die van eene andere Godsdienstoefeninge, inzonderheid den Roomschgezinden, tragt men diets te maken, dat wanneer de Stadhouder eene Souveraine magt in handen had, zij uit zijne handen alle begeerde Voorrechten, en voor al de afschaffing der hatelijke Recognitien zouden ontvangen en verkrijgen: — hoe valsch dit voorwendsel zij, blijkt uit de propositie van zijne Hoogheid, om hen uit te sluiten van de verkrijging van

die dit beweerden, werden door de gebeurtenissen der eerstvolgende jaren in het gelijk gesteld. Verklaarbaar is derhalve dat, na de afschaffing der recognitiegelden, een Katholiek te Maassluis opteekende: „Dit verplichtte de Roomschgezinden nog meer aan de Patriotsche Regenten, althans op onze plaats waren maar twee Roomschgezinden, welke die partij niet waren toegedaan, zijnde de een een Brabander, de ander uit de Generaliteitslanden, anders waren alle Roomschgezinden ten minste in hun hart ook Patriotsgezinden..." [1]. De sympathie voor de patriotten, die uit deze woorden spreekt, was gerechtvaardigd, want de afschaffing der recognitiegelden was niet het eenige wat de Katholieken hun te danken hadden. Maar evenmin is het te verwonderen, dat bij de Oranje-partij het wantrouwen ten opzichte van de Katholieken toenam; toen dan ook Prins Willem V in 1787 was hersteld en voor het eerst weder eene vergadering van den Raad van State bijwoonde, werden in de hoogdravende redevoering, waarmede de voorzitter, P. Camper, hem verwelkomde, de Roomsche geestelijken gebrandmerkt als degenen, door wier misleiding het volk zich tot de voorvallen der laatste jaren had laten opzetten [2].

Ampten, het pligtmatigste van alle Burgerlijke Voorrechten, dan het welk, door de oplettendheid en zorge van 's Lands Vaderen, eene tegenovergestelde uitwerking heeft gehad; is dit nu de begeerte van zijne Hoogheid als Stadhouder, wat zou het niet zijn, indien hij zoo wel kon *gebieden*, als nu *verzoeken?* — zij zouden dan zeker aan versmading en vernedering worden overgegeven; — maar dat dit nog meerder aanbindt; — de zogenaamde Prinsgezinden zijn de ijverigste tegenstreevers van de afschaffing der lasten, die de Roomschgezinden zoo onregtvaardig, zoo Godloos, drukken, — doch wij hebben allen moed, dat de Patriotsche Regenten het voor hen, onze waardige Medeburgers, eerlang zullen te boven halen! eindelijk, wie zijn de onderdrukkers en knevelaars der Roomschgezinden? — het zijn die Bailjuwen, Drossaarden etc, welke hunne vette Ampten aan de gunst van den Stadhouder hebben te danken, en wier knevelarijen als het wederkeerig loon zijn voor hunne blinde verkleefdheid aan den wil des Stadhouders ».

[1]) *Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem*, VIII, 212.

[2]) De redenaar uitte zijn vreugde den Prins « wederom ingeroepen te zien in het midden van eene verdwaalde Natie, dewelke, voor een groot gedeelte, misleid was, door de vergiftigde Staatkunde, van eenige weinige Staatsministers, en omgekogt door het snood vernuft van één der gevaarlijkste Nabuuren; in het bijzonder door een aantal Geestlijke Huichelaaren, waar onder de *Roomschgezinde* Priesters de godlooste rol speelden, gedwongen werd, om Uwe Doorlugtige Hoogheid, en de Braave Regenten van dit voorheen zo gezegend en bloeijend Nederland, niet alleen, op de verfoeilijkste wijze, te verguizen; ...» (*Vaderl. Historie* [*Vervolg op Wagenaar*], XVI, 231.)

Waar thans eenige maatregelen, ten opzichte der Katholieken genomen, met het doel om de bestaande wetgeving te verzachten, moeten worden besproken, zij allereerst aangestipt dat men afweek van de strenge handhaving van het Hollandsche plakkaat van 1730, waarbij het oprichten van nieuwe staties werd verboden. Daarvan waren vooral het slachtoffer geweest de Roomsch-Katholieken van die plaatsen, waar hunne geestverwanten verreweg het meerendeel der Katholieke bevolking uitmaakten, maar de kerk in handen was der Oud-Roomschen. Met een beroep op het genoemde plakkaat, waren tot dusverre aanvragen tot kerkbouw afgeslagen, zoo te Hilversum en te Rijswijk. In beide plaatsen overtrof het aantal der Roomsch-Katholieken dat der Oud-Roomschen, maar nog in 1753 was op een request der Roomschen uit eerstgenoemde plaats om een eigen kerk te mogen inrichten afwijzend beschikt. Eindelijk in 1783 verleenden Gecommitteerde Raden hunne toestemming, om in beide dorpen Roomsch-Katholieke kerken te bouwen [1])

De stichting van een eigen kerk voor de Roomsch-Katholieken te Rijswijk gaf tot het volgende aanleiding. Het fonds waaruit in dat dorp de armen werden onderhouden, was in vroeger jaren gesplitst; drie vierden waren toegewezen aan de Hervormde Diaconie en een vierde aan de Heilige-Geest-armen; grootendeels waren dit Katholieken. Toen nu in 1783 de Roomsch-Katholieken vergunning vroegen, om een eigen kerk en pastoor te mogen hebben, hadden zij ongevraagd in hun request geschreven, dat het verlof hun zou worden verleend op voorwaarde: „Des dat de Supplianten gehouden zouden zijn de kosten welke door Schout en Armmeesteren van den Heylige Geest armen van Rijswijk met concurrentie van een of meer armmeesteren van de Roomsche Gemeente ten behoeve van de Roomsche armen derzelve Roomsche gemeente jaarlijks zouden werden betaald aan dezelve te restitueeren en deselve Heylige Geest armen van alle onderhoud van Roomsch Catholyke armen

[1]) Zie voor Hilversum *Resol. Gec. Raden*, 21 Oct. 1783, 2 Maart, 23 Sept. 1784 (Rijksarchief) en voor Rijswijk *Resol. Gec. Raden* 24 Oct. 1783, 20 Jan., 4 Mei, 15 Nov. 1784 (Rijksarchief) en *Resol. St. v. Holl.*, 24 Oct. 1783.

te indemneren". Het verzoek tot kerkbouw was dan ook toegestaan op voorwaarde, dat de Roomsch-Katholieken in het vervolg zelve in het onderhoud hunner armen zouden voorzien, zonder daarmede het gerecht of de andere armmeesters lastig te vallen. Door den schout en de armmeesters van de Heilige-Geest-armen was derhalve den Roomsch-Katholieken aangezegd, dat zij voortaan zelve voor hunnen armen moesten zorgen. Maar nu hadden de Roomschen hierop geantwoord, dat zij recht hadden op een deel der goederen van de Heilige-Geest-armen en dus, of een verdeeling, of een jaarlijksche uitkeering eischten. Vandaar requesten aan Gecommitteerde Raden. Schout en armmeesters beriepen zich op den woordelijken inhoud van het request en op de voorwaarde, waarop de kerkbouw was toegestaan. De Katholieken erkenden de zinsnede, maar beweerden, dat het nooit hun bedoeling was geweest afstand te doen van hun recht op de goederen der Heilige-Geest-armen. De steller van het request had de strekking niet goed begrepen en weergegeven. Zij hadden willen te kennen geven, dat, wanneer zij een eigen kerk hadden, er allicht minder armen zouden zijn. Want nu de Roomschen in andere plaatsen kerkten, werden daar ook inkoopen gedaan en verteringen gemaakt. Dat geld zou voortaan in Rijswijk besteed worden. Dat te kerk gaan in andere gemeenten had ook tengevolge, dat de liefdegaven aan de armen van die plaatsen ten goede kwamen. Hadden zij zelve een kerk, dan zou ook dit veranderen. Zij hadden derhalve in hun request willen zeggen, dat zij door het bezit van een eigen kerk in staat zouden zijn, aan schout en armmeesters bij de bedeeling der armen de behulpzame hand te bieden. Door Gecommitteerde Raden werd deze aangelegenheid aan eene commissie toevertrouwd, die den 10den Maart 1786 berichtte, dat een schikking was getroffen, welke niet wordt medegedeeld [1]).

Ook in andere plaatsen maakten de Katholieken zich de gunstiger stemming ten nutte, met name te Steenwijk, waar zij in 1784 tot den magistraat het verzoek richtten om vrijheid voor hunne godsdienstoefeningen en om vergunning tot oprich-

---

[1]) *Zie Documenten tot de Resol. v. Gec. Raden*, 1786. (Rijksarchief.)

ting eener kerk. Een aantal Hervormden kwamen hiertegen in verzet en dienden een tegen-request in. Maar — wel een bewijs hoezeer de wind gedraaid was — fluks werd door tal van andere Hervormden een verzoekschrift ingediend om de aanvrage der Katholieken te ondersteunen. Zij grondden hun betoog op de meening, dat grootere welvaart der stad het gevolg van de toestemming zou zijn en door te wijzen op de toegenomen verdraagzaamheid, tengevolge waarvan in de landen van Keizer Jozef II ook de Protestanten grootere vrijheid genoten [1]).

Een ander voordeel, in deze jaren door de Katholieken behaald, was dat hunne godshuizen werden vrijgesteld van het betalen van accijns. Reeds in het begin der achttiende eeuw was men er toe overgegaan aan de Katholieke armmeesters te vergunnen legaten voor hunne verpleegden te aanvaarden [2]). Toch bleef men ten einde toe blijkbaar wantrouwend of die gelden wel altijd voor het opgegeven doel werden besteed, want nog in 1782 werd voorgeschreven, dat zoowel in de steden als ten platten lande over dergelijke legaten Hervormde rentmeesters moesten worden aangesteld [3]). Was destijds door het verlof om legaten te mogen aannemen aan een wensch der Katholieken voldaan, verder gaan wilde men voorloopig niet en toen in 1766 de Katholieken te Amsterdam voor eenige hunner godshuizen vrijdom van accijns verzochten, werd op advies van Gecommitteerde Raden dit verzoek afgeslagen. Gecommitteerde Raden zagen er een nieuwigheid in en grondden hun afwijzend advies ook op de overweging dat de Katholieke godshuizen niet konden gerekend worden tot de publieke [4]).

Twintig jaar later waren ook in dit opzicht de denkbeelden veranderd. Toen in 1784 de Doopsgezinden te Westzaan vrij-

---

[1]) *De Post van den Neder-Rhijn*, VI, 951—53; het request tot ondersteuning van dat der Katholieken is daar geheel afgedrukt.

[2]) Zie blz. 178.

[3]) *Resol St. v. Holl.*, 19 Dec. 1782. (*Gr. Placaatb.*, IX, 184—185). Verloven om schenkingen te aanvaarden vindt men nog vermeld *Resol. St. v. Holl.*, 17 Sept. 1778 en 3 Maart 1780 (Kerk in den Oppert te Rotterdam), 6 Aug. 1779. (kerk te Leiden.)

[4]) *Resol. Gec. Raden*, 21 Juli 1766. (Rijksarchief.)

stelling van eenige belastingen verzochten, kwam Haarlem vóor den dag met de vraag, hoe een einde zou kunnen worden gemaakt aan de „haatelijke distinctie", die er nog altijd bestond tusschen de Katholieken en andere Christelijke gezindten ten opzichte van belastingen [1]). Een commissie, met het onderzoek dezer zaak belast, bracht reeds drie maanden later verslag uit, na eerst het advies van Gecommitteerde Raden te hebben ingewonnen. Laastgenoemd college was van oordeel, dat vrijstelling van Roomsche gestichten streed met de bestaande wetgeving; immers bij het „Generaal placaat tot invordering van des gemeene lands middelen" van 22 Juli 1749 was vrijdom van belasting verleend o. a. aan de „Diaconen, de publicque Godshuisen, zoo Gasthuisen als andere" [2]). Nu waren de Roomsche gestichten nooit tot de publieke godshuizen gerekend, getuigen de resoluties van 2 Febr. 1734 en 15 Jan. 1737, waarbij was bepaald dat onder de publieke godshuizen alleen moesten worden verstaan „soo die van de waare Gereformeerde Religie, als van andere Protestantsche Gezintheeden, namentlijk Remonstrantsgesinden, Lutherschen, Doopsgesinden, en geene anderen". Vandaar dat een verzoek om vrijstelling uit Amsterdam in 1766 was afgeslagen en den Haagschen armverzorgers was in 1772 eveneens een weigering ten deel gevallen. Indien men nu echter de „haatelijke distinctie" wilde wegnemen, dan diende men bij ampliatie van het bewuste plakkaat te verklaren, dat tot de daar genoemde diaconiën en godshuizen, voortaan ook gerekend zouden worden te behooren die der Katholieken. De commissie vereenigde zich met dit voorstel van Gecommitteerde Raden, aldus gewijzigd, dat het ook van toepassing zou zijn op de Joden [3]). De Staten verleenden daarop den 22sten Januari 1785 aan de Katholieke gestichten vrijdom van impost [4]).

Nu deed zich echter een onverwachte moeielijkheid voor, die doet zien, dat de Katholieken soms gelegenheid hadden gevonden de belasting te ontduiken. Bij de vrijstelling toch

---

1) *Resol. St. v. Holl.*, 27 Febr. 1784.
2) Zie Art. 11 van het plakkaat. (*Gr. Placaatb.*, VII, 1005 vv.)
3) *Resol. St. v. Holl.*, 22 Mei 1784.
4) *Id.*, 22 Jan. 1785. (*Gr. Placaatb.*, IX, 1006.)

was voorgeschreven, dat wel telkens bij het naar den molen zenden van graan tot het bakken van brood of bij het inslaan van turf de vroeger verschuldigde impost moest worden betaald, maar dat die aan het einde van het jaar zou worden teruggegeven. De bedoeling van deze bepaling was om fraude te voorkomen en te kunnen nagaan of er verhouding bestond tusschen het ingeslagene en het aantal bedeelden. Nu kwamen evenwel de Rotterdamsche armverzorgers klagen, dat deze bepaling voor hen zeer bezwarend was. Wat was het geval? Sedert 1753 hadden zij een contract met de Waalsche diakens, die hun het benoodigde leverden en waardoor zij dus feitelijk vrij waren van het betalen van impost. De nieuwe regeling was daarom voor hen lastig, want nu waren zij verplicht jaarlijks een groote som voor te schieten, waartoe zij beweerden, dat hunne armenkassen niet in staat waren [1]). Dat in al die jaren op deze knoeierij geen aanmerking is gemaakt, is wel een bewijs dat men minder scherp toezag, tenzij de betrokken ambtenaren door een douceur het zwijgen is opgelegd. De Staten van Holland waren nu echter den Katholieken gunstig gezind en besloten op advies van Gecommitteerde Raden aan de bezwaren der Rotterdammers te gemoet te komen. Van 1 Januari 1786 af zouden de Katholieke armverzorgers kunnen volstaan met op een behoorlijk onderteekende verklaring aan den gaarder van het gemaal vrijbiljetten te verzoeken; tevens zouden zij aan het einde van het jaar aan den opziener van het zegel in hunne stad opgave moeten doen van het aantal bedeelden, zoo binnen als buiten de gestichten [2]).

Daar niet recht duidelijk was of de gunstige bepaling der Staten alleen betrekking had op de in gestichten verpleegden, richtten de Katholieke armmeesters van een aantal plattelandsgemeenten zich met een request tot de regeering, om voor hunne huiszittende armen dezelfde voordeelen te verkrijgen [3]). En weldra volgde voor de andere middelen een zelfde regeling als voor graan en turf had plaats gehad [4]). Alleen ten opzichte

---

1) *Resol. Gec. Raden*, 24 Aug. 1785. (Rijksarchief.)

2) *Resol. St. v. Holl.*, 8 Dec. 1785. (*Gr. Placaatb.*, IX, 1007—8.)

3) *Resol. St. v. Holl.*, 16 Dec. 1785, 10 Jan. 1786.

4) *Resol. Gec. Raden*, 13 Febr., 21 Maart 1787. (Rijksarchief.)

van den wijn hadden Gecommitteerde Raden eerst nog bezwaar, omdat zij meenden dat het hier gold den wijn, die geschonken werd bij de vergaderingen van regenten; zij verlangden dus een uitdrukkelijke verklaring dat de wijn, waarvoor vrijdom van impost werd gevraagd, bestemd was tot uitdeeling aan de armen [1]).

Dat deze vrijstelling van het betalen van impost voor de Katholieken een zeer aanmerkelijke verlichting van druk beteekende, kan het volgende lijstje leeren. In 1786 werd wegens betaalden impost teruggegeven aan de Katholieke armbezorgers te

Amsterdam . .	*f*	9297 —	9 —	8
Haarlem . . .	„	5252 —	11 —	2
Leiden . . .	„	435 —	2 —	6
's-Gravenhage .	„	888 —	0 —	8
Gouda. . . .	„	94 —	18 —	10
Delft	„	570 —	12 —	14
Schiedam. . .	„	113 —	11 —	4
Rotterdam . .	„	254 —	15 —	0 [2]).

Waren in de hier behandelde aangelegenheid ook Gecommitteerde Raden den stroom des tijds, die toegevendheid ten opzichte der Roomschen eischte, gevolgd, ten opzichte van een ander soortgelijk onderwerp bleven zij eene afwijzende houding aannemen. In 1784 hadden de regenten der Katholieke gestichten voor oude lieden en weezen te Amsterdam zich weêr eens tot de Staten gewend met het verzoek, de nalatenschappen van hunne verpleegden tot zich te mogen nemen. Reeds in 1773 was door die regenten een dergelijk verzoek ingediend, maar er was door Gecommitteerde Raden afwijzend op beschikt, even als een jaar te voren op een zelfde request van de armbezorgers van het Roomsche armen-comptoir in den Haag. Gecommitteerde Raden hadden er in hun advies op gewezen, dat de godshuizen der Katholieken nooit met die der Protestanten waren gelijk gesteld en dus ook niet op dezelfde privileges

[1]) *Id.*, 11 Mei 1786 (Rijksarchief.)

[2]) *Resol. Gec. Raden*, 11 Mei 1786 (Rijksarchief). In deze resolutie is gespecificeerd opgegeven wat in de verschillende plaatsen betaald was voor turf, bier, enz.

aanspraak konden maken. Een octrooi, als het verlangde, was nog nooit verleend en de requestranten beriepen zich ten onrechte op een octrooi den 1sten Juli 1735 aan het armhuis te Nieuwer-amstel gegeven. Want zoo in dat gesticht enkel Roomschen werden verpleegd, dan was dat den Staten niet bekend geweest; vandaar dat in het octrooi kortweg gesproken werd van armmeesters en niet van Katholieke armmeesters [1]). Van eene inwilliging van het verzoek was derhalve destijds niets gekomen; maar nu de stemming den Roomschen zoo gunstig was, kwamen de Amsterdamsche regenten nog eens op de zaak terug en beriepen zich thans op een octrooi, den 25sten Maart 1784 aan de Katholieke armbezorgers te Rhijnsaterwoude verleend. Maar in hun afwijzend advies toonden Gecommitteerde Raden aan, dat dit beroep alweêr niet opging, want het bewuste octrooi was enkel een dispensatie van het plakkaat van 1655, gelijk een dergelijke dispensatie reeds in 1715 aan de Katholieke armbezorgers was gegeven en den 24sten Febr. 1729 aan al de Katholieke armbezorgers in de steden onder zekere voorwaarde was toegezegd [2]). De Amsterdammers moesten geduld oefenen en zagen eerst in 1791 hun wensch in vervulling gaan [3]). Men schijnt in Amsterdam de proef te hebben willen nemen hoe ver de goede gezindheid ten opzichte der Katholieken ging, want in 1786 kwamen kerkmeesters van de Roomsche kerk de Liefde buiten de Raampoort vragen, dat hun vrijstelling zou worden gegeven van de betaling van de 100ste en 200ste penningen en van andere lasten. Maar Gecommitteerde Raden meenden, dat zoo iets alleen aan Protestantsche kerken en gestichten toekwam en adviseerden dus ook ditmaal afwijzend [4]).

Werden dus niet alle wenschen der Katholieken ingewilligd, toch hadden zij voorloopig reden tot tevredenheid, ook buiten Holland. Het patriottische Utrecht ging er in 1785 toe over, het plakkaat van 17 Dec. 1644, waarbij aan Katholieke weduwen

---

1) *Id.*, 18 Maart 1773 (Rijksarchief.)
2) *Id.*, 12 Mei 1785 (Rijksarchief). Vergelijk hier boven blz. 178.
3) *Resol. St. v. Holl.*, 21 Oct. 1791. (*Gr. Placaatb.*, IX, 192.)
4) *Resol. Gec. Raden*, 19 Dec. 1786. (Rijksarchief.)

en jonge dochters het recht ontnomen was, om over hare goederen te beschikken, op te heffen, al werd haar voorgehouden dat zij hare bezittingen niet in handen mochten brengen van geestelijke gestichten of personen en zich moesten houden aan het plakkaat van 8 Mei 1656 [1].

Reeds werd in dit hoofdstuk gewag gemaakt van het voorstel in 1783 door den stadhouder gedaan, om niet-Gereformeerden buiten ambten en bedieningen te houden. Dat voorstel viel allerminst in goede aarde en een jaar later zien wij eenige Hollandsche steden uitdrukkelijk bepalen, dat voortaan ook aan Roomschen het bekleeden van stadsbetrekkingen, mits in geen betrekking staande tot de stedelijke regeering of tot den Hervormden godsdienst, kon worden opgedragen. Met name worden te Alkmaar genoemd als ook voor Katholieken in het vervolg openstaande de betrekkingen van officier, onderofficier en rotmeester der schutterij, deken en raad van gilde of ambacht en de lagere stadsbedieningen [2]. Andere steden, b.v. Gorinchem [3]) en Purmerend volgden welhaast het voorbeeld van Alkmaar.

Wat wonder dat nu ook elders de Katholieken dezelfde rechten trachtten te verkrijgen? Zoo zien wij hen dan ook te Arnhem in 1784 zich tot den magistraat wenden met het verzoek om dezelfde burgerlijke vrijheid te mogen genieten als de Hervormden, al begrepen zij ook voorloopig niet te kunnen worden toegelaten tot die ambten en bedieningen, waarvan zij door de lands wetten waren buitengesloten. De *Post van den Neder-Rhijn* wekte dadelijk hare Protestantsche geestverwanten op om het request der Roomschen te steunen [4].

Geheel uitgesleten was de haat tegen de Roomschen nog niet; hier en daar bleef men hen dulden, meer niet en kwam in verzet, zoodra het scheen dat zij zich meer vrijheid toeeigenden. Was in 1778 Vlissingen in rep en roer geweest, omdat er een Katholieke kerk zou worden gebouwd, enkele

---

1) *Vervolg Utr. Placaatb.*, I, 855.
2) *Nieuwe Nederl. Jaarboeken*, 1784, blz. 1310.
3) *Aldaar*, blz. 1935.
4) *De Post van den Neder-Rhijn*, VI, 954.

jaren later waren Goes en Axel getuigen van verzet tegen het streven der Roomschen. Toen in 1786 de Katholieken in laatstgenoemde plaats een nieuw kerkhuis wilden bouwen ter vervanging van de oude schuur, openbaarde zich dadelijk gisting onder de Protestanten, die zoo iets niet wilden dulden en de predikant Langerak op den Hoek in het land van Axel stond aan velerlei moedwil bloot, omdat hij zich niet wilde aansluiten bij het drijven der zeloten, die alles op haren en snaren wilden zetten om den gewraakten kerkbouw tegen te gaan [1]).

Maar zulke uitbarstingen waren uitzondering in den Patriottentijd en kunnen nauwelijks in de schaal worden gelegd tegenover de groote voordeelen, die in deze dagen aan de Katholieken ten deel vielen. Onder die voordeelen is zeker de belangrijkste de afschaffing der gehate recognitie-gelden in Holland. Voor die afschaffing zelf te verhalen, dient hier een oogenblik te worden stil gestaan bij de vraag, welke houding de regeering tegenover die knevelarij had aangenomen.

Bekend is hoezeer zij in de zeventiende eeuw herhaaldelijk te velde was getrokken tegen dat knoeien der ambtenaren met de Katholieken. Maar al hare plakkaten en resoluties hadden het kwaad niet kunnen uitroeien; de officieren gingen kalmpjes voort de Roomschen op rantsoen te zetten en hunne schaapjes te scheren. Nog in het begin der achttiende eeuw werd de baljuw van Kennemerland in het ongelijk gesteld, omdat hij een Roomsche kerk wegens niet-betaling der recognitie had laten sluiten [2]).

Maar langzamerhand schijnt de regeering zich bij de knevelarij te hebben neergelegd. Wel werd in Holland geen regeling getroffen, zooals in 1730 voor de Generaliteit tot stand kwam, maar omstreeks het midden der eeuw zien wij de Staten de recognitie erkennen als een, zoo al niet wettige, dan toch door de gewoonte gewettigde belasting, waarop de ambtenaren recht hadden en die derhalve betaald moest worden. Enkele voorbeelden zullen dit duidelijk maken.

Aan den baljuw van Teksel werd voor en na door de Ka-

---

[1]) *Aldaar*, XI, 674—678.
[2]) Zie boven blz. 53.

tholieken een jaarlijksche recognitie betaald van *f* 400; in 1748 staakten zij de betaling, nadat de baljuw geweigerd had zijn goedkeuring te geven tot verbetering van de kerk aan den Burg. De Katholieke gemeente grondde blijkbaar hare weigering om te betalen op het plakkaat der Staten-Generaal van 1730, dat evenwel hier volstrekt niet van toepassing was. De baljuw wendde zich in Februari 1749 tot de Staten [1], evenals enkele maanden later de Oud-Roomsche kerkmeesters van Rijswijk, die ontheven wenschten te worden van de jaarlijksche recognitie van *f* 80, die zij moesten opbrengen aan den hoofdofficier te Delft. De laatste vonden aanleiding tot hun verzoek in de omstandigheid, dat de gemeente zeer was verloopen. Uit hun request verdienen de volgende regels de aandacht: „Het is ook daarom dat het zelve in verscheidene der Vereenigde Provintien niet word geëischt, als te Utrecht, Vriesland etc. in welke laeste Provintie, in het bijzonder te Leeuwaarden men sterk tegen den eisch van zodanig gelt is. Ook word hetzelfde, Edele Mogende Heeren, in verscheyde steeden van deze Prov. van Holland niet gevraagt als te Amsterdam, Haarlem, Rotterdam, Schiedam, Schoonhoven en den Briele" [2]. De commissie, aan welke het onderzoek der beide requesten was opgedragen, adviseerde twee jaar later, dat de verzoekschriften in handen zouden worden gesteld van Gecommitteerde Raden der beide kwartieren. Daarenboven stelde zij voor, dat, zoo in het vervolg geschillen ontstonden tusschen de officieren en de Katholieke kerkmeesters over het betalen der recognitie, in de stemhebbende steden de beslissing zou zijn aan de burgemeesters, nadat zij partijen hadden gehoord en dat ten opzichte van de overige steden en het platteland dergelijke requesten in handen zouden worden gesteld van Gecommitteerde Raden, om daarop van advies te dienen [3]. Dienovereenkomstig werd 22 April door de Staten besloten, onder bijvoeging dat in dezen den Haag met de stemhebbende steden zou worden gelijkgesteld [4].

---

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 13 Febr. 1749.
[2]) *Id.*, 3 Mei 1749. Het request in het Rijksarchief.
[3]) *Resol. St. v. Holl.*, 10 April 1751.
[4]) *Id.*, 22 April 1751. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 287—8.)

Inmiddels hadden de recognitiegelden te Spanbroek tot heel wat opschudding aanleiding gegeven. Tot die gemeente behoorden twee Roomsche kerken, die op het Oosterend en die bij Lutjedijk. Nadat de pastoor van de eerste reeds twee jaar weigerachtig was geweest om de recognities te betalen, toonde in 1746 ook de pastoor der andere kerk zich ongezind. De baljuw van Spanbroek riep de hulp in van Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier, die partijen voor zich ontboden en aan de pastoors gelastten het verschuldigde te voldoen, daar anders de kerken gesloten zouden worden. De pastoor bij Lutjedijk gaf aan de vermaning gehoor, maar daar zijn collega weigerachtig bleef, werd zijn kerk gesloten. Voor korten tijd echter, want de Katholieken, die verreweg de meerderheid der bevolking uitmaakten, namen zoo'n dreigende houding aan, dat men besloot toe te geven en de kerk te heropenen, gedachtig aan het geweld in 1743 aan het huis van den burgemeester gepleegd, toen deze geweigerd had aan een Katholieke vrouw om zich zonder de vereischte toestemming in Spanbroek neder te zetten. Toen nu de Katholieken voortgingen met hunne bedreigingen, wendden de heer der plaats en de baljuw zich tot het Hof. Daarop hadden conferenties plaats tusschen leden van het Hof en van Gecommitteerde Raden, zonder dat men echter veel verder kwam. Want terwijl de laatste aan het Hof overlieten om handelend op te treden, maar uitdrukkelijk verklaarden, de beslissing over de recognitiegelden aan zich te houden, had het hooge rechtscollege blijkbaar al zeer weinig lust zich met de zaken te Spanbroek in te laten. Het Hof had bij een conferentie in 1747 er op gewezen, dat er geen wet of plakkaat bestond, waardoor de baljuws gemachtigd werden recognities te heffen en bij niet-betaling de kerken te sluiten. Ook hadden er tot dusverre geen feitelijkheden plaats gehad en nu de kerk weder geopend was, zouden de gemoederen wel weêr bedaren. Bij deze houding bleef het Hof volharden en daarop richtten de ambachtsheer en de baljuw zich in 1750 tot de Staten om maatregelen „tegens de oppressien en stoutmoedigheeden der Roomschgesinden". Het behoeft wel geen betoog dat het advies op dit request door het Hof uitgebracht, afwijzend was. Daarin werd uiteengezet, dat er geen aanleiding

tot tusschenkomst was, al zou men bij voortduring het oog houden op het gedrag der Roomschen [1]).

Was het Hof dus blijkbaar niet gunstig gezind ten opzichte van het langzamerhand ingewortelde misbruik der recognitie-gelden, voor de kleinere steden en de dorpen hing zeer veel af van het inzicht van Gecommitteerde Raden, daar zij in 1751 waren aangewezen om in deze de Staten vocr te lichten. Weldra waren zij in de gelegenheid om hun standpunt uitvoerig toe te lichten. In 1753 beklaagde de baljuw van Kennemerland zich bij de Staten, dat verschillende dorpen onder zijn ressort nalatig waren in het betalen der recognitiën, ofschoon hij hun op hun verzoek eene belangrijke vermindering had toegestaan uit hoofde van sterfte onder het rundvee. In hun advies betoogden nu Gecommitteerde Raden dat, bij geschillen over de recognities, moest worden onderzocht, of deze belasting was gebleven, zooals zij van ouds was geweest. Was dit het geval, dan meenden zij te moeten adviseeren de betaling verplichtend te stellen, tenzij gebleken was, dat de Katholieke gemeente verminderd of zoo verarmd was, dat zij het verschuldigde niet kon opbrengen. Was echter de recognitie in den loop der jaren verminderd, dan zouden zij steeds voor die verminderde adviseeren; was zij vermeerderd, dan diende onderzocht te worden of daartoe voldoende reden aanwezig was geweest, b.v. door eene merkelijke uitbreiding der gemeente of door vermeerdering van welvaart. Voor het geval een dergelijke grond voor de vermeerdering niet was aangetoond, dan moest de recognitie op den ouden voet worden gebracht. Werd hun oordeel gevraagd om eene vermeerdering toe te staan, dan zouden zij steeds afwijzend adviseeren [2]). Overeenkomstig dit advies, machtigden de Staten den baljuw van Kennemerland om de kerken te Uitgeest, Akersloot, Heilo en Castricum te doen sluiten, totdat de verschuldigde recognitie zou zijn betaald [3]).

De Staten hadden dus nu hunne sanctie gegeven aan de zoo lang bestreden inhaligheid der ambtenaren en bleven er voor-

---

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 13 Mei 1750. Het request en het advies in het Rijksarchief.

[2]) Het advies van *Gec. Raden* is van 26 Sept. 1753 en vindt men terug in een dergelijk advies van 7 Aug. 1767 (Rijksarchief.)

[3]) *Resol. St. v. Holl.*, 28 Sept. 1753. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 299.)

loopig bij. Van eene vrijstelling van het betalen der recognitie was in de eerstvolgende jaren geen sprake. Wel werd nu en dan nog eens getracht zich aan het betalen dier belasting te onttrekken, maar steeds te vergeefs. Toen de Oud-Roomsche gemeente te Vianen in haar luttel zielental — zij werd opgegeven uit 18 à 20 leden te bestaan — een reden meende te hebben om van hare verplichting aan den drost ontslagen te zijn, bepaalden de Staten, dat jaarlijks 75 gulden zou moeten worden betaald, zoo lang de gemeente zoo klein bleef [1]); een half jaar later trachtte men te Vlijmen de recognitie van *f* 300 op de helft gebracht te zien, maar op het verzoek werd afwijzend beschikt [2]).

Door de besluiten der regeering van 1751 en 1753 was in zooverre voor de Katholieken iets gewonnen, dat zij in het vervolg niet meer volslagen afhankelijk waren van de willekeur der ambtenaren; verhooging der sedert jaren betaalde recognities was zoo goed als buiten gesloten. Uit het feit dat in de volgende jaren zoo weinig kwesties over deze belasting aan de orde kwamen, mag men afleiden, dat de ambtenaren hunne eischen niet hebben verhoogd en dat de Roomschen zich bij het onvermijdelijke hebben neêrgelegd. Toch kon het niet uitblijven of de regeering moest zich bemoeien met datgene, waarmede zij eigenlijk niet te maken had, de draagkracht der Katholieke gemeenten. Zulk een geval deed zich in 1766 voor te Hilversum; de Oud-Roomschen waren nalatig geworden in het betalen der recognitie en de baljuw had toen hun kerk laten sluiten, waarop zij zich met een request tot de Staten wendden. Overeenkomstig de eenmaal aangenomen houding, vroegen deze advies aan Gecommitteerde Raden in den Haag en bevalen dat, zoo de kerksluiting alleen had plaats gehad wegens het verschil over de recognitie, de kerk weder heropend moest worden tot het geschil uit den weg was geruimd [3]). De kerk werd heropend en Gecommitteerde Raden togen aan den arbeid; zij schijnen dien zeer breed te hebben opgevat,

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 5 Mei en 8 Juni 1758. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 311.)
[2]) *Id.*, 17 Jan. 1759. (*Gr. Placaatb.*, VIII, 312.)
[3]) *Id.*, 12 Nov. 1766.

want bijna 9 maanden verliepen eer hun rapport werd ingeleverd. Daaruit bleek dat de vorige baljuw van Gooiland, van de Hilversumsche Oud-Roomsche gemeente jaarlijks *f* 300 had genoten. Zijn opvolger, sedert 1750 in functie, had eenigen afslag toegestaan en de recognitie voorloopig bepaald op *f* 150. Die was voldaan tot 1758, daarop was betaald in 1759 *f* 100, in 1760 *f* 150, in 1761 en volgende jaren *f* 90. In 1765 had de baljuw op aanzuivering van het achterstallige aangedrongen, en daarmede waren de moeielijkheden begonnen. Nogmaals zetten Gecommitteerde uiteen — evenals in 1753 — welke gedragslijn in soortgelijke gevallen naar hunne meening door de Staten moest worden gevolgd [1]). Ook ditmaal verklaarden de Staten hiermede in te stemmen, maar in aanmerking nemende de schade, in 1766 door de Katholieken door een grooten brand geleden, bepaalden zij dat hun de achterstallen zouden worden kwijt gescholden, dat zij over 1767 tot 1770 jaarlijks moesten betalen *f* 100 en daarna weder de recognitie van *f* 150 [2]).

Nog in 1781 werd den Katholieken van Naarden en Bussum gelast de verschuldigde recognitie te betalen [3]), maar weldra liet de patriottische strooming zich gelden en trad de *Post van den Neder-Rhijn* in het laatst van 1783 in het krijt om den handschoen voor de geknevelden op te nemen. En zeker, al nemen wij aan, dat de voorstelling, die zij van de zaak gaf, niet vrij is van overdrijving, al is er — om zoo te zeggen — maar de helft van waar, dan zal men toch bij lezing van dit uitvoerig betoog tegen de afzetterij der ambtenaren kunnen begrijpen, dat aan velen er de oogen door werden geopend en zij moesten erkennen, dat de bestaande toestand onhoudbaar en voor de Republiek weinig eervol was. Want — zooals wij zien zullen — de gewone recognitiegelden waren het niet, die het zwaarste op de Roomschen drukten. Die belasting moge onbillijk zijn geweest, doch men wist tenminste met hoeveel men jaarlijks er af was. Maar met de „douceurs", die de ambtenaren zich door de Roomschen lieten betalen, was

1) *Advies van Gec. Raden* van 7 Aug. 1767. (Rijksarchief.)
2) *Resol. St. v. Holl.*, 3 Nov. 1767.
3) *Id.*, 24 Aug. 1781.

dit niet het geval en dienaangaande deelde de *Post* al zeer ergerlijke staaltjes mede. Zij begon met den lof te zingen van van der Capellen van de Poll, die aan de drostendiensten een einde had gemaakt, om onmiddellijk daarop te weeklagen over de gruwelen „van Godtergende ongeregtigheid", die nog in de Republiek plaats grepen; dan volgt een plilippica tegen de knevelarij van de ambtenaren, waaraan de Katholieken in Holland en de Generaliteitslanden blootstonden. Terloops zij hier opgemerkt, dat hier behalve de Generaliteitslanden alleen de provincie Holland genoemd wordt, waaruit dus opnieuw blijkt, dat dit euvel, zoo al niet uitsluitend, dan toch voornamelijk aan Holland eigen is geweest.

Na in den breede te hebben uitgewijd over het onrechtmatige, onbillijke enz. enz., van den gewraakten toestand [1]), worden in een volgend nummer staaltjes medegedeeld, hoezeer de knevelarij der ambtenaren op de Roomschen drukte. De *Post* had op eigen hand een onderzoek ingesteld en uit de ingezamelde gegevens een tafereel samengesteld, waarvan de schrille kleuren bestemd waren, ook den kortzichtigste in het oog te springen. Zij geeft achtereenvolgens een overzicht van wat onder verschillende benamingen door de baljuws en andere ambtenaren aan de Roomschen werd afgeperst. In de eerste plaats de eigenlijke recognitiegelden; daarover heet het o. a.: „Er zijn Pastorijen, die niet alleen voor 2 Pastoren, of voor éénen Priester en eenen Kapellaan, honderd guldens jaarlijks, maar nog veel meer moeten opbrengen; sommigen honderd vijf-en-twintig, honderd vijftig, anderen tweehonderd, jaa, er zijn die driehonderd guldens jaarlijks Recognitie aan den Officier moeten betalen. Wij hebben hiervan eene lijst, eene naauwkeurige lijst ontvangen, bij welke blijkt, dat slechts zeven Pastorijen jaarlijks aan Recognitiegelden eene somma van veertienhonderd vier-en-zeventig guldens door hunne Officieren wordt afgepijnigd" [2]). Willekeurig werden die sommen bij wijlen verhoogd en vraagt men, waarom de Katholieken zich

[1]) *De Post van den Neder-Rhijn*, IV, 321—326.

[2]) Dit en de volgende citaten zijn ontleend aan *De Post van den Neder-Rhijn*, IV, 329—337.

niet tot de overheid wendden om hulp, dan moet het antwoord luiden: Zij durven niet en terecht. Want zoo zij al in een bepaald geval door de regeering in het gelijk werden gesteld, de betrokken officier had gelegenheid te over om hen te plagen en hun het leven lastig te maken.

Maar ook volgens de *Post* waren die recognitiegelden nog het ergste niet. Er moest nog heel wat meer worden opgebracht; daartoe behoorde in de eerste plaats het *admissiegeld.* Ofschoon de toelating der pastoors door de regeering was geregeld en daarbij nimmer van te betalen geldsommen was gerept, zoo namen de officieren het vertrek of den dood van een geestelijke te baat om er een flinke winst uit te slaan. Zij lieten geen opvolger toe, of er moest voor worden betaald; de *Post* schreef: „eischende sommige Bailljuwen, dat bij de aanstelling van een nieuwen Priester, voor deszelfs toelating aan hun worde betaald, zoo veel als de jaarlijksche Recognitie dier gemeente bedraagt; doch anderen pijnigen hunne arme ingezetenen nog wreeder, daar 'er Roomschgezinde gemeentens zijn, welker Priester, eer hij zijnen dienst mag verrichten, *vierhonderd twee-en-dertig guldens*, moet betalen aan den Baillјuw, onder welken zij behooren; de Roomsche ingezetenen van slegts vijf Dorpen in Holland hebben in den tijd van vijf-en-twintig jaaren, zoo aan Recognitie- als admissiegelden, geschenken, etc. aan den Hoog Genadigen Heer Baillјuw eene somme van *agttien duyzend, een honderd en vierenvyftig guldens* opgebragt!" Het vertrek of de dood van een priester was dus voor een gemeente vaak eene financieele ramp, te meer daar ook de substituten van den baljuw zich twee à acht dukaten lieten toestoppen. En reeds voor de eigenlijke admissie waren er heel wat kosten gemaakt. Immers om toegelaten te worden, moest een request aan Gecommitteerde Raden worden ingediend; en hierop vielen alweer onkosten, die — volgens de *Post* — in de laatste dertig jaren verdriedubbeld waren.

Kon een pastoor in zijn parochie het werk niet meer af en had hij behoefte aan een kapelaan, het kostte alweer veel geld, want de officieren eischten, vóór hem te vergunnen in dienst te treden een aanmerkelijke som, dikwijls gelijk staande met hetgeen voor de admissie van den pastoor was opgebracht;

opnieuw dus eene drukkende belasting. Werd een kapelaan verplaatst, het kwam aan de gemeente, die hij verliet, op aanzienlijke offers te staan. „Er zijn blijken, dat ééne Roomsche Pastorij zoo aan Recognitie, als voor admissie van Pastoor en Kapellaan, binnen het korte perk van twee jaaren, eene somme van *achttienhonderd guldens* aan den Bailljuw heeft opgebragt."

Was een pastoor door ziekte of andere omstandigheden verhinderd zijn dienst waar te nemen en had hij de hulp van een collega noodig, de officier moest er in gekend en met eenige dukaten tevreden gesteld worden. Eischte een kerkhuis dringende reparatie, dan moest, om toestemming te verkrijgen, aan den betrokken ambtenaar een geschenk in geld worden opgebracht; de *Post* weet te verhalen van een pastoor die, om meer licht in zijn kerk te hebben, vergunning vroeg twee vensters te mogen aanbrengen; vóór vergunning te geven accordeerde de baljuw eerst, dat hem door de gemeente eenige vaten boter, ieder van 80 pond, zou worden thuis gebracht.

Maar de schandelijkste knevelarij waren de zoogenaamde *bienvenue-gelden.* Hooren wij nogmaals *De Post:* „Wanneer een Bailljuw sterft, en een ander in zijn plaats komt, eischt die van de Pastooren de *Gouden handschoenen*, dat is eene gelukwensching, verzeld van een aanzienlijk geschenk in baaren gelde: welk zij, schoon zij het een *geschenk*, eene vrijwillige gift noemen, naar hun eige willekeur bepalen, en welke eisch van den eenen Bailljuw zeven honderd, wederom van eenen anderen duijzend en vijftig guldens is, en zoo voorts. Wanneer nu de Pastoren, bij hunne gelukwenschingen aan die Hoog genadige Heeren niet zorge draagen, dat 'er dit geld tot den laatsten kwadrantpenning is, worden zij niet alleen schamper behandeld, met schaamte weggezonden, maar ook hun het verrigten van hunnen kerkedienst belet."

Na het medegedeelde kan het niet verwonderen, dat de *Post* eindigde met een scherpe veroordeeling van den bestaanden toestand. Nog eens, al mocht er overdrijving zijn in hare beschouwingen, dan bleef er nog genoeg over om bij velen ergernis te wekken over de knevelarij der ambtenaren ten opzichte der Roomschen. Geheel onbekend kan die niet geweest zijn, maar

door deze mededeelingen werd eerst eens in bijzonderheden uiteengezet, hoe zwaar die geldafpersingen drukten. 't Is waar, geen enkele plaats of dorp werd met name genoemd, maar wat de opgegeven cijfers betreft, weten wij van elders dat die in geen geval verre van de waarheid waren. In elk geval begrepen de Katholieken het ijzer te moeten smeden, terwijl het heet was en derhalve dienden een aantal gemeenten in het voorjaar van 1784 een request in bij de Staten van Holland, waarin op afschaffing der recognitie-, admissie- en bienvenuegelden werd aangedrongen. Met overlegging van een lijst van hetgeen in hunne gemeenten werd betaald, gaven zij een historisch overzicht van de wording van den bestaanden toestand. Zij gaven te kennen dat die toestand des te onrechtmatiger was, omdat zij meenden dat uit het plakkaat van 1730 — waarbij de aanstelling der geestelijken geregeld was — moest volgen, dat de Staten een „stille" uitoefening van den Katholieken godsdienst hadden toegestaan, waardoor in werkelijkheid de vroegere strenge plakkaten buiten werking waren gesteld. Langzamerhand was het gewoonte geworden dat de Katholieken, om gunstige en spoedige adviesen te krijgen over hunne requesten betreffende het bouwen of vernieuwen van kerken, daarvoor aan de officieren betaalden, evenals bij de aankomst van nieuwe pastoors. Maar nu waren deze ambtenaren die gelden gaan beschouwen als een deel uitmakende van het inkomen, waarop zij recht hadden. Toch was de betaling dezer belastingen den Katholieken nooit bij plakkaat door de Staten opgelegd, maar waren deze gelden eigenlijk „corruptie-penningen". Daarbij wezen de Katholieken hoe zwaar deze belasting hen drukte, hoe zij zelve rustige burgers waren en hoe men ook in andere landen verdraagzamer was geworden voor de Protestanten.

Voorloopig werkte dit request niet veel uit, maar in het begin van 1785 kwamen de Roomschen er nogmaals op terug en drongen op een spoedige beslissing aan, daar er moeielijkheden waren te voorzien, aangezien de Katholieken, die van het request gehoord hadden, hier en daar nalatig werden in het betalen der recognitie. Daarop werd het advies ingewonnen van Gecommitteerde Raden, dat den 17den Maart 1785 in behan-

deling kwam. Dit advies betwistte dat door het plakkaat van 1730 de vroegere plakkaten buiten werking zouden zijn gesteld; integendeel verschillende oudere plakkaten waren er door bevestigd. En de onjuistheid dier bewering bleek ook uit latere beraadslagingen, b.v. over het rapport van 23 November 1736 „hetwelk tot hiertoe een object van U Edele Gr. Mog. deliberaties is gebleven". Evenzeer onjuist noemden Gecommitteerde Raden de zienswijze, in het request uitgedrukt, dat de officieren de recognitiegelden zouden genieten zonder de goedkeuring der Staten. Immers de resoluties van 22 April 1751, 28 September 1753, 17 Januari 1759 en 24 Augustus 1781 hadden het betalen dier belasting verplichtend gesteld. Wat nu de afschaffing betrof, oordeelden Gecommitteerde Raden dat deze onbillijk zou zijn voor de baljuws en andere officieren, die sedert jaar en dag aan de ontvangst van die gelden gewoon waren geraakt en een deel van hun inkomen zouden moeten missen. Indien de Staten evenwel van oordeel waren een gunstige beslissing te moeten nemen, dan werd in overweging gegeven de plakkaten tegen de Roomschen op te heffen, de ambtenaren schadeloos te stellen en te bepalen, dat zoolang de beslissing hangende was, de belasting betaald moest worden [1].) De „finale resolutie" werd uitgesteld en het duurde weêr een poos voor het onderwerp nogmaals in behandeling kwam.

In het voorjaar van 1786 kwamen de Katholieken op de zaak terug; zij wezen op de slechte tijden, waardoor het opbrengen der belasting voor hen bijzonder bezwarend was, te meer daar in sommige plaatsen de kerke- en armenkassen vereenigd waren, zoodat, wilden zij het den armen niet aan het hoog noodige laten ontbreken, zij soms onmachtig waren de recognities te betalen. Zij moesten zich dan wel kerksluiting laten welgevallen, waardoor zij van alle godsdienstoefening verstoken waren. Weêr werd dit request commissoriaal gemaakt [2]), maar er kwam nu toch eenige gang in deze aangelegenheid, want een maand later kwamen de afgevaardigden van Gouda

---

1) *Resol. St v. Holl.*, 17 Maart 1785.
2) *Id.*, 16 Febr. 1786.

het verzoek der Roomschen ondersteunen. Zij oordeelden, dat de tijden geheel veranderd waren en dat de aanleiding tot de gestrenge plakkaten der vorige eeuw vervallen was. Het streed — volgens hen — met de beginselen eener gezonde staatkunde, om in een vrije republiek sommige burgers voor de uitoefening van hun godsdienst te laten betalen, te meer daar de afgeëischte belasting veelal afhing van den willekeur der baljuws. Die belasting diende dus te worden afgeschaft; werd hierdoor nadeel toegebracht aan de officieren, dan moesten zij schadeloos gesteld worden; de financieele zijde van het vraagstuk mocht niet verhinderen de billijkheid te betrachten. Men kwam nu tenminste zoover, dat de admissie- en bienvenuegelden werden afgeschaft. De beslissing over de recognitiegelden werd nog aangehouden, maar bepaald dat de achterstallige betaald moesten worden. Aan Gecommitteerde Raden zou worden opgedragen een onderzoek in te stellen naar hetgeen in de laatste 10 jaren was betaald en hoe de officieren schadeloos gesteld konden worden [1]).

Aan deze resolutie danken wij een lijst van recognitiegelden, die is opgenomen in de resolutie van 12 October 1786, toen het rapport over de afschaffing dier gelden aan de orde kwam. Het rapport adviseerde gunstig daar de consequentie van de afschaffing der admissie- en bienvenuegelden medebracht ook de recognities te doen ophouden. Toch werd het schadeloosstellen der ambtenaren voor 's lands kas nog al bezwaarlijk geacht, daar het geheele bedrag van laatstgenoemde belasting voor het Noorder- en Zuiderkwartier de som van *f* 17614-16-0 bedroeg [2]).

De overgelegde lijst der recognitiegelden is uit meer dan één oogpunt van belang. In de eerste plaats doet zij ons zien dat er in heel wat flinke dorpen in Holland een Roomsche

---

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 18 Maart 1786. (*Gr. Placaatb.*, IX, 185—186). Op hun verzoek werd den 6den April 1786 aan de Kath. gemeenten een jaar uitstel verleend tot het betalen der achterstallige recognitiegelden. *Resol. St. v. Holl.*, 6 April 1786. (*Gr. Placaatb.*, IX, 186—187.)

[2]) *Id.*, 12 October 1786. De lijst, door mij alfabetisch bewerkt en met eenige aanvullingen uit de brieven der ambtenaren voorzien, is hierachter afgedrukt als Bijlage K.

kerk ontbrak; dit geldt althans van het Zuider-kwartier. Voor het Noorder-kwartier is alleen opgegeven of er recognities werden betaald, maar zoo dit niet het geval was, wordt er niet bij vermeld of het niet aanwezig zijn van Roomsche kerken daarvan de oorzaak was. Wij leeren ook uit de lijst, dat deze soort van belasting al zeer ongelijkmatig drukte; een opgaaf van hetgeen in enkele steden werd betaald, zal dit duidelijk maken. Terwijl b.v. te Amsterdam, Haarlem en Rotterdam geen recognitiegelden werden opgebracht, was het bedrag te Alkmaar *f* 300, te Delft *f* 650, te Dordrecht *f* 126, te Edam *f* 100, te Enkhuizen *f* 600, te Gorinchem *f* 200, te Gouda *f* 748, te Hoorn *f* 895 : 2, te Leiden *f* 400, te Medemblik *f* 175, te Oudewater *f* 270 + 21, te Purmerend *f* 150, te Schiedam *f* 70, te Weesp *f* 137 : 10, en te Woerden *f* 70. Aangenomen dat in verschillende steden de getalsterkte der Katholieken zeer uiteenliep, is er toch al heel weinig verhouding waar te nemen, als wij zien dat te Dordrecht *f* 126 werd betaald, te Schiedam zelfs slechts *f* 70, maar daarentegen te Delft *f* 650, te Enkhuizen *f* 600 en te Gouda zelfs *f* 748. Welke rijke bron van inkomsten de recognitiegelden voor sommige ambtenaren waren, blijkt uit hetgeen b.v. de baljuws van Rijnland, Kennemerland en Gooiland genoten. De eerste trok van de dorpen onder zijn ressort *f* 986; de tweede *f* 1458 : 10, de laatste *f* 795; de baljuw van Kennemerland had daarenboven nog een afzonderlijke belasting ingevoerd, n.l. kleedgeld voor zijn rakkers; onder den weidschen naam van „rokkegeld tot kleeding der dienaars van de justitie" liet hij door de meeste dorpen *f* 6 : 6 opbrengen, door enkele *f* 9 of *f* 9 : 6.

Zooals reeds werd opgemerkt, bedroeg het recognitiegeld, dat zoowel in het Noorder- als in het Zuider-kwartier werd opgebracht de som van *f* 17614 : 16. In vroeger jaren moet dat bedrag veel aanzienlijker zijn geweest. Hetzij dat de ambtenaren begrepen hebben, dat de tijd waarop aan die belasting een einde zou worden gemaakt, naderde en dat zij door toegeven getracht hebben klachten te voorkomen, om zoolang mogelijk van deze bron van inkomsten te genieten, hetzij dat sommigen den invloed van den tijdgeest ondervonden en dientengevolge hun eischen matigden, een feit is het, dat

in de laatste jaren op verschillende plaatsen de recognities zeer waren verminderd. Ook daarvan enkele voorbeelden. Te Berkel was de recognitie van *f* 200 teruggebracht op *f* 120, te Leiden van *f* 1200 op *f* 400, te Poeldijk van *f* 300 op *f* 120, te Veur van *f* 125 op *f* 36 : 10, te Voorschoten van *f* 200 op *f* 100. In de meeste der genoemde plaatsen was die vermindering eerst in de allerlaatste jaren, toen reeds verzoekschriften tot afschaffing der recognitiegelden waren ingediend, toegestaan, maar niet in allen. Hier en daar had in den loop van de tweede helft der eeuw afslag plaats, b.v. te Gorinchem. Daar was het bedrag eerst teruggebracht van *f* 400 op *f* 236, vervolgens was van 1773—1781 betaald *f* 210 en daarna *f* 200. Een sprekend voorbeeld, hoezeer sommige ambtenaren hunne eischen hadden laten vallen, levert de brief aan Gecommitteerde Raden geschreven door den baljuw van Voshol. De man gaf op in de laatste zeven jaren van de Katholieken te Zwammerdam, Randenburg, Langer- en Korteraar aan admissiegelden, bienvenues enz. ontvangen te hebben de som van *f* 600; volgens dezen baljuw was dat zeer „moderaat", want blijkens gevonden aanteekeningen had het moeten bedragen *f* 1043 : 12.

Welhaast zouden al die belastingen in Holland tot het verleden behooren, want den 25sten Januari 1787 viel eindelijk het besluit der Staten, dat ook de recognities zouden worden afgeschaft, al moesten ook de achterstallige nog betaald worden [1]). Het werd tijd, want zoo men langer had gedraald, zou er wellicht in de eerstvolgende jaren niets van zijn gekomen. Nog in hetzelfde jaar 1787 had de omkeering plaats, die aan de heerschappij der patriotten een einde maakte.

Maar kort vóór die omkeering waren ook door de Staten-Generaal enkele besluiten genomen, die de Katholieken in gunstiger toestand brachten. Het heet dat de Katholieken in Brabant en het tegenwoordige Limburg niet op de hand der patriotten waren, maar eene afwachtende houding aannamen. Zij hadden geen reden zich aan de zijde der Staten tegenover den Stadhouder te scharen, want die Staten hadden hun geen bijzondere oorzaak tot dankbaarheid gegeven, terwijl in de

[1]) *Resol. St. v. Holl.*, 25 Jan. 1787. (*Gr. Placaatb.*, IX, 187—188), vergel. *Resol. St. v. Holl.*, 6 Nov. 1788.

streken, waar de Prins van Oranje meer rechtstreeks het bewind voerde, hun lot eer beter dan slechter was, dan in de overige Generaliteitslanden. Of nu de Staten-Generaal de Katholieken hebben willen winnen, of dat ook zij eindelijk overtuigd zijn geworden, dat de toestand der Roomschen verbetering behoefde, een feit is het, dat de resolutie van 8 Januari 1787 werkelijk eenige verbetering bracht. In de eerste plaats werd toen vastgesteld, dat bij verkiezing van regenten in de Meijerij alleen dan de Hervormden boven Katholieken moesten worden verkozen, wanneer zij in alle opzichten behoorlijk waren „gequalificeert", wat hieronder moest worden verstaan, werd aldus nader omschreven: „namentlyk zoo 'er onder dezelve gebooren of genaturaliseerde Brabanders van een onbesproken gedrag en in de huishoudelyke directie van de Gemeente mogten worden gevonden". Door de dorpen althans werd deze bepaling met vreugde begroet. Maar de resolutie ging nog verder. Maatregelen zouden worden beraamd om aan de knevelarij der secretarissen een einde te maken. Ook de afschaffing der recognitiegelden werd in overweging genomen. Reeds in November 1786 waren alle soorten van bienvenues afgeschaft [1]); aangaande de recognitiegelden werd bepaald, dat de ambtenaren een lijst zouden moeten overleggen van hetgeen door hen werd genoten, terwijl het advies zou worden ingewonnen van den hoogschout te 's Hertogenbosch, of er bezwaren waren om de bij het plakkaat van 1730 vastgestelde recognities af te schaffen. Daar uitdrukkelijk onderscheid wordt gemaakt tusschen de wettelijke en andere recognities, zien wij hier bevestigd, dat de ambtenaren in de Generaliteitslanden na 1730 waren voortgegaan de Katholieken te knevelen.

Was tot dusverre voor alle veranderingen en vertimmeringen aan kerkhuizen de toestemming der regeering noodig, hieraan werd thans een einde gemaakt. Die toestemming zou in het vervolg alleen noodig zijn voor geheele vernieuwing of vergrooting. Ten slotte werd aan den Vicaris-Generaal van 's-Hertogenbosch vergund een achttal jonge geestelijken te bestemmen om afwezige priesters te vervangen of anderen bij te staan [2]).

[1]) *Resol. St.-Gen.*, 6 Nov. 1786.
[2]) *Id.*, 8 Jan. 1787.

De Staten-Generaal toonden zich zelfs niet afkeerig om binnen het gebied van den Staat een Katholiek Seminarie toe te staan. Toen keizer Jozef II te Leuven een algemeen priesterseminarie had opgericht, deed de magistraat van Maastricht het voorstel, om in die stad een dergelijk Seminarie tot stand te brengen voor de Republiek. De voorstellers meenden dat men dan zou kunnen bepalen, dat voortaan in de Generaliteitslanden en elders, waar de Katholieke godsdienst bij oogluiking werd toegelaten, niemand tot eenige kerkelijke bediening zou worden geadmitteerd, tenzij hij in het Seminarie te Maastricht drie jaren had gestudeerd en voorzien was van bewijzen van bekwaamheid en goed gedrag. Alle beurzen, fondsen enz., binnen 's lands gelegen en bestemd voor de studie der Roomsch-Katholieke godgeleerdheid zouden aan het nieuwe Seminarie worden toegewezen. De Staten-Generaal hadden wel ooren naar dit voorstel en droegen aan den magistraat van Maastricht op, een uitgewerkt plan voor een dergelijke stichting op te maken en in te dienen. Hieraan werd weldra gevolg gegeven [1], maar van het Seminarie kwam niets. Ook de Vicaris-Generaal van 's Hertogenbosch was bezig met het opmaken van een plan voor een Seminarie en toen nu het voorstel van Maastricht hem bekend werd, haastte hij zich om een verzoekschrift in te dienen, waarin hij verzocht geen beslissing te nemen, vóór hij met zijn plan gereed was, daar hij oordeelde, dat 's Hertogenbosch veel geschikter was om een dergelijke school binnen hare muren te huisvesten dan Maastricht [2]. Dit verzoekschrift veroorzaakte vertraging en de welhaast volgende omkeering in het staatkundige was ook al niet geschikt om de zaak spoedig tot een goed einde te brengen.

Die omkeering voorspelde den Katholieken niets goeds. Met het herstel van den stadhouder kwamen ook weder op het kussen zij, die het tornen aan de voorrechten der Staatskerk met leede oogen hadden waargenomen. Wij zagen reeds [3] hoe bij de ontvangst van den Stadhouder in den Raad van State

---

[1] *Resol. St.-Gen.*, 12 Jan., 4 April 1787.
[2] *Id.*, 24 April 1787.
[3] Blz. 243.

tegen de Roomsche geestelijken was uitgevaren en nu kwam welhaast (den 23sten October 1787) Schoonhoven ter Statenvergadering met een voorstel dat wel geschikt was den Katholieken vrees in te boezemen. Het heette, dat in de laatste jaren op bedroevende wijze was afgeweken van de heilzame beginselen, waardoor de Hervormde godsdienst tegen verbastering was beveiligd en de „geconniveerde" godsdiensten in toom werden gehouden; er waren een aantal staatsresoluties genomen, die aan de oude beginselen den bodem ingeslagen en den toestand der Hervormde kerk verzwakt hadden. Vandaar het voorstel om, in het belang van het land en der Staatskerk een commissie te benoemen, die alle resoluties, die ten tijde der „overheersching" waren genomen ten opzichte zoowel van den Hervormden, als van de geconniveerde godsdiensten, zou onderzoeken en aan de oude „maximes" toetsen; een breed verslag zou de commissie van hare bevindingen opmaken, opdat de resoluties die tegen die oude maximes indruischten, zouden kunnen verworpen en de Staatskerk in eere hersteld worden [1]). Blijkbaar was dit voorstel vooral tegen de Roomschen gericht en wilde men een poging wagen om de voordeelen, hun in de laatste jaren ten deel gevallen, ongedaan te maken.

Het voorstel vond geen voldoenden bijval, maar is het wonder dat de Katholieken ongerust werden? Welhaast verspreidde zich in de Generaliteitslanden het gerucht, dat de vrijheid die de Katholieken tot dusverre voor hunne godsdienstoefeningen genoten, verkort zou worden. De Staten-Generaal achtten zich geroepen hunne Roomsche onderdanen gerust te stellen en de verspreiders van het gerucht als onrustige en muitzieke geesten te brandmerken. Zij gaven te kennen, dat men niet van zins was strenger tegen de Katholieken op te treden [2]).

Toch hadden er kort na het herstel van het stadhouderschap nog enkele voorvallen plaats, die het bewijs gaven dat de Oranje-partij niet zeer welwillend gestemd was ten opzichte van de Katholieken. Zoo zien wij de overwinnende partij te Deventer voorstellen om in het vervolg geen Roomschen meer

---

[1]) *Vaderlandsche Historie* (*Vervolg op Wagenaar*), XX, 337 vv.

[2]) *Resol. St.-Gen.*, 28 Nov. 1787. (*Gr. Placaatb.*, IX, 190—191.

toe te laten tot het burgerrecht en tot de gilden [1]). En in Friesland werd bij de uitschrijving van den landdag in het voorjaar van 1788 nog eens uitdrukkelijk bepaald, dat Katholieken niet tot den landdag zouden kunnen worden gekozen [2]). Te Utrecht wilde de regeering geen genoegen nemen met den heer Th. Mulder, als pastoor van de Catrijne-steeg, waartoe hij door de kerkelijke overheid was voorgedragen. De man was als patriot bekend en ofschoon de Katholieken een verzoekschrift indienden, waarin Mulder verdedigd en op zijne benoeming aangedrongen werd, was een aanhanger der Oranjepartij de gelukkige, wien de pastoorsplaats gegeven werd [3]).

Merkbare nadeelen hebben de Katholieken van de omkeering weinig of niet ondervonden [4]). Met het herstel van den Stadhouder in 1787 was de vrede in de Republiek niet teruggekeerd; Willem V was niet de geschikte persoon, om in die moeielijke dagen met krachtigen greep het roer van het schip van Staat in handen te nemen. Nog eenige jaren van schijnbare rust en feller dan te voren stak de storm op, die het vermolmde gebouw der Republiek ineen deed storten en ook aan de heerschappij der Staatskerk een einde maakte. Daardoor braken voor de Katholieken betere dagen aan; die gebeurtenissen vallen echter buiten het bestek van dit werk.

Hun toestand was langzamerhand steeds gunstiger geworden. Is men in het begin der zeventiende hier te lande nog al eens hard tegen hen opgetreden, werden een aantal plakkaten en resoluties uitgevaardigd, die er op berekend waren, hen op allerlei wijzen in hunne vrijheid van beweging te belemmeren, hebben zij ten tijde der Republiek in ons vaderland nooit in den vollen omvang de burgerrechten genoten, toch werd sedert de helft der zeventiende eeuw hun toestand telkens beter. Met gestrengheid uitgevoerd zijn al die plakkaten maar zelden

---

[1]) *Vaderl. Historie* (*Verv. op Wagenaar*), XXI, 284 vv.

[2]) *Id.*, XXII, 9 vv.

[3]) Zie: *Arch. v. d. gesch. v. h. aartsbisd. Utr.*, V, 181 vv. en *mr. S. Muller Fz.*, *Inventaris van het archief der gemeente Utrecht*, II, n⁰. 613.

[4]) Op de Katholieken hebben nog betrekking de *Resol. St. v. Holl.*, 21 Aug. 1788, 24 Jan., 8 Mei 1789, 25 Juni 1790, 18 Nov. 1791, 19 Juli 1792, die voor ons doel van geen belang zijn.

en als men eens strenger optrad, was dit slechts voor korten tijd. En niettegenstaande de vaak kleingeestige inmenging in hunne aangelegenheden, waarvan ook op menige bladzijde van dit tweede deel wordt melding gemaakt, was de toestand der Katholieken in de achttiende eeuw merkelijk verbeterd. Voor volledige godsdienstvrijheid was van 1581 tot 1795 hier al evenmin als elders plaats. Maar, gelijk reeds in de Inleiding op het eerste deel van dit werk werd opgemerkt, vergeleken bij hetgeen in dien tijd de Protestanten in Katholieke landen te verduren hadden, is het lot der Katholieken in de Republiek der Vereenigde Nederlanden over het algemeen zeer dragelijk geweest.

BIJLAGEN.

BIJLAGE A.

Brief van den resident HULFT aan den griffier FAGEL, Brussel, 13 Juli 1702. (Rijksarchief.) **(Vergel. blz. 41.)**

„.... Ick moet hier met eenen bijdoen, dat hier groote opschuddingh is, en veel gesproocken wordt onder de verstandigen, over het geene onlangs is voorgevallen te Leijden, aldaer des Paus Internuntius, sonder eenige preällable advertentie aen de Regeringh, voor omtrent drie weecken een Capittel van wereldtlicke en Reguliere Priesteren (ofte Missionarissen) heeft vergadert, ende aen het selve bekent gemaeckt dat d'Aerts-Bisschop van Sebaste, die in den staet van de Vereenigde Nederlanden is gestelt over de Roomse Kercken, met Titul van Vicarius Apostolicus, ende sich thans te Romen onthout, door den Paus by provisie in die functie is gesuspendeert, ende in desselfs plaetse gecommitteert een schoenmaeckers soon van Leijden, genaemt Cock, die geseijt wordt van een remuant humeur, ende d'autoriteyt van den Roomsen stoel met passie toegedaen te wezen. De verstandige luijden verwonderen sich dat het Roomse Hoff heeft kunnen goedtvinden sonder eenige voorgaende rechts-plegingh te removeren een persoon, die met preällable aggreätie van Haer Ho^e^ Mo^e^ in Hollândt is geadmitteert geweest, en dat men tot kleijnachtingh van den Staet, sonder eenige de minste communicatie een ander in desselfs plaetse stelt, ende dat alleenlijk om de vremde missionnaire munnicken tegens den vicaris te mainteneren, in prejudicie van de interessen van den staat, in een tijt van Oorlogh, daer aen de selve alle sodanige missionarissen suspect moeten wesen, ten opsichte van de correspondentie die de selven, so in vranckrijck als hier onderhouden.

Men is hier, Wel. Ed: Gestr: Heer over dese conduite te meer gesurprenneert, om dat men int seker onderricht is, dat alle de voorverhaelde consideratien sijn geremonstreert geweest aen den Internuntius, alvorens de selve sijn secretaris na Leyden heeft afgesonden, ende dat

de selve op 't voorhouden van de consequentie die daer in resideerde, niet anders soude hebben geäntwoordt als, tut, tut, de Hollanders sijn nu genoegh geëmbarrasseert, sij sullen daer nu niet op dencken, daer bij doende dat men wist met welckers communicatie, en op wiens relatien, het Roomsche Hoff in desen procedeerde, namentlijck de Heer Mollo, Resident van Polen, bij wien de secretaris van den Internuntius hier boven vermelt, oock is gelogeert geweest, dewelcke intriguerende met de Missionaire Jesuiten, die van oudts een geöpposeerde partij maecken aen de Vicarissen, dit spul also soude hebben gebrouwen, en daer over men des te meer is verwondert, dat Ministers van Vreemde Potentaten, sich inlaeten in domestique saecken van den Staet, en in de welcken het respect ende de achtbaerheijt van de Hooge Regeringh so seer is geraeckt".

BIJLAGE B.

Request van C. STEENOVEN. (Rijksarchief. Archief van Hoornbeek.) Achterop staat: 6 Mei 1719. (Vergel. blz. 51.)

Aan Haar Ed: Groot Mog. De Heeren Staten van Holland en West-Friesland.

Geeft zeer eerbiedig te kennen Cornelius Steenhoven Roomspriester, geboortig van Amsterdam en geschikt om in de stad Leijden priesterlyke Bedieninge te oeffenen; dat Hugo van Heussen priester te Leijden, die in het begin des Jaars 1706, na de dood van Gerardus Potcamp, van het Rooms-Catholyk Kapittel van Utrecht is verkosen geworden, om in qualiteit van Vicaris van het zelve Kapittel het geestelijk bewind over de Rooms-gesinde dezer Landen te hebben; En die hetzelve deze geheele Provincie door, onder oogluykinge van UEd: Groot Mog: veele jaaren heeft geoeffent, op den 13 February laatst leden te Leyden zynde overleden: Hij Suppliant op den laatste Februarij door het genoemde kapittel is verkosen: om in qualiteit van Haar Vicaris, op de zelve weize, als Hugo van Heussen zal. gedagtenisse, de geestelyke Regeringe over de Rooms-gezinden te exerceren; Het gebruyk, de heele werelt door, bij alle Rooms-gesinden zynde gestaaft; dat den Biscop der plaatse zynde gestorven, het Hooft Kapittel zoo lang de Biscoppelyke Regeringe door Haare, daar toe verkozen Vicarissen, voert, tot dat er een nieuwen Biscop zij aangestelt.

Dat Hij Suppliant aengedrongen door de verschuldigde onderdanigheid aan UEd: Groot Mog. niet kan of wil de alderminste Regeringe in deze Provincie oeffenen (hoe nodig het ook zij, dat de Gemeijntens der Rooms-gesinden, bijna niet een oogenblik sonder Regering zijn) sonder sig voor of aan UEd. Groot Mog. te adresseren: dewijl UEd. Groot Mogende hebben gewaardigt te statueren door Haar placaat van den 17 Aug. 1702. *Dat niemand voor Vicaris zal mogen worden erkent, als die geene die na ordre in deze Landen gebruykelyk, behoorlyke weize geeligeert, en bij de Heeren ons Gecommitteerde Raden geadmitteert zal*

wezen; en die sig daar vooren ter contrarie zoude mogen uytgeven, ofte die qualiteit aanmatigen, of de zelve daar voor erkennen, of respecteeren mede arbitralyk zullen worden gekorigeert. En nog in Haar placaat van den 26 April 1709. *Dat niemand wie het ook zou mogen wezen, eenige Sendinge, bevelen, ordres of diergelijke van den Nuntius, of van iemand, wie het ook zou mogen wezen, en die al voorens bij de Heeren onse Gecommitteerde Raden niet geadmitteert mogte wezen, het zij directelijk of indirectelyk, zal hebben te erkennen, respecteren ofte obedieren, ofte in eenigerhanden manieren haar daar na te gedragen, op poene van duijsent Caroli guldens.*

En: Dewijl ook Hugo van Heussen zal: ter oorsaaken van het eerste genoemde placaat niet heeft durven eenige Regeringe aannemen, dan na dat door de Heer Akersloot, doe Pensionaris der Stad Haarlem, mondeling, uijt den naem van Haar Ed: Groot Mog. aen Hem waar versekeringe gedaen, dat Hij door het genoemt bewind te oeffenen, niet zoude doen, dat Haar Ed: Groot Mog. zoude eenige offensie geven. Zoo ist Dat Hij Suppliant sig tot Haar Ed: Groot Mog. keerende met een zeer diepe eerbiedigheid versoekt, dat Haar Ed: Groot Mog. gewaardigen aan de Suppliant de Admissie door de gemelte placaten vereijst, te vergunnen; ofte aan Hem te doen berigten; dat Hij Suppliant door de bewuste Regeringsoeffeningen, niet zal worden aangesien, als een Infringent der Hoogloffelijke nu genoemde placaten. En ook, dat Haar Ed: Groot Mog: gewaardigen te considereren, dat de Roomsgesinden niet kunnende wezen sonder eenige Regering, de uijtstel van het geen den Suppliant zeer nedrig versoekt, veele ongelegentheden en verwarringen zou komen te veroorsaaken, gelijk het alreets zeer nadelig is, dat den Suppliant tot nog toe sig met geen Regeringe in het geestelijk heeft willen bemoeyen. Dit doende etc.

[Als apostille is hierop door den pensionaris van Haarlem, Fabricius, het volgende aangeteekend:]

„Op ordre van den heer van Sterrenbergh ende andere gecomm^en^ tot de Roomse saken Cornelius Steenhovius door my ondergeschreve aengeseijt op den 13 May 1719 tot Haerlem dat hy door het oeffenen vande Regeringe over het bestier vande Roomse kerke binnen dese provinsie so als in het Req^te^ staet vermelt, niet sal doen dat aen haer Ed^le^ Gr: mog. enige offensie sal geven, blijvende in alles observeren de ordres van haer Ed^le^ gr. mog.

A. Fabricius.

BIJLAGE C.

Request der Z.-Holl. Synode, 1713. (Volumen der Docum. ter vergad: geëxhib: met der selver Invent: en Index. 1713. *Rijksarchief.*) (Vergel. blz. 68 v.v.)

Requeste van Gedep: vañ Suytholl: Synode over de Paapse Regenten en Stoutigheden. (7 Oct. 1713.)

Aan Haar Edele Grootmogende Heeren Staten van Holland en Westvriesland.

Geven met het onderdanigste respect ootmoediglijk te kennen, op bevel van de Sijnodus van Zuijdholland, de gedeputeerde van deselve Sijnodus, dat tot hare overgroote droefheyd bevonden word, dat van tijd tot tijd verscheijde paapsgezinde officieren, Bailliuwen, schouten, Burgermeesters, Schepenen en Secretarissen, Ambagtsbewaarders, op verscheyde plaatsen gelegen in de provincie van Holland, en onder het souverain gebied van UEd: Gr: Mog: zyn aangesteld en worden vermenigvuldigd, en ook verscheijde doorschijnende blijken van Paapse Stoutigheden en hooggaande Excessen zig hier en daar vertoonen, volgens memorie aan dezen requeste annex: ende alzoo zulx opentlyk is strekkende tot zeer groote ontteringe van den alderhoogsten God en Zijne heijlige godsdienst, ende tot merkelyk nadeel van de ware Christelijke gereformeerde kerk, ende direct contrarierende de godvrugtige Resolutie van UEd: Gr: Mog̃: op dit stuk genomen den 29 July 1654 ende de Executie van dien zoo loffelyk geschied tot Warmond in den jare 1656, zoo vind zig opgemelte Synodus met zeer teederhertige zielsbewegingen gedrongen door hare gedeputeerden toevlugt te nemen tot den schoot van UEd: Gr: Mog: met onderdanig verzoek dat UEd: Gr: Mog: goede geliefte wezen mogte ter eere Gods, en na het hoogwys beleijd van UEd: Gr: Mog: zoodanigen voorzorg te doen, en

heijlzame ordres te stellen, waar door de paapse regenten en officieren van hare regeringen en bedieningen mogten werden geremoveert en andere van gereformeerde religie in hare plaatse mogte worden aangesteld en ook de Excessen van paapse stoutigheden mogten werden ingebonden. Verzoekende ook de gedeputeerden dat UEd: Gr: Mog: de efficacieuste ordres gelieft te stellen, waar door de officieren mogen gelast werden, om de loffelyke placcaten van UEd: Gr: Mog: tegen de krijtende zonden geëmaneert met meerder ernst en yver uyt te voeren. Twelk doende etc.

In aller naam geteekend,
Johannes van Heuven.
Deputatorum Scriba.

Volgd de Lyste der paapse regenten en stoutigheden.

De E. Classis van Zuydholland geeft op de navolgende paapse regenten en stoutigheden.

1. Te Dussen, de schout, ende meeste schepenen paaps.
2. Te 's-Gravemoer, de prezident schepen.
3 Te Waspik, twee schepenen en twee Burgermeesters, en evenwel stoffe genoeg van Gereformeerden.

deze drie staaltjes hooren onder de Langestraat in den overwatersen ring.

DELF en DELFLAND.

De E. Classis van Delft en Delfland blyft nog klagen over de paapse stoutigheden tot Maasland, Stompwyk, ende Zoutevenen.

Opzigtelyk op de paapse regenten, klaagd D. van Elzen, dat tot schipluyden 2 paapse zetters waren, schoon andere bekwame lieden voor handen waren.

Ook klaagd D. Dadelbeek nadrukkelijk wegens twee paapse setters in de parochie van de Lier, schoon er ook andere bekwame stoff voor handen was, de welke met veel onderdrukkinge de gereformeerden in 't gemeen, ende kerkelijken in 't bijzonder bezwaarden.

LEYDEN en NEDER-RYNLAND.

Tot Valkenburg, 1 Burgermeester.

Noordwyk, 1 schepen, 2 welgeboren mannen, daar bij eenige paapse schooltjes.

Noordwykerhout, 2 Burgermeesters, 2 schepenen, 2 welgeboren mannen.

Voorhout, 1 Burgermeester, 5 schepenen, 2 welgeboren, 1 armmeester.

Sassenheym, 3 schepenen.

Hillegom, 1 Burgermeester.

In de Kaag met zyn gecombineerde jurisdictien, 1 secretaris, 5 schepenen, 6 welgeboren.

Warmond, Bailluw, 1 Burgermeester, Secretaris, 3 schepenen, 2 welgeboren mannen.

Homade, Bailliuw, burgemeesters en schepenen.

Woubrugge, de secretaris, 1 schepen, 2 welgebpren.

Voorschoten, 1 Burgermeester, 5 schepenen, alle welgeboren.

Hazerwoude, Bailliuw en eenige regenten paaps.

GOUDA en SCHOONHOVEN.

In de parochie van Zuydpolsbroek den drossaart, die te gelyk het schout en secretarisampt bediend, en 3 schepenen.

In de parochie van de Vlist en de bonrepas, de secretaris, 1 Burgermeester, en 3 schepenen.

SCHIELAND

heeft geen staaltjes.

GORNICHEM.

Tot Vlijmen, twee schepenen.

Engelen, 4 schepenen.

Douvre, 1 schepen.

Gendre, 2 schepenen.

Baardwyk, 2 burgermeesters, 5 schepenen, 2 armmeesters.

'S-GRAVENHAGE.

Tot Wateringe, 1 Ambagtsbewaarder, 2 welgeboren mannen in de poeldijk, en word aldaar een nieuwe kerk gebouwd.

WOERDEN.

Te Reewyk, 2 Ambagtsbewaarders.

Langeraar, 1 Burgermeester, 4 schepenen, 2 armmeesters, 2 weesmeesters.

Rhynsaterwoude, de schout, secretaris, 1 ambagtsbewaarder ende bode.

Leijmuijden, de schout, secretaris, 1 ambagtsbew^{r}., een schepen.

Oude Wetering, de secretaris en bode.

Kalslagen, de schout, 1 Ambagtsbewaarder, 2 schepenen.

BIJLAGE D.

Copije van een brief uyt Brussel den 30 October 1719 geschreven door den seer Eerw. Pater Franciscus Sanguessa Provinciael van de Nederlantsche Provincie der Orden Sti Francisci Minderbroeders Recollecten, aenden Eerw. Pater Aegidius de Glabbais missionarius der selver Orden binnen Amsterdam. (Vergel. blz. 95.)

Seer Eerw. Pater.

Ick en ben niet capabel uijt te drucken de verslagentheijt, die wij onverwaght opgevat hebben uijt U. E. achter-een-volghénde missiven, als oock uijt die andere, geschreven door die Missionarissen residerende inde vereenighde Nederlanden onder de Hooghmogende Heeren Staeten, gevoelijck sijnde over het ghene gepasseert is, en nogh passeert tot Heijdelbergh in den Palts Etc[a].

Ick heb geoordeelt voor nu, terwijlen in dit Hof geenen Resident van den Palts gevonden wordt, niet kraghtiger te konnen aenwenden als alle uwe Missiven, met de Copijen van alle de andere Missionarissen voor te draghen aen den Pauselycken Internuntius alhier residerende; die de Goetheyt heeft gehadt, van op alle dese kraghtighe beweghende Instantien, en versoeckinghe serieuselyck te letten; die oock aenstonts hem hebben beweeght te schrijven aenden Pauselijcken Nuntius tot de Princen Electeurs van Duijtslandt aen den Reyn residerende tot Keulen, om op het kraghtighste hierover te handelen met Syn Hoogheijt den Ceurvorst Palatijn.

Om volle Informatie te gheven aen desen Pauselijcken Minister tot Keulen, is oock geschreven aenden Eerw. Pater Provinciael van ons Orden, en aen andere, die wij geoordeelt hebben, in dese Affairen voordeeligh te konnen syn. Nogh en sullen niet achterlaten alle bedenkelycke middelen aen te wenden, om dese saecke, soo veel het in ons

maght sal sijn, te vervoorderen tot U E. contentement en van alle de andere, opdat den gewoonelycken vrede aldaer moght behouden blijven. Hiermede afbrekende blijve met alle respect in Brussel den 30 Octob. 1719. Onder stont: V. E. Ootmoedighen Dienaer. Was onderteeckent: F. Philippus Corselius. Leeger stont: Ick ondergeschreven Provinciael der Paters Recollecten belove alle middelen over al aen te wenden tot voldoeninghe vande Hoogh Mogende Heeren. Actum Brussel den 30 Octob. 1719; was onderteeckent: Franciscus Sanguessa.

Concordat cum suo originali, quod attestor.
Amstelodami hac 2 Novembr. 1719.

T. Aegidius de Glabais, *enz.*

(Archief van Hoornbeek in het Rijksarchief.)

BIJLAGE E.

Resolutie Gecommitteerde Raden, Dec. 1723. (Archief van Hoornbeek in het Rijksarchief.) Achterop staat: *Res. G. R. Vicaris.*

(Vergel. blz. 114).

De Raedpensionaris heeft in 't Collegie voorgedragen, dat sedert eenige tijd herwaerds den Heer Marquis de Monteleone hem interativel: hadde betuijgt, dat vernomen hebbende dat de Roomsgesinde wenschten een Vicaris te hebben, en vermeijnende daer toe te kunnen coöpereren, hij wel genegen was sijne officien ten dien eijnde te adhiberen en dat vervolgens hem Raedpensionaris vier priesters van dese landen hadde opgegeven, met versoek van te weeten of deselve aengenaem aen den Staet souden wesen. Dat hij Raedpensionaris besig sijnde sig daer op te informeeren, en horende goede getuijgenissen van .... vañ Steen pastoor tot Haerlem, wereltlijk priester, van een fatsoenelijke familje deser Provintie, en terwijl voornemens was sig op deselve en andere drie nader te informeren, daer welgem̃: Heer marquis de Monteleone sullende binnen korte vertrekken na Spagne was gepresseert op antwoord, en daer op gesegt hebbende dat terwijl nog besig was ondertusschen niet qualijk hadde hooren spreeken van gem̃ .... vañ Steen: Dat dit seggen, buijten sijne meijninge synde opgenomen als een verkiesinge, de Heer Marquis de Monteleone hadde besorgt dat een patent vañ Paus in blanco bij de Internuntius tot Brussel was ingevult met de naem van de voors̃: vañ Steen, en aeñ selve daer van kennisse was gegeven. Dat hij Raedpensionaris onderwijlen voortgaende met informatie te nemen wel hadde bevonden dat de sentimenten omtrent deselve vañ steen en andere varieerden. Maer dat de Heer Marquis de Monteleone hem hebbende gecommuniceert het geen hij gedaen hadde, en daer op gevolgt was, seer gesurpreneert was, als uijt het seggen van hem Raedpens: begreep dat de keuse soude konnen vallen op een ander, ver-

klaerende dat het buijten sijn magt was daer in eenige veranderinge te maken. Waer op gedelibereert, en in achtinge genomen sijnde, dat sedert veele Jaeren bijsondere verlegentheijd was getoont in het missen van een Vicaris en, niettegenstaende men wel begreep dat niet ligtel: eijmand soude wesen te obtineren die t'eenemael soude sijn na de sin van die Roomsgesinden dewelke gedurig de hulp vañ: staet imploreerden, echter generāl: na een Vicaris verlangt wierd. Is goetgevonden en verstaen de Raedpensionaris te bedanken voor het geen bij hem in desen is gedaen, en te versoeken om te authoriseren om te kennen te geven, dat deselve vañ: Steen soude werden geconniveert om sijn vicarisschap te exerceren, in verwagtinge van sig daer in behoorl: te sullen gedragen. Alles met die meijninge dat hier van geen acte uytgegeven maer alleenl: in een secreet register notitie gehouden soude werden.

En ook de gem̄: vañ Steen niet gevergt soude worden sig aen dit collegie te presenteren, maer alles soo veel doenlijk soude werden behandelt bij wege van enkele conniventie, en soo veel mogelijk alle schyn van expresse admissie of erkentenisse soude werden vermeijd.

BIJLAGE F.

Minuut van een brief van den raadpensionaris VAN HOORNBEEK, aan Fabricius, pensionaris van Haarlem, van 26 December 1723. (Archief van Hoornbeek in het Rijksarchief.) (Vergel. blz. 116 v.v.).

Gisteren morgen ontfangen met een missive v̄ Heer Pensionaris Marcus de propositie waer de copye hier nevens gaet met versoek van wegen den Heer Burgem̄. dat deselve in̄ notulen werd geinsereert.

Ik merke wel dat hier over ook in andere Steden beweginge gemaekt werd UwE.G. kan wel denken in wat verlegentheyd dat mij brengt.

De relatie die dit heeft tot myn credit in behandelinge met vremde ministers, sal ik sparen tot een mondelinge conversatie, maer in dit werk op sig selve aengemerkt, sie ik niet hoe dat sonder vreese van gelyke reproche kan aenleydinge geeven te ontdoen het geen de Heeren G. R. gedaen hebben. Want als dan sal men wederom klagen over de disordres en directe bestellinge wegens den Paus by defect van een Vicaris, en my ligtelyk verwijten dat op d'eerste betoningen van misnoegen gecontribueert hadde om de saek aen een andere kant buyten syn geheel te brengen, want so dese v. d. Steen hem niet veel mogte computeren, soude men de exercitie van het Vicarisschap konnen verbieden of suspenderen. Maer dit nu gestremt werdende soude het lange konnen aenlopen eer men diergelyke occasie weder soude bekomen.

Ik hebbe wel directelyk aen̄ gen. v. Steen gesegt dat dese functien nog niet soude exerceren tot nader ordre en de Heer marquis de Monteleone heeft my ook versekert sulks geordonneert te hebben maer also in dit werk meer als ordinaris scrupuleus ben neem ik de vryheyd UwE.G. te versoeken de goedheyd te willen hebben eens met hem te spreken op dien voet aen de eene syde dat nog niet in functie trede en aende andere syde dat daer van niēt desisteere, sulks de saek te wedersyde in syn geheel moge blyven.

Was het mogelyk wenschen wel te weten waer uyt die nadelige impressies mogten syn gesproten. Tot nog toe is my daer van niets specifice voorgekomen. De Heer Raadsh[r] Akkersloot heeft my over wynig dagen by sekere occasie al vry loffelyke getuygenisse gegeven.

Ik hebbe te meermaalen voorgenomen UW E.G. te schryven op het werk vā bewusten vicaris maer terwyl ik de H[r] Heer Roos hebbende gesproken en na ik meyne al met wederge.... (?) aen syne preoccupatie my nader.... soude spreken stelde het wat uyt. Ondertusschen maeke ik reflexie op de aenstaende vergad. wanneer apparentelyk die saek sal moeten voorkomen en daerenboven vinde mij in seer grote perplexiteit ten aensien van de Hre M. de M. [Markies de Monteleone?] die sig daer in diep heeft geëngeert en welkers directie in dese situatie van saeken, bysonderlyk terwyl wij nog geen minister van Spagne hebben en geen minister van Spagne van genoegsaem credit tot grote en secreten saeken hier is.

De gemelte Vicaris superseedeert nog in functie te treden, alleen op myn mondelinge ordre. So dit lang duijrt hazardeer ik wonderlyk veel ten opsigte v̄ staet alleen met het uytstel hetgeen vertrouwe dat UWEG. wel sal kennen begrypen uyt hetgeen eve hebbe te kennen gegeven en so UwEd. het desireert nader sal expliceren.

So ik myne ordres intrekke loop ik perijkel van seer onaangenaame, en ik mag wel seggen seer onverdiende reproches en desaveus van hetgeen ik in het collegie van Geco͞m. Raeden hebbe geproponeert en by haer Ed. Mog. gedaen is, in een saek met een vremd minister gehandelt, en dat ter instigatie van eenige Roomsgesinde Priesters. Eer ik my breder explicere versoeke dat Uw E.G. considerere de geringhijd van dese gehele saek, als die op bevindinge van misbruyk van het vicariaet also ligt kan werden gestremt als gedaen is.

De Roomsgesinde die nu dese beweginge maeken, geven breed voor van haer welmenenthijd en van haer discrepantie met het Hof van Romen, maer in so generale termen, dat sy sullen bevinden seer onvoorsigtig gehandelt te hebben als in dit werck occasie hebben gegeven om dat opgeven wat nader te examineren.

So veel de protestatien aengaet van goede ingesetenen winnen sy het niet van hardste Jesuitsgesinde in derselver betuyginge en expressien.

En so lang het God gelieft dese Staet by haer gesag en vryheyd van religie te bewaeren, denke nyet dat ymant voor de een of de andere partye seer bekommert is.

Maar so dese Staet te eeniger tyd mogte succumberen onder eenige Paepse Mogenthijd is uyt de historie van het gepasseerde wel af te nemen wat met (*sic*) v̄ een en de ander soude te wachten te hebben.

Het is wel seker dat de orde v̄ Jesuiten welkers ordre is begonnen omtrent de tyd v̄ reformatie als ( ) en onkruyd om het goede saet te verstikken seer groote directie vañ Hoven hebben gekend en geduyrig hebben gewoelt tegen de Protestanten, maer ten aensien vañ bitterhijd en vervolginge hebben die geene die met het Hof van Romen querel hebben gehad over gesag of dogmes of beyde sig niet minder gesignaleert. Iñ tijd van het doorbreken v̄ Reformatie hadden de drie grootste magten waer onder de reformatie van consideratie was te weten Keyser Karel de Vijfde, Francois I koning v. Vrankryk en Henrik de 8e van Engelant van tyd tot tyd sware querelle met de Paus in so verre, dat Keyser Karel ook de Stad van Romen ingenomen en elendig geplundert hadde. De vervolginge van H. d. 8. continueerde wel eenigen tyd nadat sig van het Hof van Romen had gesepareert maer niet lange, hetgeen wel bysondere reflexie meriteert en aenwyst dat met betrekkinge op de protestanten het wynig of niet verscheelt of de Roomsgesinde querel en selfs openbaren oorlog hebben met den Paus so lange de Paus voor een Vicaris van Christus erkennen, en het almede weijnig doet ter materie of sy de infallibileyt (*sic*) aen syn persoon en hoedanig en of aeñ kerk of concilie en diergelyks toeschrijven, maer wel of sig met ernst daer van separeren.

Als men de Roomsgesinde die de infaillibiliteyt iñ persoon v̄ Paus niet erkennen vraegt wat sy verstaen door de kerke en concilien sal men wel haest bemerken dat alles bepaelt werd tot de kerk, die de Paus voor vicaris v. Christus erkent met seclusie v̄ anderen en sulks voornamentlyk v̄ Protestanten. In de laetste vervolginge in Vrankryk heeft men ondervinden dat de Jansenisten bysonderlyk in de weer syn geweest om met bitterheijd tegen de Gereformeerde te bevestigen dat sy goede Catholyken waeren.

De nette aenteykeningen van alle die vaste goederen die in dese landen onder de geestelijkheyd syn geweest, werd by eene partye so wel als by de andere partye gehouden waar van het oogmerk evident is.

[*Ontbreekt het slot?*].

BIJLAGE G.

Brieven van den Nederl. gezant te Madrid, F. VAN DER MEER, aan den raadpensionaris van Hoornbeek,
(Archief van Hoornbeek, in het Rijksarchief.)

Van der Meer aan van Hoornbeek, 17 Sept. 1725 uit Madrid.

. . . .

„Ik vertrekke morgen naer St. Ildefonse om de conferentie met den Ms. [markies] Gr: [Grimaldo] en Monteleon bij te woonen, ik sal myn nergens inlaeten, en alleenigh urgeeren, dat men H: H: Mo: contenteert over de reedenen van klaghten die sy jegens deese kroon hebben om soo doende U H. Ed: in staedt te stellen van den kooningh het plaisir te doen van een Vicaris apostoliq aen de Roomse toe te staen, en in geval men myn eenige propositie doedt, sal ik de selve schriftelyk af vraegen, om weder in geen verwarringe te raeken.

. . . .

Van der Meer aan van Hoornbeek, uit Madrid 15 Oct. 1725.

„Ik hebbe van de nevensgaande brief geen mentie gemaekt aen den Hr. Griffier, soo dat ik teenemael aen U H: Ed: oover laat de selve te comuniceeren, of te secreteeren soo als het U H: Ed: oordeele sal te behooren, verders refereeren ik myn aen de nevensgaende Copye en verblyven althans met seer veel yver en respect" *enz.*

[Nevensgaande brief luidt aldus:]

Copie de la lettre ecrite a mr. Le marqs de Grimaldo.

Madrid ce 10 Octobre 1725.

Monsieur!

J'ay eu l'honneur de recevoir les lettres du 3 et du 5 que VExe m'a ecrite par ordre de Sa Majte Cath. celle du 3e. Je les ay déjà envoyée

a mes Maitres en original aussi bien que les Copies des ordres que S: M: a fait expedier sur plusieurs affaires, la lettre du 5 Je l'enverray a Monsr Le Grand Pensionaire l'ordinaire qui vient, afin qu'il voye les Intentions de S: M: au Sujet du Vicaire apostolique, comme aussi les marques d'affection et d'amitié de S: M: envers la Republique.

Au reste pour temoigner a Sa Maj^te combien Je souhaite que la Negotiation pour L'Etablissement d'un Vicaire Apostolique aye une heureuse fin, Je dois dire à V.Ex^e que cette negotiation, ne doit point estre traittée entre Le Grand Pensionaire et Moy, mais entre le Marquis de St Philippe Ambass^r de Sa Majesté Catholique Et le grand Pensionaire sans que personne en aye connoissance a Bruxelles que le Nonce quand il sera têms, sans quoy cette Negotiation s'evantera soit par ferveur, soit par manque de circumspection ou par inadvertance, c'est ce que j'ay cru devoir representer a V.Ex^e et la Prie de croire que je me feray un tres sensible honneur de pouvoir contribuer quelque chose a la satisfaction de Leurs Majestez.

Je suis etc.

[Eveneens den 15 Oct. 1725, schreef de gezant v. d. Meer, aan den raadpensionaris:]

WelEdele Gestrenge Heer,
Mijn Heer!

Naer het ofgaen van myne laeste van den 10 deser, hebbe ik deese nevensgaande ontfangen van den Heer Marq^s Grimaldo uyt ordre van den Koningh dewelke ik hebbende doen Translateeren, sende ik UW: Ed: Gestr: de origineele brieff in het Spaens, met het Translaat in het Frans, en het antwoordt dat ik aan Grimaldo hebbe geschreeven.

[Het volgende is in cijferschrift, terwyl de hier afgeschreven ontcijfering aan den kant is bygeschreven].

Waer uyt U Weled: Gestr: sien kan, dat myne intentie in dese saeck niet anders geweest is, als alleenlyck om tyd te winnen, en uyt te wercken dat men aen de Marquis Beretti Landi geen geloof meerder en geven soude en U Weled: gestr: meester te maken van dit geheele werck.

De Nuntius van de Paus is na St Ildephonse vertrocken om te sien of hij geen middelen soude kunnen uytvinden om dit werck met meerder kragt voort te setten. Deselve weet niet wat de resolutie van de Coning desen aengaende is, eñ de Marquis de Grimaldo is met mij geconvenieert sulx te secreteren.

[De fransche vertaling van den brief van markies de Grimaldo luidt aldus:].

Monsieur!

J'ay fait raport au Roy de tout ce qui s'est dit. Et qui a été convenu entre V. E., Le marq[s] de Monteleon et moy, dans la conference que nous eumes icy le 21e Sept. dernier sur la maniere la plus convenable de faire reussir les pieuses instances de Sa Majesté et d'Engager Messrs les Etats Generaux a consentir et permettre le retablissement d'un Vicaire apostolique, qui puisse dans toutes les sept Provinces unies, exercer sa jurisdiction et les fonctions de son Employ, dans la seulle Vuë, que les Catholiques qui y habitent trouvent par la le soulagement Et la sureté de concience, que S. M. dont la Pieté et la religion est si connue, leur souhaitte et sollicite pour eux, et afin que pareillement aussi il en resulte un plus grand bien et une plus grande tranquilité au Gouvernement de la dite Republique.

Sa Majesté ayant fort agrée les sincères et bonnes Intentions dont ont été remplis les discours de V.E. et l'assurant en même têms de la vérité avec la quelle V.E. veut bien s'interesser à procurer la reussite de cette affaire, elle consent de se conformer a L'opinion de V.E. en ne la faisant pas traitter adroiture avec Les Srs Etats Generaux pour les raisons raportée par V.E. Et en consequence de ce que Le Marq de Monteleon avoit deja cy devanté traitté, arrangé et casi conclu touchant le retablissement du susdit Vicaire apostolique, lors qu'il estoit en dernier Lieu Ambass[r] de S. M. a la Haye, en se servant uniquement (ainsi que le conseille ainsi presentement V.E.) du Ministere et de L'autorité du Grand Pensionaire, qui se trouvoit porté de complaire aux pieuses Instances de S. M. luy paroissant être de la Justice et de la Convenience de la Republique, que ses Vassaux Catholiques (qui en tous tems luy avoit donné des preuves de leur fidélité et de leur Zele) fussent content et tranquiles par raport a Leurs consciences; Et elle a resolu que cette negotiation passeroit par les seulles mains du Grand Pensionaire; attendant un heureux succes de la demande, d'autant plus qu'il ne s'agit pour le present d'autre chose: si non de la permission au Vicaire cy dessus mentionné d'exercer son Employ: Vu qu'il a été nommé avec patente de l'Internonce de Bruxelles et avec le consentement et aprobation du même Grand Pensionaire, qui ayant deja obtenu que les Bourguemaitres d'Amsterdam et les Membres Principaux de plusieurs autres Villes ayent voulu aprouver la dite election, et qu'elle fut autorisée par le Committeerde Raade, il luy sera facile de reduire a la raison, ceux qui peuvent s'y opposer, Leur representant amiable-

ment L'Engagement dans le quel on est deja entré avec S. M. La forces (*sic*) de ses Royales instances muõ d'aucune autre fin, si non celle de sa grande Pieté et Religion, et les remonstrances de ce que ce soulagement et Benefice en faveur des Vassaux Catholiques de L. H. P. ne peut tourner qu'au plus grand bien et avantage de la Republique, par raport à touttes les raisons d'oeconomie et de Politique, qui ne sont pas ignorées du dit Grand Pensionaire; Sa Majesté souhaitte que V.E. previenne ce ministre, en luy disant qu'elle laisse entierem^t. a sa prudence, a son autorité, a son Experience, et a sa bonne intention, Le maniment de cette contention, et quelle luy donne une entiere Liberté de disposer de sa parole Royale, en assurant d'une entiere Gratitude et reconnoissance, ceux a quy cela pourra convenir; de même que S. M. remet ainsi a son entiere disposition de traiter de cette matiere, soit par le moyen de V.E., adroiture, ou par son Ambass^r. Lors qu'il sera arrivé a la Haye ou par le marquis de Beretti Landi a Bruxelles.

C'est ce que j'ay l'honneur de communiquer par ordre de S. M. a V.E. afin qu'elle puisse ecrire dans les mêmes termes, en confiance et en Secret au Grand Pensionaire, en L'assurant combien le retablissement du dit Vicaire Apostolique dans les sept Provinces sera agreable a S. M. et L'heureuse intelligence que ce pourra promettre La Republique de la reconnoissance de S. M. dans les dissentions ou disputs qu'elle pourra avoir, priant au surplus V.E. de vouloir bien m'aviser en son têms de la reponce qu'aura faite Le Grand Pensionaire sur cette matiere, et de se tenir pour avertie que l'en a deja donné ordre a monsieur de Beretti Landi de ne plus rien Traitter la dessus avec mons^r Pesters.

Dans les mêmes sentiments, et touchant ce qui s'est dit a La fin de la conference sur L'Etat present des choses et par raport aux affaires pendantes ou non reglées et sur les quelles V E. a donné plusieurs memoires, Je ne crains pas de dire a V.E. qu'elles auront leur cours" etc.

(*signé*) MARQUIS DE GRIMALDO.

St. Ildefonce, Le 5 Octobre 1725.

BIJLAGE H.

Requeste der Gedeputeerden van de Christel. Synodus van Zuid-Holland, raakende de paapse Regenten en officianten. (*Volumen der Docum: ter vergad: geexhibeert.* 1724. Rijksarchief.)

Aan de Edele Groot Mogende Heeren Staaten van Holland ende West-Friesland.

Geven met schuldige Eerbiedigheid te kennen de Gedeputeerden van de christel. Synodus van Zuid-Holland uit naame van gemelde Synodus, Hoe dat, tegens de Resolutie van UEd. Gr. Mog. vanden 29 July 1654, als nog verscheide paapse Regenten ende Officianten, tot merkelijke ergernisse en nadeel van U Ed. Gr. Mog. Gereformeerde onderdanen, tot oogschijnelijke aanwas van het pausdom ende paapse stoutigheden, en tot totale ruine vande kerke- ende armenmiddelen gevonden worden ende blijven fungeren; als namentlijk:

Tot Haserswoude, mr. Jan Jacob van Dijksloot, als Bailluw, (dewelke onlangs volgens U Ed. Gr. Mog. gunstige Resolutie van den 13 October 1724, als secretaris of substituut-secretaris van Warmont is moeten geremoveert worden, en reets geremoveert is.

Tot Rynsaterwoude, Gerrit van Heyningen als schout, Jan van Heijningen, als secretaris.

De bode, ambagtsbewaarder, 2 kerkmeesters.

In de oude en nieuwe-weteringe, gehoorende onder de Heerlijkheid van Alkemade, 4 paapse scheepenen, die tegelyk ambagts-bewaarders syn. 5 welgeboorene mannen, 2 weesmeesters. Een Secretaris in de maand September laatstleden even aangesteld.

Een boode, 2 politique arm-meesters, en geen Diacenen (gelijk voorheenen te Warmond), welke arm-meesters wel sijn vande Gereformeerde Religie, dog ten eenemaal afhangelijk in hunne administratie van den paapsen Schout en scheepenen.

In de Lier, 2 burgemeesters of setters.

Te Schipluijde, 1 burgemeester.

Te Wiltsveen en aanden Leidsendam, 1 arm-meester.

Te Sassenheijm, 2 scheepenen.

Te Lisse, 1 ambagts-bewaarder.

Te Hillegom, 1 burgemeester.

Te Noordwijk, 1 weesmeester, 1 scheepen, 1 welgebooren.

Te Voorhout, 1 ambagts-bewaarder, 1 burgemeester, 2 Scheepenen.

Te Wouwbrugge, de secretaris, 1 burgemeester, 3 scheepenen, 3 welgebooren mannen.

Te Noordwijkerhout, 1 burgemeester.

Te Rijswijk word by beurten een paapse ambagtsbewaarder, en een Gereformeerde verkooren.

Te Voorburg, 2 Ambagts-bewaarders.

Te Wateringe, 1 ambagts-bewaarder.

Te Dussen-Munsterkerk, Andries Eland, als schout.

Te Dortregt, mr. Jan de Wit, als ontfanger vanden Tol van Geervliet.

Te Sevenhuijsen, Cornelis van Oudyk als Secretaris tegens de speciale ordre van haar Ed. Mog. de Heeren Gecommitteerde Raaden van U Ed. Gr. Mog. van dato den 15 Aug. 1704, aan den Heer van Sevenhuijsen geinsinueert.

Tot Leijmuijden en Vriese-koop, Gerrit van Heijningen als Schout, en Jan van Heijningen, als secretaris, 2 politique arm-meesters, en geen Diaconen, gelyk voor heenen te Warmond; welke arm-meesters wel syn van de Gereformeerde Religie, dog ten eenemaal afhangende van den Schout, die inderdaad opper-kerkmeester, en opper-armmeester is.

En nademaal UEd. Gr. Mog. ten opsigte van Leijmuijden ende Vriesekoop by der selver Resolutie van den 22 Febr. 1721, hebben gelieven te verstaan, dat het advys van uwe Ed. Gr. Mog. Gecommitteerden ad res Juridicas, reflecterende op de remotie van den jegenwoordigen Roomschen Schout en Secretaris door gemelte Heeren gecommitteerden nader sal worden geëxamineert, ende de vergaderinge van advise gediend; So keeren sig de gedeputeerden voorn̄. tot UEd. Gr. Mog., deselve met alle Eerbied versoekende, dat welgemelte Heeren, Uwe Ed. Gr. Mog̃. Gecommitteerden mogen worden versogt ende gelast, hun advise over de versogte remotie in te brengen: 2. en dat U Ed. Gr. Mog̃. sodanige efficacieuse ordres gelieven te geven tot de Remotie van alle de bovengemelte paapse Regenten en officianten, en aanstellinge van andere Gereformeerde personen (daar toe behoorlijk gequalificeert) inder selver plaatse, als de selve naar haare wijsheid ende godvrugtigheid sullen bevinden te behooren; en 3. Eindelijk, dat dewijl uwe Ed. Gr.

Mog. genoegsaam gebleeken is, wat abuisen omtrent de directie der kerke- en armengelden, goederen en effecten sijn ingesloopen te Warmond onder de opper-directie van Mr. Jan Jacob van Dijksloot, ende om sulks in het toekomende voor te komen, met groote reede noodsakelijk hebben geoordeeld, dat voortaan in de kerke van Warmond sullen moeten worden aangesteld twee Diaconen, waar van alle jaaren volgens der kerken-ordre eene sal moeten afgaan, ende jongste werden gecontinueert: Deselve de goedheid gelieven te hebben, om de selve Vaderlijke voorsorge ende voorsieninge te oeffenen in opsigte vande Oude en Nieuwe Weteringe, en Leijmuijden en Vriesekoop, en andere plaatsen daar geen Diaconen mogten sijn, alwaar deselve quaade paapse directie geen mindere reede tot klaagen geeft aande Gereformeerde Gemeente en ingesetenen der voorschr: Heerlijkheden, en onder de welke deselve of dergelijke abuijsen, als te Warmond, vermoedelijk sullen sijn ingesloopen.

'tWelk doende etc.

(*onderteekeningen.*)

BIJLAGE I.

LIJST der omstreeks 1730 door de Katholieken in de Generaliteitslanden betaalde recognitiegelden. Vergel. blz. 209 v.v.)

Uit de van December 1727 tot Juni 1730 bij de Staten-Generaal ingekomen, in het Rijksarchief berustende, brieven der ambtenaren is deze lijst opgemaakt. De willekeurige spelling der achttiende eeuw maakt, dat niet altijd met zekerheid valt op te maken, welke heerlijkheid op welk dorp bedoeld is. Waar mij dit niet duidelijk was, heb ik een vraagteeken achter den plaatsnaam gezet. Met adv.-fisc. is bedoeld de advocaat-fiscaal van Brabant en met den hoogschout de hoogschout van 's Hertogenbosch. Voor het gemak van het naslaan heb ik de lijst alfabethisch ingericht.

Aalst . . . . — Aan den adv.-fisc. f 8. — De drost ontvangt geen jaarlijksche recognitie, maar voor de toelating van een priester f 100.

Aarle . . . . — Aan den adv.-fisc. (samen met Rixtel) f 26. — A. d. hoogschout f 25. — De kwartierschout van Peelland ontvangt jaarlijks niets, maar voor de toelating van een pastoor f 350.

Alem . . . . — A. d. adv.-fisc. f 5.

Asten . . . . — „ „ „ f 48.

Axel . . . . — Geen Kath. kerk.

Bakel . . . . — A. d. adv.-fisc. f 36. — De kwartierschout van Peelland ontvangt geen jaarlijksche recognitie, maar voor de toelating van een pastoor f 325.

Baxel (kan hier Boxtel bedoeld zijn?) — A. d. adv.-fisc. f 65.

Beek . . . . — A. d. adv.-fisc. f 29.

Berchem	— A. d. adv.-fisc. f 16. — A. d. hoogschout f 34 : 10. — A. d. kwartierschout van Maasland f 50.
Bergeijk	— A. d. adv.-fisc. f 31.
Bergen-op-Zoom . .	— A d. adv.-fisc. (met Halsteren, Steenbergen en Wouw samen) f 69 : 10.
Berkel.	— A. d. adv.-fisc. f 7. — A. d. hoogschout f 19 : 10.
Berlicum	— „ „ „ f 21. — A. d. drost f 100.
Best.	— „ „ „ f 33. — Zie ook op : Oirschot.
Biervliet	— Geen Kath. kerk.
Blaarthem	— A. d. adv.-fisc. f 5.
Bladel	— „ „ „ f 15. — A. d. hoogschout f 6 : 6. — Zie ook op: Kempenland.
Borkel en Schaft . .	— A. d. adv.-fisc. f 5.— A. d. hoogschout f 12 : 12. — Zie ook op: Kempenland.
Boxtel	— Zie op : Baxel.
Breda (Baronnie van)	— A. d. drost f 3664. (Zie in den tekst blz. 214 noot 2.)
Breugel	— A. d. adv.-fisc. f 13. — A. d. hoogschout f 12 : 10. — De kwartierschout van Peelland ontvangt geen jaarlijksche recognitie, maar voor de toelating van een pastoor f 80.
Budel	— A. d. drost f 75.
Casteren	— A. d. hoogschout f 6. — Zie ook op: Kempenland.
Cromvoirt.	— A. d. adv.-fisc. f 12.
Deurne en Liessel. .	— De drost ontvangt geen jaarlijksche recognitie, voor de toelating van een kapelaan heeft hij eens f 150 ontvangen.
Diessen	— A. d. adv.-fisc. f 24. — A. d.hoogschout f 25 A. d. kwartierschout van Oosterwijk f 15 : 15. — A. d. drost van Hilvarenbeek sedert 25 jaren f 25.
Dinther	— A. d. adv.-fisc. f 18. — A. d. drost f 75.
Dommelen	— A. d. adv.-fisc. f 6.
Drunen	— A. d. adv.-fisc. f 11.
Duizel	— A. d. adv.-fisc. f 5. — A. d. hoogschout f 10. Zie ook op: Kempenland.
Dungen (den) . . .	— A. d. hoogschout f 100.
Eersel	— A. d. hoogschout f 25. — Zie ook op Kempenland.

Eindhoven . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 32. — A. d. drost f 208.
Empel . . . . — A. d. adv.-fisc. f 10.
Enschot . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 12. – A. d. hoogschout f 13 : 10. — A. d. kwartierschout van Oosterwijk f 12.
Erp . . . . — A. d. adv.-fisc. f 45. — A. d. hoogschout f 25. – De kwartierschout van Peelland ontvangt geen jaarlijksche recognitie, maar voor de toelating van een pastoor f 325.
Esch . . . . — A. d. adv.-fisc. f 7 : 10. — A. d. hoogschout f 29. — A. d. kwartierschout van Oosterwijk f 10.
Gansoijen . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 1 : 8.
Gastel . . . . — A. d. adv.-fisc. (met Oudenbosch en Standdaarbuiten samen) f 79. — A. d. drost (met Soerendonk samen) f 37 : 10.
Gastel (Oud en Nieuw) — A. d. drost van het oosterkwartier van Bergen-op-Zoom f 250.
Geffen . . . . — A. d. adv.-fisc. f 16. — A. d. drost f 31 : 10.
Geldrop . . . . . . — A. d. adv.fisc. f 23.
Gemonde . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 12 : 12. Zie ook op St. Michielsgestel.
Gerssel (?) . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 22.
Gerwen . . . . . . — Zie op : Nuenen.
Gestel . . . . — A. d. adv -fisc. f 11. — A. d. drost f 50.
Goirle . . . . — A. d. adv.-fisc. f 20.
Halsteren . . . . . — Zie op : Bergen-op-Zoom.
Hapert . . . . — A. d. adv.-fisc. f 8. — A. d. hoogschout f 10. — Zie ook op : Kempenland.
Haren . . . . — A. d. adv.-fisc. f 25. — A. d. hoogschout f 42 : 10. — A. d. kwartierschout van Oosterwijk f 30.
Hasteren (?) . . . . — A. d. adv.-fisc. f 5.
Heesch . . . . — A. d. adv.-fisc. f 54. — A. d. hoogschout f 34 : 10. — A. d. kwartierschout van Maasland f 50. — NB. Heesch is op de lijst van den advocaat-fiscaal tweemaal vermeld: 1°. als heerlijkheid in Peelland en 2°. (f 9) als dorp in Oosterwijk.
Heeswijk . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 11. — A. d drost f 63.
Heeze . . . . — A. d. drost f 100.
Helmond . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 84. — A. d. drost f 170. (Zijn voorgangers ontvingen f 200.)

Helvoirt . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 28. — A. d. hoogschout f 29 : 10. — A. d. kwartierschout van Oosterwijk f 19.

's Hertogenbosch . . — A. d. adv.-fisc. voor iedere kerk f 10. — A. d. hoogschout f 1800 en f 100 voor den plebaan.

Heukelom. . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 9.

Hilvarenbeek. . . . . — A. d. adv.-fisc. f 31. — A. d. hoogschout f 50. — A. d. kwartierschout van Oosterwijk f 25. — De drost ontvangt geen jaarlijksche recognitie; hij beurt boeten en heeft eens f 100 ontvangen voor het verbouwen en verplaatsen van de kerkschuur.

Hoeven . . . . . . — A. d. drost van het Oosterkwartier van Bergen-op-Zoom f 100.

Hoogeloon. . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 11. — A. d. hoogschout f 8. — Zie ook op: Kempenland.

Hooge-Mierde . . . . — A. d. adv.-fisc. f 9. — A. d. hoogschout f 20. — A. d. kwartierschout van Oosterwijk f 15.

Hulsel. . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 6. — A. d. hoogschout f 12. — A. d. kwartierschout van Oosterwijk f 9.

Hulst . . . . — A. d. baljuw f 157 : 10.

Hulster-ambacht . . — A. d. baljuw van Hulst f 600 (Aan den voorganger van den baljuw werd veel meer betaald.)

Kempenland (kwartier van) De kwartierschout ontvangt alleen van de heerlijkheid Oirschot en Best een vaste recognitie van f 50. — De andere dorpen betalen geen vaste recognities. De moeiten en kosten, die de vele paapsche stoutigheden hem berokkenen, worden hem nu en dan door de Katholieken vergoed. Voor het adviseeren over en het inspecteeren van nieuwe kerkhuizen, heeft hij, behalve reis- en verblijfkosten niet meer berekend dan f 25 à 26; — voor de toelating van priesters, voor de groote dorpen door elkaar f 220, voor de middelmatige f 115 en voor de kleinste f 75.

Kessel . . . . — A. d. adv.-fisc. f 5.

Kueghstel (?) . . . -- A. d. adv.-fisc. f 3.

Lage-Mierde . . . . — A. d. adv.-fisc. f 7. — A. d. hoogschout f 15. — A. d. kwartierschout van Oosterwijk f 12.

Leende. . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 56. — A. d. drost f 100.

Liempde . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 26.
Lierop . . . . — A. d. adv.-fisc. f 17. — A. d. hoogschout f 12. — De kwartierschout van Peelland ontvangt jaarlijks niets, maar voor de toelating van een pastoor f 125.
Lieshout . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 26.
Liessel. . . . . . . — Zie op: Deurne.
Lith. . . . . — A. d. adv.-fisc. f 11. — A. d. drost f 100.
Lithoijen . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 11. — A. d. hoogschout f 20. — A. d. kwartierschout van Maasland f 30.
Lommel . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 32. — A. d. hoogschout f 65. — Zie ook op: Kempenland.
Maren . . . . — A. d. adv.-fisc. f 9. — A. d. hoogschout f 27. — A. d. kwartierschout van Maasland f 30.
Marheze (?) . . . . . — A. d. drost f 37 : 10.
Mereveldhoven . . . . — A. d. adv.-fisc. f 2.
Middelbeers . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 5. — A. d. hoogschout f 15 : 15. Zie ook op : Kempenland.
Mierlo . . . . — A. d. adv.-fisc. f 43.
Moergestel . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 25. — A. d. drost (sedert 1699) f 50.
Nederwetten . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 7. — De kwartierschout van Peelland ontvangt geen jaarlijksche recognitie, voor de toelating van een pastoor f 50.
Netersel . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 6.
Neuzen. . . . . . . — Geen Kath. kerk.
Nistelrode. . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 18. — A. d. hoogschout f 25. — A. d. kwartierschout van Maasland f 50.
Nuland. . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 11. — A. d. drost f 30.
Nunen en Gerwen. . . — A. d. adv.-fisc. f 43. — A. d. hoogschout f 12 : 12. — De kwartierschout van Peelland ontvangt geen jaarlijksche recognitie; voor de toelating van een pastoor f 400.
Oerle . . . . — A. d. adv.-fisc. f 10. — A. d. hoogschout f 5. — Zie ook op: Kempenland.
Oirschot . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 60. — A. d. kwartierschout van Kempenland (zie ook aldaar) met Best samen f 50. — De drost ontvangt geen jaarlijksche recognitie, maar heeft in 20 jaren aan boeten getrokken f 814.
Oostelbeers . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 9.

Oosterwijk . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 32. — A. d. hoogschout f 42 : 10. — A. d. kwartierschout f 32 : 10.
Orten . . . . — A. d. hoogschout f 56 : 14.
Osch . . . . — A. d. adv.-fisc. f 43. — A. d. hoogschout f 70. — A. d. kwartierschout van Maasland f 100.
Oudenbosch (Vrijheid van). . . . . . . — A. d. drost van het oosterkwartier van Bergen-op-Zoom f 100. — Zie ook op : Gastel.
Overmaas (land van) . — Betaalt geen recognitie.
Philippine. . . . . — A. d. baljuw van Sas van Gent f 8 à 12.
Reusel . . . . — A. d. adv.-fisc. f 16. — A. d. hoogschout f 6 : 6. — Zie ook op : Kempenland.
Riel. . . . . — A. d. adv.-fisc. f 10. — A. d. hoogschout f 15. — A. d. kwartierschout van Oosterwijk f 10. A. d. drost van Hilvarenbeek twee koppels vette kapuinen.
Riethoven. . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 13. — A. d. hoogschout f 25. — Zie ook op : Kempenland.
Rixtel . . . . — Zie op : Aarle.
Rooij (?) . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 74.
Rosmalen. . . . . . — A. d. adv. fisc. f 21. — A. d. hoogschout f 40. — A. d. kwartierschout van Maasland f 50.
Rucphen . . . . . . — A. d. drost van het oosterkwartier van Bergen-op-Zoom f 25.
Sas van Gent . . . . — A. d. baljuw in oorlogstijd f 40, in vredestijd f 20 : 8 ; soms niets.
Schijndel . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 53. — A. d. hoogschout f 80. — De kwartierschout van Peelland ontvangt geen jaarlijksche recognitie, maar voor de toelating van een pastoor f 600, voor een kapelaan f 50.
Sint-Michielsgestel. . . — A. d. adv. fisc. f 38. — De drost ontvangt van deze plaats en van Gemonde geen vaste recognitie. Zijn vrouw en kinderen krijgen jaarlijks van de Katholieken een geschenk van f 60. In 1726 schonk de nieuwe pastoor aan de vrouw van den drost f 50.
Sint-Oedenrode . . . — A. d. hoogschout f 100. — De kwartierschout van Peelland ontvangt geen vaste recognitie, maar voor de toelating van een pastoor f 500.
Soerendonk . . . . . — A. d. drost (met Gastel samen) f 37 : 10.

Someren . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 56. — A. d. hoogschout f 50. — De kwartierschout van Peelland ontvangt jaarlijks niets, maar voor de toelating van een pastoor f 400.

Son . . . . — A. d. adv.-fisc. f 28. — A. d. hoogschout f 28. — De kwartierschout van Peelland ontvangt geen jaarlijksche recognitie, maar voor de toelating van een pastoor f 250.

Standdaarbuiten. . . — De voorgangers van den schout ontvingen jaarlijks f 80 en 22 halve zakken tarwe; de tegenwoordige titularis iets minder. — Zie ook op: Gastel.

Steenbergen . . . . — Zie op: Bergen-op-Zoom.

Steensel . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 6.

Stiphout . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 13.

Stoppeldijk . . . . — De Kath. kerk in dezen polder, de eenige in in het gebied van Axel, Biervliet en Neuzen, a. d. baljuw van Axel f 60 en aan zijn stedehouder f 18.

Stratum . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 9. — A. d. drost f 50.

Strijp . . . . — A. d. adv.-fisc. f 13. — A. d. drost f 50.

Tilburg . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 84.

Tongelre . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 24. — A. d. hoogschout f 18 : 18. De kwartierschout van Peelland ontvangt jaarlijks niets, maar voor de toelating van een pastoor f 170.

Udenhout. . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 40. — A. d. hoogschout f 42 : 10. — A. d. kwartierschout van Oosterwijk f 31 : 10.

Valkenburg . . . . — De drost ontvangt niets.

Valkensweerd . . . — Geen jaarlijksche recognitie; de drost ontving voor het toelaten van een pastoor f 315.

Veghel. . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 49. — A. d. hoogschout f 30. — De kwartierschout van Peelland ontvangt geen jaarlijksche recognitie, maar voor de toelating van een pastoor f 500.

Velthoven. . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 14. — A. d. hoogschout f 6 : 6. — Zie ook op: Kempenland.

Venloon (?) . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 22.

Vessem. . . . . . . — A. d. adv.-fisc. f 10. — A. d. hoogschout f 6 : 6. Zie ook op: Kempenland.

BIJLAGE K.

LIJST der recognitiegelden door de Katholieken in Holland omstreeks 1786 betaald.

Deze lijst is opgemaakt uit die, welke gevoegd is achter de Resolutie der Staten van Holland van 12 October 1786 en uit de brieven der ambtenaren aan Gecommitteerde Raden gericht en in het Rijksarchief berustende. Ook ditmaal is de alfabethische volgorde in acht genomen.

Aalsmeer . . . . . . — f 50. En f 6 : 6 „rokkegeld tot kleeding der Dienaars van de Justitie".

Aarlanderveen . . . . — f 126.

Aartswoud . . . . . — Zie : Hoogwoud.

Abbekerk . . . . . . — (Met Twisk, Lambertschagen en Midwoud samen) f 16.

Abbenbroek . . . . . — Geen Kath. kerk.

Abbestee . . . . . . — Wordt niets betaald.

Achttienhoven . . . . — Geen Kath. kerk.

Akersloot . . . . . . — f 140. — Rokkegeld f 6 : 6.

Alfen . . . . — f 104.

Alkemade . . . . . — Wordt niets betaald.

Alkmaar . . . . . . — f 300.

Ameide . . . . . . — Geen Kath. kerk.

Amstelland . . . . . — f 505.

Amsterdam . . . . . — Wordt geen recognitie betaald. Er zijn 46 priesters. De hoofdofficier ontvangt van elken nieuwen priester in eens, één dukaton of drie dukaten. Bij het optreden van een nieuwen hoofdofficier wordt hetzelfde betaald.

Andijk . . . . — Zie : Grootebroek.

Ankeveen. . . . . . — f 50 aan den baljuw van Gooiland en f 25 aan den schout.
Asperen . . . . . . — Geen Kath. kerk.
Assendelft. . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Bakkum . . . . . . — " " " "
Barsingerhorn . . . . — " " " "
Beemster . . . . . . — f 200.
Benningbroek . . . — Zie: Sijbekarspel.
Benthuizen . . . . — Geen Kath. kerk.
Bergambacht. . . . — " " "
Bergen en Bergermeer . . . . — f 100.
Bergschenhoek . . . — f 110.
Berkel. . . . . . . — Tot 1781 f 200, daarna f 120.
Berkenrode . . . . — f 53.
Beijerlanden (De) . . — Geen Kath. kerk.
Blaricum . . . . . . — f 37 : 10.
Bleiswijk . . . . . . — Geen Kath. kerk.
Bloemendaal (bij Gouda) — f 31 : 10.
Blokland . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Bovenkarspel . . . — Zie: Grootebroek.
Briel (den) . . . . — Geen Kath. kerk.
Burghorn . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Bussum . . . . . . — Zie: Naarden.
Cabauw . . . . . . — f 31 : 10.
Callantsoog . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Castricum. . . . . . — f 140. — Rokkegeld f 6 : 6.
Delft . . . . — De laatste 10 jaren f 650
Dirkshorn. . . . . — Zie: Harenkarspel.
Dirksland . . . . . — Geen Kath. kerk.
Dordrecht. . . . . . — De kerk op de haven f 105, de twee anderen om de drie jaar f 63.
Dussen (de beide dorpen) . . . . . . — f 100.
Edam en jurisdictie . — f 100.
Eenigenburg. . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Egmonden (de drie) . — f 260.
Engewormer. . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Enkhuizen . . . . . — f 600.
Esselijkerwoude. . . — f 20.
Etersheim. . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.

Geertruidenberg. . . — f 52 : 10.
Giesen Nieuwkerk . . — Geen Kath. kerk.
Goedereede . . . . — Geen Kath. kerk.
Gorinchem . . . . — Vroeger f 400, daarna f 236, van 1773—1781 f 210, in 1782 f 200. De Oud-Roomschen vroeger f 41 : 10, daarna f 36; de statie is in den laatsten tijd vervallen.
Gouda . . . . — Voor de 5 Kath. kerken f 748.
Goudriaan. . . . . — Geen Kath. kerk.
's Gravenhage . . . — (Met Eik en-duinen en Nieuwveen) f 425; de Oud-Roomschen f 200.
's-Gravenmoer . . . — Geen Kath. kerk.
's-Gravenzande . . . — „ „ „
Grootebroek . . . . — (Met Bovenkarspel, Lutjebroek, Hoogkarspel en Andijk) f 270.
Haarlem . . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Haastrecht . . . . — f 150.
Harenkarspel . . . — (Met Dirkshorn) f 60.
Haringhuizen . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Hazerswoude. . . . — „ „ „ „
Hedikhuizen . . . . — f 50.
Heemskerk . . . . — f 90. — Rokkegeld f 6 : 6.
Heenvliet . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Heer-Hugowaard . . — „ „ „ „
Heilo . . . . — f 100. — Rokkegeld f 6 : 6.
Hekendorp . . . . — Geen Kath. kerk.
Helder. . . . . . . — (Met Huisduinen) f 100.
Hem . . . . — Zie: Schellinkhout.
Hensbroek . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Heukelum. . . . . — Geen Kath. kerk.
Heusden . . . . . — Sedert 1749 f 150.
Hillegom . . . . . — f 100.
Hilversum. . . . . — f 250; de Oud-Roomschen f 150.
Hobrede . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Hoogkarspel . . . . — Zie: Grootebroek.
Hoogmade . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Hoogwoud . . . . — (Met Aartswoud) f 100.
Hoorn en jurisdictie . — f 895 : 2.
Huisduinen . . . . — Zie: Helder.
Ilpendam . . . . . — Zie: Purmerland.
Jaarsveld . . . . . — Geen Kath. kerk.

Kalf (Het) . . . . . — Tot 1785 f 300, maar sedert er in 1784 te Oostzaandam een Kath. kerk gekomen is f 180. — Rokkegeld f 6 : 6.
Katwijken (De beide). — Wordt geen recognitie betaald.
Kethel . . . . — f 78 : 10.
Klundert . . . . . . — Geen Kath. kerk.
Kolhorn . . . . . . — Wordt geen recognitie betaald
Koudekerk . . . . . — „ „ „ „
Krommenie . . . . . — De Oud-Roomschen f 60.
Krommeniedijk . . . — f 60.
Kronenburg . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Kudelstaart . . . . . — f 60.
Lambertschagen. . . — Zie: Abbekerk.
Lange- en Korteraar . — f 175. — Zie ook: Zwammerdam.
Laren . . . . — f 50.
Leiden . . . . — Vroeger f 1200, nu f 400.
Lekkerkerk . . . . . — Geen Kath. kerk.
Lier (De) . . . . . . — „ „ „
Liesveld . . . . . . — „ „ „
Limmen . . . . . . — f 100. — Rokkegeld f 6 : 6.
Lisse . . . . — f 150.
Loenen . . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Lutjebroek . . . . . — Zie: Grootebroek.
Maasland . . . . . . — f 162 : 10.
Made . . . . — f 120.
Marken . . . . . . — f 10 : 10.
Medemblik en jurisdictie . . . . — f 175.
Middelharnis . . . . — Geen Kath. kerk.
Midwoud . . . . . . — Zie: Abbekerk.
Monnikendam . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Moordrecht . . . . . — f 31 : 10.
Muiden . . . . . . — f 50 aan den baljuw van Gooiland, en f 10 : 10 aan den schout.
Naaldwijk . . . . . . — Geen Kath. kerk.
Naarden . . . . . . — (Met Bussum) f 95.
Naters . . . . — Geen Kath. kerk.
Niedorp (O. en N.) . — (Met Winkel) f 175.
Nieuwkoop . . . . . — (Met Noorden) f 300.
Noordeloos . . . . . — Geen Kath. kerk.
Noorden . . . . . . — Zie: Nieuwkoop.

Noordwijken (De) . . — f 225.
Noordwijkerhout . . — f 100.
Nijenburgen (?) (De). — De baljuw ontvangt f 260.
Obdam. . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Oegstgeest . . . . — f 100.
Oosterleek . . . . — Zie: Schellinkhout.
Oosthuizen . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Oostzaandam. . . . — f 200. — Rokkegeld f 6 : 6.
Opmeer . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Osdorp. . . . . . — Tot 1781 f 220, daarna f 200. Rokkegeld f 9 : 6.
Oude-Tonge . . . . — Geen recognitie. Voor admissie- en bienvenuegelden, telkens f 250.
Oudewater . . . . — f 270. De Oud-Roomschen f 21.
Oudkarspel . . . . — f 50.
Overveen . . . . . — f 100. Voor de admissie van een pastoor f 80, van een kapelaan f 31 : 10.
Papendrecht . . . . — Geen Kath. kerk.
Petten . . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Poeldijk . . , . . — Tot 1785 f 300, daarna f 120.
Purmerend . . . . — f 150.
Purmerland . . . . — (Met Ilpendam) f 21.
Putten (land van) . . — Geen Kath. kerken.
Pijnacker . . . . . — f 107.
Randenburg . . . — f 138 : 12. Zie ook: Zwammerdam.
Rhoon . . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Rotterdam . . . . — Wordt geen recognitie of admissie betaald als strijdende met de instructie van den hoofdofficier.
Rijnsaterwoude . . . — f 80.
Rijnsburg. . . . . — Geen Kath. kerk.
Rijswijk . . . . . — Sedert de stichting der nieuwe kerk in 1784 f 125. Bij dien kerkbouw heeft de baljuw ontvangen f 200 en gecontracteerd voor f 50 admissiegeld. De Oud-Roomschen tot f 1783 f 21.
Sassenheim . . . . — f 60.
Schagen . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Schellinkhout . . . — (Met Wijdenes, Oosterleek, Hem en Venhuizen) f 50.
Schiedam . . . . . — f 70.
Schipluiden . . . . — f 230.
Schoonhoven. . . . — Wordt geen recognitie betaald.

Schoorl. . . . . . . — f 30. Voor de admissie van een pastoor f 30.
Sint-Maarten. . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Slingeland . . . . . — Geen Kath. kerk.
Spaarnwoude. . . , — f 100.
Spanbroek . . . . . — f 100.
Spijk . . . . — Geen Kath. kerk.
Stein . . . . — „ „ „
Stompwijk . . . . . — f 60.
Strijen. . . . . . . — Geen Kath. kerk.
Sijbekarspel . . . . . — (Met Benningbroek) f 70.
Teckop. . . . . . . — f 22.
Terschelling . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Texel . . . . — f 350.
Twisk . . . . — Zie: Abbekerk.
Uitgeest . . . . . . — f 75. Rokkegeld f 9.
Valkenburg . . . . . — Geen Kath. kerk.
Valkoog . . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Veenhuizen . . . . . — f 36.
Velzen. . . . . . . — f 150. Voor de admissie van een pastoor f 80, van een kapelaan f 31 : 10.
Venhuizen . . . . . — Zie: Schellinkhout.
Veur . . . . — Vroeger f 125; in 1784 f 36 : 10.
Vianen. . . . . . . — f 150. Voor de admissie van een pastoor f 100. Vroeger betaalde de Oud-Roomschen f 150, maar de statie bestaat niet meer.
Vlaardingen . . . . . — Geen Kath. kerk.
Vlieland . . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Vlijmen . . . . . . — Sedert 1749 f 300.
Vogelzang . . . . . — f 80. Voor de admissie van een pastoor f 80 en f 75, van een kapelaan f 31 : 10.
Voorburg. . . . . . — f 166.
Voorschoten . . . . . — Vroeger f 200, in 1785 f 100.
Warmenhuizen . . . . — f 60.
Warmond . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Waspik . . . . . . — f 315.
Wassenaar . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Watergraafsmeer . . — „ „ „ „
Wateringen . . . . . — f 150.
Waterland . . . . . — f 150.
Weesp. . . . . . . — f 112 : 10 aan den baljuw van Gooiland en f 25 aan den schout.

Westwoud, c. a. . . . — f 170.
Westzaandam . . . — De Oud-Roomschen f 66.
Wieringen . . . . — f 25.
Wieringerwoud . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Willens . . . . . — Geen Kath. kerk.
Wimmenum . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Winkel. . . . . . — Zie: Niedorp.
Woerden . . . . . — f 70. Toen aan den pastoor een kapelaan is toegestaan, is betaald f 500, toen de kerk vergroot mocht worden f 700 en drie gouden Rijders aan den substituut-baljuw.
Wormer . . . . . — f 80. Rokkegeld f 6 : 6.
Wormerveer. . . . — De Oud Roomschen f 20.
Woudrichem. . . . — Geen Kath. kerk.
Wijdenes . . . . . — Zie: Schellinkhout.
Wijdewormer . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Wijk aan Duin. . . . — f 160.
Wijk aan Zee . . . — Tot 1783 f 100, daarna f 42.
Wijngaarden. . . . — Geen Kath. kerk.
Zevenbergen. . . . — f 190.
Zevender . . . . . — Geen Kath. kerk.
Zevenhoven . . . . — f 50.
Zoetermeer . . . . — f 60.
Zoeterwoude. . . . — f 220.
Zouteveen. . . . . — f 40 aan den baljuw en f 25 aan den baljuw van Vlaardingen.
Zuidbroek. . . . . — Geen Kath. kerk.
Zuid-Polsbroek . . . — Wordt geen recognitie betaald. Bij de komst van een nieuwen pastoor was tot vergoeding van gemaakte kosten en moeiten betaald f 63.
Zwaluwe (Hooge en Lage). . . . . . — Wordt geen recognitie betaald.
Zwammerdam . . , — f 24 aan den baljuw van Woerden en f 100 aan den baljuw van Voshol. De laatste had van Zwammerdam, Randenburg en Langer- en Korteraar in de laatste zeven jaren aan admissiegelden, bienvenues enz. ontvangen f 6500, dat was volgens dien ambtenaar zeer „moderaat", want blijkens gevonden aanteekeningen had het moeten bedragen f 1043 : 12.
Zijpe . . . . . . — f 50.

BIJLAGE L.

Chronologische lijst van plakkaten, resoluties, keuren, enz. op de Katholieken betrekking hebbende, die in dit werk vermeld zijn. (Met G. R. zijn de Gecomm. Raden van Holland bedoeld.)

1702.
19 Juli, Holl., blz. 42.
17 Aug., Holl., blz. 42, 43.
18 Nov., Holl., blz. 44.
1703.
21 Febr., Holl., blz. 44.
24 „ Holl., blz. 44.
22 Mei, Holl., blz. 45.
23 „ Utr., blz. 45.
25 „ Holl., blz. 45.
31 Juli, G. R., blz. 48.
5 Sept., Utr., blz. 45.
27 Nov., St.-Gen., blz. 74.
1704.
3 Mei, Holl., blz. 47.
10 en 31 Mei, Holl., blz. 48.
17 Juli, Holl, blz. 48, 49.
17 Oct., Holl., blz. 48.
1705.
27 Maart, Holl., blz. 49.
22 Aug., St.-Gen., blz. 75.
5 en 29 Sept., St.-Gen., blz. 75.
7 Oct., St.-Gen., blz. 76.
24 „ St.-Gen., blz. 76.
26 Nov., G. R., blz. 50.
1706.
20 Mei, G. R., blz. 52.
1707.
9 April, Geld., blz. 76.
... Juni, G. R., blz. 52.
16 Sept., Holl., blz. 52.
1708.
.... Gron., blz. 55.
6 Jan., G. R., blz. 53.
25 „ G. R., blz. 53.
18 Febr., Holl., blz. 53.
9 Maart, Friesl., blz. 55.
19 Juli, Holl., blz. 53.
26 Sept., Holl., blz. 67.
28 Nov., G. R., blz. 54.
14 Dec., Holl., blz. 55.
21 Dec., G. R., blz. 55.
1709.
26 April, Holl., blz. 14, 55.
6 Mei, Zeel., blz. 76, noot 2.
24 Oct., G. R., blz. 56.
15 Nov., Holl., blz. 56.
21 „ G. R., blz. 56.
1710.
19 en 21 Febr., G. R., blz. 56.
20, 26 en 28 Maart, G. R., blz. 56.
1711.
15 en 17 Jan., G. R., blz. 57.
20 Febr., G. R., blz. 57.
22 Nov., Middelb., blz 55.
1713.
7 Oct., Holl., blz. 57, 68.
14 Dec., Holl., blz. 71.
1714.
3 Jan, G. R., blz. 71.
24 Febr., Holl., blz. 73.
28 Juli, Holl., blz. 73.

REGISTER

VAN

NEDERLANDSCHE PLAATSNAMEN

(behalve die, voorkomende in de Bijlagen.)
